

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

Bilim ve Ütopya

Aralık 2005 Sayı:138

Aylık yaygın, bilim, kültür ve politika dergisi

4.000.000 TL/4.00 YTL (KDV DAHİL)

Roma uygarlığının kökenindeki Doğu Etrüskler

Kuş gribi, kuş garibi

*Keşif seferlerinin
600. yılında Zheng He*

3300. yılında Kadeş Savaşı ve Kadeş Antlaşması

- Prof. Dr. Bekir Karaoğlu: Bilim tarihinden sayfalar Kurt Gödel
- Yıldırım Koç: Uluslaşma harcı olarak devletçilik
- Dr. Sultan Tarlacı: Beynimizi yeniden inşa etmek

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

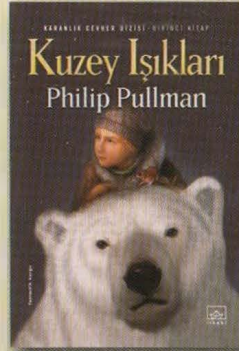

İTHAKİ'YE YOLCULUK SÜRÜYOR

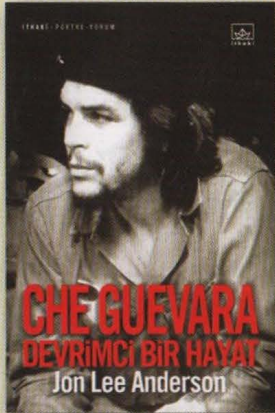
KARANLIK TEPELER HATTI
Elyon Ülkesi - Birinci Kitap
Patrick Carman
Çeviren: Ayça Sabuncuoğlu
İthaki > Fantastik Kurgu

On iki yaşındaki Alexa Daley, ormanlarda ve Karanlık Tepeler'de pusuya yatan kötü gücü dışarda tutmak için yapılmış uçsuz bucaksız duvarların ötesindeki gizemi çözmek için sabırsızlanmaktadır. Alexa hayatı boyunca arındırdığı yaşadığı koruyucu bariyerin dışında bulunanlarla ilgili gerçeği ortaya çıkarırken, çok eski bir sihrî keşfeder. Yeni bir güçle donanan Alexa, Elyon Ülkesi'ni sonsuza dek değiştirebilecek bir tehlikeyi açığa çıkar.

KUZEY IŞIKLARI
Karanlık Cevher Dizisi - Birinci Kitap
Philip Pullman
Çeviren: Sevin Okayay
İthaki > Fantastik Kurgu

Bizimkine paralel bir dünyada yaşamın Lyra, gizli bir toplanıya kulak misafiri olur. Gizlendiği dolapta, Toz, Kuzey'de havada asılı bir şehir ve cinayetle sonuçlanan bir keşif seferi hakkında esrarengiz hikayeler dinler. Küçük kız, Kuzey'e gidip, zırlı aylar ık Arktik'in cadi klanlarının da dahil olduğu bir savaşa kanacağından habersizdir.

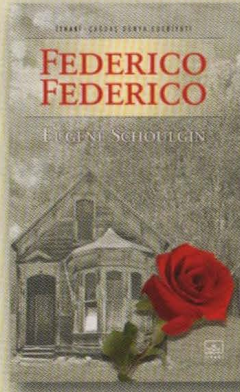

CHE GUEVARA: DEVRİMCİ BİR HAYAT*
Jon Lee Anderson
Çeviren: Yavuz Alogan
İthaki > Portre-Yorum

Ernesto Che Guevara, insanlığın ve tarihin ufkunda bir şimşek gibi çıktı, karanlığı sonsuza dek aydınlatacak bir şimşek. Devrimcilik ne bir sıfat ne de bir isimdi onun için, yaşamın ta kendisiydi. Sömürüye, adaletsizliğe, eşitsizliğe ve yoksulluğa doğuştan düşman, "gerçekçi ol imkansız ıste" diyen Che'nin imgesi, tüm insansız düzen ve ideolojilerin korkulu rüyası olmayı sürdürmektedir.

'Che Guevara: Devrimci Bir Hayat'ta Anderson, Küba'nın ve Cezayir'in devrimci başkentlerinden, Bolıvy ve Kongo'nun vahşi ormanlarına; Moskova ve Washington'da kapalı kapılar ardında güç dengelerinin ayarlandığı odalardan, Miami, Meksika ve Guatemala'daki sürgün yuvalarına gidip gelerek, uluslararası entrikaların ve örtülü operasyonların gölgesinde süren ve zaferle sonuçlanan bir devrimin, Küba Devrimi'nin öyküsünü ve Che'nin yaşam öyküsünü ustalıkla anlatıyor.

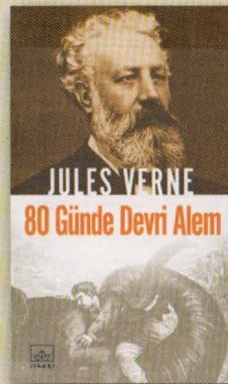
* Ciltli, özel basımı mevcuttur.

FEDERICO, FEDERICO
Eugene Schoulgın
Çeviren: Deniz Canefe
İthaki > Çağdaş Dünya Edebiyatı

Bu kitap bir rüya oyunu, bir umutsuzluk rüyasının "o zamanlar" defteri. Savaşın sonra Federico ve ailesinin İtalya'da yaşadığı Zingoni Pansiyonu'ndan esen rüzgar, yıllar sonra Danimarka kıyılarında tatile gidilen bir pansiyonun pencerelerinden içeri girip sayfaları rastgele çeviriyor.

'Anılarımda Mirella'nın yazarı Eugene Schoulgın'ın güçlü kaleminden.

80 GÜNDE DEVRİ ALEM
Jules Verne
Çeviren: Nuri Güzelçürek
İthaki > Jules Verne Kitaplığı 32

Phileas Fogg, üyesi olduğu "Londra Kulübü"nde, gerçekleştirilmesi imkansız gibi görünen bir konuda, iddiaya girer: Dünyanın çevresini 80 günde dolaşacaktır, hem de hava yolu kullanmaksızın, önceden hiçbir ayarlama ve planlama yapmaksızın. Fogg, tek bir gecikme ya da tek bir aksilik sonucu her şeyini kaybetmesinin neden olacağı bu imkansız yolculuğa yardımcı eşliğinde koyulur.

Bilim ve Ütopya

Aralık 2005 Sayı: 138

S. S. Ütopya Bilimsel ve Kültürel
Araştırmalar Yay. ve Üretim Koop. Adına
Sahibi ve Sorumlu Yazışlıları Müdürü
Semih Koray

Genel Yayın Yönetmeni: Özcan Buz
Yazışlıları Müdürü: Murat Akkün
Yazışlıları: Begüm Dandık
Aslı Yazıcıoğlu

Yazı Kurulu: Prof. Dr. Semih Koray,
Prof. Dr. Uğcan Geray, Prof. Dr. Kadri Yamaç,
Prof. Dr. Ercan Eng, Prof. Dr. Çağatay Güler,
Prof. Dr. Zafer Kars, Prof. Dr. Bekir Karaoğlu,
Prof. Dr. Atilla Altunel, Doç. Dr. Çağatay
Keskinok, Dr. Necmi Dayday, Dr. M. Kürşat
Bozkurt, Dr. Cüneyt Akalın, Dr. Hakan Seçkin,
Arda Odabaşı, Feyziye Özbek, Bora Altam,
Cemal Dindar, Zühtü Bayar, Erkan İldiz

Montaj: Mutlu Selçuk

Sayfa Tasarımı: Aslı Yazıcıoğlu

Yönetim Yeri ve Yazışma Adresi
İstiklal Cad. Deva Çıkmaşı No: 7 / 5
80070 Beyoğlu/İST
Tel-Faks: (0212) 2442361-2442372

e-posta: bilimveutopya@gmail.com
internet adresi: www.bilimutopya.com.tr

Ankara Temsilcisi: Feyziye Özbek
Ankara Büro

Toros Sok. No: 9 Kat: 1 Şişliye/Ankara
Tel: (0312) 232 04 79
e-posta: fozbek@tinet.net.tr

İzmir Temsilcisi: Melfun Bulunmaz
İzmir Büro

Cumhuriyet Bulvarı Konak İşhanı No: 24
Kat: 4 Daire No: 402 Konak / İZMİR
Tel: (0232) 445 68 70

Almanya Temsilcisi: Eylem Demirel Borâl
eylem_demirel@hotmail.com
Frankenalle 39, 60327 Frankfurt
Tel: +4969-73918773
Faks: +4969-75009310

Belçika Temsilcisi: Sabri Bal
Tel: +32 22154964

Çin Halk Cumhuriyeti Temsilcisi: Nuri Türkes
Tel: +86 1067637296
Cep tel: +86 13693351715
nunturkes@yahoo.com

Fransa Temsilcisi: Ali Rıza Taşdelen
Tel: +33 675451587
alirizatasdelen@yahoo.fr

Hollanda Temsilcisi: Muhsin Ozan Uyar
Tel: +316 45556546 uyarn_nl@yahoo.com

İngiltere Temsilcisi: Murat Metin
Tel: +44 7939051882

İsviçre Temsilcisi: M. Akif Genç
Tel: +4113030715

ABONE KOŞULLARI

6 Aylık: 24.00 YTL Yıllık: 45.00 YTL
Avrupa ve Ortadoğu yıllık: 50 Euro
Amerika ve Uzakdoğu yıllık: 100 \$

Abone bedelleri için,
S.S. Ütopya Kooperatifi
İş Bankası Beyoğlu Şubesi
Hesap No: 1022 0778251
Yurtdışı için hesap no:
(Euro) 1011 3255489
(USD) 1011 3255475

YURTDIŞI SATIŞ FİYATI

Avrupa: 4.5 Euro

Organizatör

Ulusal Haber Hiz. Prod. Org. San. Tic. A.Ş.

Baskıldığı Yer: Serfer Matbaası

Dağıtım: Merkez Dağıtım AŞ

ISSN 1301-6717

KAPAK

Roma uygarlığının kökenindeki Doğu: Etrüskler

Erkan İldiz

Etrüsklerin kökeni üzerine yapılan araştırmalar ve yayınlar 3

Prof. Dr. Elif Tül Tulunay

Antik Çağ'da İtalya'da yaşamış Doğu kökenli bir halk
Etrüskler 9

Prof. Dr. Osman Şadi Yenen

Kuş gribi, kuş garibi 19

Prof. Dr. Süleyman Şener

Soru ve yanıtlarla kuş gribi 23

Keşif seferlerinin 600. yılında büyük Çin denizcisi Zheng He
Çin'in yüzyıllar önceki kalkınma-kültür hamlesi 27

Prof. Dr. Ali M. Dinçol

3300. yılında Kadeş Savaşı
Dünyanın ilk yazılı barış antlaşması 30

Prof. Dr. Bekir Karaoğlu

Bilim tarihinden sayfalar: 10/ Düşler yıkan 36

Yıldırım Koç

Uluslaşma harcı olarak devletçilik 42

Esin Özbek

Bengal'in asi şairi: Kazi Nazrul İslam 48

Dr. Yeşim Fazlıoğlu

Otizm ve otistik çocukların tedavisinde izlenecek yollar 53

L.D. de Castro vd.

Asya-Pasifik bölgesinde biyoetik konular ve kaygılar 53

Yrd. Doç. Dr. Gürsen Topses

Burjuva dünya görüşünün temel kavramlarının eleştirisi 61

Uz. Dr. Sultan Tarlacı

Beynimizi yeniden inşa etmek 66

Haluk Hepkon

Mu kıtası ve Türk Tarih Tezi 79

Kitap Kurdu / Ayşegül Yılmaz

Arkeoloji dünyasından / Erkan İldiz 86

Matematiğin B&Ü'sü / Mustafa Saka

87

Şahaf / Yılmaz Gruda

91

Çetin Ceviz Problemleri / Dr. Necmi Dayday

92

Satranç Dünyası / Dr. Murat Akdağ

93

Briç / Enver Köksoy

95

Ödüllü Sözcük Bulmacası / Semra Larçın

96

İçindekiler

2005'in son sayısında

Bilim ve Ütopya, yılın son sayısında değişik bir kapak düzeniyle okur karşısına çıkıyor. Genellikle işlediğimiz konulardan biri daha ayrıntılı olarak ele alınır, konunun çeşitli yönlerini aydınlatan yazılar bir dosya oluşturur. Bu kez, belki her biri ayrı ayrı kapak dosyaları olabilecek dört değişik konuyu kapağımıza çıkarıyoruz.

Kapağımızda yer alan konulardan biri Etrüsklerin kökeni. Etrüsklerin bugünkü İtalya'nın yerlisi olmadığı, buraya Doğu'dan göç ettiği eskiden beri biliniyordu; çünkü bu gerçeğin Antik Dönemden beri yazılı kaynaklarda dile getiriliyordu. Örneğin Herodotos, *Tarih*'inde Etrüsklerin İtalya'ya Anadolu'dan göç ettiği yolundaki söylentilere yer verir. Yakın dönemde yapılan genetik bir çalışma bu söylentilerin gerçek olma olasılığını destekler yönde sonuçlar verdi. İtalya'daki Ferrara Üniversitesi'nden genetik bilimci Prof. Guido Barbujani ve ekibi Etrüsklere ait olduğu belirlenen iskeletler üzerinde yaptığı araştırmalarda, Etrüsklerin İtalya'ya gerçekten de Anadolu'dan gelmiş olabileceğini ortaya koydu. Genetik araştırmalar Etrüsklerin günümüz İtalyanlarından çok günümüz Türklerine yakın olduğunu ileri sürmeye olanak veriyor. Dergimizin sürekliliği yazarlarından ve Yazı Kurulu üyemiz Arkeolog Erkan İldiz yazısında Etrüsklerin kökeni üzerine yapılan araştırmaları ve yayınları özetliyor. İldiz ayrıca İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Klasik Arkeoloji Ana Bilim Dalı Öğretim Üyesi Prof. Dr. Elif Tül Tulunay ile uzun bir söyleşi yaptı. Prof. Dr. Tulunay söyleşide bizlerle akraba olma olasılığı güçlü olan bu eski çağ halkı hakkında ayrıntılı bilgiler veriyor.

Kuş gribi geçtiğimiz ayların en çok konuşulan konularından biriydi. Bu sayımızda konuyu iki yazıyla ele alıyoruz. İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi Öğretim Üyesi Prof. Dr. Osman Şadi Yenen "Kuş Gribi, Kuş

Garibi" başlıklı yazısında konunun farklı bir boyutuna dikkat çekiyor. Prof. Yenen öncelikle önemli bir soru soruyor: "Grip salgınları neden genellikle Güneydoğu Asya'dan başlıyor?" Güneydoğu Asya yaban su kuşlarının önemli biri göç kavşağı. Bölgenin iklimi çok sayıda solunum yolu virüsünün yayılması için uygun bir ortam oluşturuyor. Ayrıca bölge kalabalık ve çok hareketli genç bir nüfusa sahip. Ama en önemlisi, bölge insanları geleneksel olarak virüslerin türler arası sınırların aşılmasına uygun ortam yaratacak şekilde hayvanlarla iç içe yaşamaktadır. Güneydoğu Asya'daki yoksulluk insanları buna zorlamaktadır. Bu ise salgınların başlaması ve hayvandan insana geçerek yayılması için uygun koşullar yaratmaktadır. Yani sorun yoksulluk sorunudur; bu yönüyle emperyalizmden kaynaklanan bir sorundur. Prof. Yenen bu yoksul insanları "kuş garibi" olarak niteliyor. Emperyalist Batı ise, tıpkı AIDS'te olduğu gibi konuya, hastalığı yalnızca kendi coğrafyası dışında tutma ve ilaç endüstrisinin kazançları açısından en çok yararlanabileceği açıdan yaklaşma derdinde. İstanbul Üniversitesi Veterinerlik Fakültesi Öğretim Üyesi Prof. Dr. Süleyman Şener, kuş gribiyle ilgili olarak merak edilen pek çok konuyu soru ve yanıt tarzında ele alıyor.

Bilim ve Ütopya'nın kapağa çıkardığı konulardan biri de keşif seferlerine çıkışının 600. yılında büyük Çin denizcisi Zheng He. Zheng He, 1405 yılında, yani Kristof Kolomb'dan neredeyse 80 yıl önce Çin'den yola çıkarak dünya denizlerine yelken açmış, haritalar çizmiş ve Amerika kıtasını görmüştü. Kolomb'dan çok daha ilginç bir kişiliğe sahip olmasına rağmen. Avrupalı merkezci tarih yaklaşımı Zheng He'yi görmeyen gelmiş. *Bilim ve Ütopya*'nın sürekli okurları hatırlayacaklardır: Dergimiz Zheng He'yi daha önce de tanıtmıştı. Avrupalı merkezci

tarih anlayışının yerini dünya çapında bütünsel bir tarih yaklaşımına bırakmasına katkıda bulunmak için 2005 yılı sona ererken, bu büyük denizciyi bir kez daha saygılarımızla taşıyoruz. Müslüman bir ailenin çocuğu olan bu büyük denizcinin keşif seferlerinin 600. yılı Çin Halk Cumhuriyeti ve Asya'nın öteki ülkelerinde geniş kapsamlı etkinliklerle anıldı. Yazımızda bu etkinlikler hakkında da bazı bilgiler yer alıyor.

Bu ayki sayımızda kapaktan duyduğumuz bir başka konu ise Kadeş Savaşı'nın 3300. yıldönümü dolayısıyla, dünyanın ilk yazılı barış antlaşması olan Kadeş Antlaşması. MÖ 1295 yılında yapılan Kadeş Savaşı, dünyanın ilk yazılı antlaşması-na yol açması bakımından dünya tarihinde özel bir önem taşıyor. 2005 yılı biterken bu konuyu da sayfalarımıza taşıdık. Kadeş Savaşı'nın kesin tarihi tartışmalı da olsa (kimi tarihçiler MÖ 1296 yılını benimsemekte; hatta bazı tarihçiler tarihi 1280'e kadar çekmektedir) uluslararası hukukun oluşumunda bir dönüm noktası olan bu antlaşmanın bizim coğrafyamızda yapılmış olması bizler için bir gurur kaynağı. Ama Kadeş'in önemi bununla sınırlı değil. Kadeş Antlaşması aynı zamanda, bugün ülkemizin karşı karşıya olduğu tehditlere direnebilme gücünü alabileceği tarihsel kaynaklardan biridir. Kadeş Antlaşması'nı Prof. Dr. Ali M. Dinçol'un bir yazısıyla anıyoruz. Değerli hocamız yazısında Hitit Devleti'nin arşivlerinde yer alan belgelerin genel niteliği hakkında bilgiler de vererek Kadeş Antlaşması'nı tanıtır. Ayrıca Kadeş Antlaşması'nın çözümlenmesi için de değerli bilgiler veriyor. Bu sayımızda, tarihsel bir belge olduğu için Kadeş Antlaşması'nın metnini de yayınlıyoruz.

Yazılarımız tabii ki bunlarla sınırlı değil. Her ay olduğu gibi bu ayki dergimizde de birbirinden ilginç çeşitli yazılar yer alıyor. 2006'da daha ilginç konulara yer veren, daha doyurucu sayılarda buluşmak dileğiyle, tüm *Bilim ve Ütopya* dostlarının Yeni Yılı'nı kutluyoruz.

Etrüsklerin kökeni üzerine yapılan araştırmalar ve yayınlar

Etrüsklerin İtalya'ya Doğu'dan göç ettiği Antik Dönem'den beri yazılı kaynaklarda yer alan bir inanç idi. Genetik araştırmaların sonuçları, bu düşüncüyü destekler niteliktedir. Yaklaşık bin yıl İtalya'da etkin olmuş bu halk buraya nereden gelmişti? Dilleri Latinceye ve diğer Avrupa dillerine uymuyordu. Kullandıkları alfabe bugün okunabilmekte ancak anlaşılammakta. İtalya ve İspanya üniversitelerinden bir grup bilimcinin Etrüsk genleri üzerinde yaptığı araştırma bu açıdan büyük önem taşımaktadır. Araştırma kısaca şöyle özetlenebilir: Etrüskler, genetik açıdan bugünkü doğu Akdeniz bölgesi insanı ile akrabadır. İtalyanlara değil, Türklere daha yakındır.

Erkan İldız

(Arkeolog)

MÖ 1. binyılın başlarından itibaren İtalya'da ortaya çıkan Etrüsklerin kökeni uzun yıllardır bilim dünyasında tartışılmaktadır. Roma'nın kuruluşu ve Roma kültürünün oluşumu (dolaşısıyla, günümüz Avrupa kültürü) üzerinde büyük etkisi bulunan Etrüsklerin İtalya'nın diğer halklarından farklı özellikler gösterdiği arkeolojik bulgularla saptanmaktaydı. Etrüsk dilinin Latince'den ve diğer Avrupa dillerinden farklı olması, üstelik Herodotos gibi antik kaynaklarda Etrüsklerin İtalya'ya Anadolu'dan göç eden bir halk olduğu yolunda söylencelerin bulunması bu halkın İtalya'nın yerlilerinden olmadığı hususunda önemli bir dayanak oluşturmaktaydı. Bu söylencelerin gerçek olma olasılığı, son yapılan bir genetik çalışmayla da destekleniyor. İtalya'da Ferrara Üniversitesi'nden genetikçi Prof. Guido Barbujani ve arkadaşlarının 80 Etrüsk iskeleti üzerinde yaptığı çalışma, Etrüsklerin İtalya'ya Anadolu'dan ya da Kuzey Afrika'dan gelmiş olabileceğini ortaya koydu.

Etrüsklerin İtalya'ya Doğu'dan gelen bir halk olduğuna ilişkin antik kaynaklarda yer alan bilgileri, Sayın Prof. Dr. Elif Tül Tulunay ile yaptığımız söyleşiyi ayrıntılı olarak okuyacaksınız. Biz yazımızda daha çok Ferrare Üniversitesi'nin genetik

araştırması ile Adile Ayda'nın *Etrüskler Türk mü idi?* kitabı, O. R. Gurney'in *Hititler*, Haluk Tarcan'ın *Ön-Türk Tarihi* kitapları ile Kazım Mirişan'ın *"Etrüskler-Tarihleri, Yazıları ve Dilleri"* başlıklı çalışması üzerinde duracağız.

Etrüsklerin tarihi

İtalya'nın kuzeyinde Bologna çevresinde arkeolojik kazılarla ortaya çıkartılan Villa Nova kültürünü Etrüsklerin öncül bulguları kabul edersek, İtalya'daki Etrüsk varlığının başlangıcı MÖ 1000-800 yıllarına kadar uzanmaktadır. Ancak özgün Etrüsk uygarlığı MÖ 8. yüzyıldan başlamakta ve giderek İtalya'nın güneyine doğru bir yayılım göstermektedir. Bu dönemde İtalya'da güçlü bir Etrüsk hakimiyeti söz konusudur. Kuzeyde Po Ovası'ndan güneye uça Grek kolonilerine kadarki alanda Etrüsklüler egemendir. Etrüskler bu dönemde karada olduğu kadar denizde de güçlüdür. Hatta bugün Tiren Denizi olarak adlandırılan İtalya'nın batısındaki denizin adının, Etrüsklerin o dönemdeki adı olan "Tyrrhen"den geldiği söylenmektedir. Bazı uzmanlara göre Roma kenti de Etrüskler tarafından kurulmuştur.(1) Etrüskler kendilerini Roma kentinin kurucusu ve soylusu saydıklarından kentte aynı mahallede oturmuşlar, Roma İmparatorluğu

Dönemi'nde bile kentin göbeğinde "Vicus Tuscus", yani "Etrüskler Mahallesi" diye bir bölge mevcudiyetini korumuştur. Efsaneye göre Roma kenti MÖ 743'te Romulus tarafından kurulmuştur. Bu tarihten Roma Kralılık Dönemi'nin sonuna (MÖ 509) kadarki zaman diliminde kimi tarihçilere göre Etrüsk ve Latin kökenli krallar dönüşümlü olarak iktidarı ellerinde bulundurmuşlar, ancak kimilerine göre ise bu dönemdeki kralların tümü Etrüsk kökenli olmuştur.(2) Önemli Etrüsk kentlerinden Tarquinia, Roma kral soyuna kaynaklık etmiş ve bu soy krallar "Tarquinius" lakabıyla anılmıştır. Örneğin Roma'nın beşinci kralının Etrüsk kökenli Tarquinius Priscus olduğu bilinmektedir. Krallık Dönemi'nin son kralı ise Tarquinius Superbus'tur ve MÖ 509'da Latince tarafından devrilerek Roma'da Cumhuriyet Dönemi başlatılmıştır. MÖ 6. yüzyılda güçlerinin zirvesinde olan Etrüskler, MÖ 474'te Cumae Deniz Savaşı'nda Sirakuzalılara yenilince deniz hakimiyetini kaybetmişlerdir. MÖ 4. yüzyılda ise güneyden Romalılar, kuzeyden de Galyalılar tarafından sıkıştırılmışlar, İtalya'nın iç kesimlerindeki egemenliklerini kaybetmeye başlamışlar ve giderek Roma'nın hakimiyetine girmişlerdir. MÖ 2. ve 1. yüzyıllarda Etrüsklerde Romalılaşma eğilimi artmış, Latince konuş-

maya başlamışlar ve zaman içinde Roma nüfusu arasında eriyerek tarih sahnesinden silinmişlerdir.(3)

Etrüskçe

Peki, yaklaşık bin yıl İtalya'da etkin olmuş bu halk buraya nereden gelmişti? Dilleri Latinceye ve diğer Avrupa dillerine uymuyordu. Kullanıkları alfabe bugün okunabilmekte ancak anlaşılamamakta. Prof. Dr. Elif Tül Tulunay'ın dediği gibi, "Etrüskçe ile Etrüsk yazısını birbirinden ayrı değerlendirmemiz lazım. Etrüsk yazısını, belki fonetik değerini tam veremese de okuyoruz, çünkü harflerinin çoğu, başka alfabelerde mevcut. Biz, Latin alfabesiyle bilmediğimiz dillerde yazılmış yazıları da okuyabiliriz; örneğin Alnanca bilmeyen bir kişi, Almancada var olan 'ä' veya 'B' gibi farklı harflere rağmen, belki iyi telâffuz edemese de bu dili okuyabilir; fakat o kişi Almanca metni anlayamaz; çünkü kelimelerin anlamını bilmez. Etrüskçenin durumu da aynen böyle; yani yazıyı okuyoruz ama Etrüskçeyi bilmediğimiz için anlayamıyoruz."(4)

Bu nedenden ötürü, okunabilen Etrüskçe sözcüklerin diğer dillerle yapılan karşılaştırmaları sonucu, bu halkın kökenine ilişkin bugüne kadar değişik varsayımlar ileri sürülmüştür. Ancak ilk defa genetik biliminin sunduğu olanaklardan yararlanarak bu halkın genetik izi yapılan bir bilimsel araştırma ile incelenmiştir.

Genetik rapor

Bugün bir milleti millet yapanın homojen genetik bir bütünlük değil, kültürel bütünlük olduğu şüphesizdir. Ancak genetik biliminin, insanlık tarihindeki çeşitli göç hareketlerinin izini sürmekte önümüzde bilimsel bazı imkanlar sunduğunu göz ardı etmek de mümkün değildir. Bu açıdan İtalya ve İspanya üniversitelerinden bir grup bilimcinin yakın bir tarihte Etrüsk genleri üzerinde yapmış olduğu araştırma bu açıdan büyük önem taşımaktadır. Aşağıda daha ayrıntılı aktaracağımız araştırma kısaca şöyle özetlenebilir: Araştırmada günümüzden 2700 ila 2300 yıl öncesinde yaşamış ve 10 değişik arkeolojik kazı bölgesinden elde

"Kuzeyde Po Ovası'ndan güney uçta Grek kolonilerine kadarki alanda Etrüsklüler egemendir."

edilmiş, 80 Etrüsk iskeleti kemiklerinin analizi yapılmış ve bunlar 9 kritere göre incelenmiş. Sonuçta 80 Etrüsk iskeleti kemik örneklerinden 30'unun incelemeye uygun eksiksiz örnek olduğu görülmüş ve bu 30 örnek analiz çalışmalarına temel teşkil etmiş. Varılan sonuca göre "Etrüskler, genetik açıdan bugünkü doğu Akdeniz bölgesi insanı ile akrabadır. İtalyanlarla değil, günümüzde yaşamakta olan Türklerle çok kuvvetli akrabadır."

İncelemeyi yapan bilimciler şunlardır: İtalya Ferrare Üniversitesi'nden Guido Barbujani, Cristiano Vernesi, Isabelle Dupanloup, Giorgio Bertorelle; İtalya Firenze Üniversitesi'nden David Caramelli, Martina Lari, Enrico Cappellini, Jacopo Moggi-Cecchi, Brunetto Chiarelli; İtalya Bologna Üniversitesi'nden Loredana Castri; İtalya Parma Üniversitesi'nden Antonella Ca-

soli; İtalya Pisa Üniversitesi'nden Francesco Mallegni ve İspanya Barcelona'daki Pompeu Fabra Üniversitesi'nden Carles Lalueza-Fox.

Bu bilimcilerin hazırladığı raporda şöyle denmektedir: "Etrüsklerdeki ve çağdaş İtalyan nüfustaki karışım oranlarının değerleri iki açıdan, hem Kuzey Afrikalılara hem de Türklerle, diğer herhangi bir çağdaş nüfustan çok daha yakın ilişki içerisinden gözükmektedir. Özellikle genetik havuzlarındaki Türklerin payı, diğer toplumlardan 3 kat daha fazladır. Bu karışım hasapları burada, çağdaş İtalyan genetik havuzu hususunda sadece şunu ifade etmektedir: Bir Etrüsk, Güney ve Doğu Akdeniz kıyılarındaki nüfuslarla evrimsel bağlar gösteren haplotip fazlalığı içermektedir.

"Cevaplamamız gereken ilk soru, Etrüsklerin birçok kültürel niteliği paylaşan, biyolojik olarak heterojen

bir topluluk olup olmadığı ile ilgili bir kanıtın var olup olmadığıdır. Ne onların mukayese edilebilir çağdaş toplumlardan az olan dâhili genetik farklılıkları ne de Etrüsk bölgeleri ve devirleri arasındaki önemsiz farklılıklar bu görüşü desteklemez. Dişle ilgili kanıtlarla birlikte şu konuda hem fikir olabiliriz: Bizim Etrüsk diye adlandırdığımız halk ya belli ortak ataları paylaşmaktadır (ve bu yüzden günümüz Avrupalı nüfusun sayıldığı gibi onlar da biyolojik toplum olarak kabul edilebilirler) ya da onlarınkinden farklı olmayan mitokondrial özelliklere sahip insanlarla karıştırlar. Etrüsklerle çağdaş nüfuslar arasındaki genetik ilişkiyle ilgili ikinci soruya gelirsek; çeşitli testler göstermektedir ki, genetik mesafe açısından Toskanalıları Etrüsklerin en yakın komşularıdır. Bu geniş benzerliğe rağmen Etrüsklerle Toskanalıların sadece iki haplotipi ortaktır. Klasik öncesi döneme ait diğer herhangi bir Avrupalı nüfusla ilgili verinin bulunmamasından dolayı bu bulguyu yorumlamak oldukça zordur. Olası bir yorum şudur ki, o döneme ait Avrupalı nüfusların tümü ya da birçoğu çağdaş farklılıklarıyla (günümüzde o bölgede bulunanlarla) Etrüskler kadar farklıdır. Bu, son 2.500 yılda mitokondrial havuzda kökten değişikliklere sebep olan iki süreci yani aşırı gen akışını veya mitokondrial haplotiplerin yüksek oranda tükenmesini kanıtlamaktadır. Daha önemlisi, elde edilen bu sonuç, çağdaş bireylerin DNA'larındaki gelişme biçimini, onların tarih öncesi atalarının etkilenen evrimsel süreçleri yansıttığı hususunda evrensel kanıtlar üzerinde de tekrar düşünmemiz gerektiğini bize gösterir. İkinci bir seçenek olarak, diğer eski nüfuslar, karşılaştırılabilir çağdaşlarıyla benzerliklerini kanıtlarlarsa buradan şu sonuca varılabilir ki, Etrüsklerin mitokondrial dizileri kayda değer şekilde yüksek oranda tükenmeye maruz kalmıştır ve bu olayın açıklaması araştırılmalıdır. Her ne kadar biz sonrakinin taraftarı olsak da, daha eski DNA verileri el-

de edilene kadar her iki senaryo da muhtemel olarak kalacaktır. Sosyal yapı bu sonuçlardan etkilenmiş olabilir.

"Bu mezarlar tipik olarak sosyal elite aittir (Barker ve Rusmussen 1998) ve bu yüzden üstünde çalıştığımız kişiler belli bir sosyal gruba, üst tabakayı temsil eder. Bu grubun, nüfusun diğer kesimiyle genetik olarak farklı olarak, yabancı bir elit olarak gelerek kendi kanunlarını, ayrıca dillerini ve dinlerini de empoze edenlerden olup olmadıklarını bilmiyoruz (Renfrew 1989). Eğer bu üst-

Etrüskler kendilerini Roma kentinin kurucusu ve soyusu saymışlardır.

sınıf bir şekilde gerçekten farklı DNA'lara sahipse, elde ettiğimiz sonuçlardan şu anlam çıkmaktadır: Bir yandan, DNA'larını bizim bilmediğimiz nüfusun geri kalan kesimi, Toskana'nın çağdaş genetik havuzuna katkı yapmakta iken, bu elit sınıf geniş çapta tükenmiştir. Bunda, az veya çok bilinçli şekilde sosyal sınıfın dışarıda tutulduğu bir asimilasyon sürecinin etkisinin olması da muhtemeldir.

"Özetlersek, Etrüsk dizilerinden sadece birkaçı, çağdaş veri tabanıyla tam olarak uyumaktadır. Fakat hep-

si bugün hâlâ Avrupa'da mevcut olan soylara aittir. Batı Avrupalı çağdaş halklarla olan bazı genetik benzeşmeler tüm kitada yaygın olan soyun (AM, 6AM ve 19M) paylaştığını göstermektedir. Ama bu, göç bağlantısına işaret etmez. Daha çok çeşitli Avrupa genetik havuzlarındaki ortak kökene işaret etmektedir. Bunun tersine, Etrüsklerle Türklerin genetik havuzlarındaki benzerlik, gerçek anlamda bir gen akışını ifade edebilir. Etrüsk limanları ile Küçük Asya arasındaki ticari alışverişler belgelenmiştir ve ticaret sonuç olarak fark edilebilir düzeyde genetik benzeşmeye yol açan melezleşmeye (karşılıklı birlikteliğe) sebep olabilir. Böylece bu yeni araştırma gösteriyor ki, Doğu (ve muhtemelen Güney) Akdeniz kıyısından gelen gen akışı (Herodotos'un önerdiği gibi illaki Lidya olması gerekmektedir) çağdaş İtalya'da gözlemlenenlerin ötesinde ve üzerinde Etrüsklerin genetik havuzunda bir iz bırakmıştır. Etrüsklerle, çağdaş Toskana'da bugün onların yerinde oturanlar arasındaki kısıtlı genetik devamlılığın bir açıklamaya ihtiyacı vardır. 6. yüzyılda Etrüsk nüfusunun yaklaşık olarak büyüklüğü muhtemelen 150.000 ve 250.000 kadın civarındadır (Rasmussen 2004). Gelecekte biz mitokondrial haplotiplerin tümünü fakat bu büyüklükteki tekrar bölünmüş nüfusun içinden alınanların ikisini, hem yansıtsa evrimi hem de Roma asinilasyonundan sonraki etnik ayrımcılığı temsil eden dezavantajı düşünerek ölçmeyi planladık. Şunu da sorgulamamız gerekir ki, bu büyüklükteki bir nüfusta 2.500 yıllık makul oranlardaki gen akışı mitokondrial soylarda dramatik değişikliklere sebep olur mu olmaz mı? Fakat daha net bir tablo elde etmek ancak aynı devire ait diğer Avrupalı nüfusların genetik verileri karşılaştırma yapmak üzere elde edildiğinde mümkün olacaktır.

"Etrüsk bölgeleri genetik karakter olarak homojendir. Mitokondrial haplotipleri çok benzerdir. Fakat bunun aksine çağdaş İtalya'da yaygın bir şekilde gözlemlenenlerle çok na-

diren benzer çıkmaktadır. Bu şu demektir: Etrüsklerle Doğu Akdeniz Bölgesi arasındaki bağ sadece kültürel ve ticari olarak değil aynı zamanda genetikle de ilgilidir.”(5)

Meydan Larousse'un 8 delili

Bu genetik araştırma öncesinde de Etrüskleri Anadolu'ya bağlayan hem antik kaynaklar ve söylenceler hem de çağdaş incelemeler bulunmaktadır. Meydan Larousse Ansiklopedisi'nin Etrüsk maddesinde bu halkın Anadolu'dan göç ettiğine ilişkin 8 delil ileri sürülmektedir:

1) Tarihi söylentilere göre Etrüsklerin yalnız bir kısmı İtalya'ya göçmüş, diğer kısmı Ege Havzası'nda kalmıştır. Tarihi kaynaklarda, Yunanlıların Tyrrhenler adını verdikleri bu geride kalan halktan sık sık söz edilir; bunlar daha sonra Lemnos (Limni) Adası'nı işgal etmişlerdir. Hatta Hristiyanlık döneminde bile Tyrrhenlerin bir kabilesi İznik Gölü civarında oturmaktadır.

2) Yunanlılar, adı geçen Tyrrhenler ile Etrüskleri hiçbir zaman birbirinden ayırmazlar.

3) Tyrrhenlerin Limni Adası'nda bulunmuş bir anıttaki dil, Etrüsk diliyle yakından ilgilidir.

4) Etrüsk topluluğunda önemli rol oynayan unsur, büyük aile (soy) veya Latince terimiyle 'gens'tir. Bu çeşit bir ailenin yerleştiği yere o ailenin adı verilir. Mesela, aile adı olan Ravenna, aynı zamanda yer adıdır. Yer adının böyle tespit edilmesi, sık rastlanan bir hal değildir. Lemnos Adası'ndaki bazı yer adları bu bakımdan dikkat çekicidir (Myrina

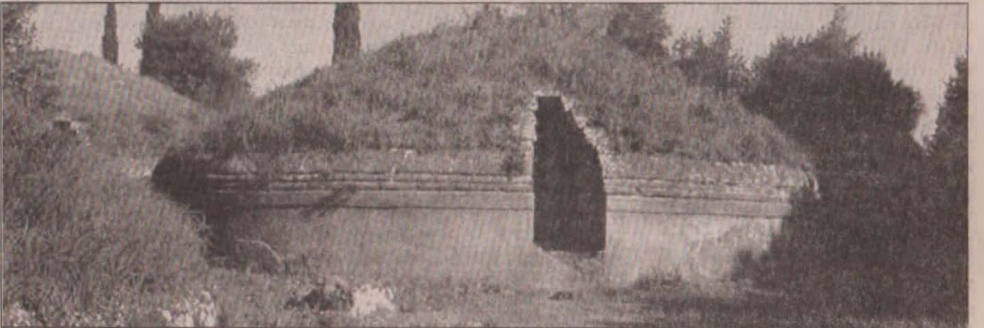
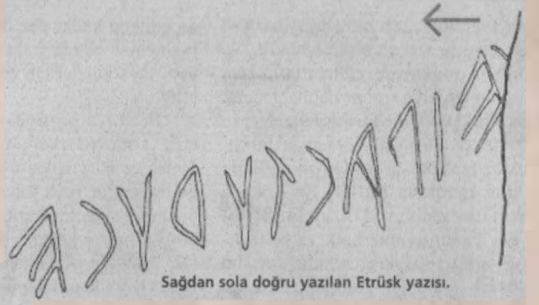
ananın adı babadan önce anılır. Kadının ailedeki (anaeril denemese de) bu yeri, bütün Anadolu'da yaygın bir özelliktir; bu sosyal özelliğin asıl kökeni henüz bilinmiyorsa da, Etrüsklerin bu özelliği, İtalya'dan değil Anadolu'dan almış olabilecekleri ihtimali çok kuvvetlidir.

6) Ege Denizi'nde kalan Tyrrhenlerde kadının bu üstün yeri, Etrüsklere göre daha kuvvetli olarak varlığını korumuştur. Bunun sebebi, bu çevrede kalan Tyrrhenlerin kökenlerine daha yakın oluşlarına bağlıdır.

7) Etrüsklerin Anadolu kökenli olduklarını gösteren dil ile ilgili deliller de çoktur. Yer adı olarak bilinen Troia, ne eski Anadolu dillerinden biriyle, ne de Yunanca ile izah edilebilir. Halbuki Etrüskçede bu kelime (Truia) 'labirent' demektir. Bundan, sözü geçen yere bu adı Etrüsklerin veya onlara akraba bir kavimin vermiş olabileceği sonucu çıkarılır. Etrüsk adı, eski çağlarda

nen en eski bir şehrin adıdır. Bir teze göre, Tursa'yı ana şehir olarak kabul etmek gerekir. Mısır kaynaklarında, MÖ XII. yüzyılda Mısır adına ücretli asker olarak savaşan Tursalılardan söz edilir. Bu adın, Mısır veya bir Anadolu dilinden geldiği öne sürülebilsen de, sözü geçen kaynaklarda Tursa'nın bir coğrafi adı işaret ettiği ayrıca belirtilmektedir.

8) Etrüsk sanatı ve kültürünün çeşitli eserleri üzerinde de Doğu etkisi açıkça görülür. Bu benzer noktaların sayısı, arkeolojik kazıların çoğalması oranında artmaktadır. Anadolu'da görülen ölü gömme gelenekleri ve mezar tarzları Etruria'da da vardır (mesela etrafı duvarla çevrili tümülüsler, kümbetli çıkıntılı yahut temelli ve tepeli, tahta sandıklarla ölü gömülen mezarlar (bu usul özellikle Frigler tarafından benimsenmişti), koridorlar, odalı mezarlar; vazö, kupa ve sepetlerde saklanan ölü külleri). Etrüsklerin maden işle-

Anadolu'da görülen ölü gömme gelenekleri ve mezar tarzları Etruria'da da vardır (mesela etrafı duvarla çevrili tümülüsler, kümbetli çıkıntılı mezarlar).

Etürsklerin aneörköl özelliklerini İtalya'dan değil Anadolu'dan almış olabilecekleri ihtimali çok kuvvetlidir.

me sanatında ve sert maddeler üzerinde oymacılıktaki ustalıklarını da bu arada saymak gerekir.(6)

Adile Ayda'nın sorusu: Etürskler Türk mü idi?

Etürskleri Anadolu'ya bağlayan görüşlerin yanı sıra bu halkın Türk kökenli olduğu şeklinde görüşler de bulunmaktadır. Bu fikrin savunucularından biri de Adile Ayda'dır. Atatürk döneminin bilim insanlarından Prof. Sadri Maksudi'nin kızı olan Adile Ayda, babasının Etürsklerin Türk olduğu şeklindeki görüşlerini benimsemiş ve Roma Büyükelçiliği'ne elçi müsteşarı olarak atandığı tarihten itibaren bu konuda somut araştırmalar yapmış, görüşlerini çeşitli makale ve kitaplarında yayımlamıştır. Bu yayınlardan biri de *Etürskler Türk mü idi?* adlı kitap. Adila Ayda kitabında, Roma uygarlığının oluşumu üzerindeki büyük Etürsk etkisini anlattıktan sonra, Etürsklerin Türk olduğuna ilişkin tezini ortaya koyuyor ve delillerini sıralıyor.

Buna göre Etürskler ile Pelasglar bir ve aynı kavmin iki farklı adı. Göçebe Pelasglar "Hint-Avrupalı olmayan agglutinatif ve ses uyumuna tabi bir dil" konuşmaktaydı. Pelasgca "Tepae" kelimesi Türkçe "tepe" kelimesiydi.

İslamiyet öncesi mecusi (Zerdüş / Şaman) Türklerde "kam" adlı rahipler dini rakslar yapardı. "İslamiyetten sonra ise, Konya'da bugün bile zarif 'sema' hareketlerini seyretmek mümkün olan bir Mevlevî tarikatını kurmuşlardır. Aynı şekilde Etürskler 'sıçrayan' veya 'rakseden'

rahipler sınıfını meydana getirmişlerdir ki Romalılar da bunu her zamanki gibi onlardan almışlardır".

Adile Ayda, "Çin tarihinde bahsedilen kavimler arasında Türkleri ayırt etmek için şaşmaz kıstaslar vardır. Bunların başlıcaları kurt efsanesi ve mağaraların kutsal sayılmasıdır" diyen Alman sinolog W. Eberhard'ı dayanak göstererek, Roma'nın kuruluş

efsanesindeki kurtu betimleyen ve Vülka adlı Etürsklü heykeltıraşın eseri olan Dişi Kurt Heykeli'ni ve bu efsaneyi de bir delil olarak sunuyor. A. Ayda yine aynı kaynağa (7) dayanarak Türklerin öden beri kırmızı rengi sevdiğini, Romalıların da kırmızı togayı ve kırmızı rengi asil saymayı Etürsklerden miras aldıklarını belirtiyor.

A. Ayda yine Eberhard'a dayanan Çinlilerin, Türkler arasında geçerli olan "Tarkan" adlı bir unvanı telafuz ettiklerini, bunun prens anlamına geldiğini belirterek, "Roma'yı, kuruluşundan sonraki yüzyıllarda idare eden Trquiniler Sülalesi'ne mensup kralların adı Etürsk yazıtlarında 'Tarhun' veya 'Tarhan' olarak gösterilmiştir" demektedir.

"Etürsk imlasi, sesli harfleri, sadece kelimelerin ortasında değil aynı zamanda hem başında hem de sonunda 'yutmaktadır'" diyen A. Ayda şöyle bir görüş ortaya koyuyor: "Buna göre bence 'klan' kelimesi 'uklan', 'Rumak' (Roma'nın Etürskçe adı) kelimesi de 'Urumak' şeklinde okunmalıdır. Bundan başka, birçok kelimenin sonunda yazılmayan fakat telaffuz edilen birer sesli harf bulunduğu hesaba katılmalıdır. Sonuç olarak genetik eki zannedilen fakat gerçekte bir sıfat eki olan 'al' ile sonuçlanan kelimeler böyledir. 'Tarhnal' kelimesi bana göre 'Tarhnal' veya 'Tarhanlı' okunmalıdır.

"Mesela, Latin gramercileri bize, TOGA kelimesinin ve bu kelimenin ifade ettiği cübbe şeklindeki elbisenin Etürsklerden geldiğini söyler.

Eski Türkçede ve Orta Asya'nın bugünkü lehçelerinde elbise için TONG denir. Buradaki N harfi müterennim şekilde (yavaşça), Fransızca 'Intention' kelimesindeki 3 N gibi söylenir. Romalılar bu harfi söyleyemediklerinden ortadan kaldırmışlar ve böylece TONG 'TOG' olmuştur. Bunun Latinceleştirilmiş ve dişileştirilmiş şekli de TOGA'dır.

"Latin yazarların Etürskçeden geldiğini söylediği bir kelime de TEMPLUM yani tapınaktır. Kelimenin kökü ile Latince ekini ayıralım: TEMPL-UM. Türkçede ibadet etmek anlamındaki TAP-MAK fiilinin pasif şekli TAPL-MAK'tır. Master ekini çıkarırsak TAPL kalıyor. Buna Latincedeki nötr ekini ilave ettiğimiz zaman TAPL-UM olmaktadır, ki dilbilim kanunları kelimenin sonundaki M harfini 'boya vererek' kelimenin ilk hecesini etkilemesini ilmen izah eder. Şu halde TAMPLUM veya TEMPLUM.

"Etürsklerde uğurlu olan şeyleri uğursuz olanlardan ayırt eden ve mutlu olaylara mutsuz olayları önceden haber veren rahiplere AUGUR denirdi. Türkçede ezelden beri UĞUR kelimesi saadet, talih, mutlu gelecek anlamlarında kullanılmıştır.

"Etürskçede SIK veya ZIK kelimesi kız anlamına gelir. Akla geliyor ki, burada sessiz harflerin yer değiştirmesinden ibaret bir fonetik hadise... karşısında bulunuyoruz.

"Şimdi de etürskologlara göre Etürskçede oğul anlamına gelen KLAN kelimesini ele alalım. Daha önce de söylediğim gibi, bana göre burada baştaki sesli harfin yutulması hadisesi mevcuttur. Bu sebeple kelimeyi UKLAN şeklinde okumak gerekmektedir. Bilindiği üzere bazı Türk lehçelerinde oğlan kelimesi bu şekilde telaffuz edilmektedir (Uklan, uklan, oğlan)...

"Etürsk yazıtlarında Roma şehrine RUMAH veya RUMAK adı verilmektedir. Benim görüşüme göre bu kelime URUMAK okunmalıdır. Bilindiği gibi Türkçede lehçeye göre telaffuz değişen URUMAG, IRIMAG, IRIMAK, IRMAK kelimeleri nehir anlamına gelir. Böylece, Etürskler için en önemli bir nehir, yani Tiber

üzerinde kurulmuş bulunan Roma, "ır-mak şehri" olarak adlandırılmıştır."

Adile Ayda, Türklerin Şamanizm dini inanç kavramlarıyla Etrüsk dini arasında da paralellikler kuruyor. "Tanrıların en büyüğü gökte oturan TENGRI veya TINGRI'dir. Etrüsklerin başlıca ilahları ise TINIA(8) idi"... "Şamanist Türklerde doğum üzerinde etkili olan ve çocuk ile anneyi koruyan tanrıçalara AESET adı verilmektedir.(9) Latin gramercilileri(10) de diyorlar ki, Etrüsk dilinde AESER tanrıca demektir."

Adile Ayda, Etrüsklerin ölü gömme ritüeli ve mezar geleneği ile Türk gelenekleri arasında da paralellik kurmaktadır. "Türkler arasında seyahat yapmış olan Arap tarihçi İbn Fadlan seyahatnamesinde, Türklerin, ölülerinin mezarı üzerine bir höyük (tümülüs demek istiyor olmalı - E.I.) yaptıklarını ve bunun üzerine 'balbal' adlı heykelleri yerleştirdiklerini yazar. Bin sene sonra aynı bölgede seyahat etmiş Rus Türkoloğu Biçurin ise şöyle der: 'Şamanist Türkler ölülerinin mezarı üzerine birer anıt inşa ederler ve bu anıtın iç duvarlarına ölü-nün savaş hayatına ait sahneler resmederler. Ölünün sahip olduğu her tür eşyayı mezarın içine koyarak üzerindeki yapıyı da bir höyükle (tümülüsle - E.I.) kapatırlar'".

Arkeolojik bulgular çerçevesinde Etrüsk sanatı ile Eski Türk sanatını kıyaslayan Adile Ayda pek çok benzerlikler bulunduğuna işaret etmekte ve kitabını şu cümlelerle sonuçlandırmaktadır: "Bir yandan Etrüsk, bir yandan da Eski Türk sanat hazinelerinin fotoğrafları mukai-yeseli metoda uygun olarak aynı ciltte bir araya getirilebildiği gün, Etrüsklerin Türk soyuna mensup olduklarına dair arkeolojik delil, burada ileri sürdüğüm tarihi, dini ve lisani delil-lerden daha da ikna edici olacaktır."

"Ön-Türk Tarih" adıyla yapılan çalışmalarda Etrüskler

Etrüsklerin Türk kökenli oldukları hususunda iddialı tezler ileri süren bazı çalışmalar da, runik yazıları oku-

duklarını düşünen ve çalışmalarını Ön-Türk Tarihi başlığı altında topla-yan bazı tarihçiler / dilciler tarafından yürütülmektedir. Bunlardan Haluk Tarcan yayınladığı kitabında(11) Etrüskçenin Kazım Mirşan tarafından çözümlendiğini ve Etrüsklerin Türk olduğu hususunda kitabında yer alan tüm verilerin Kazım Mirşan'ın çalış-malarına dayandığını belirtmektedir. Bu nedenle biz de K. Mirşan'ın kiti-bını(12) esas alıyoruz. Mirşan kiti-bında "Etrüsk yazıtlarını ben 1965'lerde deşifre etmiş ve 1970 yıla-rında yayımlamış bulunuyorum" diyor ve 62-66. sayfalarda "Etrüsk harfleri ve ilişkileri" başlığı altında bir tablo yayımlıyor. Bu tablo ile kitiapta yer alan Etrüsk yazıtlarının çözümlenmeleri arasında bir bağlantı tes-bit edemeyince, bu konuyu dilcilerle

Roma'nın kuruluş efsanesindeki kurdu betimleyen ve Vulkus adlı Etrüsklü heykeltıraşın eseri olan Dişi Kurt Heykeli.

birlikte yapacağımız başka bir çalış-mada incelemeye bırakıyoruz.

Etrüsk - Hitit bağlantısı

Etrüskler ile Hititler arasında bağ kuran bir ifadeye O. R. Gurney *Hititler* kitabında(13) yer vermektedir. Gurney şöyle diyor:

"Luvilerin ve Geç Hitit krallıklarının 'Fatih' anlamına gelen Firtına Tanrısı Tarhunt'tu. Aynı ismin Tarhunna biçimi büyük bir olasılıkla Hititler arasında kullanılmaktaydı -çünkü tarh- 'fethetmek' anlamına gelen Hititçe bir fiildir. Ancak bu kültür yer aldığı özel bir bölgeyi gösteremiyoruz. Bu isim (veya la-kap) Etrüsk dilindeki Tarchon'un or-jinidir." (s. 119)

Sonuç

Etrüsklerin İtalya'ya Doğu'dan göç etmiş bir halk olduğu Antik Dö-nem'den beri yazılı kaynaklarda yer alan bir inanç idi. Ancak yapılan son genetik araştırmaların sonuçları, bu düşüncüyü inançtan bilimsel bir ol-guya dönüştürmüştür. Elde edilen bu bilimsel bulgular çerçevesinde hem Etrüsk sanatının Doğu sanatlarıyla benzerliği ile ilgili hem de Etrüsk di-linin Doğu dilleriyle karşılaştıran çalış-malara hız verilmeli ve Etrüsk halkının üzerindeki bu gizem örtüsü sıyrılmalıdır.

DİPNOTLAR

- 1) R. Bloch, H. Scullard, Ch. Hampton, Corrado Barbagallo. Bu isimleri aktaran Adile Ayda, Etrüskler Türk mü idi?, Ankara 1974, s.71.
- 2) Adile Ayda, age., s.26-27.
- 3) Elif Tül Tulunay, Etrüsk Sanatı, İstanbul 1992, s.16-17.
- 4) Dergimizin bu sayısında yayımlanan Elif Tül Tulunay ile yaptığımız söyleşi.
- 5) "The Etruscans: A Populations-Genetic Study", American Journal of Human Genetics, Sayı 74, 2004, s.694-704, (çev. Anropolog Gün-nur Yücekall).
- 6) Meydan Larousse Büyük Lugat ve Ansiklopedi, c.6, (Etrüsk maddesi), Sahah Ya-yınları 1992.
- 7) W. Eberhard, Kultur und Siedlung der Randvölker China's, Leiden, 1942, aktaran Adile Ayda, age, s.70-72.
- 8) Luisa Banti, Il Mondo degli Etruschi, Roma 1960; aktaran Adile Ayda, age, s.81.
- 9) V. I. Verbitsky, Altaiskie inrodsi, Moskova 1903 ve W. Radlof, Aus Sibi-rien, Leipzig 1893; aktaran Adile Ayda, age, s.81.
- 10) Varro, De lingua latina, M. Pallotino, Etruscologia, s.415 (ais, aiser); akta-ran Adile Ayda, age, s.81.
- 11) Haluk Tarcan, Ön-Türk Tarihi, İstan-bul 1998.
- 12) Kazım Mirşan, Etrüskler-Tarihleri, Yazıları ve Dilleri, Bodrum 1998.
- 13) O. R. Gurney, Hititler, Ankara 2001.

Antik Çağ'da İtalya'da yaşamış Doğu kökenli bir halk Etrüskler

"Tarihin Babası" Halikarnassos (Bodrum)'lu Herodotos, Etrüsklerin Batı Anadolu'dan İtalya'ya göç ettiklerini yazıyor. Etrüskler, giysileri, çarıkları, betimlerdeki fizyonomileri ve ciğer fahyla Hititlere büyük benzerlik gösteriyor. Etrüsklerdeki, saban yarığından doğan beyaz saçlı, ihtiyar çehreli bilge çocuk figürü Tages'in en yakın benzeri, Firdevsi'nin Şahname'sinde Zal adıyla karşımıza çıkıyor. Etrüsklerde kadına verilen değer ile atalar kültü, Eski Orta Asya toplumlarının geleneğini anımsatıyor. İtalya'da, Ferrara Üniversitesi'nde yapılan DNA araştırmasına göre Etrüskler, bugün yaşayan doğu toplumları, özellikle de Türklerle aynı genleri taşıyor. Etrüsk dilinin Türkçe yardımıyla çözüldüğü iddia ediliyor.

Prof. Dr. Elif Tül Tulunay

(İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Klâsik Arkeoloji Ana Bilim Dalı Öğretim Üyesi)

Söyleşi: Erkan İldiz

Elif Hanım, Etrüsk sanatı ve tarihi, bildiğim kadarıyla, Türkiye'de, sadece İstanbul Üniversitesi'nde ayrıntılı ele alınıyor. Ve siz bu konuyu anlatan tek hocasınız. Etrüsk sanatına ve tarihine ilginiz nasıl başladı?

- Etrüsk sanatına ve tarihine duyduğum ilgi, İstanbul Üniversitesi'ndeki öğrencilik yıllarıma dayanır ve özellikle 1970'lerin başında Prof. Dr. Jale İnan hocamızın verdiği Roma Sanatı derslerinden kaynaklanır. O sıralarda, Etrüsklerin Türk olduğu tezi de, Adile Ayda'nın konferans ve yayınlarıyla yeniden gündemdeydi. Birkaç yıl sonra, Türkiye Cumhuriyeti Milli Eğitim Bakanlığı burslusu olarak Almanya'da doktora yaparken, Mainz Johannes Gutenberg Üniversitesi'ndeki hocalarımdan bir İtalya sevdalı olan Prof. Dr. German Hafner, bizi Etrüsk kültürüne yönlendirdi. Etrüsklerle ilgili Seminer çalışmalarımızın paralelinde, Üniversite tarafından Etruria'ya düzenlenen geziler, benim Etrüsklere duyduğum ilginin katmerlenmesini sağladı. Çünkü gittiğimiz yerlerdeki kent kalıntıları ve mezarlar ile müzeler dolusu ilginç buluntular, bana hep tanıdık, bildik bir şeyleri, kısaca Anadolu'yu ve Doğu kültürlerini anımsatıyordu. Prof. Hafner ise bun-

ları kendi fikirleriyle donatarak İtalya ve Batı kültürü bağlamında anlatıyordu bize. Ona ve genel kaniya göre, Etrüsklerin İtalya'nın yerli halkı olduğu düşüncesi ön plandaydı. Ben doğu örnekleriyle paralellikleri vurgulamaya çalıştıkça, hocamı kızdırıyordum! Aradaki benzerliklerin salt ticaret yoluyla kazanıldığı ileri sürülüyordu. Özellikle, betimlerdeki giysileri, çarıkları ve genel fizyonomileri yanı sıra, kuş uçuşları yorumu ve ciğer fahyla da Hititlerle aralarındaki yakın benzerliği gördükten sonra, Etrüskler bende giderek daha fazla merak uyandırdı.

1980 yılında yurda dönüp, İstanbul Üniversitesi'nde göreve başladığımda da, Etrüsklerle ilgili çalışma-

larımı sürdürdüm. Etrüsklerin, "Roma Sanatı" içindeki bir konu değil, kapsamlı ayrı bir ders olarak okutulması gerektiğine inanıyordum. Hattâ YÖK ilk kurulduğu zaman, bizden ders adları istenince; teklif benden geldi ve onaylandı. Birçok meslektaşımın, "Nereden çıktı bu 'Etrüsk Sanatı' dersi?" diye yakındığını hatırlıyorum. İlk kez İstanbul Üniversitesi'nde tarafından başlatılan bu ders, o zamanlar başka üniversitelerde de veriliyordu, ancak, bir - iki yıl sonra kaldırıldı; fakat bizde 24 senedir ahlaksız devam ediyor. Bu süre içinde Üniversitemizde, Etrüsk Sanatı konusunda oldukça zengin bir diyo-pozitif arşivi oluşturduk ve her slayt için ayrı bir kart düzenleyerek, farklı tasnif olanakları sağlayan kullanışlı bir sistem de geliştirdik. Fakat son yıllarda yeni saydam yaptırmıyorum, çünkü artık dersleri teknolojik yeniliklerin sağladığı imkânlardan yararlanarak bilgisayara bağlı projeksiyonla vermeye başladım. Kitaplardan tarayarak veya dijital fotoğraf makinesi yardımıyla bilgisayara aktardığımız resimleri PowerPoint programı sayesinde düzenleyebiliyorum. Diğer derslerim gibi, Etrüsk Sanatı da, iki yıldan beri çeşitli örneklerin bir arada irdelendiği görsel ağırlıklı renkli bir sunuma dönüştü.

Prof. Dr. Elif Tül Tulunay

Ancak 2005 yılına dek iki sömestir verdiğim bu ders, bundan böyle tek yarıyla sığdırılacak; fakat yine benim ısrarımla Arkeoloji Bölümümüzün seçmeli değil, zorunlu dersi olarak okutulacak. Artık ülkemiz çapında da Etrüsklere gerekli önemin verilmesi ve bu konuda uzman genç arkeologlar (etruskologlar) yetiştirilmesinin sağlanması kaçınılmaz bir olgudur. Yapılacak bilimsel araştırmalarla Etrüsklerin Anadolu üzerinden doğuya düğümlenen bağları apaçık gözlemlenebilir.

Dünya tarihinin gizemli halkı

- Etrüskler, Roma tarihinin gizemli bir halkı olarak biliniyor. Bu halkı Romalılar Tusci, Etrusci, Yunanlar Tyrrhenoi / Tyrsenoi olarak adlandı- rıyorlar. Herodotos, Etrüsklerin kökenini Anadolu'ya Lydia'ya dayandırırken, Halikarnassoslu Dionysios, onları İtalya'nın yerli halkı kabul ediyor. Bazı Türk araştırmacılar da Etrüsklerin Türk kökenli olduğunu ileri sürüyor. Siz Etrüsklerin kökeni konusunda ne düşünüyorsunuz?

- Özellikle, Etrüskleri, Roma değil, İtalya, hatta dünya tarihinin gizemli bir halkı olarak nitелеmek daha yerinde olur görüşündeyim. "Tarihin Babası" lâkaplı Halikarnassoslu Herodotos'a göre, Etrüskler İtalya'ya gelmeden önce Batı Anadolu'daki Lydia bölgesinde yaşıyorlardı: Lydia'da yıllar süren kıtlık sonucunda göç için kura ile saptanan bir grup halk, kral Atys'ün oğul- nından Tyrsenos önderliğinde Smyrna'dan (Eski İzmir) gemilere binerek, yeni bir yurt edinmek için denize açılmış, sonunda İtalya'nın Umbria kıyılarında kara- ya çıkmış, kentler kurmuş ve adını başkanlarının ismine hürmeten Tyrsenler şeklinde değiştirmişti (Hdt. I, 94).

Herodotos'un daha genç bir çağdaşı olan Lesboslu Hellanikos ise

"Özellikle, batılmlerdeki gıysileri, çarıkılan ve genel fizyonomileri yanı sıra, kuş uçuşları yorumu ve diğer faaliyetle da Hititlerle aralarındaki yakın benzerliği gördüm."

Phoronis adlı eserinde Tyrrhenler ile Pelasgların aynı halk olduğunu, Hel- las (Yunanistan)'ı işgal ettiklerini, fakat Hellenlerin baskısı sonucu Pelasgos'un torununun oğlu Nanas başkanlığında İtalya'ya gidip yerleş- tiklerini ve Tyrrhenia denilen ülkede yaşadıklarını anlatır (FGrHist no 4).

Bu arada belirtmek gerekir ki, farklı yazımlarına göre Tyrrhenoi veya Tyrsenoi, yani Tyrsenler, antik kay- naklarda hem bir halkın adıdır hem de Yunanların denizciler ve korsanlar için kullandığı genel an- lamda bir terimdir; öme- ğin Homeros (MÖ 8.yy.), Dionysos Hymnosu'nda, tanrının gençken kor- sanlar / Tyrsen- ler tarafından kaçırıldığını an- latır. Bu arada, Etrüsklerin MÖ 7.- 6. yüzyıllarda denizcilikte çok ilerlediklerini, do- layısıyla Akdenizde- ki üstünlüklerini hatırlamak gerekir. Bugün dahi Akdeniz'in, İtalya'nın batısında kalan kısmına «Tyrrhen/Tiren Deniz» denilmektedir. Latinlerin ata- sı sayılan ve Odysseus ile Kirke'nin oğlu olan Latinos (Latinus), Hesiodos'a (MÖ 7.yy) göre "ünl

Tyrsenler Ülkesi"nde doğmuştur (Hes. theog. 1011-1016). Bir anlatı- ma göre Tyrrhenlerin önderi olan Tyrrhenos, Herakles ile Lydia krali- çesi Omphale'nin oğludur (Dion. Hal. I, 28). Etruria'da, MÖ 6. yüzyıl- da, Tyrrhenos (Tyrsenos) ile erkek kardeşi -Tarquinia kentinin kurucu- su- Tarkhon ve kız kardeşi Rhome, Herakles'in oğlu Mysia'lı kahraman Telephos'un çocukları olarak benim- senmişlerdir. Troia'nın düşmesinden sonra "Yeni Troia" kentini kurmakla görevlendirilen Aineias, Hesperia Ülkesi'ne (=Akşam Ülkesi; İtalya'ya verilen isimlerden biri) gide- rek, Latinus'un kızı Lavinia ile de- ğil, fakat Roma kentine ismini veren Rhome ile evlenir. Yani, Aineias ve Roma ile bağlantı kuran Etrüsklerin kendileri de Batı Anadolu, özellikle Mysia ve Troia ile ilişkilerini vurgu- lamaktadırlar.

Kanımcı Herodotos (MÖ 484 - 424), Etrüskler konusunda çok önemli bir kaynaktır; çünkü o, Etrüsklerle çağdaş bir yazar; yani MÖ 5. yüzyılda Etrüskler İtalya'da hâlâ siyasî ve sanatsal varlıklarını etkin olarak sürdürürken kaleme almış Historia (Tarih) adlı yapıtını. Ben, antik kaynakları değerlendirirken, onları yazan kişilerin yaşadığı çevre- yi ve zamanı da dikkate almak ge- rektiğini savunanlardanım. Bu bağ- lamda Herodotos'un Etrüsklerin kö-

Caere Hydria

denilmektedir. Latinlerin ata- sı sayılan ve Odysseus ile Kirke'nin oğlu olan Latinos (Latinus), Hesiodos'a (MÖ 7.yy) göre "ünl

keni hakkında yazdıklarına neden hep şüpheyile bakıldığını bir türlü anlayamamışım; hele diğer pek çok konuda tek emin kaynak kabul edilirken! Her ne kadar kendisi bile, "Görevim, -inanmasam dahi- bana her anlatılanı yazmaktır ve bu tüm eserim için geçerlidir" dese de, Batı Anadolu kültür çevresinde, Karia ve Samos'ta süregelen sözlü gelenekle yetmişmiş, fakat o zamanki dünyanın birçok yerini, Anadolu'yu, Karadeniz kıyılarını, Trakya, Mısır, Aşağı İtalya ve Sicilya'yı gezmiş, hâttâ belki bizzat Etrüskler ile bir arada

leriyle karşılaştırarak değerlendirdim. Aynı şekilde Dionysios'un da orijinal metnine baktım. Ve gördüm ki Dionysios, Etrüskleri kesin bir dille "autokhthon", yani "o toprak-tan doğma" sözcüğüyle tanımlamıyor, sadece, "Tyrrhenleri, bazıları İtalya'nın yerlisi (autokhthon) bazıları ise dışardan gelenler (epelus = göçmen) olarak gösterirler" diyor (Hal. Dion. 1, 26, 2). Dilerseniz bu arada bir de Dionysios'un yaşadığı yer ve döneme bakalım. Halikarnassoslu Dionysios (MÖ 60 - MS. 7) otuz yaşlarında Roma'ya yerleşmiş, bir yandan Antiquitates Romanae (Roma Arkeolojisi) adlı eserini Roma kaynaklarından yararlanarak yazarken, diğer yandan Roma'nın ileri gelenleri için konuşmalar kaleme almış, onların çocuklarına dersler vermiş bir yazar. MÖ 1. yüzyılda Et-

veya başka bir yerden göçünü kabul etmiyor ve kendi yaşadığı döneme uygun bir yaklaşımla, onları "İtalya topraklarında yaşayan çok eski (pānū arkhāion) bir halk" ifadesiyle tanımlıyor (Dion. Hal. I, 30, 2), fakat anlatımında seçtiği sözcüklerde -özellikle- "autokhthon" demekten kaçınıyor.

İsterseniz, şimdi az önce söylediğimiz Halikarnassoslu Herodotos, Lydiyalı Ksanthos ve Lesboslu Hellenikos'un anlatıtlarına dönelim. Her üçü de yaşadıkları dönemde, yani MÖ 5. yüzyılda Batı Anadolu'da Lydia adını taşıyan bölgede oturan veya bir zamanlar oturmuş olan herkese Lydiya'lı diyorlar, bunlar farklı isimde etnik gruplar olsalar dahi... Herodotos ile Hellenikos, bu nedenle Batı Anadolu'dan göç edenleri Tyrrhenler - Pelasglar - Lydiyalılar olarak adlandırabiliyor; Ksanthos ise, sadece o bölgede yaşayan Lydiyalıları anlatıyor, Lydiaka'sında.

Şunu da belirtmek gerekir ki, MÖ 2. binyıl Anadolu'sunda, Herodotos'un bahsettiği gibi şiddetli kuraklıklar nedeniyle sık sık açlık baş gösterdiği Hitit metinlerinden anlaşılmaktadır(1). Örneğin, MÖ 1211 yılında Mısır firavunu Memephthah, Hatti ülkesine gemiler dolusu tahıl göndermiştir. Ayrıca, dendrokronolojik araştırmalar da bu dönemde normalin çok altında yağış kaydedildiğini, açıkçası kuraklık hüküm sürdüğünü desteklemiştir; örneğin, Gordion'da bulunan ve MÖ1200'lere tarihlenen bir tahta parçası üzerindeki dar ağaç halkaları bunun bir kanıtıdır(2). Yani Herodotos'un gösterdiği göç sebebi bana mantıklı geliyor.

Şimdiye dek, Etrüsklerin kökenini tartışan ve bu konuda birbirleriyle çelişkili sonuçlara varan birçok kitap ve makale yayımlandı. Son yıllarda, Etrüsklerin ana vatanını Anadolu'ya, Karadeniz kıyıları, Kafkasya, İran hâttâ Orta Asya'ya dek yerleştirme eğilimi yeniden ivme kazandı. Öte yandan onları hâlâ İtalya'nın yerlisi veya Orta Avrupa'lı, daha doğrusu "Raetia"lı kabul edenler de var. Bütün bu düşüncelerin kıstası, Etrüsk dili ve alfabesi.

Regolini Galassi mezarından çıkan buluntular, Etrüsklerin metal işçiliğinde ustalığını gösteriyor.

bulunmuş biri olarak, o dönemde hâlâ var olan bir toplumun geçmişini hakkında yanlış bir tez aktarması bana pek mantıklı gelmiyor. Ama öte yandan, Herodotos'un bir diğer çağdaşı olan tarihçi Lydiyalı Ksanthos, Lydiaka (Lydia Tarihi) adlı eserinde ne Tyrrhenos'tan ne de Lydiya'dan İtalya'ya bir göç olayından bahseder. İlk bakışta insana gerçekten ilginç gelen bu noktaya Halikarnassoslu Dionysios da dikkat çekiyor. Siz de emin, onun Etrüskleri, İtalya'nın yerli halkı kabul ettiğini belirtiniz; çünkü, bütün Batılı Etrüsk kitaplarında, makalelerinde kaynak gösterilen Dionysios'un, metni farklı çevrilerek, "yerli halk" teriminde ısrar ediliyor. Burada bu yanlış düzeltilmek istiyorum. Bir konuda araştırma yaparken, kaynakları orijinal dilinde incelemek gerekir. Onun için Herodotos'u okurken, Eski Yunanca metni, Almanca, İngilizce ve Türkçe tercüme-

rüskler artık tarih sahnesinde değillerdi. Dionysios, Roma yanlısı olmasına, hâttâ Romalıları Yunanların devamı kabul etmesine rağmen, Etrüskler hakkında bildiği tüm kaynakları aktararak bunlardan bir sonuç çıkarmaya özen gösteriyor; Etrüsklerin Lydiyalılarla aynı dili, tanrıları ve yaşam tarzını paylaştıklarını ileri sürerek, onların Lydiadan

←

010VM:0J XAOMIA D:IZ WJ3
 A T3 T:2 RVB:1VO:AMIN)A
 1AHIZMAO:2VJ3 2:R3V 2A
 A TVO:IA

"Etrüsk yazısı, ilk ortaya çıktığı MÖ. 8. yüzyıl sonlarından MÖ. 4. yüzyıla dek, gerek harflerin biçimi gerekse sözcüklerin yazımı açılarından devamlı değişim geçirmiştir."

Etrüskçenin gizemi

- Etrüskçenin Hint-Avrupa dil ailesinden olmadığı söyleniyor. Elimizde Etrüskçe yazılmış bazı yazılar ve bunların Fenike alfabesi ile çözümlene çalışmaları var. 1498'de Dominiken Annio de Viterbo, Etrüskler ile ilgili çalışmasında, bu yazıyı İbranice yardımıyla okumaya çalışmış. Bazı Türk araştırmacılar, bu yazının runik Gök Türk yazısının bir versiyonu olduğunu söylüyor. Hatta runik yazı çerçevesinde Etrüskçeyi okuduklarını da iddia ediyorlar. Henüz çözülmemiş bir yazı olmasına rağmen bu halkın kendini Rasenna / Rasna olarak adlandırdığı neye dayanarak söyleniyor? Genel olarak Etrüsk yazısı hakkında ne söylemek istersiniz?

Önce Etrüskçe ile Etrüsk yazısını birbirinden ayrı değerlendirmemiz lâzım. Etrüsk yazısını, belki fonetik değerini tam veremsek de okuyoruz, çünkü harflerinin çoğu, başka alfabelerde mevcut; sadece, Etrüskler, kendi dillerini daha iyi ifade edebilmek için bazı yeni işaretler kullanmışlar, örneğin "f" sesi için 8 biçimli bir harfleri var. Yani şöyle söyleyeyim, biz bugün modern Türkçeyi Latin alfabesiyle yazıyoruz, ama bu alfabenin bazı harflerini kullanmıyoruz, buna karşılık "ğ", "ö", "ş" gibi bazı özel harflere gereksinimimiz var. Biz, Latin alfabesiyle bilmediğimiz dillerde yazılmış yazıları da okuyabili-

riz; örneğin, Almanca bilmeyen bir kişi, Almancada var olan "ä" veya "ß" gibi farklı harflere rağmen, belki iyi telâffuz edemese de bu dili okuyabilir; fakat o kişi Almanca metni anlayamaz; çünkü kelimelerin anlamını bilmez. Etrüskçenin durumu da aynen böyle; yani yazıyı okuyoruz ama, Etrüskçeyi bilmediğimiz için anlayamıyoruz. Bilingual (çift dilli) yazıtlar da-

den çok daha fazla Etrüskçe yazı mevcut. Fakat bunlar genellikle kısa cümleciklerden oluşan belli kalıplarda mezar ve adak yazıtları; eşyalar ve kaplar üzerinde aidiyet bildiren, figürlerin kimliğini açıklayan yazılar da var. Bunlardan çok sayıda tanrı, şahıs ve aile (soy) isimleri saptanmış; ayrıca birkaç cümleyi de çözebiliyoruz: Örneğin MÖ 675'e tarihlenen Cerveteri'den iki oinokhoe (sürahi/maşrapa) üzerindeki mi kutun karşanas: "Ben Karkanas'ın sürahi-siyim" cümlesinde, "mi" sözcüğünün "ben", "kutun" sözcüğünün ise "sürahi" anlamı taşıdığını anlıyoruz.

Etrüskçenin bilinen özelliklerinden biri, sağdan sola doğru yazılmasıdır. Etrüsk yazısı, ilk ortaya çıktığı MÖ 8. yüzyıl sonlarından MÖ 4. yüzyıla dek, gerek harflerin biçimi gerekse sözcüklerin yazımı açılarından devamlı değişim geçirmiştir. Hâtâ MÖ 4. yüzyıl başlarında bir "Yeni Etrüsk Alfabesi"nden bahsedilir. Erken dönem yazıtlarında sesli harfler, sessizler arasında yer alırken, MÖ 500'lerden sonra kelimelerde içses düşmesi

görülmektedir; yani sesli harfler sözcüğün başlangıcında yer alır, fakat ortasında yazılmazlar; böylece sözcükler de kısalmış olur; örneğin, Aranth, Arnth veya Rasenna, Rasna gibi. Ayrıca Kuzey ve Güney Etruria arasında her konuda ve her zaman var olan farklılık yazıda da karşımı-

metin bire bir çevrilmediği için, çözümlerde yardımcı olamıyor; tıpkı, Caere (Cerveteri)'nin limanı Pyrgi'deki kutsal alanda 1964 yılında bulunmuş altın-bronz levhalar üzerindeki Etrüsk ve Kartaca/Fenike dillerindeki yazıtlar gibi...

Aslında, elimizde, zannedildiğin-

za çıkar. Yani, Etrüsk yazıtları, hem kronolojik, hem de bölgesel değişiklikler göstermektedir.

Etrüsk yazıtlarının çoğu, Corpus Inscriptionum Etruscarum (CIE) ve Corpus Inscriptionum Italicarum (CII)'da toplanmıştır. Elimizde, Libri Lintei, yani keten bezi üzerine yazılmış Etrüskçe kitaplar da bulunmaktadır. Bunların en tanınmışı bugün Zagreb Müzesi'nde korunan ve bir çeşit dini takvim niteliğinde olan, tapınım törenlerinin nerede ve ne zaman yapılacağını, hangi tanrılara neler sunulacağını vs. anlatan "Liber Linteus"tur. Yaklaşık 1300 kelime içeren ve her satırı 5-7 cm. yüksekliğinde harflere sahip olan 230 satırlık metin, 340 x 35 cm boyutlarında keten bir bez üzerine yazılmış ve 12 sayfa oluşturacak biçimde bir içe bir dışa katlanmış. Daha sonra bir yolla Mısır'a ulaşmış olan bu kitap, orada (MÖ 1. yüzyılda) toplam uzunluğu 13,57 m. olan 11 şerit halinde kesilmiş ve mumya sargısı olarak kullanılmıştır. Ayrıca, "Magliano Diski" denilen, iki yüzü sarmal yazıtlı yuvarlak kurşun levha üzerinde de 70 kadar kelime okunmakta, metnin tanrı isimleri ve gömü kuralları içerdiği varsayılmaktadır. Bu Etrüskçe yazıtlar anlaşılamamakta, fakat Etrüsklerin dini kuralları, Romalılar tarafından aktarılan Libri Tagetici ve Libri Rituales metinlerinden bilinmektedir.

1992'de Cortona'da bulunan ve yazı stiline göre MÖ 3.-2. yüzyıla tarihlenen Tabula Cortonensis, 30 x 46 cm. boyutlarında bronz bir levha; ön yüzünde 32, arka yüzünde ise 8 satırdan oluşan toplam 206 kelimelik Etrüskçe yazıt var. Metinde, isimler yanı sıra, arazi alım satımı ile ilgili kurallardan söz edildiği anlaşıyor.

Peki, bütün bu yazıtlara ve yazıtları okumanıza rağmen "Etrüskçeyi neden bilmiyoruz?"; "Bu dil neden çözülemedi?" sorularına ise şimdilik verebileceğimiz cevap şudur: Etrüskçenin cümle yapısını,

"Atalar kültüne bağlı olarak portreciliğin temelini oluşturan, ölü yüzlerinden balmumu mask almayı Romalılara öğretenler Etrüsklerdir."

isim ve fiil çekimlerini, kısaca dil bilgisi kurallarını ve kelime haznesini tanımlamamızı sağlayacak uzunlukta ve kapsamda Etrüskçe bir metne henüz sahip değiliz.

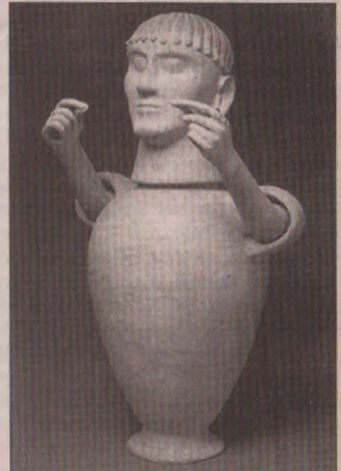
Tarquiniya'da Ara della Regina Tapınağı'nda bulunmuş Elogia Tarquiniensia denilen yazıt parçalarında, Etrüsklerin kendi bakış açısıyla atalarından ve onlarla ilgili olaylardan bahsettiği anlaşıyor; bu çok önemli metin de ne yazık ki çok eksik. Kısaca, elimizde bize Etrüskleri ve dillerini yeterince tanıttacak, Etrüskler tarafından Etrüskçe yazılmış tarihi veya edebî metinler yok.

Kanımcı bu çok ilginç bir nokta; bunlar gerçekten yok mu idi? Yoksa, sadece "arkeolojik rastlantı" olarak mı henüz bulunamadı? Ya da kasıtlı olarak mı yok edildi? Örneğin, Etrüskçe taş yazıtlar parçalandı, kitaplar yakıldı, ya da İtalya'dan başka yerlere -belki de "atık kağıt" (!) olarak- yollandı. Demin sözünü ettiğimiz Liber Linteus'un Mısır'da bulunmuş olması bana böyle bir düşüncüyü çağrıştırdı. Böylece Romalılar Etrüsk dil ve tarihini istedikleri kadarıyla tanıttılar. Roma İmparatoru Claudius'un (MS. 41 - 54), Etrüskler hakkında Tyrrhenika isimli 20 ciltlik bir eser yazdığını biliyoruz. Fakat

maalesef bu da bir - iki parçası (bkz. CIL = Corpus Inscriptionum Latinarum) haricinde elimize geçmemiştir. Oysa bu eserle şimdi Etrüskleri çok daha değişik tanıyorduk.

Etrüskçenin çözümü hakkında bir şey söyleyemeyeceğimi, çünkü dilbilim başlı başına bir uzmanlık alanıdır ve ben bir dilbilimci değilim. Bırakalım, bu konuyu yetkin bilim insanları araştırın ve önce Etrüskçeyi çözmeyi sağlayacak yeterlilikte Etrüskçe metinler gün ışığına çıksın. Yalnız şunu belirteyim, anlamını tam bilmeden başka dillerdeki benzer sözcüklerden yola çıkarak bir yere varmaya çalışmayalım. Yani, demin verdiğim örnekteki gibi Almancayı bilmeden okumaya çalışırsak, örneğin "tür" kelimesinin, Türkçedeki gibi "çeşit, cins" anlamına geldiğini düşünebiliriz; oysa ilgisi yoktur, "kapı" demektir. Bilmem anlatabiliyorum mu?

Zannederseniz, bir de "Rasenna" - "Rasna" sözcüğünü sormuştunuz. "Rasna"nın "Rasenna"dan kısaltıldığını az önce söylemiştim. Etrüsklerin kendilerine "Rasenna" dediklerini ise bize yine az önce sözünü ettiğimiz Halikarnassos'lu Dionysios bildiri-

yor: "onlar kendilerini, başkanlarından birinin ismiyle Rasenna olarak adlandırdılar" (Hal. Dion. 1, 30, 3). Ayrıca yazıtlarda bu isme rastlıyoruz ve sıfat olarak da kullanıldığını görüyoruz: örneğin, MÖ 4. yüzyıl ortalarında Aulus Spurinna, "zilath mechl rasnal", yani "Etruria genel yöneticisi" unvanı taşıyordu.

Kuzey ve Güney Etruria arasındaki farklar

- Hocam, az önce, Kuzey ve Güney Etruria arasında her konuda fark bulunduğundan söz ettiniz. Bunu biraz açar mısınız? Etruria Bölgesi'nin İtalya'daki konumu nedir? Kuzey ve Güney Etruria nereleridir? İki kesim arasında neden ve nasıl farklar mevcuttur?

- Etrüsklerin İtalya yarımadasında MÖ 8. yüzyıldan MÖ 1. yüzyıla dek yaşadıkları esas yerleşim alanı, Arno ile Tiber nehirleri arasında kalan, yani bugünkü Toskana - Kuzey Latium - Batı Umbria kapsamındaki Etruria bölgesidir. Etrüskler, MÖ 7. yüzyılın ikinci yarısında güneye, Latium ve Campania bölgelerine ilerlemişler, buradaki hakimiyetleri zayıflayınca, MÖ 6. yüzyıl sonlarında kuzeye Po ovasına doğru yayılmışlar, hem gittikleri yerlerde hem de Etruria'da 12 kent birlikleri kurmuşlardır.

Etruria Bölgesi'nin, aşağı yukarı Vulci - Bolsena Gölü - Orvieto hatından geçen doğal bir sınırla ikiye ayrılan kuzey ve güney kesimleri arasındaki jeolojik yapı farklılığı, Etrüsklerin mimarlık ve sanat eserlerini, hatta geleneklerini, kısaca yaşamlarını derinden etkilemiştir.

Güney Etruria, akarsuların oyduğu derin vadileri, sarp yamaçlı yüksek ovaları ile volkanik tüf yapıdadır. Doğal tahkimli tepelerde kurulu yerleşmeler sıkır ve denize doğru yönlendirilmişlerdir. MÖ 7.-5. yüzyıllarda, gelişimlerinin en üst düzeyine erişen kentleriyle Güney Etruria, deniz ve kara ticaretini tekeline almıştı. Güney Etrüsk kentlerinin üzerine, sonraki çağlarda pek yerleşilmemiştir.

Kuzey Etruria, kum ve kireçtaşı yapıda yassı tepeler üzerine kurulmuş seyrek yerleşmelere sahiptir. Kentler genelde surla çevrilidir ve iç

kesime yönlendirilmiştir. Geçimi tarıma dayalı olan bu bölge, güneye oranla daha yavaş bir gelişim sürecinde en parlak dönemini, MÖ 4.-1. yüzyıllarda yaşamıştır. Kuzey Etrüsk kentlerinin, üzerinde Roma Çağı ile Orta ve Modern Çağ yerleşmeleri devamlılık gösterdiklerinden, araştırılmaları zordur.

Mezar geleneği ve yapımında da farklılıklar görülmektedir. Güneyde kolay işlenebilen yumuşak tüf taşı arazide, mezarlar tümüyle yeraltına oyuluyordu; kuzeyde ise bunlar genellikle kireçtaşı veya kumtaşı bloklardan inşa ediliyordu. Ve mezarlara ölü hediyesi koyma geleneği de yaşam koşulları ve refah düzeyine göre farklıydı; güneyde çok sayıda ve kıymetli malzemeden zengin hediyeler, kuzeyde ise az sayıda ve günlük kullanım eşyaları çoğunlukta idi.

Etrüsklerin Roma medeniyetine etkisi

- Etrüsklerin Roma Kültürüne katkısı hakkında ne düşünüyorsunuz?

- Eğer Etrüskler, İtalya'ya yerleşmeselerdi, daha doğrusu Etrüskler aracılığıyla Etruria'ya doğudan bir kültür transferi yaşanmasaydı, Roma, bildiğimiz "Büyük Roma" olmazdı. Bu artık yadsınamaz bir gerçek. İtalya, Etrüsklerin göç yolundaki son duraktır ve tabii ki, onlar buraya yerleştikten sonra yüzyıllar boyu, iç içe yaşadıkları yerli halklarla kaynaşırlar; fakat bu kültür alış verişinde doğulu yanlarını asla kaybetmediler, farklı kökenlerini daima bir biçimde vurguladılar ve eserlerine yansıtılar. Roma kenti bile, Etrüsklerin inşa ettiği mühendislik harikası Büyük Kanal "Cloaca Maxima" sayesinde bataklık kurutularak elde edilmiş bir arazi üzerine kurulmuştur. Son yıllarda yapılan incelemelerle, Roma tadilatlarına karşın Etrüsk yapımı olduğu kesinlik kazanan

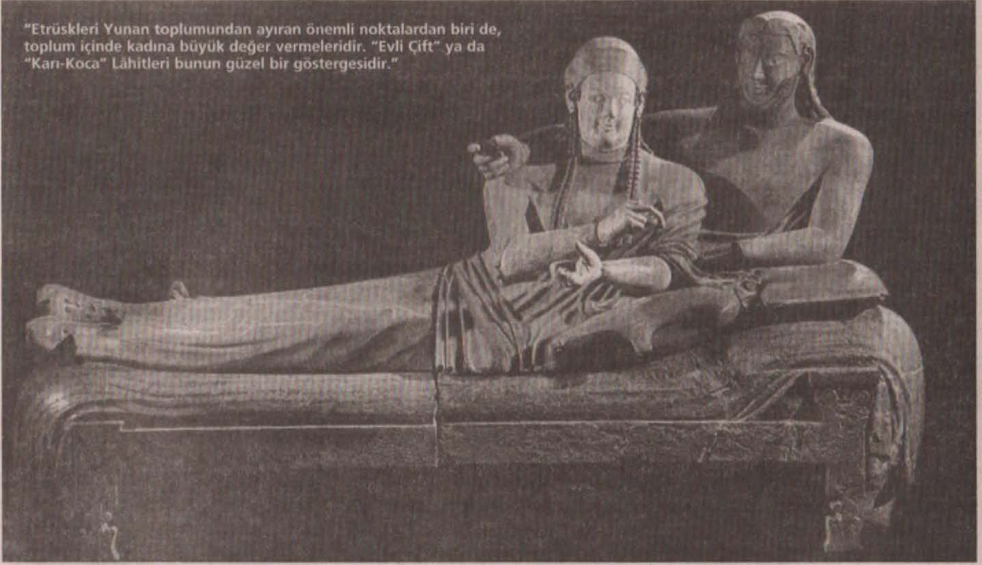

MÖ 6. yüzyıla ait Etrüsk duvar resminde dans eden kadın figürü. Betimdeki tüm özellikler Doğulu bir kadını anımsatmakta.

bu Büyük Kanal, Doğu Anadolu ve İran çevresinde daha eskiden beri kullanılan su sistemleriyle karşılaştırılmakta olup, Etrüskleri doğuya bağlamak yolunda bir diğer kilometre taşıdır. Demin sözünü ettiğimiz tarihçi Halikarnassoslu Dionysios da eserinde, açıkça "İtalya topraklarının da inşaat yapan ilk halk Etrüsklerdir" der; hâttâ, Etrüsklerin, Yunanca "duvar, duvarlarla çevrili yapı, kule" demek olan tyrseis (türseis) sözcüğünden dolayı Tyrrhenoi-Tyrsenoi, yani "duvarcılar" olarak adlandırıldıklarını duyduğunu da yazar (Dion. Hal. I, 26, 2. Yazar, bir başka yerde de Yunanların onlara, hem liderlerini isminde hem de kulelerde oturduklarından dolayı Tyrsenoi dediklerini bildirir: Dion. Hal. I, 30, 2).

MÖ 21 Nisan 753'te Palatin tepesinde Romulus'un kurduğu kabul edilen ilk Roma'nın kuruluş mitosundaki kuş uçuşları gözlemi (Oionoskopia) de bir Etrüsk âdetidir; Roma krallarından son üçü Tarquinia'lı Etrüsklerdir (MÖ 616 - 579 Lucius Tarquinius, MÖ 578 - 535 Servius Tullius Etruscus, MÖ 534 - 509 Tarquinius Superbus). Mimaride

"Etrüskleri Yunan toplumundan ayıran önemli noktalardan biri de, toplum içinde kadına büyük değer vermeleridir. "Evli Çift" ya da "Karı-Koca" Lâhitleri bunun güzel bir göstergesidir."

kemer ve yol yapım tekniklerini, yüksek podyumlu üç cellalı tapınak planını; atalar kültürüne bağlı olarak portreçiliğin temelini oluşturan, ölü yüzlerinden balınunu mask almayı Romalılara öğretenler Etrüsklerdir. Oysa bunlar Batılılarca hep Roma'ya mal edilmek istenmiştir ve genelde Roma eseri olarak bilinir. Arkeolojik araştırmalar ve buluntular artık Romayı şekillendiren Etrüsk gerçeğinin yadsınamaz kabulünü sağlamıştır(3). Diyeceksiniz ki, peki o halde Roma, Etrüskleri nasıl hakimiyetine aldı? Bu, çok önemli bir nokta: Ne zaman ki Etrüskler, her şeylerini Romanın kabullenmesine atalet içinde göz yumdular ve özellikle kendi dillerini ihmal edip Latinceyi ön plana koydular, o zaman gerçekten Romalılaşarak, tarihten silindiler.

Etrüskler Türk mü?

- Adile Ayda Hanım'ın babası Atatürk'ün yakın çevresinden Sadri Maksudi. Adile Ayda'nın 1974'te yayınlanmış "Etrüskler Türk mü idi?" başlıklı bir çalışması var. Burada bazı deliller sunmuş ve Latin dilinde etimolojisi açıklanamayan bazı sözcüklerin de Türkçeden geldiğini söylemiş. Bu çalışmayı inceleme imkanı bulabildiniz mi?

- Evet. Adile Ayda'nın hem sözünü ettiğiniz eserini, hem 1987'de yayınlanan "Türklerin İlk Ataları" adlı kitabını(4) hem de konuya ilişkin çeşitli makalelerini(5) okudum. Bence, görüşleri çok isabetli; ama öte yandan ileri sürdüğü bazı deliller de yarıltıcı. Etrüsklerin, Romalılar tarafından sistemli bir biçimde ortadan kaldırıldıkları fikri oldukça makul; demin, bu konudaki benzer düşüncemi dile getirmiştim. Ayrıca, disiplinler arası ortak çalışmalar, özellikle "karşılaştırmalı arkeoloji" yapılmasının gerekliliğine ben de tamamen katılıyorum. Araştırma, kazı ve özellikle yayınları maalesef çok yetersiz olan Orta Asya kültürlerini daha iyi tanımamız ve tarihlememiz gerçekten çok önemli; sadece Etrüskleri değil; Anadolu ve Batı kültürlerini de daha farklı değerlendirip, algılayabilmemiz açısından...

Yakalanan doğru ip uçlarının elden kaçmaması için, özellikle dilbilimsel "deliller"i'n daha dikkatli sunulması gerektiğini savunan bir kişi olmama rağmen, ben dahi Mısırda Etrüsklere Tursha, Romada Tuski denilmesini, Yunancada Turki olarak da okunabildiğinden, çok ilginç buluyorum (Dion. Hal. I, 30, 3). Memphis nekropolünün yabancılara ait bir kısmına Rasetau denilmesini

de Rasenna ile bağdaştırıyorum; ayrıca Pelasgların kimliği konusunda naçizane farklı bir fikir yürütüyorum(6). Ama tüm bunlar, şimdilik bir varsayımdan öteye gidemiyorlar, aslında bize çok mantıklı gelseler dahi...

Fakat, rahmetli Adile Ayda'nın son aylarda DNA testlerine göre ortaya atılan bir iddiayı duymasını çok isterdim: Ferrara Üniversitesi Genetik Profesörlerinden Guido Barbuja-ni ve ekibi, Etrüsklerin genetik açıdan en fazla Türklere yakın olduğunu söylüyor(7). Bu sonuca, MÖ 7. – 3. yüzyıllarda yaşamış Etrüsklerden 80'ine ait kemiklerin incelenmesiyle varılmış. Her ne kadar Batılı bilim insanları tarafından kanıtlanmış olsa da, batının, çok tartışılan bu fikri kabul etmesi zaman alacaktır(8).

- 1930'larda yayınlanan "Türk Tarihinin Ana Hatları"(9) adlı kitapta, Etrüsklerin dilinin Grekler öncesi Küçük Asya diliyle ilgisi olduğu söyleniyor. Bundan kastedilen acaba Luvice olabilir mi?

- Anadolu'da, MÖ 2. binde Luvice yanısıra, Palaca, Phryge gibi başka diller de konuşuluyordu. Hangisinin kastedildiğini bilemiyorum. Yalnız Lemnos Adası'nda (Limni) Kaminiya'da bulunan bir stel üzerindeki yazıtta kullanılan dilin "Tyrrhen

Solda: Aitolla kralı Tydeus da kendisini yaralayan Melanippos'un beynini emmek üzere başını ısıyor.
Sağda: Bu vahşiliği yüzünden solda kanatlı betimlenmiş Athena, ona ölümsüzlük iksiri vermekten vazgeçer.

Dili" olduğunu uzmanlar söylüyorlar. Buna dayanarak Anadolu ile bir ilişki ileri sürülebilir. Yine tekrar ediyorum, Etrüskçenin çözümünü dil uzmanlarına bırakmak gerektiğine inanıyorum. Biliyorsunuz, "Karşılaştırmalı Diller" branşı mevcut. Bu çok önemli; bütün dilleri birbirleriyle karşılaştırıyor, ortak kelimeleri ve kökleri çıkarıyor, hangisi hangisinden ne ölçüde etkilenmiş ortaya koyuyor.

- Etrüskler ile ilgili ilk sistemli kazılar 1828'de başladı. Bugün bu çalışmalar ne durumda?

- Son yıllarda Etrüskler konusunda çıkan yeni kitaplardan ikisine burada değinmek istiyorum. Sybille Haynes tarafından yazılan Kulturgeschichte der Etrusker(10) ve Franco Falchetti ile Antonella Romualdi'nin yazdığı Die Etrusker(11) adlı kitaplar. Bunlarda Etrüskler konusu hem geçmişteki tezler hem de son araştırmalar ışığında ele alınmış. Kanımca, yeni buluntular arasında en önemlileri, Kuzey Etruria'da, Monteriggioni'de gün ışığına çıkan ve MÖ 8. yüzyılın son çeyreği içine tarihlencen, oval kulübelerden oluşan bir köy ile demin sözünü ettiğim Tabula Cortonensis.

- Etrüsk tarihi ve sanatına ilişkin sizin yayınlamış olduğunuz Etrüsk Sanatı(12) adlı kitabınız dışında hazırladığınız başka bir çalışma söz konusu mu?

Yayın hazırlığı olarak soruyorsanız,

nız, cevabım hayır; fakat benim Etrüsklere ilişkin çalışmaları toplama alışkanlığımı hep sürdürüyor. Etrüskler ve yapıtları hakkında yazılmış çok çeşitli kaynaklardan derlediğim bilgileri kendi bakış açımıla kaleme aldığımı "Etrüsk Sanatı" adlı kitapçık, 1992 yılında yayınlandığında, birçok meslektaşım Etrüskler ile ilgili Türkçe bir yayın olmadığı için, bu resmini el kitabını derslerinde kullandıklarını söylediler. Bu benim için gerçekten sevindiriciydi; Etrüsklerin tanıtımına küçük de olsa bir katkıda bulunmak adına... Fakat bu kitap, - ne yazık ki hâlâ- konusunda tek Türkçe kaynaktır ve "Düşünceler" başlığı altında değindiğim gibi, Etrüskologların sadece İtalya içinde değil dışında da, özellikle Anadolu'da da araştırmalar yapmaları gerektiğine inanan biri olarak, bugün Türk araştırmacıların Etrüsklere ilgi duymamasını çok yadırgıyorum; bence acilen Türk etrüskologların yetişmesi gerekir; hele İtalya'da Etrüsklerin Türklerle genetik yakınlığı olduğu savı ileri sürülürken!

Etrüskleri Doğu'ya bağlayan arkeolojik buluntular

- Etrüskler hakkında son olarak söylemek istediğiniz bir şey var mı?

- Söyleşimin başından beri Etrüskler ve yapıtları hakkında dile getirmek istediğim bazı şeyler var sonunda; fakat sorularınız doğrultusunda, onların kökeninden ve uzmanlık

alanıma girmediği halde dilinden bahsettim, çoğunlukla. Oysa, Etrüsklerin Anadolu üzerinden Asya ile ilişkilerine işaret edebilecek, çeşitli kaynaklarda rastladığım bazı motiflere ve yeni arkeolojik buluntularda saptadığım bazı benzerliklere de değinmek istiyorum, izninizle. Yalnız şunu tekrar belirtmemde yarar var ki, ben bir klâsik arkeologum ve Etrüskler Klâsik Arkeoloji içinde ilgilendiğim bir konudur. Etrüsk uzmanı olduğum iddiasında değilim; sadece yaptığım çeşitli araştırmalarda yakaladığım ilginç ipuçlarını da söylemeden geçemeyeceğim:

Etrüsklerde Tages denilen yaşlı çehreli, beyaz saçlı bir çocuk motifi var. Söylenceye göre, Tarquinia kenti kurulurken saban yarığından doğmuş; Etrüskler yeni bir kent kurarken, önce kuş uçuşları gözlemiyle bir yer belirliyorlar, sonra surların geçeceği sınırı, kapı yerlerini açık bırakarak, sulcus primigenius denilen kutsal bir saban ile çiziyorlardı. İşte Tarquinia kentinin sınırlarını belirlerken saban yarığından doğan yaşlı çehreli, beyaz saçlı çocuk Tages, kurucu Tarkhon'a bütün dini gelenekler ve kehanetlerle ilgili bilgi vermiş, özellikle karaciğer ve iç organların yorumlandığı Harus Pices kehanet ocağının nasıl kurulacağını anlatmış. Tarquinia'nın doğusunda bulunan Ara della Regina tapınağının alt terasındaki küçük kutsal alan, Tages'in ortaya çıktığı yer olarak

"Etrüsklerde metal işleme sanatı da çok gelişmiştir. Altın ve gümüş ziynet eşyaları yapımı ile fildişi oymacılığı da çok gelişkindir."

kutsanıyordu.

Ben bu motifin yakın paralelleri-
rine, şimdiye dek yalnızca İran ve
Kırgızistan kültürlerinde rastladım:
Fırdevsi'nin Şahname'sinde es-
ki İran hükümdarları anlatılırken
Neriman'ın oğlu Zal beyaz saçlı,
yaşlı çehreli bir çocuk olarak geçi-
yor ve bu, bilgeliği temsil ediyor.
Kırgızların Manas Destanı'nda da
topraktaki saban yarığında doğan
ve ziraati öğretene bilge bir figür var.

Ayrıca, Orta Asya'da ve Türkler-
de çok yaygın olan "Kürek Kemîği"
kehâneti ile Hiiti ve Etrüsklerde gö-
rülen "Karaciğer" kehâneti arasında-
ki benzerlik dikkatimi çekti; zira her
ikisi de, yani hem karaciğer hem de
kürek kemîği "Mikro Kosmos - Kü-
çük Dünya" kabul edilmekte ve dün-
ya hâlinin içine yansıdığı varsayılan
bu kehânet araçlarının yüzeyleri, he-
lirli konular için aynı düzende alan-
lara ayrılmış. Biz Etrüsklerde kürek
kemîği kehânetinin varlığını henüz
bilmiyoruz; ama en azından şunu
söyleyebiliriz ki, bu iki farklı or-
ganik öğeye göre yapılan kehâ-
nette düşünsel koşutluk var.

Öte yandan, Etrüsklerin yapıt-
larında, ilginç motif ve figürler yanı-
sıra, korkunç ve vahşi sahnelere de
rastlanıyor. Örneğin, Caere'nin
önemli bir limanı olan Pyrgi'deki A
Tapınağı'na ait, columen antepag-
mentum denilen mahya kirişi pişmiş
toprak kaplama levhası kabartmasın-
da betimlenen "beyin emme" moti-
fi. Üslûbuna göre MÖ 460'a tarihle-
nen, Thebai'e karşı 7'ler savaşıyla
ilgili mitostan alınma bu sahnede,
Zeus, Argoslu önder Kapaneus'a
ve bir Thebai askerine şimşek de-

metini sallarken, Aitolia kralı
Tydeus da kendisini yarala-
yan Melanippos'un beynini
emmek üzere başını ısırıyor.
Bu vahşiliği yüzünden solda
kanatlı betimlenmiş Athena,
ona ölümsüzlük iksiri ver-
mekten
vazgeçer.

Ayrı-
ca, ağzın-
dan kol-
ba c a c k
s a r k a n

aslan figürleri var;
sanki bir insanı par-
çalayarak yemiş de,
eli kolu ağzından
dışarı taşmış gibi.
Bunlar Yunan-Ro-
ma sanatından bil-

mediğimiz ilginç konular. Etrüskler,
Yunan mitolojisini de kendilerine
göre yorumluyorlar; Tanrıların tiplerini
değiştiriyorlar; örneğin, klâsik
ikonografide rastlamadığımız sakallı
Apollon tasviri görüyoruz. Birçok
Tanrıca ve Tanrıya da kanat takıyor-
lar; yukarda bahsettiğimiz kanatlı
Athena betimi gibi. Bence birlikte
bir süre yaşadıkları bütün halklar-
dan, ticarî ilişkilerden ve çevreden
aldıkları bilgilerle ge-
lenekleri,

Etrüsk sanatının şaheserlerinden "kanatlı at" betimi.

akıl süzgeçlerinden geçirerek, kendi-
lerine göre yorumluyorlar ve belli
bir nükte katarak özgün biçimde su-
nuyorlar. "Caere Hydriaları" olarak
bilinen ve buraya doğudan gelerek
yerleşen Yunan sanatkarlarının kur-
duğu varsayılan bir işlikte MÖ
530'larda üretilen keramik, kanımca
korkunçlukla komikliği birleştiren
Etrüsklerin, mizah anlayışlarını orta-
ya koyan özgün eserlerdir.

Etrüsklerde metal işleme sanatı
da çok gelişmiştir; Etrüsk bronz
atölyeleri, MÖ 7. yüzyıldan itibaren,
heykeller yanı sıra bronz kaplar, ka-
zanlar, cistalar, şam-
danlar, aynalar gibi
eşyalar ve 3 ayaklı
aslan ve grifon pro-
tomlarıyla süslü
Uratu benzeri bü-
yük kazanlar üre-
mişlerdir. Ayrıca al-
tın ve gümüş ziynet
eşyaları yapımı ile

fildişi oymacılığı da çok gelişkindir.

Etrüskleri Yunan toplumundan
ayırان önemli noktalardan biri de,
toplum içinde kadına büyük değer
vermeleridir. "Evli Çift" ya da "Ka-
rı-Koca" Lâhitleri bunun güzel bir
göstergesidir. Öte yandan Etrüskler-
de yukarda da sözünü ettiğim "Ata-
lar Kültü" vardır. Hem kadına hem
de atalara önem verilmesi, bizi yine
Eski Orta Asya gelenek-görenekleri-
ne yönlendirmektedir(13). Beyin
emme motifini İran ve Doğu kaynaklı-
dır. Kanopelerin iddia edildiği gibi
sadece form değil, içerik açısından da
Mısır'la ilgili olduklarını düşün-
yoruz; keza mezar odalarının du-
varlarındaki resimlerin de. Etrüskle-
rin mimarideki ustalıklarından de-
mim bahsetmiştim. Heykeltıraş
eserlerinde genelde taş yerine
bronz ve pişmiş toprak malzemeyi
yeğliyorlar. Bazı figürlerde Hint
fizyonomisi görülüyor; ayrıca du-
var resimlerinde veya bronz figü-
rinlerde, eşya süslemelerinde görü-
len dans sahneleri, Uzakdoğu dans-
larını anımsatıyor; özellikle ellerin
hareketi ve parmakların duruşu çok
ayrıntılı işlenmiş; figürler âdetâ
jestlerle, bir çeşit işaret alfabe-

siyle gizli bir mesaj veriyorlar. Demek ki biz Etrüsklerin kökenini araştırırken sadece Anadolu'ya değil, daha da doğuya, belki Orta ve Güney Asya'ya kadar uzanmalıyız; en azından İran'ı, yayla kültürlerini iyi araştırmalıyız.

İtalyan üniversitelerinden birinde Etrüsklerin Anadolu ile olan ilişkisi hakkında bir doktora tezi verildiğini duydum. Gönül isterdi ki böyle bir doktora tezini bir Türk yapsın ve Doğu'dan Batı'ya bakış açısı ile Etrüskleri yorumlasın. Ama görüyorum ki İtalyanlar Etrüskleri her ne kadar yerli halk olarak kabul etmek istiyorlarsa da Herodotos'a kulaklarını tikayamıyorlar ve Anadolu ile olan yadsınamaz bir takım bağları araştırıyorlar.

Etrüsklerle ilgili olabileceğini düşündüğüm Anadolu'dan yeni buluntular da var. Örneğin, ben, "Hakkâri Stelleri" (14) ile ünlü "Capetana Savaşçısı" heykeli arasında benzerlikler görüyorum; özellikle duruş ve yüzlerdeki maske benziyor; Bir de stellerde "çadır" olarak nitelendirilen, belki "tümülüs mezarları" simgeleyen öğeler var. Tasvirlerin bu farklı açıdan da incelenmesi yararlı olur görüşündeyim.

Son olarak şöyle toparlayabiliriz: Etrüskler, İtalya'dan önce Anadolu'da ve Mısır'da bir süre yaşamış olmalıdırlar; şu anki bilgilerimiz, daha doğrusu arkeolojik veriler, onlara "Anadolu kökenli" dememiz için yetersizdir; fakat kıyafet, inanış, gele-

nek ve sanat yönlerinden, hem 2. / 1. bin Anadolusu ile hem de Mısır'la kültürel bağlara sahiplerdir: Kuş uçuşları yorumu, özellikle Mikro Kosmos olarak kabul edilen karaciğere bakılarak yapılan kehânet, çarıkaların şekli, giysiler, Hititlerle büyük benzerlik gösterir; Mısır'la ise, duvar resimleriyle süslü mezar odaları ve kanopeler benzerdir; ayrıca Memphis'te Rasetau denilen yabancılar nekropolü vardır; İtalya'da Etrüsklerle birlikte ortaya çıkan mühendislik harikaları, ve ince maden işçiliği Etrüskleri gizli den gizliye (bence açıkça!) doğuya bağlar.

Doğu kültürleri ile sadece ticaret yoluyla kazanılmış olamayacak kadar köklü bağlantılara sahip Etrüsklerin, ne denli "doğulu" olduklarını, yapılacak araştırma ve kazılarda ele geçecek yeni buluntuların çezeceğini umut ediyorum ve özellikle İtalyanların ortaya attığı güncel tartışma konusu olan Etrüsklerle Türklerin gen uyumu" savından sonra, bu çalışmalarda, Türk araştırmacılara daha büyük bir görev düşüğüne inanıyorum.

- Zaman ayırdığınız için çok teşekkür ederim Elif Hanım.

Ben de size Etrüskleri gündeme getirdiğiniz için teşekkür ederim.

DİPNOTLAR

- 1) Horst Klengel, "Hungerjahre'in Hattı", Altorientalische Forschungen 1, 1974, 165-174.
- 2) Robert Drews, "Herodotus 1. 94, The Drought ca.1200 BC., and The Origins

of the Etruscans", Historia 46, 1992 14-39.

3) Bkz. Mortimer Wheeler, Roma Sanatı ve Mimarlığı, İstanbul, Homer Kitabevi, 2004 (Çeviren: Zeynep Koçel Erdem; Kitabın Original Baskısı: Roman Art and Architecture, Thames and Hudson, 1997.)

4) Adile Ayda, Türklerin İlk Ataları, Ankara, 1987.

5) Adile Ayda, "Etrüsklerin Yunanca Adı", Türk Tarih Kurumu Belleten 39, 1975, 421-428; - , "Etrüsklerle İskitler Arasında Benzerlikler", 8. Türk Tarih Kongresi 1976, 1, 287-292; - , "Türk Kelimesinin Menşei Hakkında bir Nazariye", Türk Tarih Kurumu Belleten 40, 1976, 239-247.

Wilhelm Brandenstein, "Etrüsk Meselesinin Şimdiki Durumu", 2. Türk Tarih Kongresi 1937, 1-9; - , "Sprachliches zur Urgeschichte der Etrusker und Tyrrhener", Türk Tarih Kurumu Belleten 1, 1937, 714-751.

6) Elif Tül Tulunay, Pelops'un Gizemi. Tunç Çağında Anadolu'dan Yapılan Göçler ve Olympia Zeus Tapınağı Tasvir Programı Hakkında Yeni Görüşler, İstanbul, 1998.

7) Cristiano Vernesi - Guido Barbujani - "The Etruscans: A Population-Genetic Study", Am. J. Hum. Genet., 74, 2004, 694-704.

8) Bkz. Am. J. Hum. Genet. 75, 2004, 919-920 (Hans-Jürgen Bandelt); 920-923 (Boris A. Malyarchuk - Igor B. Rogozin); 923-927 (Guido Barbujani - Cristiano Vernesi).

9) Afet İnan, Türk Tarihinin Ana Hatları - Kemalist Yönetimin Resmi Tarih Tezleri, İstanbul, Kaynak Yayınları, 1996. (İlk Baskı 1930).

10) Sybille Haynes, Kulturgeschichte der Etrusker, Mainz, 2005.

11) Franco Falchetti - Antonella Romualdi, Die Etrusker, Stuttgart, Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 2001.

12) Elif Tül Tulunay, Etrüsk Sanatı, İstanbul, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 1992.

13) Saadetin Gömeç, "Şamanizm ve Eski Türk Dini", internet.

14) Veli Sevin, Eski Anadolu ve Trakya. Başlangıcından Pers Egemenliğine Kadar, Atlaslı Büyük Uygarlıklar Ansiklopedisi, İstanbul, İletişim Yayınları, 2003, s.135. (Bu steller, hafir tarafından MÖ15.-11.yüzyıllara tarihleniyor.)

Kuş gribi, kuş garibi

Bilimsel çalışmaların öncelikleri ve sonuçları, insanlığın yararına, ancak, süregiden düzenin belirlemeleriyle sunulabilmektedir. Şu halde, yaşamın her alanında olduğu gibi, öncelikle süregiden düzen sorgulanmalı ve çözümler öncelikle bu düzlemde tartışılmalıdır. Kuş gribi özelinde, Güneydoğu Asya'daki yoksulların (kuş gripleri), öncelikle bu tehdit altında olduğu bilinmelidir. Eğer bir pandemi ortaya çıkar ve herhangi bir tıbbi önlem geliştirilemezse böylesi bir olaydan öncelikle yine her ülkedeki yoksullar etkilenecektir. Batı dünyasının tüm titizlenmesi, olası bir kuş gribi pandemisinin kendi coğrafyaları dışında tutulmasıyla sınırlıdır:

Prof. Dr. Osman Şadi Yenen

(İstanbul Tıp Fakültesi Öğretim Üyesi)

Son iki yıl içerisinde zaman zaman yabancı basın ajanlarından aktararak ulusal medyamızın haber bültenlerinde yer alan ve Güneydoğu Asya ülkeleriyle sınırlı "kuş gribi", Ekim ayı içerisinde Manyas'taki bir hindi sürüsünde görülen salgınla, birden Türkiye'nin gündemine oturdu. Kümes hayvanlarında "tavuk vebası" adıyla bilinen hastalığın etkeni olan ve medyamızın ısrarla "ölümcül virus" adını vererek haberlerine yerleştiği bu virüs (*avian influenza virusu*) neyse ki başka bir yerde salgına neden olmadı ve kamuoyunda yaratılan panik havası şimdilik sona erdi. Panik havası sona erdi ama insanlar grip aşısı olmak için sıralara girdiler, ilaç almak ve depolamak için eczanelere koştular ve daha önemlisi tavuk eti ve yumurta yemekten vazgeçtiler. İlaç firması kazandı (hâlâ kazanıyor), aşı firmaları kazandılar (hâlâ kazanıyorlar), beyaz et endüstrisi çökme noktasına geldi (hâlâ sıkıntıları sürüyor), ama daha önemlisi insanlar, özellikle de çocuklar beyaz et ve yumurtadan, bir başka deyişle gıreceli ucuz ve önemli hayvansal proteinlerden yoksun kaldılar. (Kim için ve ne kadar önemli?) Basın mutlu oldu, ilaç ve aşı endüstrisi mutlu oldu, eczaneler mutlu oldu, tıp adamlarının

bir bölümü mutlu oldu, ilgililer ve sorumlular mutlu oldu, basını, interneti ve bir bölüm tıp adamlarını izleyen ana-babalar mutlu oldu, çünkü herkes görevini, üstüne düşeni yapmıştı... Büyük olasılıkla, Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) ve Avrupa Birliği (AB) de mutlu oldu. Tehlike çok büyüktü; başarıyla karşı konuldu ve savaş (şimdilik) kazanıldı!

Kuş gribi üzerine çok şey söylendi, çok şey yazıldı. Bu yazının yazarı da söyleyenler ve yazarlar arasındadır. Ancak söylediklerinden ve yazdıklarından kimilerinin, o heye-

rarlamadan olaya biraz farklı bir açıdan yaklaşına çabasıdır bu yazı.

Toplumdaki sosyal yapı salgınlardan nasıl etkilenir?

Grip etkeni olan influenza virüsleri bir ailedir ve bunların A tipleri kanatlılarda ve memelilerde bulunurlar. Bir bölümü memelilere özelleşmiştir, ancak hepsi kanatlılarda bulunur. Pek doğal ve bütün öteki enfeksiyon etkenleri gibi bu virüsler de her zaman ve hepsi birden bu saydığımız konaklarında bulunmazlar. Yaban kuşlarında genelde hastalık

yapmayan influenza A virüsleri zaman zaman hastalık yapan özellikler kazanırlar ve bu özellikleri de 1878'den bu yana bilinir. Bu ailenin kuş gribi etkeni olarak bilinen üyesi H5N1 adıyla anılır ki eskiden bu yana zaman zaman kümes hayvanlarında salgınlar yaparak ölümlere neden olmaktadır. H5N1 ile tavuklarda ilk salgınlardan biri 1959'da İskoçya'da saptanmıştır. Pek doğal ki, bu tarihler ancak bu incelemelerin yapılabildiği ve izleme iradesinin var olduğu yerlerde yapılan çalışmalara iliş-

kindir, yoksa bu virüslerin ilk kez bu tarihlerde ortaya çıktığını göstermemektedir.

Grip hastalığını bilmeyen, daha da ileri gidelim, gribe yakalanmamış insan yok gibidir. İnfluenza virüsleri

"Güneydoğu Asya ülkeleriyle sınırlı "kuş gribi", Ekim ayı içerisinde Manyas'taki bir hindi sürüsünde görülen salgınla, birden Türkiye'nin gündemine oturdu."

canlı günlerde gürlüğe gittiğini sandığını şimdi bir kez daha yazmaktadır. "Yine mi?" demesin değerli okuyucu, eğer yazının başlığına karşın yine de bu yazıyı okuma inadını göstermişse! Söylenenleri tek-

ailesinin insanlara bulaşıp, hastalık yapma yeteneği kazanmış olan tipleri A, B ve C olarak isimlendirilir ki A tiplerinin H1, H2 ve H3 olarak adlandırılan alttipleri mevcuttur. Kanatlılarda ise H1'den H16'ya kadar 16 alt tip bulunur. Grip bilindiği gibi mevsimsel olarak ve yerel salgınlar (epidemiler) yapar. Ancak zaman zaman hastalık yapma yeteneğinde büyük değişiklikler olur (alt tip değişiklikleri), ve aniden ortaya çıkan yeni özellikteki virüsle kıtaları kapsayan, dünyaya yayılan büyük salgınlar (pandemiler) görülür.

Gribin tarihiyle uğraşan uzmanlar elde ettikleri dolaylı verilerden yararlanarak 16. yüzyılla 20. yüzyıl arasında 7 büyük pandeminin varlığını saptamışlardır. 20. yüzyılda ise 1918, 1957 ve 1968 pandemileri olarak bilinen üç büyük pandemi yaşanmıştır ki bunların etkisi 1918 pandemisi olmuş ve yaklaşık 40-50 milyon insanın ölümüne yol açmıştır. Anlaşılabileceği gibi, bir pandemi varlığında çok sayıda insan tehdit altında olacaktır. Ancak burada söylenmesi gereken şey, 20. yüzyılda çıkan pandemilerde giderek daha az sayıda insan kaybının olduğudur. 1957 pandemisinde 5 milyon, 1968 pandemisinde de 2 milyon kişi ölmüştür. Bütün enfeksiyon hastalıkları için geçerli kural burada da işlemektedir: Salgınlarda, sonuçlardan sadece enfeksiyon etkeninin biyolojik özellikleri değil, toplumun genel durumu da (hadi, gelişmişlik düzeyi diyelim) sorumludur (1918 yılı 1. Dünya Savaşı'nın sona erdiği yıldır). Yine, bir toplumun içindeki sosyal yapılar salgınlardan farklı oranlarda etkilenirler.

Biz neden korkuyoruz, dünya niçin ayağa kalkıyor?

Yukarıda değinildiği gibi, günün kahramanı olan H5N1 virüsü esas olarak kanatlıların virüsüdür. Bu virüsün hastalık yapma gücü yüksek olanları kimi kez göçmen kuşlarda, ama asıl olarak kümes hay-

vanlarında (kara kanatlılarında) öldürücü salgınlara yol açmaktadır. Eğer, H5N1 virüsü aslında kanatlıların virüsü ise biz neden korkuyoruz, dünya niçin ayağa kalkıyor? Bunun nedeni, bu virüsün ilk kez 1997'de daha sonra da 2003'ten bu yana az

sayıda da olsa insanlara bulaşmış ve ölümlere yol açmış olmasıdır. Mayıs 1997'de ilk insan H5N1 olgusu

H o n g Kong'dan bildirilmiş, bunu Kasım ve Aralık ayın-

da yeniden ortaya çıkan başka olgular izlemiştir. Toplam 18 olgudan 6'sı ölmüş, ötekiler tam olarak iyileşmişlerdir. Bu olay, bir avian influenza virüsünün, herhangi bir aracı konak olmadan insanlara bulaşabildiğine ilişkin ilk örnek olması nedeniyle önem taşımaktadır. Dahası, H5N1'in insandan insana bulaşabileceğine ilişkin son veriler, bir avian influenza virüsü pandemisi olasılığının çok güçlü olduğu yolunda endişelerin artmasına neden olmuştur. Aynı virüsün neden olduğu yeni olgular 2003 yılı sonundan itibaren Vietnam ve Tayland'dan, 2005 yılının başından itibaren de Endonezya ve Kamboçya'dan bildirilmiştir. Aralık 2003'ten 9 Kasım 2005'e kadar bu 4 ülkeden, laboratuvar olarak kanıtlanmış 125 olgu bildirilmiş ve bunlardan 64'ü kaybedilmiştir. Ancak bu rakamlara bakarak ölüm oranının çok yüksek olduğu düşünülmelidir, çünkü serolojik olarak (kimi kan testleriyle) bu hastaların çevresinde ve sağlık personeli arasında çok sayıda kişinin bu virüse karşılaştığı ancak hastalık tablosunun gelişmediği gösterilmiştir. Hastalık tablosunun ortaya çıktığı ve bir bölümü

ölümle sonuçlanan bir olguların ortak özelliği kümes hayvanlarıyla iç içe yaşıyor olmalarıdır.

Bu özet genel bilgilerden sonra yanıtlanması gereken sorular şunlardır: "Grip salgınları (ve pandemileri) neden genellikle Güneydoğu Asya'dan başlıyor?", "Bir pandemi çıkma olasılığı var mı?", "Bir pandemi çıkması halinde elimizde ne gibi tıbbi olanaklar var?"

Grip salgınları neden genellikle Güneydoğu Asya'dan başlıyor?

Kısaca, bu bölge, yaban su kuşlarının önemli bir göç kavşağıdır, bölgenin iklimi çok sayıda solunum yolu virüsünün yayılması için uygun bir ortam oluşturmaktadır (grip bu bölgede belli mevsimlerde değil, tüm yıl boyunca görülür, yani dolaşan bir hastalıktır), kalabalık bir genç nüfusa, bir başka deyişle çok hareketli bir nüfusa sahiptir ve hepsinden önemlisi bu bölge insanları, geleneksel olarak, influenza virüslerinin türler arası [kuş-insan, kuş-memeli(domuz)-insan] sınırların aşılmasına uygun ortam yaratacak denli kümes hayvanları (tavuk, kaz, hindi) ve domuzlarıyla iç içe yaşamaktadırlar. Dahası, Güneydoğu Asya'da 4 milyondan çok Kamboçyalı, 7 milyon Endonezyalı, 2 milyon Laoslu, 8 milyon Taylandlı ve 17 milyon Vietnamlı günde 1 ABD dolarından daha az bir gelirle yaşamaktadırlar. Bunların büyük bölümü kırsal bölgelerdedir ve çeşitli düzeylerde kümes hayvanları ürettiğiyle ilişkilidirler. Dünya Hayvan Sağlığı Örgütü'nün bildirdiğine göre bu ülkelerde kümes hayvanları yetiştirerek geçimini sağlayan insanların sayısı 136-210 milyon arasındadır. Bu yörede son yıllarda giderek artan ve "çiftlik devrimi" diye de adlandırılan kümes hayvanları üretim artışına bir örnek olmak üzere Çin'deki duruma bakmak yeterli olacaktır: Son pandeminin (1968) çıktığı yer olan Çin'de, o yıl nüfus 790 milyon, kümes hayvanları sayısı da 12,3 milyondur. Bugün Çin'in nüfusu 1,3 milyara, kümes hayvanları sayısı ise 13 milyara çıkmıştır. Yukarıda sayılan ülkelere de oranlar benzerdir (www.fao.org).

"Güneydoğu Asya'da grip salgınlarına sık rastlanmasının bir nedeni de kümes hayvanları üretimine geçimini sağlayan yaklaşık 200 milyon kişinin olmasıdır."

Bir pandemi çıkma olasılığı var mı?

Doğal olarak böyle bir olasılık sadece H5N1 virüsüyle değil, öteki influenza virüsleriyle de her zaman vardır. Gerçekte, yeni bir influenza pandemisi endişesinin ilk ortaya çıktığı olay, 1976 yılında ABD'de Fort Dix'de ortaya çıkan domuz gribi [A/New Jersey/76(Hsw|N1)] insan olgularıdır. Eğitimde bulunan 5 askerden, bu domuz Hsw|N1 virüsü izole edilmiş, olgulardan biri ölmüştür. Serolojik olarak 8 askerde daha saptanan enfeksiyondan, klinik olarak yüzlerce askerde kuşullanılmıştır. ABD, bir aşı programı başlatmış, ancak salgının yayıl naması nedeniyle ve 48 milyon doz aşı uygulamadan sonra, Aralık ayı ortalarında bu aşı programına son vermiştir. Günümüzde H5N1 virüsüne odaklanılmasının nedeni, bu virüsün tür atlayabildiğine ilişkin işaretlerin (kuşlardan insana bulaşma) ortaya çıkmış olmasıdır. İşin iyi yönü henüz insandan insana bulaşmanın kesin kanıtlarla görülmemiş olmasıdır. Virüsün son iki yıl içerisinde uğradığı genetik değişiklikler akademik çevrelerde endişelerin artmasına yol açmıştır. Burada bilinmesi gereken, mikroorganizmalarla iç içe yaşadığımız ve sürekli olarak yeni enfeksiyon hastalıklarının ortaya çıktığıdır. Bu hastalıklardan kimileri büyük coğrafyalara yayılmaktadırlar. Unutulmaması gerekir ki günümüzde sa-

atte 1500 insan önlenebilir enfeksiyon hastalıklarından kaybedilmektedir ve asıl sorgulanması gereken bu insanların neden kaybedildiğidir.

Bir pandemi çıkması halinde elimizde ne gibi tıbbi olanaklar var?

Bugün gripten korunmak için iki tıbbi araç mevcuttur; aşılar ve ilaçlar. Mevsimsel grip salgınlarına karşı, dünya genelinde ve DSÖ'nün önerdiği yapılan izlemelerle her yıl hangi influenza virüsleri alttiplerinin dolaşımında olduğu saptanıp aşı formülü belirlenmekte ve grip mevsimi öncesinde bu formüle göre üretilmiş aşılar kullanıma çıkarılmaktadır (pazara sürülmektedir). Ölü (bütün dünyada) ya da canlı (1950'lerden bu yana Rusya'da, 2004'den itibaren ABD'de) virüslerin kullanıldığı bu aşılar genel olarak yumurtada üretilen virüsleri içermektedirler. Bu aşılar üç değerlidir, yani iki tür influenza A ve bir tür influenza B virüslerine karşı geliştirilmektedirler. Az sayıda kullanılan ve başka ortamlarda üretilen ve yine bu virüsleri içeren aşılar da mevcuttur. H5N1 virusu yumurtada öteki influenza virüsleri kadar verimli bir şekilde üretilmemektedir.

Bu nedenle örneğin, tersine genetik gibi yeni yöntemlerle aşı geliştirme çalışmaları sürmektedir. Yine, yukarıda da değinildiği gibi virusun genetik yapısında süregelen değişikliklerin, bir pandemi oluştuğu zamanda nasıl şekillenmiş olacağı tam olarak bilinmediğinden şimdi geliştirilen bir aşının, o zaman ne kadar etkili olacağı da bilinmemektedir. Öte yandan, eğer yeni pandemi H5N1 ile gelişirse, başarılı bir aşının klinik kullanım için ne zaman ortaya çıkarılabileceği şimdiden kestirilememektedir, çünkü aşı üretiminde gerekli olan etkililik ve güvenlik testleri uzun sürelerle gereksinim göstermektedir. Yine, günümüz koşullarında ruhsatlı bir aşının, aşı formülasyonu belli olduktan sonra üretim ve piyasaya çıkışı yaklaşık 6 aylık bir süreyi kapsamaktadır.

Burada üzerinde durulması gereken, dünyadaki influenza aşısı üretim kapasitesinin ne olduğudur. Örneğin, 2003 yılında tüm dünyada yaklaşık 292 milyon üç değerli influenza aşısı piyasaya sürülmüştür. Yani aşı üretim kapasitesi kabaca 300 milyon dozdur. Bir pandemi durumunda günümüz teknolojiyle üretilen geliştirilmiş yeni aşı tek değerli (sadece influenza A H5N1) olacağından ve hiçbir insan bağışık olmadığı için iki doz uygulanması gerekeceğinden, 6 milyarı aşan dünya nüfusunun ancak 450 milyon kişinin bağışıklanmasını sağlayabilecek aşı üretim kapasitesi var demektir. Aşı için şırınga kapasitesi de ayrı bir sorundur. Bir çokuluslu aşı firmasının yakın zamanlara kadar tıbbi işler sorumlusu olan Prof. Fedson'un bir bildirdiğine göre, bugün dünyadaki 9 ülkede üretilen aşı, tüm dünya üretiminin yüzde 95'ini oluşturmaktadır. Bu dokuz ülke dünya nü-

fusunun sadece yüzde 12'sine sahiptir. Fedson, aynı söyleşide, bir pandemi durumunda, bütün ülkelerin, aşı üretim süreçlerini uluslararasıcağına dikkati çekmektedir. Nitekim yukarıda değinilen, 1976 Hsw|N1 domuz gribi salgınında, ABD, aşı

"Grip etkeni olan influenza virüsleri bir ailedir ve bunların A tipleri kanatlılarda ve memelilerde bulunur."

"Bir pandemi durumunda, ancak aşı üretimi yapan ülkeler aşı gereksinimlerini karşılayabilecekler.

üreticisi firmaların ülke dışına ihracat yapmalarını yasaklamıştır. Sonuç olarak, bir pandemi durumunda, ancak bu ülkeler aşı gereksinimlerini karşılayabilecekler, dünya nüfusunun geri kalan yüzde 88'i ise bu olanaktan mahrum kalacaktır. Bu durum, bir ülkenin aşı üretim teknolojisine sahip olmasının ne kadar önemli olduğunu vurgulamaktadır. Fedson, durumdan, endüstrideki tekelleşmenin sorumlu olduğuna işaret etmekte, endüstrinin yeteri kadar kârlı görmediği için kapasite artıracak yeni yatırımlara gitmediğini belirtmekte, hükümetlerin de konunun ciddiyetini anlamadıklarından söz etmektedir.

Tek ilaç var, o da tekel altında

Yukarıda da değindiği gibi ikinci olanak ise ilaçlardır. Bu ilaçlar iki gruptur ve bunlardan adamanalara kısa sürede direnç geliştirdiğinden üzerindeki durulan grup nöraminidaz inhibitörleri adıyla bilinen ilaçlardır. Bu ikinci grupta ise verilme kolaylığı (ağızdan) nedeniyle oseltamivir (tamiflu) adıyla bilinen ilaç önem kazanmaktadır. Bu ilaç, şimdilik H5N1 virüsüne etkilidir ve bu ilaca karşı direnç gelişmesi yine şimdilik önemli bir sorun olarak durmamaktadır. DSÖ, ülkelere, bir pandemi olasılığına karşı bu ilaçtan stok yapmalarını önermektedir. Gilead Sciences firması tarafından geliştirilen bu ilacın patenti üretim ve pazarlama için belli ortaklık

payıyla Roche ilaç firmasına devredilmiştir (Şimdilerde Gilead Sciences, Roche'u son 5 yılda yeteri kadar kâr sağlayamadığı gerekçesiyle anlaşmaya son vereceği şeklinde sıkıştırılmaya başlamıştır). Yani tek bir ilaç vardır ve bu da tek bir çöküşlü şirketin tekelindedir. Bu ilacın üretim kapasitesi hakkında ABD'den Enfeksiyon Hastalıkları Araştırmaları ve Politikaları Merkezi direktörü Micheal Osterholm, en iyimser tahminle önümüzdeki 5 yıl içerisinde ancak dünya nüfusunun yüzde 7'sine yetecek kadar ilacın üretilebileceğinden söz etmektedir. İlacın üretimi birçok aşamaları içermekte ve aylar süren bir zamanı gerektirmektedir. Bu arada, yetersiz üretim nedeniyle sıkıştırılan Roche (sahip olduğu patent haklarını bırakmaksızın) ilacı fason olarak üretirmek üzere kimi jenerik ilaç üreticisi firmalara görüşme-

lere başlamıştır, ancak bu görüşmeler ve yapıldığı anlaşmalar (gizli tutulmaktadır. Bu anlaşmaların ilacın piyasaya sürülmesizin sadece stok için üretimi içermesi büyük olasılıktır. Öte yandan Roche, Hindistan,

Çin, Tayvan ve Tayland ile de görüşmelerin sürdürüldüğünü bildir-

mektedir. Bu ilacın satışları 2004 yılında 266 milyon ABD doları iken, Roche 2005 yılında 925 milyon dolarlık bir satış beklemektedir.

Ulusal politikalar üretebilecek yönetim ihtiyacı

Üzerinde yaşadığımız dünyada, her zaman herhangi bir enfeksiyon etkeniyle salgınların çıkma olasılığı vardır. İnsanoğlunun dünya üzerindeki geçirdiği deneyim böylesi salgınların örnekleriyle doludur. Tıp biliminin sorunlarına karşı koruyucu ve tedavi edici yöntemleri geliştirmeye

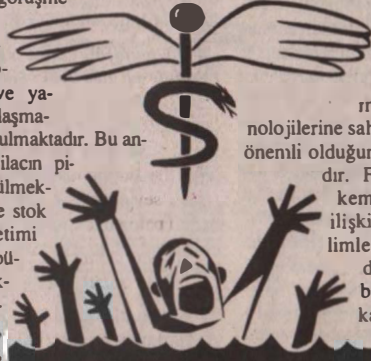
çalışmaktadır. Bilimsel çalışmaların öncelikleri ve sonuçları, insanlığın yararına, ancak, süregiden düzenin belirlemeleriyle sunulabilmektedir. Şu halde, yaşamın her alanında olduğu gibi, öncelikle süregiden düzen sorgulanmalı ve çözümler öncelikle bu düzlemde tartışılmalıdır. Kuş gri-bi özelinde, Güneydoğu Asya'daki yoksulların (kuş garipeleri), öncelikle bu tehdit altında olduğu bilinmelidir. Eğer bir pandemi ortaya çıkar ve herhangi bir tıbbi önlem geliştirilmezse böylesi bir olaydan öncelikle yine her ülkedeki yoksullar etkilenecektir. Batı dünyasının tüm titizlenmesi, nasıl AIDS'de hastalığı (kendi coğrafyalarında kontrol altına alıp) Afrika'ya sınırlamaları onlar için yeterli olduysa, olası bir kuş gri-bi pandemisinin de kendi coğrafyaları dışında tutulmasıyla sınırlıdır. Yukarıda değindiğimiz konu-

lar, bilimsel araştırma ve geliştirme, enfeksiyon hastalıkları bağla-rında aşı üretim teknolojilerine sahip olmanın ne kadar önemli olduğunu ortaya koymaktadır. Feodal yapıların ve kemikleşmiş tahakküm ilişkilerinin kırıldığı, bilimle barışık bir toplumda sağlığın kamusal bir sorun olduğunu kavramış, ulusal politikalar üretebilecek yönetimler ancak bu sorunların altından kalkabilecekler-

dir.

KAYNAKÇA

- 1) Yenen O. Ş., İnfluenza virüsleri: etkenler, epidemiyoloji ve korunma. *Klinik Akutuel Tıp* 2005; Ağustos-Eylül, 50-57.
- 2) News. Roche considers licensing companies to make oseltamivir. *BMJ* 2005; 331: 981.
- 3) Butler D., Wartime tactic doubles power of scarce bird-flu drug. *Nature* 2005; 438: 6.
- 4) Commentary. A weapon the world needs. *Nature* 2005; 435: 417-418.
- 5) E-drug: Roche's secret, sub-licenses for Tamiflu will not help poor. 10 Nov 2005 Message 1.

"Bilimsel çalışmaların öncelikleri ve sonuçları, insanlığın yararına, ancak, süregiden düzenin belirlemeleriyle sunulabiliyor."

Soru ve yanıtlarla kuş gribi

Kuş gribi, A tipi influenza virüsünün neden olduğu çok bulaşıcı bir hastalıktır. Normalde kanatlılarda ve kısmen de domuzlarda görülür. İnsan için kuş gribi riski genelde çok azdır. Çünkü virüs kanatlılara özgüdür; genel kural olarak insanlara bulaşmaz. Ne var ki, kanatlılarda grip görüldüğünde enfekte kuşlarla, enfekte kuşların atıklarıyla kirlenmiş alanlarla temas eden insanlar için risk olasılığı vardır. Geçmişte salgın hayvan hastalıkları ve benzeri olgular kamuoyundan gizlenirdi. Bu kez gizlenmedi. Bu konu kanımızca çok önemli bir gelişme.

Prof. Dr. Süleyman Şener

(İstanbul Üniversitesi Veterinerlik Fakültesi)

Manyas ilçesi, Kızıksa belde-sinde merada beslenen bir hindi yetiştirilmesinde görülen ölümler üzerine ölen hayvanların laboratuvar yoklamasında ölüm nedeninin viral bir kanatlı hastalığı olan kuş gribi olduğunun belirlenmesiyle birlikte bu hastalık Türkiye'nin gündemine oturdu ve bununla da kalmadı, Avrupa Birliği'nin ilgili birimlerini alarm konumuna getirdi. Yerli basında konuyla ilgili yazı ve programlar yoğunluk kazandı. Kamuoyunu bilgilendirmeye yönelik olarak yapılan bu etkinliklerde yetkili ve kimi zaman da yetkisiz yetkililerin(!) açıklama yapması hastalıkla ilgili kafalardaki soruların yanıtlanması yerine ne yazık ki, yanıt bulamayan soruların daha da artmasına neden oldu. Bu yazıyla her kesimdeki kişilerin yanıt bulmakta güçlük çektikleri soruları, bilimselliğe kaçmadan yanıtlamayı amaçladık.

Kuş (kanatlı) gribi nedir?

Kuş gribi (avian Influenza grippae aviaire, grippe du poulet, peste aviaire) A tipi influenza virüsünün (*Orthomyxoviridae* Ailesi, A tipi) neden olduğu çok bulaşıcı bir hastalıktır. Normal koşullarda kanatlılarda bulunabilen bu virüs göçmen kuşların sindirim kanalında bütün dünyaya taşınır; hasta olmayan kuşlardan toprağa düşmez. Kuş gribi çok bulaşıcıdır; evcil kanatlılardan tavuk, ördek ve hindilere bulaşabilen hastalıkta ölüm

(mortalite) oranı oldukça yüksektir.

Kuş (kanatlı) gribi normalde kanatlılarda ve kısmen de domuzlarda görülür. Enfeksiyon bütün kuş türlerinde görülebilir; kümes hayvanlarında enfeksiyon hızla epidemiyeye dönüşebilir.

Hastalık kuşlarda iki şekilde seyreder. Birinci şekil ılımlı şekil tüylerde kabarma ve yumurta veriminde düşmeyle seyreder. İkinci şekil ölümcül (güçlü patojen) kuş gribi olarak bilinir.

Kanatlılar arasında hastalık nasıl bulaşır?

Virüs enfekte kuşların salya, burun akıntısı ve dışkılarıyla çevreye

kolaylıkla yayılır. Göçmen kuşların konakladıkları alanlar evcil kanatlılar için başlıca risk bölgeleridir. Hasta hayvanların salgı ve dışkılarıyla toz-toprak büyük miktarda virüsle kirlenir. Virüs havayla da taşınabilir; inhalasyon (solunum) da bulaşma yollarından biridir.

Enfekte kuşlarla ya da salgılarıyla bulaşık alanlarla temas, enfeksiyon kaynağıdır. Ekipman, taşıt araçları, yem ve bulaşık bölgelerde kamp yapanlarla avcılar da virüsü taşıyabilir. Kemirgenler de mekanik taşıyıcı konumundadır. Antihiyjenik koşullarda yapılan kuş ticareti de hastalığın yayılmasında rol oynar.

Enfeksiyon bütün kuş türlerinde görülebilir; kümes hayvanlarında enfeksiyon hızla epidemiyeye dönüşebilir.

Kaç tip grip virüsü vardır?

Üç tip grip virüsü vardır: A, B ve C.

A tipi grip virüsü: Normal koşullarda konakçısı yabani kuşlardır; ancak kanatlı, domuz, diğer hayvanlar, fok, balina ve insanda enfeksiyona neden olabilir. Hayvan ve insan sağlığı açısından en tehlikeli olan influenza virüsü tipidir. Virüs çeperinde bulunan iki proteine (H, Na) göre alt tiplere ayrılır; 15 farklı H (H5, H7, H9...) ve 9 farklı Na alt tipi vardır. Alt tipler çeper proteinlere göre isimlendirilir; örneğin H7N2 virüsünün 7 ha ve 2 Na proteini vardır.

B tipi grip virüsü: Normalde sadece insanda bulunur. A tipi virüsünden farklı alt tiplere göre sınıflandırılmamasıdır. İnsanda epidemiyeye neden olur.

C tipi grip virüsü: İnsanda ılınlı hastalığa neden olur. Epidemiyeye ya da pandemiyeye neden olmaz. Alt tiplere göre sınıflandırılmaz.

Kuş gribi virüsü A (H5N1) virüsü müdür?

A tipi grip virüsü H5N1 virüsü olarak da bilinir ve A grip virüsünün özellikle kanatlılarda bulunan bir alt tipidir. İlk kez Güney Afrika'da 1961 yılında izole edilmiştir. Diğer kuş gribi virüsleri gibi H5N1 virüsü de kanatlılar arasında sirküle eder, oldukça bulaşıcıdır ve ölüme neden olabilir.

Bu virüsün virulansına göre iki şekli vardır; aç patojen ve ölümcül (Highly Pathogenic Avian Influenza [HPAI]) kuş gribi virüsü.

Kuş gribi virüsüyle insan gribi virüsü arasında ne fark vardır?

A tipi grip virüsünün pek çok alt tipleri vardır. Bu alt tipler birbirinden virüs yüzeyinde bulunan bazı proteinlerin (hemaglutinin proteinleri, H ve nöraminidazlar, Na) farklı oluşuyla ayrılır. Na ve H proteinlerinin farklı kombinasyonları vardır. Bu alt tiplerin tamamı kanatlılarda bulunabilir, fakat çoğunlukla insanda enfeksiyona neden olmazlar.

İnsan gribi virüsünün üç alt tipi vardır; H1N1, H1N2 ve H3N2. İnsan gribi virüsünün genetik materyali muhtemelen kanatlı orijinlidir. A grip virüsü sık sık değişir (mutasyon) ve koşullara adapte, insanlar için de seçici olabilir.

"Hastalığın klinik tanısı zordur. Kanatlılarda solunum ve sindirim sistemleriyle ilgili bulgulara kimi zaman sinirsel semptomlar eşlik eder."

Kuşlarda klinik tablo nasıldır?

Yüksek derecede patojen virüs-ten ileri gelen hastalık 3-5 günlük kuluçka döneminden sonra virüs suşuna ve kanatlı türüne bağlı olarak değişebilen ağır klinik bulgularla seyredir. Hastalığın klinik tanısı zordur; semptomlar Newcastle hastalığının bulgularına benzer; fasiyal ödem, sinir ve solunum sistemiyle ilgili bozukluklar ve mortalite klinik tabloya egemendir. Kanatlıların genel durumu bozulur; solunum ve sindirim sistemleriyle ilgili bulgulara kimi zaman sinirsel semptomlar eşlik eder. Yetiştiriciler veteriner hekime verim düşümlüğü ve anormal mortalite şikayetiyle başvurur.

Ölen hayvanların otopsisinde; kaslarda konjesyon, dehidrasyon, baş ve boyunda deri altı ödem, solunum yollarında aşırı salgı, konjunktivit, kursak, taşlık ve ovaryumda hemoraji, bağırsak mukozasında kanama odakları görülür.

Hastalığın tanısı nasıl yapılır?

Kuşkulu kanatlılardan alınan örnekler virolojik yönden laboratuvar- da incelenir; virüs saptanır ve virüs izolasyonu Avrupa Birliği tarafından önerilen kuş gribi tanı yöntemine göre yapılır. Virolojik yoklamaların son aşaması virüsün tipi ve patojenitesi belirlenmesidir.

Hastalığın tanısı için kanlı hayvanlardan kloaka ya da trachea kazıntısı, ölmüş olanlardan da kloaka kazıntısı, dışkı ya da organ (trachea, bağırsak, karaciğer) parçaları alınır.

Tanıdan sonra alınabilecek önlemler nelerdir?

Kontrol önlemleri çok önemlidir; enfekte ya da ekspoz kanatlılar, bunların ürünleri hızla yok edilmeli, dezenfeksiyon ve karantina uygulanmalıdır.

Virüs serin ısıda bulaşık dışkı- lar- da 3 ay canlı kalabilir; 22°C ısıdaki suda 4; 0°C ısıdaki suda da 30 gün- den fazla yaşamını sürdürebilir. Bir milyon kanatlıyı enfekte edebilmek için virüsün patojen formuyla bulaşık 1 gr dışkı yeterlidir.

Virüs 56°C ısıda 3, 60°C'ta 30 dakikada ölür; virüs çoğu antiseptik ve dezenfektan (asitler, oksidan ajanlar, propiolakton, dodesil sodium sülfat, formol ve iyotlu bileşik- ler) tarafından inaktive edilir. Formol ve iyot bileşik-leri dezenfeksiyon için uygun ajanlardır.

İç ve dış kanatlı hayvan hareket- lerinin durdurulması alınabilecek önemli önlemler arasındadır.

Hastalıkla savaş stratejisi nasıl olmalıdır?

Kuşkulu durumda güvenlik ön- lemleri ve analiz için örnek alınır, epidemiyolojik çalışma yapılmalıdır. Olay laboratuvar tanısıyla doğrulan- dığında risk altındaki kanatlılar ve yumurtaları ilaf edilmeli, yöre te- mizlenmeli ve dezenfekte edilmeli; Üç km çaplı alanda 21 gün süreyle koruma, 10 km çaplı alanda da gü- venlik önlemleri (karantina) alınma- lıdır. Bölgeye hayvan giriş ve çıkışı yasaklanmalıdır.

Hastalık bir ülkeden diğerine nasıl yayılır?

Hastalığın bir ülkeden diğerine geçişi kanatlı ticaretiyle başlar. Ancak göçmen kuşlar ve su kuşları da hastalığı taşıyabilir. Göçmen su kuşları (özellikle ördek) başlıca virüs taşıyıcılarıdır ve enfeksiyona karşı dirençlidir.

Kuş gribi virüsü insanda hastalığa neden olabilir mi?

Virüs genelde insanda enfeksiyona neden olmaz; ancak 1997 yılından beri insanlarda kuş gribinin neden olduğu enfeksiyon görülmüştür. Kuş gribi virüsü normalde kanatlı ve domuz dışındaki türlerde enfeksiyona neden olmaz. Virüsle insanlarda enfeksiyon ilk kez 1997 yılında Hong Kong'da bildirilmiştir; H5N1 virüsünün neden olduğu respiratuvar hastalık sektör çalışanı 18 kişide görülmüş, bunların 6'sı ölmüştür. Hastalık kanatlılarda güçlü patojen kuş gribi epidemisi şeklinde seyretmiştir. Araştırmalar insanlardaki enfeksiyon kaynağının tavuklar olduğunu göstermiştir. Üç gün içinde hastalığın insana geçişini engellemek ve bir pandemiden kaçınılabilme için yaklaşık 1.5 milyon kanatlı imha edilmiştir.

Virüsün hayvanlar ve insanlar arasında geçişi nasıl olur?

A grip virüsleri tavuk, ördek, domuz, balina ve at gibi farklı hayvan türlerinde bulunur. A tipi grip virüsünün alt tipleri kanatlılar dışında bazı türler için spesifikler. H1N1 ve H3N2 alt tipleri domuz; H7N7 ile H3N8 alt tipleri de atlarda hastalığa neden olur. Normalde bir türde görülen A grip virüsleri diğer türlerde de hastalığa neden olabilir.

Kanatlı gribi virüsleri insana başlıca iki şekilde bulaşır; doğrudan kanatlılardan ve hasta kanatlıların kirlettiği çevreden ve intermediyer bir konakçı (domuz gibi) aracılığıyla.

Virüsün hayvanlar ve insanlar arasında geçişi nasıl olur?

Grip virüsünün geni 8 segmentlidir. Farklı tip virüsle enfekte hayvan ya insanda genomlar karışarak A tipi

yeni bir grip virüsü yaratılabilir. Örneğin insan grip virüsü bulunan bir domuz aynı zamanda kuş gribi virüsüyle de enfekte olursa genlerinin çoğu insan grip virüsü geni olan ve kuş gribi virüsünün dış prteinlerini de (hemaglutinin ve/veya nöromediaz) taşıyan yeni bir virüs oluşur ve bu yeni virüs insanı da enfekte edebilir.

Virüsün insandan insana geçiş olasılığı yoktur. Ancak Tayland Sağlık Bakanlığı (27 Eylül 2004) aile içi bireyler arasında bulaşma olduğunu duyurmuştur.

Kuş gribinin insanlar için riski nelerdir?

İnsan için kuş gribi riski genelde çok azdır. Çünkü virüs kanatlılara özgüdür; genel kural olarak insanlara bulaşmaz. Ne var ki, kanatlılarda grip görüldüğünde enfekte kuşlarla, enfekte kuşların atıklarıyla kirlenmiş alanlarla temas eden insanlar için risk olasılığı vardır. Asya'da görülen kuş gribi virüsü (H5N1) enfekte kuşlarla temas eden kişilerde enfeksiyona neden olabilmektedir. Bunun için enfekte kuşlarla temastan kaçınmak en akılcı yaklaşımdır. Risk grubu; çocuklar, yaşlılar, gebeler ve bağışıklık sistemi zayıf olanlardır.

Kuş ve insan gribi arasındaki fark?

İnsan gribinin etmeni de influenza virüsleridir ve insan gribi kanatlılara geçmez. Kuş gribi sadece A tipi influenza virüsünden kaynaklanır; kuşlarda çoğalır ve onlarla taşınır. Virüsün rekombinasyonla yeni suşları oluşur. İnsan için asıl tehlike burada başlar. Çünkü yüksek derecede patojen yeni suşlar için insan savunma (immünite) mekanizmalarından yoksundur.

İnsandan A tipi H5N1 kuş gribi virüsü izole edildi mi?

1997'de A tipi H5N1 influenza virüsü ilk kez insandan izole edildi (Hong Kong). 18 kişide hastalık görüldü, bunların 6'sı öldü. Şubat 2003'te Guangdong'da virüs bir baba ve oğlundan izole edildi. Baba

pnömoniden öldü. Güneydoğu Asya'da 17 kişide hastalık görüldü; bunların 12'si öldü.

Birkaç olayda virüsün kanatlılardan insana doğrudan geçtiği belirlendi. Ekim 2003'te virüsün ölümcül formunun H5N1 alt tipi Güney Kore'de belirlendi. Bunu Ocak 2004'te Kamboçya, Çin, Endonezya, Japonya, Laos, Tayland, Vietnam ve yine Güney Kore'deki olaylar izledi. Aynı tip virüs daha sonra Pakistan ve Tayvan'da identifiye edildi.

İnsanda kuş gribi enfeksiyonlarıyla ilgili veriler var mı?

- H5N1, Hong Kong, 1997: Kanatlılardan doğrudan insana ilk bulaşma; 18 hasta, bunların 6'sı ölü. Virüs kaynağını yok edebilmek için 1.5 milyon tavuk itlaf edildi.
- H9N2, Çin ve Hong Kong, 1999: İki çocukta hastalık doğrulandı. 1998-1999 yıllarında Çin'de birçok H9N2 olgusu rapor edildi.
- H7N2, Virjinya, 2002: Kanatlılarda H7N2 enfeksiyonu; bir kişide serolojik olarak enfeksiyon tespit edildi.
- H5N1, Çin ve Hong Kong, 2003: Hong Kong'a seyahat eden bir ailenin iki ferinde enfeksiyon, biri ölü.
- H7N7, Hollanda, 2003: Pek çok kümeşte daha sonra da domuz ve insanlarda (89 kişi, 1 ölü) kuş gribi ra-

"Göçmen su kuşları (özellikle ördek) başlıca virüs taşıyıcılarıdır ve enfeksiyona karşı dirençlidir."

por edildi.

• H9N2, Hong Kong, 2003: Bir çocukta H9N2 enfeksiyonu, kurtuldu.

• H7N2, New York, 2003: Kasım 2003, Respiratuvar semptomlar-
dan şikayetçi bir kişiye H1N1 olduğu sanılan virüs izole edildi. Mart 2004'te H7N2 olduğu saptandı.

• H5N1, Taylan ve Vietnam, 2004: Ocak 2003, Dünya Sağlık Örgütü Asya'da güçlü patojen A (H5N1) virüsünü ilk kez rapor etti. 30 Aralık-17 Mart 2004 tarihleri arasında Tayland'da 12, Vietnam'da 32 A (H5N1) olgusu rapor edildi, toplam 23 ölü.

• H7N3, Kanada, 2004: Şubat 2004, Kanatlılar ve sektör çalışanlarında enfeksiyon rapor edildi.

• H5N1, Tayland ve Vietnam, 2004 ve 2005: Haziran 2004'ten itibaren Asya ülkelerinde kanatlılarda yeni enfeksiyon rapor edildi. Bu sporadik insan olguları izledi.

İnsanda kuş gribinin semptomları nelerdir?

Kuş gribi insanda 1-2 günlük kuş-
luçka döneminden sonra tipik grip
semptomlarıyla seyrederek enfeksiyo-
na neden olan virüsün virulansına
bağlı olarak değişebilmekle birlikte
yüksek ateş, öksürük, boğazda yan-
ma ve kaslarda ağrı ve kimi zaman
da ishal başlıca klinik bulgulardır.
Yüksek derecede patojen formlar
ölüm nedeni olabilir.

İnsan için koruyucu ve tedavi edici ilaç var mı?

Evet, iki grup antiviral ilaç var-
dır. Bunlar M2 (adamantan türevle-
ri; amantadin, rimantadin) ve nöra-
minidaz (oseltamivir ve zanamivir)
inhibitörleridir. Bu ilaçlar çoğu ülke-
de hem koruyucu ve hem de tedavi
edici olarak önerilmektedir. M2 inhi-
bitörleri insanı kuş izole edilen kuş gri-
bi virüslerinin enfeksiyonu saptan-
mıştır. Nöramidinaz inhibitörleri
insanda kuş gribinin tedavisi için ilk

"Araştırmalar insanlardaki enfeksiyon kaynağının tavuklar olduğunu göstermiştir."

seçenek durumundadır; bu iki ilaca
karşı virüslerde direnç gelişimi ko-
nusundaki veriler yetersizdir. Genel-
de koruyucu amaçla kullanılan anti-
viral ilaçların tedavi amacıyla hasta-
lık semptomları görülmesiyle birli-
kte ve beş gün süreyle alınmaları ge-
rekir. Bununla birlikte anılan ilaçla-
rın hekim önerisi doğrultusunda kul-
lanılması çok önemli bir koşuldur;
beklenen etkiyi sağlayabilmeleri için
ilaç uygulamasının başlanması ve sü-
resi hekim tarafından belirlenmeli-
dir.

Antiviral ilaçların önemli yan etki-
leri de vardır. Çok genç, erişkin, yaşlı
hastalarla gebeler, karaciğer ve böb-
rek yetmezliği olanlarda özenle kul-
lanılmaları ve hastaya göre doz adapta-
syonu zorunluluğu vardır. Açıklanma-
ya çalışılan nedenlerle kuş gribi dahi,
antiviral ilaçların kesinlikle hekim de-
netiminde kullanılmaları gerekir.

Asya'da görülen H5N1 virüsüne
karşı insanlar için koruyucu bir aşı
yoktur. Aşı üretimine yönelik çalışma-
lar Nisan 2005'te başlamış ancak bu
güne kadar kesin sonuç alınmamıştır.

Hastalıklı bölgeye giden ziyaretçilere neler önerilebilir?

Enfeksiyon riski minimumdur.
Bu nedenle özel önlem gerekmez.
Bununla birlikte hastalıklı bölgede
canlı ya da ölü kanatlı ve su kuşla-
rıyla temastan kaçınmak, kanatlı ye-
tiştirme ve pazarlarını ziyaret etme-
mek akılcı davranıştır.

Kişisel hijyenik önlemler (el yı-

kama gibi) yanında
bulunulan havanın tem-
izliğine özen göster-
mek (hastalık solunum
yoluyla da bulaşır) bu-
laşma riskini önemli
ölçüde azaltır. A tipi
influenza virüsüne
(H5N1) karşı herhangi
bir koruyucu etkisi ol-
manasına rağmen kiş
mevsimine girerken
grip aşısı olmakta da
yarar vardır.

Kanatlı et ve yumurtaları risk taşır mı?

Hayır. Tüketiciler
için et ve yumurta her-

hangi bir risk taşımaz. Hasta hay-
vanların kesilerek tüketime sunul-
ması elbette düşünülemez. Hastalık
çıkan bölgedeki risk altında olan
hayvanların uygun koşullarda pişiri-
lerek tüketilmesi halinde bile insan
sağlığı için risk olasılığı yok gibidir.
Ne var ki, bu durumda hastalığın
kontrol altına alınması olanaksız ha-
le gelir. Bununla birlikte kaynağı bi-
lilen ürünlere yönelmek en akılcı
davranıştır.

Kızıkça olgusuna ilgililerin yaklaşımları nasıldı?

Gerekenler yapılabildi mi?

Geçmişte bu tür olgular (salgın
hayvan hastalıkları vb.) kamuoyun-
dan gizlenirdi. Bu kez gizlenmedi;
bu konu kanımızca çok önemli bir
gelişme. Virüsün tanısı olabildiğince
erken (Romanya'dan bile) yapıldı,
risk altındaki hayvanların iltif edildi,
yörede hayvan hareketleri durdurul-
du, av yasaklandı, 29 Ekim'de son-
landırılacağı duyurulan güvenlik ön-
lemleri alındı. Bunlar yapılması ge-
rekenlerdi. Ne var ki, yörede açıkta
beslenen kanatlıları yakalama görevi
sahiplerine verilerek bu kişiler risk
altına alındı, iltif işlemleri açıkça
yapıldı. Yöre halkının da yeterince
ve doğru bilgilendirildiği konusunda
kuşkuyla ilgili de ayrı bir konu.
Sonuçta kimi eksiklerle birlikte, ilgi-
li bakanlık, önceden tatbikatının ya-
pıldığını açıkladığı bu uygulamada
başarılı görünüyor.

Keşif seferlerinin 600. yılında büyük Çin denizcisi Zheng He

Çin'in yüzyıllar önceki kalkınma-kültür hamlesi

Zheng He, Kolomb'tan 80 yıl önce Çin'den yola çıkarak dünya denizlerine açılmış, bilinmeyen sulara yelken açmış, haritalar çizmiş ve Amerika kıtasını görmüştü.

Ayak bastığı her yerde acımasız sömürge yönetimleri oluşturan, yağma ve katliamlara giren Kolomb, yüzyıllardır "dünyanın merkezi" olduğunu iddia eden Batı'nın, Zheng He ise Doğu'nun görevlisiydi.

Zheng He'nin Atlantik Okyanusu'na açılmasının 600. yıldönümü nedeniyle, Çin hükümeti 2005 yılı boyunca bir dizi etkinlik düzenledi ve büyük denizciyi sürekli gündemde tuttu. Çinliler, Zheng'in Batı okullarında okutulan ders kitaplarında da yer alması için, 700. yıldönümü etkinliklerini beklemeyecek gibi görünüyorlar.

Ortalama bir Türk, Alman, Japon ya da Avustralyalı öğrenci ve aydın, Kristof Kolomb hakkında enikonu bilgi sahibi olmuş, kitaplar okumuş, filmler seyretmiştir. "Amerikayı keşfeden" bu ünlü denizci gerçekten de bilinmeyi, tanınmayı, ders kitaplarında almayı hak etmiş bir kişiliktir. Ancak aynı ilginin, en az Kolomb kadar, hatta ondan daha önemli işler yapmış, çok daha ilginç bir kişiliğe ve yaşama sahip olan Çinli denizci-komutan

Zheng He'dan (Cin Hi diye okunur) esirgenmesi kolayca açıklanamaz, anlaşılamaz. Olsa olsa, Kolomb'tan yaklaşık 80 yıl önce Çin'den yola çıkarak dünya denizlerine açılmış, bilinmeyen sulara yelken açmış, haritalar çizmiş olan ve "Amerika kıtasını gördüğü" ileri sürülen Zheng He'nin Doğu'nun, Kolomb'un ise Batı'nın adamı olmasıyla bir açıklık getirilebilir bu duruma. Ayak bastığı her yerde acımasız sömürge yönetimleri oluşturan, yağma ve katliam-

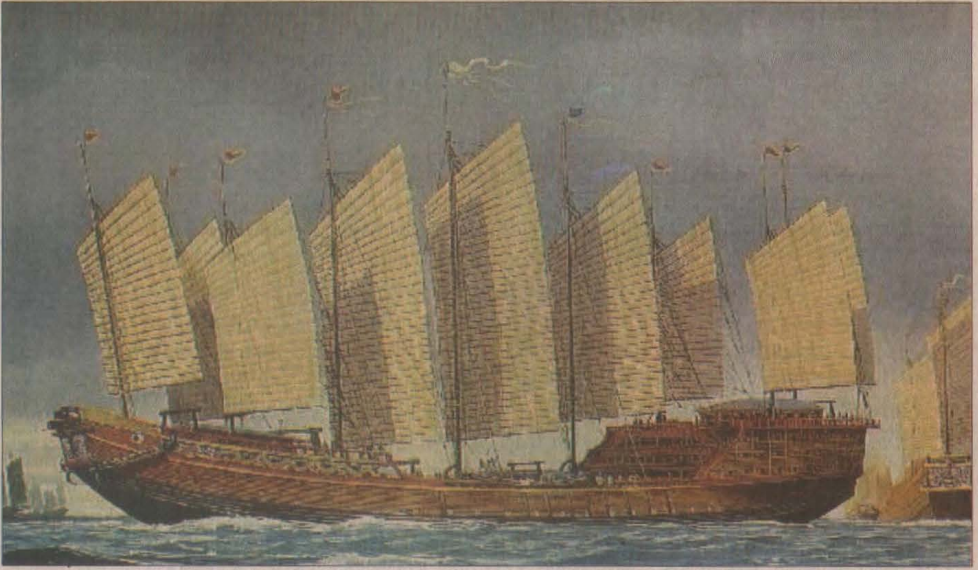
lara giren Kolomb, yüzyıllardır "dünyanın merkezi" olduğunu iddia eden, bu uğurda dünya haritasını bile değiştiren Avrupa'nın, Zheng He ise Çin'in, Doğu'nun görevlisiydi. Gerçi Zheng He'nin yaşadığı dönemde, yani 14. yüzyılın sonu 15. yüzyılın başlarında Çinliler de Çin'i dünyanın merkezi olarak kabul ediyor ve Çin imparatorunun da dünyanın lideri olduğunu zannediyorlardı ama bu "üstünlük anlayışı", hiçbir zaman kan ve katliamla kabul ettirilmeye çalışılmadı.

Müslüman bir ailenin çocuğuydu

Asıl adı Feng Sanbao (değişik kaynaklar "Muhammed Hasan" anlamına gelen Ma Sanbao olduğunu yazıyor) olan Zheng He, 1371 yılında Çin'in güneyindeki Yunnan eyaletinde, Hui milliyetinden bir ailenin çocuğu olarak dünyaya geldi. Bugün yaklaşık 10 milyonluk nüfusuyla Çin'deki en kalabalık ve en geniş coğrafyaya yayılan azınlık etnik gruplardan biri olan ve İslamiyet'e inanan Huiler, 7. yüzyılda ticaret yapmak için Çin'e gelen Arap ve İranlı tüccarların yavaş yavaş ülkenin güneydoğusundaki Guangzhou eyaletine yerleşmeleriyle ortaya çıkıyor. Huiler, yüzyıllar içinde özellikle Han ve Moğol milliyetleriyle kaynaşarak, Çin'de kültür ve eğitim

"Ayak bastığı her yerde acımasız sömürge yönetimleri oluşturan, yağma ve katliamlara giren Kolomb Avrupa'nın, Zheng He ise Çin'in, Doğu'nun görevlisiydi."

Zamanın Çinli tarihçilerinden biri şöyle demişti: "Denize açılan gemiler inanılmaz büyüklükteki saraylara benziyor, yelkenlerini açtıkları zaman bulutlara değecek gibi oluyorlar."

seviyesi en yüksek milliyetlerden biri haline gelmiş. 13. yüzyılda çeşitli savaşlar nedeniyle Orta Asya'dan Çin'e göç etmek zorunda kalan Asyalı, İranlı ve Arap müslimanları da bünyesinde eriten Hui milliyetinin kendi dilleri var ancak Çince ve Arapça'yı da gayet iyi biliyorlar.

Zheng He'nin dedesi ve babası oldukça inançlı birer Müslümanlardı ve Hacca gitmişler, yolculukları boyunca da uzak ülkelerdeki yaşamı incelemişlerdi.

Zheng He, 10 yaşındayken imparatorun muhafız birlikleri tarafından kaçırılıp Nanjing'e (Ming hanedanının başkenti) götürüldü ve saray hizmetlisi olarak çalıştırılmaya başladı. Zheng He'nin Arapça'sı kusursuz ve Çince'si de gayet iyiydi. Aile meclisinde dedesi ve babasından dinlediği uzak ülkelere özel bir ilgi duyuyordu ve bünyesi de gayet sağlıklıydı. Zheng He adı kendisine bu sırada verildi, artık Prens Chu Ti'nin en güvendiği adamlarından biriydi ve akrabalarına karşı giriştiği iktidar mücadelesinde imparatorun ve prensin yanında savaştı. Kısa süre sonra da kendisini donanımda buldu.

"Batı Denizlerinin Amirali"

Çin'in gücünü ve Çin medeniyetini uzak ülkelere de göstermek isteyen İmparator Yong Le, görkemli bir deniz filosu hazırlattı. Filo komutanlığı için en ideal aday kuşkusuz ki Zheng He'ydi ve "Batı Denizlerinin Amirali" ünvanı verilen genç denizci, diplomatik ve ticari görevler de üstlenerek 1405 yılında ilk seferine çıktı.

Her birinde yaklaşık 500 denizcinin bulunduğu yaklaşık 320 gemilik filo, Kolomb'tan çok yıllar önce 1405 yılının Temmuz ayında yola çıktı. Zheng He, aynen İbn-i Batuta'nın rotasını izliyordu. Halen Nanjing'te bulunan Dragon Bay tersanesinde inşa edilen, Çinlilere özgü altı düz büyük yelkenli gemilerin arasında, 1000 yolcu kapasiteli bir yolcu gemisi de vardı. Zamanın Çinli tarihçilerinden biri şöyle demişti: "Denize açılan gemiler inanılmaz büyüklükteki saraylara benziyor, yelkenlerini açtıkları zaman bulutlara değecek gibi oluyorlar." Kısacası Zheng He, Kristof Kolomb'unkine kıyaslanamayacak görkemdeki, teknik bakımdan eşsiz gelişmişliğe sahip filosuyla, tümüyle barışçı amaç-

larla denizlere açıldı ve 1433'teki ölümüne kadar bu seferleri tam yedi kez tekrarladı.

Bazıları ipekli ve pamuklu kumaşlarla, porselenler, gümüş ve bakır kaplar, demir aletlerle dolu olan (bunların bir kısmı gidilen ülkelerde hediye olarak verildi, bir kısmı da fildişi ya da ilaçla takas edildi) ve "Yüzen Ejderhalar" olarak tanımlanan gemilerin bazıları sebze ve meyve tarlası, bazıları da su deposu olarak dizayn edilmişti ve bu sayede yıllar süren seferlerde hiç su ve yiyecek sıkıntısı çekilmedi.

Seferlerinde tek bir kuruşun bile atılmadı

Zheng He, 28 yıl boyunca aralıksız olarak düzenlediği seferlerle başta Güney Asya ülkeleri, Afrika kıtasının doğu ve batı kıyıları, Basra Körfezi, Hindistan, Mısır ve Fransa, Hollanda, Portekiz gibi Avrupa ülkelerine gitti.

Gidilen 30 kadar ülkede son derece sıcak biçimde karşılandı Zheng He; tek bir kuruşun bile atılmadı, Çin ile ziyaret edilen ülkeler arasında ticaret ve diplomatik temasklar geliştirildi ve her ülke Çin imparatoruna saygılarını sunmak üzere, elçiler

"Zheng He, 28 yıl boyunca aralıksız olarak düzenlediği seferlerle başta Güney Asya ülkeleri, Afrika kıtasının doğu ve batı kıyıları, Basra Körfezi, Hindistan, Mısır ve Fransa, Hollanda, Portekiz gibi Avrupa ülkelerine gitti."

gönderdi. Zheng'in gezileri, yalnızca Çin'in ticari rotasını Asya ve Afrika'ya yönlendirmekle kalmadı, aynı zamanda bu ülkenin dünyanın en üstün güçlerinden biri olduğunu da dost-düşman herkese kanıtladı. Ziyaret edilen her ülkede, Çin'in çok çeşitli bakımlardan Avrupa'dan kat be kat üstün olduğu, tek başına neredeyse bütün Avrupa donanmasını geride bıraktığı anlaşıldı. Bu sayede bir ki Avrupalılar, çok uzun yıllar boyunca Çin'e saldırmayı, askeri sefer düzenlemeyi akıllarının ucundan bile geçimeditler.

Zheng He, 1413'deki dördüncü ve en kapsamlı seferinde beraberindeki 30 bin kişiyle birlikte Hünnüüz Boğazı'ndan geçerek Aden'e ulaştı: Filonun gelişi büyük yankılara neden oldu ve tam 19 Arap ülkesi Çin imparatoruna hediyelerle birlikte elçilerini de yolladılar. 1417'de ise Zheng He bu kez Nanjing'te bulunan yabancı elçiler ve beraberindeki heyetlerle birlikte yelken açtı. O gezide Batı Afrika'ya gitti, Mogadişu, Zanzibar ve Mozambik'e uğradı.

"Zheng He'nin torunları"

Bugün bu ülkelerde kendilerini

"Zheng He'nin torunları" olarak kabul eden çok sayıda insan vardır ve Çinli denizci bu ülkede kahraman olarak kabul görmektedir.

Batı Denizlerinin Amirali, 1430'da yedinci ve son seferiyle görevlendirildi. 60'lı yaşlarındaki Zheng He, Basra Körfezi'ni, Kızıldeniz'i ve Afrika'yı yeniden ziyaret etti ve dönüş yolunda Hindistan'a uğradığı sırada öldü.

Bilinen, Zheng He'nin çok ayrıntılı bir seyir defteri tuttuğu, ziyaretleriyle ilgili çok kapsamlı notlar aldığıdır. Ancak bu defterlerin bir sonraki imparator tarafından, bilinmeyen bir nedenle yok edildiği de biliniyor. Zheng He'nin ölümünden sonra Çin, deniz seferlerinden vazgeçti ve denizcilik alanında imza attığı büyük başarı ve keşiflere karşı, "denizci bir ulus" olarak tanımlanamadı.

Zheng He'nin mezarı, Çin'in Pekin'den önceki başkenti Nanjing'teki Niushu Tepesi'nde bulunuyor. 1983'te restore edilen anıtlı mezar, Ming tarzı mimariye sahip olmakla birlikte İslam mimarisi atmosferi de dikkat çekiyor. Mezara, Zheng He'nin yedi seferini simgeleyen, dört yanındaki yedişer basamakla çıkılıyor.

"Büyük kalkınma hamlesinin büyük kültür alışverişi"

Zheng He'nin Atlantik Okyanusu'na açılmasının 600. yıldönümü nedeniyle, Çin hükümeti 2005 yılı boyunca bir dizi etkinlik düzenledi ve bu büyük denizciyi sürekli gündemde tuttu. Çin Komünist Partisi Merkez Komitesi, yıl boyunca düzenlenecek kutlama etkinlikleri için bir grup oluşturdu ve etkinliklerin genel başlığı, "Büyük vatanseverler, komşularla dostluk ve bilimin gelişmesi için sefere çıkar" olarak belirlendi. Yıl boyunca başta Pekin

ve Nanjing olmak üzere Çin'in pek çok kentinde anma toplantıları, seminerler, forumlar ve denizcilik fuarları düzenlendi. Zheng He'nin yasaıyla ilgili belgesel ve öykülü filmlerin yapılması amacıyla Shanghai'da bir forum gerçekleştirildi, Fujian ve Jiangsu eyaletlerinde sempozyumlar yapıldı. Beijing Rewiev, China Pictorial gibi dergilerde kapak konusu olarak işlenen Zheng He'yi anma pullarının da büyük ilgi gördüğü Çin'de, yine bu büyük denizcinin adının verildiği, Ulaştırma Bakanlığı ve Shanghai Belediyesi'nin ortaklaşa düzenledikleri "2005 Derin Denizlerde Kurtarma Tatbikatı" gerçekleştirildi.

Büyük denizci ve kaşifini, denizcilikle ilgili bilgi yarışmalarıyla da anan Çin halkının duyularına, belki de en iyi tercümanlığı Cumhurbaşkanı Hu Jintao yaptı. Meksika gezisi sırasında Meksika Parlamentosu'nda bir konuşma yapan ve konuşmasının önemli bir bölümünde Zheng He'ya ayıran Hu Jintao, Çin'in yüzyıllar önce gerçekleştirdiği Atlantik seferinin, "büyük kalkınma hamlesinin büyük kültür alışverişiyle birlikte gerçekleştirilmesiyle" başarıya ulaştığını, bugün de aynı yolun izlendiğini ifade etti.

Bugün Çin'deki her ilkökul öğrencisi, öncelikle ders kitapları aracılığıyla Zheng He'yla ilgili yeteri kadar bilgiye sahip. Çinliler, Zheng'in Batı okullarında okutulan ders kitaplarında da yer alması için, 700. yıldönümü etkinliklerini beklemeyecek gibi görünüyorlar.

"Zheng He'nin mezarı Ming tarzı mimariye sahip olmakla birlikte İslam mimarisi atmosferi de dikkat çekiyor. Mezara, Zheng He'nin yedi seferini simgeleyen, dört yanındaki yedişer basamakla çıkılıyor."

3300. yılında Kadeş Savaşı

Dünyanın ilk yazılı barış antlaşması

MÖ 1295 yılında yapılan Kadeş Savaşı, dünyanın ilk yazılı barış antlaşması olarak bilinen Kadeş Antlaşması'na yol açması bakımından, dünya tarihinde özel bir öneme sahiptir. Sonuna yaklaştığımız 2005 yılı, bu önemli olayın 3300. yılına denk düşüyor.

Kadeş Savaşı'nın ve Kadeş Antlaşması'nın tarihleri tartışmalı da olsa, biz savaş için MÖ 1295 tarihini aldık. Uluslararası hukukun tesisinde bir dönüm noktası olan bu antlaşmanın bizim coğrafyamızda yapılmış olması, bizler için bir gurur vesilesi olduğu kadar, ülkemizin bugün karşı karşıya olduğu tehditlere direnebilmesi için gerekli gücü alabileceği tarihsel bir kaynaktır.

Prof. Dr. Ali M. Dinçol

(İstanbul Üniversitesi Hititoloji Anabilim Dalı Başkanı)

MÖ 1295 yılında yapılan Kadeş Savaşı, dünyanın ilk yazılı barış antlaşması olarak bilinen Kadeş Antlaşması'na yol açması bakımından, dünya tarihinde özel bir öneme sahiptir. Sonuna yaklaştığımız 2005 yılı, bu önemli olayın 3300. yılına denk düşüyor.

MÖ 13. yüzyıl gibi eski bir tarihte gerçekleşen olaylar hakkında kesin tarihleme yapmaya yardımcı olacak yazılı kaynakların küt olması, olayların kronolojisini tartışma götürmez bir şekilde belirlemeyi güçleştirmektedir. Bu nedenle Kadeş Savaşı ve Kadeş Antlaşması'nın kesin tarihleri de tartışmalıdır. Çeşitli tarihçiler değişik tarihlendirmeler yapmaktadır. Hatta Hititler ile Mısırlılar arasındaki savaşın sonucu hakkında bile belirsizlik vardır. Öte yandan Hititler ile Mısırlılar arasındaki savaşların kaç yıl ya da kaç sefer olduğu da bilinmemektedir. Kadeş Savaşı Ramses'in 5. saltanat yılında meydana gelmiştir. Bu ise MÖ 1295 tarihine denk düşmektedir. Bu tarihi 1296 olarak veren tarihçiler de vardır. Hatta yazısını yayınladığımız Ali M. Dinçol gibi kimi bilim adamları bu tarihi 1285'e kadar çekmektedir. Kadeş Antlaşması ise Ramses'in saltanatının 21. yılında, yani savaşın 16 yıl sonra yapılmıştır.

Yazılı kaynaklardan saptanan bilgi budur. Bu durumda Antlaşma'nın tarihi MÖ 1279 ya da 1280 olmaktadır. Bu tarih, kuşkusuz, Kadeş Savaşı'nın tarihi 1295 olarak alındığında geçerlidir.

Kadeş Savaşı'nın ve Kadeş Antlaşması'nın tarihleri tartışmalı da olsa, biz savaş için MÖ 1295 tarihini aldık. Ali M. Dinçol'un yazısında ki tarihlere ise dokunmadık.

Uluslararası hukukun tesisinde

Hitit devleti tarih sahnesinden çekildi, ama Hitit halkı buharlaşmış yok olmadı. Bugün Türk ulusunu oluşturan insan harcının içinde Hititler de vardır.

bir dönüm noktası olan bu antlaşmanın bizim coğrafyamızda yapılmış olması, bizler için bir gurur vesilesi olduğu kadar, ülkemizin bugün karşı karşıya olduğu tehditlere direnebilmesi için gerekli gücü alabileceği tarihsel bir kaynaktır. "Gurur vesilesi" dedik, çünkü antlaşmanın taraflarından biri olan Hititlerin mirasçısı bugün bizim. Hitit devleti tarih sahnesinden çekildi, ama Hitit halkı buharlaşmış yok olmadı. Anadolu'daki diğer kavimler içinde eridi. Asya'dan gelen Oğuz boyları da Anadolu'ya gelince, buradaki halklarla karışıp harmanlandı. Bugün Türk ulusunu oluşturan insan harcının içinde Hititler de vardır. Dolayısıyla Hititlerin dolaysız mirasçısı biziz. Ayrıca Mısır da yüzyıllarca Osmanlı İmparatorluğu'nun içinde kaldı. Bunun dışında, hepimiz ortak bir coğrafyayı paylaşıyoruz. O nedenle, tarihteki bu ilk yazılı antlaşma, tarihsel olarak bizi besleyen ön önemli kaynaklardan biridir. Emperyalizmin bölgemizde yönelik saldırganlığa karşı direnişte bu tarihsel kaynakların büyük bir rolü vardır. Tarihsel kaynakların bugünkü kuşakların bilincinde canlı tutulması bu bakımından hayati önemdedir. Bilim ve Ütopya bu anlayışla, Kadeş Savaşı'ndan bir süre sonra yapılan Barış Antlaşmasını Ali M. Din-

çol'un bir yazısıyla anıyor. Din-
çol'un yazısında yer verilen Kadeş
Antlaşması'nın metnini de tarihsel
bir belge olması nedeniyle yayınlı-
yoruz. Yazı, 30 Nisan-2 Mayıs 1986
tarihlerinde yapılan "Tarih Boyunca
Paleografya ve Diplomatik Semine-
ri"ne sunulan "Hititlerin Devletle-
rarası Anlaşmaları" başlıklı tebliğin
düzenlenmiş halidir. Tebliğ ayrı ba-
sım halinde de yayınlanmıştır (Ede-
biyat Fak. Basımevi, İstanbul 1986.)

Hitit devletinin kraliyet arşivleri,
bugünkü adı Boğazköy olan Ço-
rum'un Sungurlu ilçesi yakınındaki
Hattuşa'da yüzyılımızın başlarından
beri yapılan sistematik kazılarla or-
taya çıkarılmıştır. Bu arşivlerin bel-
geleri, Eski Önasya'da MÖ 4. bin-
yıldan beri kullanılmakta olan çivi-
yazısı adını verdiğimiz hece yazısı
sistemi ile Hitit dilinde yazılmış,
yaklaşık 30 bin adet kil tablettir.
Bunların içinde, sayıca az, fakat Hit-
tit Devleti'nin siyasal ilişkilerini
gösternesi bakımından önemli olan-
ları, kuşkusuz, "Politik Antlaşma
Metinleri"dir.

Bunları muhteva yönünden ikiye
ayırarak mümkündür:

Vasallarla yapılan antlaşmalar;

Hitit kralının kendisi ile eşdeğer
saydığı devlet başkanları arasında
imzalanan uluslararası hukuka uy-
gun paritetik (eşdeğerli) antlaşmalar.

Eşdeğerli antlaşmalar

Bunlardan mütakabiliyet esasına
dayanan ikincilere şimdiye kadar ele
geçen yegâne, fakat en güzel örnek,
III. Hattuşili ile Mısır firavunu II.
Ramses arasında aktedilmiş olan
antlaşmadır. Genellikle "Kadeş Ant-
laşması" olarak bilinen, ancak Ka-
deşte Hitit kralı II. Muwatalli ile
Ramses arasındaki savaştan (MÖ
1285) 16 yıl sonra yapılan bu antlaş-
mada, Hitit tarafında artık III. Hattu-
şili bulunmaktadır (MÖ 1270). Mısır
Firavunu II. Ramses ise tahta geçiş-
nin 21. yılındadır. Savaş, hükümrân-
lığının 5. yılında meydana gelmiştir.
Buna rağmen, Kadeş Savaşı'ndan
sonra süregelen Mısır-Hitit sirtüş-
melerine bir son verdiği için Kadeş
Antlaşması adını alması doğaldır.

Hititlerin aktettikleri siyasal ant-
laşmaların değişmez bir kuruluş şe-

ması vardır. Hitit diploma-
tik ilminin gelişkenlik dü-
zeyini de yansıtan bu şe-
ma şöyledir:

1) Antlaşma belgesini
hazırlayan hükümdarın
adını içeren "Preamblum"
(giriş) kısmı,

2) Taraflar arasında
şimdiye kadarki ilişkileri
özetleyen "tarihi geriye
bakış" kısmı,

3) Antlaşma şartlarını
içeren maddeler,

4) Suçluların iadesini
içeren formül,

5) Yemine şahadet
eden tanrıların listesi,

6) Yemini bozanın lan-
netlenmesi ve tarafların
takdisi.

Vasallarla yapılan antlaşmalar

Bu şema, Hitit kralının tek değil
de çok başlı taraflarla, mesela Ana-
dolu'nun kuzey kıyılarında oturan
barbar Kaşkalarla yaptığı antlaşma-
larda değişmektedir. Hitit deymi ile
"tek kişinin hükümrân olmadığı"
Kaşka toplumu, on iki kabileye ay-
rılmıştı. Bunlarla aktedilen antlaş-
malarda, sözünü ettiğimiz kuruluş
şemasının en önemli bölümü olan ta-
rihsel içerikli özet kısmı bulunmaz.
Bunun nedeni, herhalde kabilelerle
ayrı ayrı meydana gelen ilişkilerin
diğerlerini ilgilendirmeyeceği gö-
rüşü olmalıdır. Bundan başka, bu an-
laşmalarda ikinci bir özellik, taraf
olan kişilerin tek tek adlarının sayıl-

masıdır. Ayrıca her şahsın yanında
"filan şehirden şu kadar sayıda
adam" olduğu ve onların da sözleri
antlaşmada yazılı yemini tekrarlar-
dıkları belirtilmektedir. Bu tür an-
laşmalardaki yemin edenler listesin-
de dikkati çeken bir özellik de, karşı
tarafın sosyal düzeninin dikkate al-
narak, antlaşmanın sıhhati bakımın-
dan, mümkün olduğu kadar fazla ki-
şiyi muhatap saymak ve böylece
egaliter bir toplumun anonim kütlesi
içinden seçilmiş kişileri toplumun
tümünü temsile mecbur kılmaktır.

Yemin edenler listesi yalnız Kaş-
ka antlaşmalarında görülmez. İşme-
ricka, İşuwa, Ura gibi ülke veya
"serbest şehir"lerle yapılan antlaş-
malarda da soylular ve yaşlılardan
kurulu bir heyetin antlaşmaya taraf
kılındığı anlaşılmaktadır. Bundan
başka, çoğul bir taraf ile aktedilen
antlaşmalarda yemin tanrıları listesini
metnin sonuna değil de giriş pa-
ragrafından sonra konulması da ana
şemadan sapmaktadır. Bu sapma I.
Şuppiluliuma'nın Hayaşa'lı Hukka-
na ile yaptığı antlaşmalarda da gö-
rülür. Bunda, tarihi olayları içeren kıs-
mın yokluğu da dikkati çekmektedir.

Bundan anlaşılacağı gibi Hititler
sadece antlaşma şartlarını karşı
tarafın vaziyetine göre ayar etmekle
kalmayıp, değişken bir kuruluş şe-
ması uygulayarak karşı tarafın so-
syal yapısı ve idare şekline de uygun
olanı yapıyorlardı.

Genellikle "Kadeş Antlaşması" olarak bilinen, ancak Kadeş'te Hitit kralı

*II. Muwatalli ile Ramses
arasındaki savaştan 16 yıl
sonra yapılan bu
antlaşmada, Hitit tarafında
artık III. Hattuşili
bulunmaktadır. Mısır
Firavunu II. Ramses ise
tahta geçişinin 21.
yılındadır.*

Ramesseum Anıtı'nın fotoğrafı.

Özellikle, Hitit kralı ile vassal krallardan bazıları arasında aktedilen antlaşmalarda, -antlaşmaya yemin suretiyle vs.- taraf olmamakla beraber, tek tek adları sayılan soylulara tesadüf edilmektedir. Bunların anlamı ve işlevi kesin değildir. Ancak, Hitit asiller meclisi olan pankuş'u temsil ettikleri söylenebilir. Bu gibi belgelerde bu kişilerin antlaşmanın yazımı sırasında rol oynadıkları sona konan şu cümleden belli olmaktadır: "Bu tableti A kentinde X, Y, Z'nin huzurunda kâtip B yazdı". Bu cümleyle yalnız antlaşmalar değil, Hitit krallarının toprak bağıışı belgelerinde de rastlanmaktadır. Bunlar bir tür şahittirler.

Olağandışı antlaşma biçimleri

Bazı antlaşmalarda olağandışı biçimler kullanılmasının nedeni içeriklerine dayanmaktadır. Örneğin II. Murşili ile Halep'li vassalı Talmi-Şarruma arasında aktedilen antlaşmanın orijinalinin vassaldeki nüshası kaybolmuş bunun üzerine, Murşili'nin yerine geçen Muwatalli, kendi mührü ile mühürlendiği bir belge göndererek önceki antlaşmanın şartlarını teyid etmiştir. Muwatalli'nin bu çerçeve antlaşması II. Murşili'nin

yaptığı sözleşmeyi de içermekte, onun şartlarını kelime kelime site etmektedir. Aynı şekilde, IV. Tuthaliya ile Tarhuntaşşa'lı Ulmi-Teşup'un yaptıkları antlaşmada da eski antlaşmalardan söz edilmektedir. Bunların bazı şartları aynen alınırken, bazıları değiştirilmiştir. Bu iki belge bu yüzden yeni antlaşmalar değil, eskilerin bir devamı ve revizyonu sayılmalıdır. Bu bakımdan bu antlaşmalarda geleneksel antlaşma biçimine riayet edilmeyerek, bunlar özel hukuk kapsamındaki şahitler huzurunda akte-

dilen "toprak bağıışı" belgelerine benzetilmiştir.

Şahitlerin hukuki fonksiyonlarına vassaller ile yapılan bir antlaşma açıklık getirmektedir. Metinde şöyle denmektedir: "Bu hukuki sorunları içeren tabletin mühürlenmemiş olmasının nedeni, Kargamış kralının, Duthaliye ve Halpahi'nin majestenin huzurunda bulunamamalarıdır. (Onlar) ve Duppi-Teşup majeste'ye geldiklerinde hemen huzura çıksınlar ve ben majeste onlara bu mesele hakkında (fikir) soracağım ve birinin bir ricası varsa onu dinleyeceğim, ancak ondan sonra bu hukuki belge mühürlenecektir". Bu belge Hitit kralı II. Murşilli ile Kuzey Suriye'deki Barga'nın kralı Abiratta ile yapılan küçük bir antlaşmadır. Ancak antlaşmadan çok, Hitit kralına hağlı iki vassalın, yani Anıurru'lu Duppi-Teşup ile Barga'lı Abiratta arasındaki bazı sorunlara Hitit kralının hakemlik ettiği ve Duppi-Teşup lehine karar verdiği bir mahkeme kararı niteliğindedir. Bundan dolayı Kargamış kralı ile adları sayılan soylular şahit vazifesi görmekteydiler. Bu antlaşmanın onaylanması için de şahitlere herhalde gerek duyulmuştur.

Soylu akrabalarla yapılan antlaşmalar

Hitit krallarının kendi soylarından olan vassallerle yaptıkları antlaşmalar da vardır. Hititlerde, önemli sayılan soylular kral çocuklarının getirilmesi âdetti. Örneğin, I. Suppiluliumu'nun oğullarından Teli-

Franklin Anıtı'nda III. Hattuşili savaş giysisi ile atlar-sunak önünde tanrıya içki sunarken.

pinu Halep. Piyasili ise Şarri-Kuşuh adıyla Kargamış'a kral olmuşlardır. Bu Piyasili ile yapılan bir antlaşmadan günümüze gelebilen küçük bir parçadan Kargamış'ın toprak bütünlüğü ve sınırlarının güvence altına alındığı anlaşılmaktadır. Piyasili'nin durumu, babasından sonra Hitit tahtına geçen ağabeyi II. Murşili tarafından da tanınmıştır. Bu belge ile, Kargamış tahtı, Piyasili ve ondan sonra da onun soyundan olanlara garant edilmekte ve bu antlaşmayı bozanlar tanrıların gazabına tevdi olunmaktaydı. Bu antlaşmanın adeta devamını ise son Hitit kralı II. Şuppiluliuma ile Piyasili'nin ahfadından Talmi-Teşup arasında yapılan antlaşmada görmek mümkündür. Halep krallığına atanan Telipinu'nun oğlu Talmi-Şarruma da Hitit kralı ile yeni bir antlaşma aktetmiştir. Bu gibi hane-içi veya hukuki terimlerle sekundogenitur antlaşmalarında da normal paritetik antlaşma şemasından sapılmış, daha çok, biraz önce sözünü ettiğimiz "toprak bağı" belgelerinin kuruluş biçimine benzer bir yapı benimsenmiştir.

Hitit devletinin antlaşmaları daha çok, siyasi olayların yoğun olduğu, Büyük İmparatorluk döneminden kalmaz. Ancak, Orta ve Eski Hitit döneminden de antlaşma parçaları yok değildir. Bunların hemen hepsi de o devirde tam anlamı ile hakim olunamadığı anlaşılan, Kizzuwatna (Kilikya) ile yapılmıştır. Fakat bunların içeriği, ele geçen tabletlarin fragmanlar durumu yüzünden, pek belli olamamaktadır. Bunların en eskisi Telipinu ile Kizzuwatna kralı İşputahşu ile yapılan antlaşmadır. Bunun bir Hititçe ve bir de Akkadça versiyonu olmasına karşın, her ikisinden de çok az şey kalmasından dolayı, bunun kuruluş şemasını İmparatorluk dönemi antlaşmalarıyla karşılaştırmaya olanağına sahip değiliz. Buna karşın İşputahşu'nun Tarsus'ta bulunmuş mührü ile bu partner'in tarihi kişiliğini somut bir belge ile tanıyoruz. Diğer bir antlaşma Zidanza (Orta Hitit Devri) ile Kizzuwatna'lı Piliya arasında, üçüncüsü ise, adı belli olmayan bir Hitit kralı

ile Kizzuwatna'lı Paddaştışu arasında aktedilmiştir (Akkadça).

Boğazköy ve Res Şamra buluntuları

Orijinal metinleri elimize geçmemekle beraber, özellikle kral yılıkları gibi tarihi içerikli başka metinlerde vassallerle yapılan antlaşmalara atıflar bulunmaktadır. Hatta, bazen bu antlaşmaların koşullarından önemlileri tekrarlanmaktadır. Örneğin, Annuwanda-Aşmunikal kraliyet çiftinin Kaşka'lıların verdikleri zararları karşı düzenledikleri dua sonunda Kaşka kabile reislerinin adları, aynen onlarla yapılan antlaşmalardaki gibi sayılmaktadır. Böyle indirekt bilgi sahibi olduğumuz antlaşmaların birinde de Zippasla-Hariyati prensi Madduwatta metni içinde rastlıyoruz. Burada, Madduwatta ile daha önceden varılan antlaşmaya atıflar yapılmaktadır. Bu metin bir şikayete nazım niteliği taşımaktadır. Diplomatik yazışma içerisinde de yapılmış antlaşmalara sık sık atıflar yapılmaktadır. Örneğin, III. Hattuşili ile Babil'de hüküm süren Kasit Kralı Kadaşman-Turgu arasında devletler hukukuna uygun paritetik bir antlaşma yapılmış olduğuna, bu Hitit kralının Babil hükümdarının oğluna yazdığı bir mektuptan öğreniyoruz. Hatta bu mektupta antlaşmanın bazı maddeleri de yazıldığı.

Hitit dünyasının politik ilişkileri ve diplomatik belgelerinin çoğunluğu Hitit başkenti Hattuşa'da (Boğazköy) bulunmuştur. 1950'li yılların ortasında günümüzdeki adı Ras Şamra olan Ugarit'te yapılan kazılarda da antlaşma metinleri ortaya çıkarılmıştır. Bunlar genellikle, Suri-

yeli vassalların Hitit hakim gücü arasındaki ilişkilerini düzenleyen belgelerdir. Fakat, bir belge Hitit hakimiyetinin kuruluşundan önceye tarihlenebilmektedir. Bu, Ugarit kralı II. Niqmadu ile, güney komşusu Amurru ülkesi kralı Azirru arasında aktedilmiş bir savunma paktı antlaşmasıdır. Buna göre, Amurru kralı 5000 şekel (yaklaşık 42.5 kg.) gümüş karşılığında, savaş çıkması halinde Ugarit'e askerî yardım sağlamayı taahhüt etmektedir.

Bu adı geçen ülkeler Hitit vassali olduktan sonra Hitit kralı Şuppiluliuma ile yeni koşulları belirleyen belgeler aktedilmiştir. Yani, bu tek bir antlaşma halinde değildir, bir belge ile Ugarit'in ödeyeceği vergiler, diğeri ile kuzev sınırları saptanmıştır. Her iki belge de tarihi bir giriş ile başlanmakta, kısa bir tanrı listesi ile bitmekte ve Hitit kralının mührünü taşımaktadır. Bundan ayrı olarak, başka münferit bazı noktalar hakkındaki belgeler, deyim yerindeyse, bu antlaşmalar "manzumesi"ni tamamlamaktadır. Bu noktalar Şuppiluliuma'nın bir mektubunda ortaya konmuş ve bunların da "mühürlenmiş bir antlaşmaya" ilerde dönüştürüleceği belirtilmiştir. Ugarit'in vermek zorunda olduğu vergiler yalnız Akkadça değil, yerel dil olan Ugarit dilinde de yazılmıştır. II. Murşili, Niqmadu'dan sonra yerine geçen oğlu Niqmepa ile, evvelce kuzev sınırlarını saptayan antlaşma koşullarını teyit eden bir antlaşma yapmış, güney sınırlarında ise Kargamış lehine yapılan bir sınır tashihi yüzünden Ugarit'in uğradığı teritorial kayıp, Ugarit'in vereceği vergilerde yapılan bir azaltma ile dengelenmiştir. Bundan başka, ayrıntılı bir antlaşma da yapılmıştır. Bu antlaşmanın birbirinden az farklarla ayrılan birkaç nüshası günümüze kadar gelmiştir.

II. Ramses'e karşı Kadeş Savaşı'nı yürüten II. Muwatallî'nin Boğazköy'de bulunan mührü baskısı.

Kadeş Antlaşmasının Metni

A- Preamblum

Madde 1a- Başlık

Mısır ülkesi kralı, Büyük Kral Reamasesa Mai-Amana'nın(1) (=II. Ramses), Büyük Kral, Hatti ülkesi kralı, kardeşi Hattuşili ile, Mısır ülkesi ve Hatti ülkesi için büyük bir barış ve büyük bir kardeşliği ebediyen kurmak üzere gümüş bir tablet üzerinde aktettikleri antlaşmadır.

Madde 1b-Taraflar

Mısır ülkesi kralı, Büyük Kral, kahraman Minmuarea'nın(2) (=I. Sethos) oğlu, Büyük Kral, Mısır ülkesi kralı Minpachtarea'nın(3) (=I. Ramses) torunu Reamasesa Mai-Amana, Büyük Kral, Mısır ülkesi kralı, tüm ülkelerin kahramanı, kahraman, Hatti ülkesi kralı, Büyük Kral, Şuppiluliuma'nın torunu, Büyük Kral, Hatti ülkesi kralı, kahraman Murşili'nin oğlu, Büyük Kral, Hatti ülkesi kralı, kahraman Hattuşili'ye şöyle söyler:

Madde 1c- Antlaşmanın amacı

Bak, Mısır ülkesi ve Hatti ülkesi arasında iyi bir barış ve iyi bir kardeşliğin ebediyen kurulması için bizim aramızda iyi kardeşliği ve iyi barışı ebediyen kurdum.

B- Genel Dostluk Gösterisi

Madde 2- Ramses eski dostluğun yeniden kurulmasını istiyor.

Bak, Mısır ülkesi kralı, Büyük Kral ile Hatti ülkesi kralı, Büyük Kral arasındaki ilişkiler hakkında düşmanlık doğmasına tanrı, ebedi bir antlaşma yardımıyla razı olmadı. Bak, Mısır ülkesi kralı, Büyük Kral Reamasesa Mai-Amana Güneş Tanrısı ve Fırtına Tanrısı yardımıyla öyle bir durum yaratacak ki, buna uygun olarak Mısır ülkesi ve Hatti ülkesi arasında ebediyetten beri olduğu gibi, hiçbir zaman düşmanlık olmayacak.

Madde 3- Ramses dostluğu yeniden kuruyor.

Şimdi ise Büyük Kral, Mısır ülkesi kralı Reamasesa Mai-Amana bu

durumu Büyük Kral, Hatti ülkesi kralı, kardeşi Hattuşili ile gümüş bir tablet üzerinde aktettiği antlaşma ile yarattı ki, bugünden başlayarak aramızda ebediyen iyi barış ve iyi kardeşlik teessüs etsin. Ve o benimle kardeş olmuştur ve o benimle barışıktır. Ben de onunla kardeş oldum ve onunla ebediyen barışığım. Bak, Mısır ülkesi kralı, Büyük Kral Reamasesa, Hatti ülkesi kralı, Büyük Kral Hattuşili ile iyi dostluk ve iyi kardeşlik içinde bulunmaktadır. Bak, Mısır ülkesi kralı, Büyük Kral Reamasesa Mai-Amana'nın çocukları da Hatti ülkesi kralı, Büyük Kral Hattuşili'nin çocukları ile ebediyen barışık ve kardeş olacaklardır. Ve onlar bizim kardeşlik ve barış ilişkimize uygun olarak kalacaklardır. Mısır ülkesi ve Hatti ülkesi de bizim gibi ebediyen barış ve kardeşlik içinde olacaktır.

Madde 4- Karşılıklı (bilateral) saldırmazlık sözü

Ve Reamasesa Mai-Amana, Mısır ülkesi kralı, Büyük Kral hiçbir zaman birşey gaspetmek için Hatti ülkesine saldırmayacaktır. Hatti ülkesi kralı, Büyük Kral Hattuşili de ondan birşey gaspetmek için Mısır

ülkesine saldırmayacaktır. Bak, Mısır ülkesi ve Hatti ülkesi ebediyen kardeşdir ve barışıktır.

Madde 5- Ramses ve Hattuşili antlaşmayı tekid ediyorlar.

Bak, Güneş Tanrısı ve Fırtına Tanrısı'nın Mısır ve Hatti ülkesi için ebediyen kurmuş oldukları düzen, (yani) aralarına düşmanlık girmesini önleyecek barış ve kardeşlik (düzeni), bugünden itibaren (ebediyen) teessüs etsin diye, Mısır kralı, Büyük Kral Reamasesa Mai-Amana (ve Hatti ülkesi kralı Büyük Kral Hattuşili) tarafından (tekrar) ele alınmıştır.

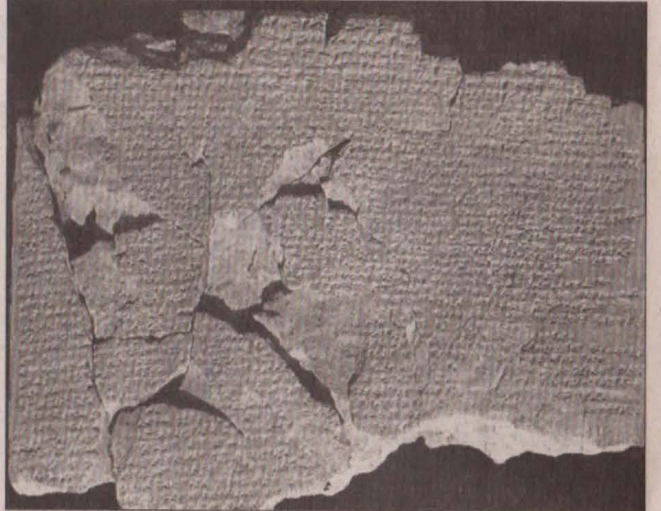
C- Özel Hükümler

Madde 6-9- İç ve dış düşmanlara karşı tefafül (savunma) paktı.

Madde 6- Ramses Hattuşili'yi dışı karşı koruyor.

Eğer dışardan bir düşman Hatti ülkesine karşı sefere çıkarsa ve Hatti ülkesi kralı bana şu sözlerle haber yollarsa: "Ona karşı bana yardıma gel!" O zaman Mısır ülkesi kralı, Büyük Kral Reamasesa Mai-Amana askerlerini ve arabalarını yollayacak, düşmanı yenecek ve Hatti ülkesine (elinden geleni) yapacaktır (onu tatmin edecektir).

Madde 7- Ramses Hattuşili'yi içi karşı koruyor.

Aslı Hattuşa'da gümüş bir tablet üzerine yazılmış olup, Mısır'a gönderilen antlaşmanın Boğazköy'de bulunmuş ve kil tablet üzerine çivi yazısı ile yazılmış kopyası.

Eğer Büyük Kral Hatti ülkesi kralı Hattuşili, tebasına ona karşı geldikleri için öfkelenmiş ise, Mısır ülkesi kralı, Büyük Kral Reamasesa Mai-Amana asker ve arabalarını yollayacak ve onlar onun kızıklarının tümünü yok edeceklerdir.

Madde 8-9- Hattuşili aynı sözlerle Ramses'i içe ve dışa karşı koruyor.

Madde 10- Ramses Hitit veliahtlarını koruyor.

Ve bak, Hatti ülkesi kralı Hattuşili'nin oğlu, Hatti ülkesinde babası Hattuşili'nin uzun yıllardan sonra onun yerine krallık yapacaktır. Hatti ülkesinin evlatları ona karşı bir günah işlerlerse, Reamasesa Mai-Amana asker ve arabalarını ona yardıma yollayacak ve ona elinden geleni yapacaktır.

Madde 11-16- İade-i mücrimîn

Madde 13- Ramses yüksek rütbeli kaçak ve kaçak gruplarını iade ediyor.

Ve eğer büyüklerden biri Hatti ülkesinden kaçarsa veya Hatti ülkesi kralının ülkelerinden bir kent [ayırılsa] ve Mısır ülkesi kralı, Büyük Kral Reamasesa Mai-Amana'ya gelirse, o onu yakalar ve efendisi Hatti kralı, Büyük Kral Hattuşili'nin eline verir.

Madde 14- Ramses basit kaçakları iade ediyor.

Ve eğer kimsenin tanımadığı bir ya da iki adam Reamasesa Mai-Amana'ya gelir de ona hizmet etmek isterse, Reamasesa onları yakalayıp Hatti ülkesi kralı Hattuşili'nin eline verir.

Madde 15- Hattuşili yüksek rütbeli kaçakları iade ediyor.

(Aynı sözler tekrar edilmiştir. Ancak Mısır ille Hatti arasında Hitit vasalı olan Amurru ülkesi bulunduğundan, Mısır'dan kaçanlar önce oraya gitmek zorundadır. Onları yakalama ve Mısır'a iade etme işi Amurru kralı Benteşina'ya verilmiştir.)

Madde 16- Kaçaklarla ilgili benzer maddeler soyulular için tekrarlanır.

Madde 17-18- İade edilen kaçakların affı

Madde 17- Hattuşili kaçakları af-

Eğer bir adam Hatti ülkesinden kaçarsa veya iki adam veya üç adam ve onlar Mısır ülkesi kralı Büyük Kral kardeşi Reamasesa Mai-Amana'ya giderlerse, o onları yakalayacak ve onları kardeşi Hattuşili'ye gönderecektir, çünkü onlar kardeş olmuşlardır.

federior.

Eğer bir adam Hatti ülkesinden kaçarsa veya iki adam veya üç adam ve onlar Mısır ülkesi kralı Büyük Kral kardeşi Reamasesa Mai-Amana'ya giderlerse, o onları yakalayacak ve onları kardeşi Hattuşili'ye gönderecektir, çünkü onlar kardeş olmuşlardır. Fakat onların suçları cezalandırılmayacak, gözleri ve dilleri koparılmayacak, kulakları ve ayakları kesilmeyecek, evleri, karıları ve çocukları ile beraber mahvedilmeyecektir.

Madde 18- Ramses aynı sözlerle kaçakları affediyor.

Madde 19-20- Ramses ve Hattuşili kaçakları iade ediyor.

D- Yemin Tanrıları- Lanet ve Kutsama

Madde 21- Tanrı listesi (Kırık)

Madde 22- Hattuşili için (antlaşmayı bozduğu takdirde) lanet ve kutsama (Kırık)

Madde 23- Ramses için lanet ve kutsama

Eğer Reamasesa Mai-Amana ve Mısır ülkesinin evlatları bu antlaşmaya sadık kalmazlarsa, Mısır ülkesinin tanrıları ve tanrıçaları ve Hatti ülkesinin tanrı ve tanrıçaları Mısır ülkesi kralı, Büyük Kral Reamasesa Mai-Amana'nın zulriyetini mahvetsin. Ve eğer Reamasesa Mai-Amana ve Mısır ülkesinin evlatları bu antlaşmaya sadık kalırlarsa, bu yemin tanrıları onları korusun.

Madde 24- Kutsama

Kim bu gümüş tablet üzerindeki sözlerle sadık kalırsa, Mısır ülkesinin

Büyük Tanrıları ve Hatti ülkesinin Büyük Tanrıları onları evleri, ülkeleri ve hizmetkârları ile birlikte sağlıklı içinde yaşatsın.

Madde 25- Antlaşmayı bozanları lanetleme

Kim bu gümüş tabletteki sözleri tutmazsa Mısır ülkesinin Büyük Tanrıları ve Hatti ülkesinin Büyük Tanrıları onun evini, ülkesini ve hizmetkârlarını mahvetsinler.

KAYNAKÇA

- 1) EDEL, E., "Der ägyptisch-hethitische Friedensvertrag zwischen Rameses II. Und Hattuşili III.", *Texte aus der Umwelt des Alten Testaments*, Band I, Gütersloh 1983, s.135-152.
- 2) FRIEDRICH, J., *Staatsverträge des Hatti-Reiches in hethitischer Sprache*, (Mitteilungen der Vorderasiatisch-Ägyptischen Gesellschaft 31-34), Leipzig 1926-1930.
- 3) GOETZE, A., "Hittite Treaties", *Ancient Near Eastern Texts Relating to the Old Testament* (2. ed., 3. imp: J.B. Pritchard), Princeton 1966, s.201-203.
- 4) KOROSÉ, V., *Hethitische Staatsverträge: Ein Beitrag zu ihrer juristisch-hen Wertung* (Leipziger rechtswissenschaftliche Studien, 60), Leipzig 1931.
- 5) Von SCHULER, E., "Staatsverträge und Dokumente hethitischen Rechts", *Neuere Hethiterforschung* (ed: G. Walser; Historia-Einzelschriften, 7), Wiesbaden 1965: 34-53.
- 6) BOLD dikkat!!! -, "Sonderformen hethitischer Staatsverträge", *Anadolu Araştırmaları II* (Bossert Hatıra Kitabı) 1965, s.445-464.
- 7) SÜRENHAGEN, D., *Paritätische Staatsverträge aus hethitischer Sicht* (Studia Mediterranea 5), Pavia 1985.
- 8) WEIDNER, E., *Politische Dokumente aus Kleinasien* (Boghazköi-Studien 8-9), Leipzig 1923.

DİPNOTLAR

- 1) Bu metin, Akkadça'nın Babil lehçesinde yazılmıştır. Antlaşmanın Mısır dilindeki versiyonunda bu ad Ramses Meri-Amun olarak yazılmış ve "onu doğuran Amun'un sevgilisi Re'dir" anlamına gelir.
- 2) Mısır dilindeki versiyonda; Men-mat-Re="Re'nin gerçeği sürüyor."
- 3) Mısır dilindeki versiyonda; Men-pehti-Re="Re'nin gücü sürüyor."

Bilim tarihinden sayfalar: 10

Düşler yıkan

Gödel matematiğin temelleri konusunda 100 yıldır süren bir tartışmayı geliştirdiği teoremlerle sona erdirdi. Rebecca Goldstein şöyle diyor: "Gödel teoremi, Heisenberg belirsizlik ilkesi ve Einstein'ın Görelilik teorisiyle birlikte, 20. yüzyılda pozitif bilimleri temelden sarsan üç büyük teorik afetin sonuncusu oldu."

Gödel'in adı, artık Viyana Klübü'nün en yetkin üyelerinden biri olarak bütün dünyaya yayılmaya başlamıştı. Dünyanın en seçkin üniversitelerinden misafir profesörlük teklifleri geliyordu. Bu dönemde Amerika'ya gitti, Princeton ve Notre Dame üniversitelerinde dersler verdi. Fakat bu mutluluk fazla sürmeyecekti.

Zira faşizmi ve ırkçılık Avusturya sınırlarından giriş yapmıştı.

Prof. Dr. Bekir Karaoğlu

(Yıldız Teknik Üniversitesi Fizik Bölümü)

1927 yılında Viyana... İki savaş arasındaki dönemde birçok bilim adamı, sanatçı ve düşünür

Avrupa'nın kültür, sanat ve eğlence merkezi sayılan bu şehri mesken tutmuştu. Bir sonbahar akşamı... *Der Nachtfalter* (Gece Güvesi) adlı kabaredeyiz. Bira köpekleri ve sigara dumanları arasında neçeli bir akşam yaşanıyor. Sonra, orkestranın müziği eşliğinde dansöz-şarkıcı Adele sahnede yerini alıyor. Programına Alp dağlarından bir lied şarkısı eşliğinde dans ederek başlıyor.

Salon bu akşam تنها... Adele'in bakışları salonun uzak köşelerinde bir masaya iliyor. O masada, yalnız başına oturan gözlüklü genç bir adam var. Evet, her akşam olduğu gibi yine orada. Önündeki içkisine dokunmamış, gözlerini sahnedeki ayırmadan oturuyor...

Programa ara verdiğinde Adele merak edip hizmetliye o genç adamı tarif ediyor. "Ha, o mu? Üniversitedeki genç araştırmacılarından biri... En sadık müşterimiz." Genç kadın bu cevap üzerinde fazla durmuyor ve ikinci perde için hazırlanmaya koyuluyor. Böyle zavallılarla uğraşacak

hiç vakti yok.

Evli bayan Adele Nimburski halinde bu genç adama biraz daha dikkatle baksa iyi ederdi. O gün birisi ona, kendisinden 6 yaş küçük bu adamın onun kaderi olacağını söylese acaba inanır mıydı? Onunla birlikte, kan ve ateş içindeki şehirleri geçeceğini, karakış ortasında Sibiryaları, fırtınalı okyanusları boydan boya birlikte aşacaklarını nereden bilecekti ki?...

Kurt Gödel (1906-1978)

Bu ay sizlere Aristoteles'ten bu yana gelmiş geçmiş en büyük matematiksel mantıkçı olarak kabul edilen Kurt Gödel'i anlatmak istiyorum. Kendi adıyla anılan bir teoremlerle matematik bilimini kökünden değiştiren bu adamı, aynı zamanda bilim tarihinin en anlaşıl-maz insanıydı. Tarihin fırtınalı bir dönemine rastlayan yaşamı, gördüğü baskılar ve hiç yakasını bırakmayan bir akıl hastalığı arasında heba oldu.

Ne yaptı Gödel? Matematiği nasıl değiştirdi? Bu sohbetimiz size Gödel Teoremi adıyla bilinen soyut bir buluşu anlatmayı deneyeceğim.

Bu öykü aynı zamanda Alınanya gibi bir ülkenin tarihte yaptığı en büyük

yük gafletin öyküsüdür. Elindeki en kıymetli hazinesini, yani bilim adamlarını sokağa nasıl döktüğünü, diğer ülkelerin bu incileri nasıl topladıklarını göreceğiz.

Çocukluk ve gençlik yılları

20. yüzyılın başında, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun bugünkü Çekoslovakya'ya düşen bölgesindeki Brno kentinde yaşayan Alman asıllı Rudolf ve Marianne Gödel çiftinin iki oğlu oldu. Tekstil fabrikası sahibi olan baba büyük oğluna kendi adını (Rudolf) vermişti. 1906 yılında doğan küçük oğlu Kurt daha çelimsiz ve hastalıklıydı. Babası onu

Kurt ve ağabeyi Rudolf

agabeyine emanet etmişti. Ağabey bu görevini ömrünün sonuna kadar sürdürdü. Rudolf tıp tahsili yaptı ve her zaman kardeşinin özel doktoru oldu: "Kardeşim çok duyarlıydı, herşeye meraklı olduğundan ona 'Herr Warum' (Bay Niçin) derdik. Özellikle annemizle çok iyi bir ilişkisi vardı; annem piyanoda onun en sevdiği melodileri çalardı. Ben anne ve babamla gezmeye çıktığımda o genellikle evde kalıp kitap okurdu."

İlk ve orta öğretimini Bmo kentinde yaptı. Yine ağabeyi Rudolf'tan dinleyelin: "Daha lisedeyken kardeşim beni geçmişti, son sınıfa geldiğinde üniversite matematiğine hakim olduğunu gören hocaları şaşkına dönüyorlardı... Edebiyat ve tarihten çok matematik ve dilbilgisiyle ilgileniyordu. O zamanki hocaların anlattığına göre, tüm eğitimi boyunca bir tek imla hatası yapmamıştı."

Rudolf herşeyin nasıl yanlış gitmeye başladığını da şöyle anlatıyor: "Kardeşim altı yaşındayken hummalı grip geçirmişti. Sonra iyileşti ama sekiz yaşına geldiğinde tıp kitaplarından bu hastalığı okuyarak öğrenmeye çalıştı. Oradan aklında kalan tek şey, hummalı grihin kalp zaafiyetine ne açabileceği oldu. O gün-den sonra kalbinin zaıf olduğuna inanır oldu ve ömrü boyunca sağlığını kendine dert etti..."

Viyana Klübü

Savaş sonrası imparatorluk parçalandı ve Gödel ailesi yeni kurulan Çekoslovakya'nın vatandaşı oldular. Kurt 18 yaşına geldiğinde ağabeyinin izinden Avusturya'ya gitti ve Viyana Üniversitesi'ne kaydoldu. Önceleri teorik fizik okumaya başlamıştı, fakat aynı binadaki Matematik Enstitüsü'nde verilen matematik ve felsefe konferanslarına da dinleyici olarak katılıyordu.

O yıllarda Viyana Üniversitesi'nde Moritz Schlick adında bir öğretim üyesinin çevresinde toplanmış olan bir grup matematikçi, filozof ve doğa bilimcisi düzenli olarak toplanıp felsefe konusunda düşünceler geliştiriyor, konferanslar düzenliyorlardı. Daha sonraları "Viyana Klübü" olarak ünlenen ve Rudolf Carnap, Hans Hahn, Otto Neurath, Herbert

Evlilik hatırası

Feigl gibi matematikçi ve mantıkçıların bulunduğu bu grubun seminerlerine Karl Popper ve Ludwig Wittgenstein de sık sık katılıyorlardı.

Viyana Klübü felsefede "mantıksal pozitivizm" adı verilen bir akımın temsilcisiydi. Bu akına göre, felsefe de doğa bilimleri gibi somut ve analitik yöntemlerle yapılmalıydı. Felsefi spekülasyona ve özellikle Hegelci metafiziğe karşıydılar. Örneğin, felsefe bir cümlelerin doğru, yanlış veya anlamsız olup olmadığına karar verebilecek ölçütler geliştirmeliydi. Kuantum fiziğine benzer şekilde, şöyle bir "doğrulanabilirlik ölçütü" geliştirmişlerdi: "Eğer bir önermenin doğru olup olmadığını öğrenmek üzere herhangi bir yol belirleyemiyorsanız, o önermenin bir anlamı yoktur."

Gödel Viyana Klübü'nün toplantılarından birinde Moritz Schlick'in verdiği konferanstan o kadar etkilenmişti ki, fiziği bırakıp matematiksel mantığa geçmeye karar verdi. 1929 yılında Hans Hahn ile doktorasını yaptıktan bir yıl sonra Viyana Üniversitesi'ne öğretim üyesi olarak kabul edildi.

Gödel bu dönemde hayatının kadınına rastladı. Oturduğu sokağın tam karşısında, o zamanlar bir fotoğrafçıyla evli olan Adele Nimbursky

yaşıyordu. Bir kabarede dansözlük yapan Adele kocasından boşandıktan sonra Gödel ile uzun bir flört dönemi yaşadılar, çünkü Gödel'in evlenme isteğine anne ve babası karşı çıkıyor, Adele'i beğenmiyorlardı. Böyle bir geçmiş olan kadınla evlenmek oğullarının parlak kariyerini söndürebilirdi. Oysa Adele iyimser ve şen tabiatlı, pratik çözüm bulma yeteneğine sahip bir kadındı, Gödel'e iyi bir eş olurdu. Çok sonraları, ancak Gödel'in babası öldükten sonra, 20 Eylül 1938'de evlendiler.

Öklidin beşinci postülatı

Şimdi, Gödel'in bilime yaptığı büyük katkısı anlatmaya çalışalım. Fakat önce uzun bir giriş yapmam gerekiyor. Liseden bildiğimiz geometriyi hatırlayın. Bu geometri bundan 2300 yıl önce Yunanlı matematikçi Öklid tarafından kurulmuştu. Öklid geometrisi beş temel postülat (veya aksiyom) üzerine kurulmuştur. Yani, şu beş önermeyi ispatsız doğru kabul ederseniz, geometrinin diğer tüm sonuçları bu postülatlara dayanarak ispat edilebilirler:

- 1) İki nokta arasını birleştiren en kısa yol bir doğru parçasıdır.
- 2) Her doğru parçası, sonsuza kadar doğru kalarak uzatılabilir.
- 3) Bir noktaya eşit uzaklıkta bulunan noktaların geometrik yeri bir çemberdir.
- 4) Bütün dik açılar birbirine eşittir.
- 5) Bir doğruya dışındaki bir noktadan sadece bir paralel doğru çizilebilir.

Sezgilerimiz bize bu postülatların gerçekten makul olduğunu söylüyor, fakat matematikçiler şu beşinci postülatla bir tuhafılık gördüler. Sanki beşinci postülat pek o kadar temel değilmiş gibi duruyordu. Nitekim, matematikçiler yüzyıllarca bu postülatı, ilk dördünden giderek ispatlamaya çalıştırlarsa da boşuna. Öklid işini iyi yapıyordu, teorisinde bir tutarsızlık yoktu. (Bunu ispatlamaya çalışanlardan biri de Ömer Hayyam'dır.)

O zaman matematikçiler başka bir yol denediler: Öklidin ilk dört postülatını alıp, beşincinin yerine farklı bir postülat kullanırsak ne olur? Örneğin "Bir doğruya dışında-

ki bir noktadan sonsuz sayıda paralel doğru çizilebilir" diye değiştirek (veya "hiç paralel çizilemez" dsek), bunun sonucunda çelişkili önermeler var mıyız? İşte, 19. yüzyılda Rus matematikçi Lobaçevski, Macar Bol-yai ve Alman Riemann, bu doğrultu-da araştırmaya başladılar. Buldukları sonuçlar hayret vericiydi: Değişik bir beşinci postülatla da geometri yapılabiliyordu. Bu geometri elbette bildiğimiz uzayda geçerli değildi, ama kendi içinde tutarlıydı. Yıllar sonra bu geometrilerin küresel, eliptik veya hiperbolik uzaylara karşılık geldiği anlaşıldı. Bir örnek vereyim: Öklid geometrisinde bir doğruya dışındaki bir noktadan sadece bir dikme indirilebilir. Oysa, küre yüzeyinde sonsuz sayıda dikme indirilebilir. Örneğin, kuzey kutbundan inen meridyenlerin herbiri ekvatoru dik açıyla kesen birer dikme sayılırlar.

Peki, her önüne gelen 3-5 tane temel önermeyi postülat kabul edip tutarlı bir teori kurabilir mi? Bu soru bizi Hilbert'in büyük rüyasına götürüyor. 20. yüzyılın başlarında matematiğin üstadı sayılan David Hilbert işte bu karmaşıklığa bir son vermek, matematik teorilerini sağlam bir mantık tabanına oturtmak istiyordu. Onun düşlemini şu iki hedefe ulaştır-maktı:

1) Tüm matematik, doğru seçilmiş sınırlı sayıda aksiyomdan türetililebilir.

2) Bu aksiyomların birbirleriyle tutarlı olduğu ispat edilebilir.

1920'li yıllarda bu program üzerinde sıkı bir çalışma başlanmış, John von Neumann, Jacques Herbrand gibi matematikçiler ve Paul Bernays, Wilhelm Ackermann gibi mantıkçılar somut katkılarda bulunmuşlardı. Program umut verici yönde geliyordu. Sonra olan oldu, Hilbert'in düşleri Kurt Gödel'in ellerinde yerle bir oldu.

Gödel Teoremi

Gödel 1931 yılında, daha 25 yaşındayken, Viyana Bilimler Akademisi'ne sunduğu ünlü makalesiyle matematiksel mantığın bu temel sorununu çözdü ve Hilbert'in programının imkansız olduğunu gösterdi.

Şimdi size Gödel Teoremi gibi soyut bir konuyu anlatmayı deneyey-

ceğim. Hofstadter adlı bir fizikçi bu teoremi anlatabilmek için "Gödel, Escher, Bach" adında 700 sayfalık bir kitap yazdı, ama kendi deyimiyle, o da başaramadı. Gödel Teoremi iki bölümden oluşur. Önce, teoremin

David Hilbert (1862-1943)

ifadesini vereyim:

a) Aksiyomatik bir sistem hem komple hem de tutarlı olamaz.

b) Eğer tutarlı ise, onun tutarlılığı sistem içinde kalarak ispat edilemez.

Bir teoremin "komple" olması, aksiyomlardan giderek tüm doğru önermeleri eksiksiz verebilmesi demektir. Gödel teoreminin (a) şıkkı hiçbir teoremin komple olamayacağını söylüyor. Yani, senin aksiyomlarından türetebildiğin gerçeklerin dışında da başka gerçekler var. Bir örnek vereyim: Sayılar teorisinde Goldbach Önermesi diye bir sonuç vardır. "2'den büyük her çift sayı daima iki asal sayının toplamı olarak yazılabilir." (Asal sayı, kendisi ve 1 dışında başka sayıya bölünemeyen 3, 5, 7, 11, 13 gibi sayılardır.) Örneğin, Goldbach'a göre $6 = 3 + 3$, $8 = 3 + 5$, $10 = 3 + 7$, ..., $24 = 11 + 13$ gibi, daima iki asal sayının toplamı şeklinde yazılabilir.

Goldbach bu önermeyi 1742 yılında ortaya atmıştı, fakat aradan geçen bunca yıldır, sayılar teorisinin temel aksiyomlarına dayanarak, ispat edilemedi. Edileceği de şüpheli. (2000 yılında İngiliz Faber Yayınevi bunun ispatı için ortaya 1 milyon dolar ödül koydu.) Görüldüğü gibi, Sa-

yılar Teorisi tutarlı ama her doğruyu ispat etmekten aciz kalabiliyor.

Gödel (a) şıkkında bundan daha fazlasını söylüyor: Eğer, tüm doğruları ispat edebilen komple bir teori yapabiliyorsanız, o zaman bu teoride tutarsızlıklar olacaktır, örneğin Goldbach önermesini de ispatlayabilen daha iyi bir sayılar teorisi kurabilirsiniz, ama o zaman tutarsız sonuçlara da götürecektir, örneğin $1 + 1 = 3$ gibi.

Teoremin (b) şıkkı çok daha derin. Bir teoremin tutarlı olup olmadığını, sadece onun kendi aksiyomlarına dayanarak ispatlayamazsınız, mutlaka dışardan varsayımlar kullanmanız gerekir. Bunu fizik teorileri için yorumlayacak olursak, tüm maddi evreni açıklayan ve tutarlı olan bir teori hiçbir zaman olmayacaktır; ne kuantum teorisi ne de Görelilik teorisi mükemmelliğe ulaşabilir...

Gödel bu ispatı nasıl yaptı? Bunun ayrıntısına girmek zor, ama şöyle anlatmaya çalışayım: Bilgisayarların en küçük hafıza birimi 0 veya 1 gibi sadece iki değer alabilen birimdir. Tüm veriler ikili tabana dönüştürülüp saklanır (Örneğin, 3 sayısı ikili tabanda '11' olur.) Fakat işin ilginç yanı, 'toplama yap' gibi işlem komutları da yine ikili tabanda yazılırlar. O halde, hem sayısal veriler hem de komutlar, aynı 0 ve 1 rakamlarından oluşan uzun bir sayı dizisi oluştururlar. Gödel, matematiksel mantık önermelerini sayılarla gösteren böyle bir notasyon geliştirdi. (Burada bilgisayar programcılığının bir örnek verimem tesadüf değil, zira bilgisayar programlaması da Gödel'in bu tekniğini kullanarak gelişti.)

Böylece Gödel matematiğin temelleri konusunda 100 yıldır süren bir tartışmayı sona erdirdi. Rebecca Goldstein şöyle diyor: "Gödel teoremi, Heisenberg belirsizlik ilkesi ve Einstein'ın Görelilik teorisıyla birlikte, 20. yüzyılda pozitif bilimleri temelden sarsan üç büyük teorik afe-tin sonucunu oldu."

Gödel'in adı, artık Viyana Klübü'nün en yetkin üyelerinden biri olarak bütün dünyaya yayılmaya başlamıştı. Dünyanın en seçkin üniversitelerinden misafir profesörlük teklifleri geliyordu. Bu dönemde Amerika'ya gitti, Princeton ve Notre

Moritz Schlick (1888-1936)

Dame üniversitelerinde dersler verdi. Fakat bu mutluluk fazla sürmeyecekti. Zira faşizm ve ırkçılık Avusturya sınırlarından giriş yapmıştı.

Hitler'in hediyesi

"Eğer Yahudi bilim adamlarının üniversitelerimizden kovulması, Alman biliminin yok olmasına sebep olacaksa, o zaman biz de bir süre bilimsiz yaşarız!" Adolf Hitler

Hitler 1933 yılında Almanya başbakanı olduğunda, kurduğu Nazi rejimi derhal Yahudi bilim adamlarının üniversitelerdeki görevlerine son vermeye başladı. Diğer ülkeler vakit geçirmeden bu bilim adamlarını kapışmaya başladılar.

Tarih boyunca bir ülkenin bundan daha büyük bir gaflete düştüğü görülmemiştir. Size sadece fizikte birkaç ismi sayarsam, göç olayının vahimliğini belki anlayabilirsiniz: Einstein, Max Born, Fritz Haber, Otto Frisch, Rudolf Peierls, Richard Courant, Edward Teller, Hans Bethe, Felix Bloch, Eugene Wigner, Leo Szilard, Lise Meitner... Almanya o zamana kadar bilimde dünyanın lideriydi. Bir düşünün, 1900-1932 arası verilen Nobel ödüllerinden 33 tanesi Almanya'ya, 18 tanesi İngiltere ve 6 tanesi de Amerika'ya gitmişti. Sonraki 30 yılda İngiltere 21 Nobel ödüllü kazanırken Almanya sadece 8 ödül alabildi.

O zamanlar bir gazeteci Göttingen Üniversitesi'ndeki David Hilbert'e sormuştu: "Yahudi matematikçiler gittikten sonra bölümünüzde matematik araştırmaları nasıl gidiyor?" Hilbert'in cevabı çok hazindir: "Matematik mi? Hiç kalmadı ki!"

Bu göçmen bilim adamlarına kukak açan ilk ülkelere biri de Türkiye oldu. İstanbul ve Ankara üniversitelerinin gelişmesinde büyük payı olan bu bilim adamları arasında fizikçi Richard von Mises, matematikçi Wilhelm Prager, felsefeci Hans Reichenbach, mimar Holzmeister, müzisyen Paul Hindemith, hukukçu Ernst Hirsch, tıpcı Rudolf Nissen...vb isimler sayılabilir.

Savaşın sonra esir alınan diğer Alman bilim adamları da mütefak ülkelerin laboratuvarlarında köle gibi çalıştırıldılar. Bugün Amerika ve Fransa uçak ve otomotiv sanayindeki üstünlüklerini bu bilim adamlarına borçludurlar.

Nazi rejiminin faşist baskısı sadece Yahudi bilim adamlarına yönelik değildi. Yahudi meslektaşlarıyla birlikte çalışmaya devam eden Alman ırkından bilim adamları da bundan nasibini alıyorlardı.

22 Haziran 1936 günü Viyana Üniversitesi'nin ana kapısındaki merdivenlerde Moritz Schlick, dersine gitmek üzere iken, Johann Nélböck adlı eski bir öğrencisi tarafından göğsünden tabancayla vurularak öldürüldü.

Bu cinayet Viyana Klübü'nün sonu oldu. Oysa Schlick Yahudi değildi, ama faşist çeteler için bunun önemi yoktu, kendileri gibi düşünmeyen herkesi düşman görüyorlardı. Nélböck'ün mahkemesini Yahudi karşıtı bir şova dönüştürdüler. (İki yıl sonra Avusturya Almanya'ya dahil edildiğinde, bu katil hapisten çıkarılıp kahrâman gibi Nazi partisi üyesi yapıldı. Masum bilim adamlarını katledip sonra halkın önüne politikacı kimliğiyle çıkarılan katil örnekleri bizde de çoktur.)

Hocası ve meslektaşının öldürül-

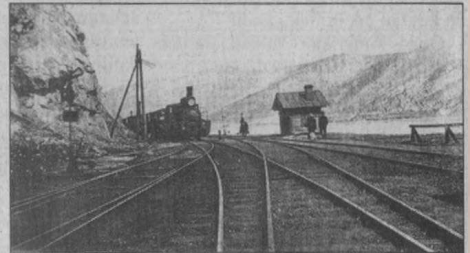
mesi Gödel'i derinden sarstı. Ağabeyi Rudolf anlatıyor: "Bu olay üzerine kardeşim sinir krizi geçirdi ve uzun süren bir depresyona girdi. Hepimiz, özellikle annem, onun aklını kaybedeceğinden korktuk. Kısa bir süre sonra da, Amerika'dan misafir profesörlük teklifi aldı."

Trans-Sibirya Ekspresi

Avusturya'da nazi rejimi başlarken Gödel'in yaşadığı koşulları da zorlaştı. Yahudi değildi, ama baskılar onu da gelip buluyordu. Eşiyle bir akşam evlerine dönerken saldırıya uğradılar. Gödel bu saldırıdan Adele'in şemsiye darbeleriyle kurtuldu. 1937 yılında "Dozent" ünvanı kaldırıldı ve ders verme yetkisi elinden alındı. Gödel işsiz kalmıştı. Yeni bir "Dozent neuer Ordnung" ünvanı çıkarıldı ama bunun için nazi otoritelerinden güvenlik belgesi alınması gerekiyordu. Gödel bu yeni ünvanı için başvuruda bulunduysa da, iki yıl bekletildi. Sonunda ünvan geldiğinde Gödel artık çoktan gitmişti.

O arada konuk öğretmen üyesi olarak gittiği Princeton'dan döndüğünde İkinci Dünya Savaşı başlamıştı. Askerlik yoklamasına çağrıldı. Muayene sonunda nazi ordusunda askerlik yapabileceğine karar verildi.

O zamana kadar ülkesini terketmemekte direnen bilim adamı daha fazla dayanamayıp, diğerleri gibi göçmeye karar verdi. Fakat, gitmek artık eskisi kadar kolay değildi. Savaş nedeniyle ülkeden çıkış izni ve Amerika'dan vize alma işlemleri zorlaşmıştı. Princeton rektörünün uzun uğraşları sonunda Aralık 1939'da gerekli izinler alındı. Bu arada artık Atlantik Okyanusu yolu da gemilere kapandı, denizaltılar ticaret gemilerini torpilliyorlardı. Geriye bir tek yol kalmıştı: Dünya'yı ters yönde dolana-

Trans-Sibirya Ekspresi Baykal Gölü kıyısında.

rak Amerika'ya gitmek.

Gödel ve eşi Adele 18 Ocak 1940'da Lituanya sınırından Rusya'ya geçip Moskova'ya geldiler ve orada Trans-Sibirya Ekspresi'ne bindiler. Dünya'nın en görkemli tren yolculuğu olarak bilinen Trans-Sibirya tren yolu Volga nehri üzerindeki tarihi Yaroslavl limanından başlayıp Ural Dağları'nı Ekaterinburg'da aşan, Orta Asya'nın incisi Baykal Gölü'nü boydan boya geçen, Sibirya'daki Yenisey nehrini Krasnoyarsk'ta geçen ve Mançurya üzerinden Pasifik Okyanusu kıyısındaki Vladivostok'a varan 9300 km uzunluğunda muhteşem bir yolculuktur.

Fakat Gödel ailesi bu ihtişamı görececek durumda değildi, savaş yüzünden onların yolculuğu cefa içinde geçti. Yabancıların trenden inmesine izin verilmiyor, bazen eksi 50 dereceye varan soğukta ve karanlıkta aç susuz bekliyorlardı. 2 Şubat tarihinde Japonya'nın Yokohama limanına vardıklarında, onları Amerika'ya götürecek olan gemi çoktan gitmişti. Bir sonraki gemi için 20 Şubat tarihini beklediler. Nihayet 4 Mart'ta San Francisco'da karaya çıkıp trenle Princeton'a devam ettiler.

Einstein'ın yol arkadaşı

Princeton İleri Araştırmalar Enstitüsü'nün ağaçlı yollarında yürüyerek giden iki adam... Enstitü'nün diğer üyeleri Kurt Gödel'in kasvetli çehresinden ürküp yaşamasalar da Einstein onunla yolda tartışarak yürümekten büyük zevk alıyor. Çevresindekilere şöyle diyor: "Valla, artık enstitüdeki ofisime gitmemin tek sebebi, Gödel ile birlikte eve dönmek keyfini çıkartmak içindir."

Onun Amerikan vatandaşlığına geçme öyküsü de ilginçtir. Bu ülkede uzun yıllar kaldıktan sonra, nihayet vatandaşlığına geçmeye razı oldu. Referans alınması gereken iki kişiden biri Einstein diğeri Oskar Morgenstern idi. Gödel'in sadece bir mülakata gidip birkaç basit soruya cevap vermesi gerekiyordu. Fakat, o bu işi ciddiye aldı. Mülakattan önce-

ki akşam Amerikan anayasasını incelemeye başladığında, o şaşmaz mantığıyla, bu metinde diktatörlüğe gidebilecek bir açık kapı olduğunu keşfetti. Hemen gecenin o saatinde Morgenstern'i arayıp telaşa durumu bildirdi. Morgenstern onu yatıştırmaya çalıştı ve ertesi günkü mülakatta bu konuyu açınmasını tembih etti. Sabah, üçü birlikte mülakata gittiler. Görüşme baştan iyi gidiyordu ama bir süre sonra yargıç Gödel'e

Princeton'da iki dost.

şöyle dedi: "Siz Avusturya'dan gelmişsiniz, orası şimdi diktatörlükle yönetiliyor. Neyse ki, bizim burada böyle şeyler olmaz." Bunun üzerine Gödel heyecanla "Aman efendim," diye atıldı, "Burada da olabilir! Nasıl bir yolla olabileceğini size anlatabilirim..." İki arkadaş da onu güçlüklerle susturdular. Sonunda, mülakattan başarılı çıktığına karar verildi.

Gödel ömrünün kalan kısmını Princeton'da geçirdi. Enstitüsü ona araştırmalarında tam bir özgürlük vermiş, ders verme veya idari işlere katılma zorunluluğu getirmemişti. Gödel bu dönemde Einstein'ın Görelilik teorisiyle ilgilenmeye başladı ve çok ilginç bir katkıda bulundu: "Zamanda yolculuk mümkün müdür?" Gödel Einstein'ın Görelilik denklemlerinde girdap hareketi yapan bir evrende, zamanda geriye dönüşü mümkün kılan bir çözüm bul-

du. Bunu şöyle düşündü: Zaman akıp giden bir nehirse, bazan hızlanır bazan yavaşlar, ama her su molekülü kendinden sonra gelenlerin hep önünde olur. Ama, bu nehirde bir girdap hareketi varsa, bazı su molekülleri bir dönüş sonrası, kendinden sonra gelenlerin ardına geçebilirler. Einstein bunu hiç sevmemişti, hatıralarında bu çözümün doğru olduğunu kabul ediyor, fakat fiziksel olarak bunun kabul edilemeyeceğini, çünkü evrenin girdap hareketi yapmadığını, sadece genişlediğini yazıyor. Gödel'den sonra diğer bilim adamları da Einstein denklemlerinin zamanda geri dönüşü içeren başka çözümlerini buldular.

Gödel'in oradaki ikinci çabması ise "Ruh Göçü" kavramı üzerine yoğunlaştı. Bu çok şaşırtıcı araştırmasıu Casti-DePauli'nin kitabından aktarıyorum: "Gödel, evrenin esas olarak bir anlamı olduğuna göre, öldükten sonra da bir yaşam olması gerektiğini savunuyordu. Bu çıkarım, insanın gizlilüğünün tek bir insanın yaşam süresi içinde asla tam olarak konamayacağı düşüncesine dayanıyordu. Demek ki bu gizlilüğün sergilenebileceği bir ölüm sonrası yaşam olmalıdır; aksi halde, insan yaşamı anlamsız olurdu. Bu çıkarım, 'evrenin neden başka bir şey gibi değil de olduğu gibi olduğu'na ilişkin çeşitli insan-temelli açıklamaları andırır. İlginç olan, Gödel'in ölümden sonra yaşama inanmasının Tanrı'ya inanmayla hiçbir ilgisinin olmamasıdır. Gerçekten de onun Hristiyanlığa özgü bir ilaha inandığına ilişkin hiçbir kanıt yoktur. Onun çıkarımları, 'dünyanın ve içindeki her şeyin anlamı ya da oluş nedeni olduğu' ilkesi uyarınca, ussal olarak temellendirilmiştir. Bu ilke bütün bilimin altında yatan nedensellik ilkesiyle yakından bağlantılıdır: Her şeyin bir nedeni vardır ve olaylar böyle 'oluvermezler'."

Sonun başlangıcı

1950'lere gelindiğinde Gödel'in ruh sağlığı iyice bozuldu. Şiddetlenen paranoya atakları sonucu zehirlenmekte olduğu korkusuna kapıldı.

Yine Rudolf anlatıyor: "Kardeşim doktorlar için çok zor bir hastaydı. Mide ülseri kanamastı geçirdikten sonra başladığı yemek perhizini daha da aşırıya götürüp, ömrünün sonunu kadar sürdürmeye kalktı ve giderek kilo kaybetmeye başladı."

60'lı ve 70'li yıllarda ona pek çok ödül verildi. Ruh sağlığı o kadar bozulmuştu ki en prestijli Einstein Ödülü ve Ulusal Bilim Ödülü kabul törenlerine dahi gitmedi. Bu zor zamanlarda eşi Adele onun tek güvendiği kişiydi. Zehirlenmekten korktuğu için sadece Adele'in hazırladığı yemekleri yiyordu. Fakat, giderek Adele'in de sağlığı bozulmaya başladı. İki kalp krizi geçiren kadın sonra ameliyat oldu ve bir daha kendini toparlayamayınca, onu bir hüzurevi-ne yatırdılar. Bu arada en iyi iki dostu Einstein ve Oskar Morgenstern de ölüp gittiği için Gödel tümüyle yalnız kaldı. Önceleri kendi yemeklerini yapmaya kalktı, sonra hiç yemek ye-

mez oldu. Onu Princeton hastanesi-ne yatırmak ve zorla beslemek zorunda kaldılar. 14 Ocak 1978'de hastane odasındaki bir sandalyede kıvrılmış olarak hayata gözlerini yumdu. Öldüğünde sadece 25 (yirmibeş) kilogram geliyordu.

Ömrünün sonlarına doğru, en iyi öğrencilerinden Hao Wang'a şöyle demişti: "Felsefe'de aradığımı bulamadım."

* * *

Adele kocasından üç yıl fazla yaşadı. Sevgili kocasının ölüm haberini ona getirdiklerinde birlikte yaşadıkları bir ömür gözlerinin önünden şöyle bir geçti. Bu Amerika'da hiç mutlu olmamıştı, Princeton'un kibirli sosyetesini onu hiçbir zaman kabul lenmemişti. Eski bir dansöz olduğunu biliyorlardı. Ama, kocasının onu hep sevmiş olduğunu hatırladı, bu ona yeterdi. Kurt Gödel'in insanlığa miras olarak bıraktığı bu bilimsel

katkıda biraz da kendi payı olduğunu biliyordu. Yaşamın pratik yönlerini hiç öğrenememiş olan o güzel adamın hep yanında olmasa, bunların hiçbir gerçekleşebilir miydi?

Adele o kadar güçlüydü ki, artık Princeton'un yüksek bay ve bayanlarına bir hediye verebilirdi. Eğilip bir kağıt kalem aldı. Gödel'in tüm eserlerinin telif hakkını Princeton İleri Araştırmalar Enstitüsü'ne miras bıraktı.

KAYNAKÇA

- 1) John L. Casti ve Werner DePauli, Gödel: Mantığa adanmış bir yaşam, Kabcacı Yayınevi, 2003.
- 2) Hao Wang, Reflections on Kurt Gödel, MIT Press, 1990.
- 3) Rebecca Goldstein, Incompleteness: The Proof and Paradox of Kurt Gödel, W. W. Norton & Company, 2005.
- 4) John W. Dawson, Jr., Max Dehn, Kurt Gödel, and the Trans-Siberian Escape Route, Int. Math. Nachrichten Nr. 189, 2002.

Tarih Selenge'de Başlar

Eski Türk Tarihi konusunda kitaplıklarımızın vazgeçilmez temel yapıtları. Takım olarak ya da istediklerinizi seçerek. Özel indirimlerle ve uygun taksitlerle.

☐ • Hunlar	L. N. Gumilev	27.00YTL
☐ • Eski Türkler	L. N. Gumilev	25.00YTL
☐ • Muhayyel Hükümdarlığın içinde	L. N. Gumilev	20.00YTL
☐ • Hazar Çevresinde Bin Yıl	L. N. Gumilev	20.00YTL
☐ • Oğuzlar	S. Agacanov	20.00YTL
☐ • Hazar Tarihi "Türkler, Yahudiler, Ruslar"	M. İ. Artamanov	30.00YTL
☐ • Eski Ruslar ve Büyük Bozkır Halkları (2 cilt)	L. N. Gumilev	40.00YTL
☐ • Türkün Üç Bin Yılı	S. Klyashotnyy	18.00YTL
☐ • Endülüs'ten Kutsal Topraklara	İbni Cübeyr	12.00YTL
☐ • Tanrıların ve Firavun İ. Dili	Nurihan Fattah	17.00YTL
☐ • Etnogenez: Halkların Şek. Yük. ve Dış.	L. N. Gumilev	25.00YTL
☐ • Son ve Yeniden Başlangıç	L. N. Gumilev	20.00YTL
☐ • Tarihte Araplar ve Yahudiler	Abmet Susa	27.00YTL
☐ • Ötken Günler "Geçmiş Günler"	Abdullah Kadiri	14.00YTL
☐ • Muruc Ez-Zehab "Altın Bozkırlar"	Mesudi	13.00YTL
☐ • Karahanlılar	Ekber N. Necef	20.00YTL
☐ • Köhne Dünya	Adil Yakubov	13.00YTL
☐ • Uluğ Bey'in Hazinesi	Adil Yakubov	13.00YTL
☐ • Son Deniz Kadar	W. Yan	13.00YTL
☐ • Son Timurlu (2 Cilt)	Pirim Kadirov	30.00YTL
☐ • Adalet Menzili	Adil Yakubov	10.00YTL
	23 Kitap	Toplam 427.00YTL

* Listemizden seçerek 1 ya da 1'den fazla dilediğiniz kitabı sipariş edebilirsiniz. İskonto % 30 dur.

* 5 kitap ve üstü % 30 iskonto 4 taksit, 10 kitap ve üstü % 30 iskonto 5 taksit uygulanır.

* Posta ya da Kargo ücreti alıcıya aittir.

TAKIM / ÖDEME SEÇENEKLERİ

Teslimde Ödeme Peşin	294.00 YTL
Kredi Kartlı Tek Seferde Peşin	294.00 YTL
Kredi kartı 6 Taksit 6x 49.00 =	294.00 YTL
Kredi Kartı 10 Taksit 10x 33.00 =	330.00 YTL

AYRINTILI BİLGİ VE SİPARİŞ HATTE: 0 212 522 31 52

selenge yayınları

Çatalceğme sok. No: 23-1 Kat: 2 Cağaloğlu / İstanbul Tel: 0 212 522 31 52 - 53 Faks: 0 212 522 31 54 On-line sipariş: www.kitapstore.com

Devletçilik sadece ekonomi politikası değildir Uluslaşma harcı olarak devletçilik

Yoksul halka eğitim ve sağlık hizmeti özel sektör eliyle götürülemezdi. Bu hizmet boşluğunu ancak devletin kendisi devletçilikle doldurabilirdi ve bu boşluğu doldurduğu ölçüde Türk ulusunun oluşmasına katkıda bulunabilirdi. Halkın yoksulluktan kurtarılması ve yaşam düzeyinin yükseltilmesi de devletin gerçekleştirebileceği bir görevdi. Farklı etnik kökenlerden ve inançlardan insanları "Türk milleti" olarak bütünleştirebilmek, güçlü ortak ekonomik çıkarları ve bütünlüğü gerektiriyordu.

Yıldırım Koç

Türkiye Cumhuriyeti, Avrupa kapitalizminin yarı-sömürgesi durumuna getirilmiş ve ardından parçalanmaya çalışılan Osmanlı Devleti'nin yıkıntıları üzerinde, emperyalizme ve Osmanlı Devleti'nin yöneticilerine karşı verilen bir ulusal kurtuluş ve bağımsızlık savaşıyla kuruldu. Yeni bir devletin ekonomik ve toplumsal altyapısının inşasında ve devralınan ümmetin ve uluslaşmamış etnik toplulukların uluslaştırılması sürecinde devletin ve devletçiliğin belirleyici rolü oldu. Türkiye'de yaşanmış bu süreci iyi izleyen emperyalizm, bu nedenle, Türkiye'ye saldırırken bu süreci tersine çevirmeyi hedeflemekte ve özelleştirmeyi ana silah olarak kullanmaktadır.

Türkiye Cumhuriyeti 1923 yılında kurulduğunda Osmanlı İmparatorluğu'ndan her açıdan bir enkaz devralmıştı. Kanla kazanılan siyasi bağımsızlığı pekiştirmenin yolu ekonomik bağımsızlıktan geçiyordu. Ekonomik bağımsızlık da sanayileşmekle mümkündü. Diğer taraftan, Osmanlı'dan devralınan ümmeti ve farklı etnisiteleri, çağdaş bir ulusa dönüştürmek gerekiyordu. Ulusal Kurtuluş Savaşı'nın ve aydınlanmanın önceri Mustafa Kemal Atatürk, bu görevlerin yerine getirilmesinde devlete ve devletçiliğe büyük görevler yükledi. Bir devlet politikası olarak uygulanan devletçilik sayesinde bir taraftan hızla

güçlü bir ekonomi oluştu, diğer taraftan uluslaşma sürecinde önemli aşamalar gerçekleştirildi.

Devletçiliğin katkıları

1923 yılından 1938 yılına kadarki dönemde, Lozan Antlaşması ile Osmanlı borçlarının bir bölümü devralındı ve düzenli olarak ödendi. Cumhuriyet düşmanı ve etnik kimlik temelli bölücü akımların ayaklanmalarına karşı başarıyla mücadele edildi. Yaklaştığı hissedilen İkinci Dünya

Savaşı'na karşı Türk Silahlı Kuvvetleri güçlendirildi. Yabancı şirketlerin elindeki birçok işletme satın alındı, millileştirildi ve devletleştirildi. Tarımda, madencilikte, sanayide, ulaşırmada, elektrik-gaz-su ve kent içi taşımacılıkta, bankacılıkta, haberleşmede yeni yatırımlar yapıldı. Eğitim ve sağlık alanında büyük başarılar elde edildi. Günümüzde kullandığımız alfabe yerleştirildi; eğitimin kitleselleşmesi sağlandı. Özellikle frenji, trahom, tüberküloz ve sıtmayla mücadelede önemli başarılar kazanıldı; koruyucu hekimliğin temelleri atıldı.

Bu büyük başarıların tümü, 1929 dünya bunalımının etkilerine rağmen, borçlanmadan, denk bütçelerle, ulusal kaynaklarla yapıldı. 1934 yılında Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı uygulanmaya başlandı. Bu dönemin siyasal önderleri devlete sahip çıktılar, devleti yağmalatmadılar. Bu süreçte devletçiliğin ve kamu kurum ve kuruluşlarının ülkemize ve halkımıza son derece büyük katkıları oldu. Geçmişte ithal edilen birçok ürün ülkemizde üretilmeye başlandı. Türkiye'de sanayinin temeli bu işyerlerinde atıldı. Nitelikli insan gücünün yetiştirilmesine bu işyerleri büyük katkıda bulundu. 1930'lu yıllardan itibaren ülkenin her tarafında kurulan kamu işletmeleri, bulundukları bölgenin toplumsal yapısının dönüşümünde ve aydınlanma sürecinin bölgeye aktarılmasında da önemli rol üstlendiler.

Atatürk, Samsun-Çarşamba demiryolunun temel atma töreni için geldiği Samsun'da (21 Eylül 1924).

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - <https://rantey.org>

Bu dönemin fedakâr insanların dışlarından, tırnaklarından artırarak yarattıkları kamu kurum ve kuruluşları bugün ABD emperyalizminin ve Avrupa Birliği emperyalizminin, IMF'nin, Dünya Bankası'nın, Dünya Ticaret Örgütü'nün ve Türkiye'deki işbirlikçilerinin saldırısı altındadır.

Devlet politikası olarak devletçilik

Atatürk, devletçiliği bir hükümet politikasının ötesinde bir devlet politikası olarak kabul etti ve Anayasa'ya devletçilik ilkesini koydu. Devletçilik, önce, Atatürk'ün 20 Nisan 1931 günlü seçim bildirgesinde yer aldı. Bu bildirmede şöyle deniliyordu: "Cumhuriyet Halk Fırkası'nın cumhuriyetçi, milliyetçi, halkçı, devletçi, laik ve inkılâpçı vasıfları onun değişmeyen bariz mahiyetidir." CHP'nin 10 Mayıs 1931 tarihinde toplanan Üçüncü Büyük Kurultayı, parti programını değiştirdi. Parti'nin bağlı olduğu ve uygulayacağı ana ilkeler, cumhuriyetçilik, ulusçuluk, halkçılık, laiklik, devletçilik ve devrimcilik olarak belirtildi.(1) 1937 yılında ise bu ilkeler Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin temel nitelikleri oldu.

1924 Anayasası'nın (Teşkilat-ı Esasiye Kanunu) 2. maddesi 3 Şubat 1937 gün ve 3115 sayılı yasayla şu şekilde değiştirildi: "Türkiye Devleti, cumhuriyetçi, milliyetçi, halkçı, devletçi, laik ve inkılâpçıdır. Resmi dili Türkçedir. Makarı Ankara şehridir."(2)

Atatürk'ün sağlığında çıkarılan son yasalardan biri de, 17.6.1938 gün ve 3460 sayılı Sermayesinin Tamamı Devlet Tarafından Verilmek Suretiyle Kurulan İktisadi Teşekküllerin Teşkilatıyla İdare ve Murakabeleri Hakkında Kanun'du.

Bağımsızlık Savaşı'nı örgütleyen ve yöneten kadroların ekonomik bağımsızlık konusundaki duyarlılıkları ve bunu sağlamanın yolu olarak devletçiliği seçmeleri, yırtılan Sevr Ant-

laşması ve öncesiyle bağlantılıydı. Aynı duyarlılık, etnik kimlikten ve dini kimlikten ulus kimliğine geçiş konusunda da yaşıanıyordu ve bu süreçte devletçiliğe büyük görev yükleniyordu.

Sevr Antlaşması'nın arkasında, Osmanlı sanayisinin çöküşü yatıyordu.

Osmanlı sanayisinin çöküşü

Osmanlı sanayisi 19. yüzyılın ilk yarısında büyük bir çöküntü yaşıdı. Sanayisinin bu çöküşünün ardından ekonominin diğer sektörlerinde ve toplumsal-siyasal ilişkilerde de önemli sorunlar gündeme geldi. Osmanlı Devleti, özellikle 1838 yılında

bağlanıyordu. Osmanlı ekonomisinin kendi iç dinamikleri parçalanıp, Osmanlı ekonomisi dünya kapitalist sisteminin bir uzantısı ve pazarı haline geldiğinde, bu ekonomik çıkar bütünlüğü parçalandı. Osmanlı halkının bir bölümünün ekonomik çıkarları, yabancı ülkelerin sermayedarlarının çıkarlarıyla özdeşleşti. Önce Osmanlı ekonomisinde yaşanan çözümler, bir adım sonra Osmanlı toplumundaki çözölmeyi getirdi.

Cumhuriyet'i kuran kadrolar, Osmanlı döneminde kapitülasyonları ve emperyalist güçlerin ekonomi ve siyaset alanındaki müdahalelerini somut biçimde yaşamışlardı. Bu nedenle de, güçlü Türkiye Cumhuriyeti'nin

yolunun güçlü ve kendi ayakları üzerinde durabilen bir ekonomiden geçtiğini biliyorlardı.

Bu koşullarda, 1) halkın yaşam düzeyini yükseltecek güçlü bir ekonomi ile; 2) merkezi devlet tarafından sağlanan a) eğitim ve b) sağlık hizmetleri, halkın yoksulluktan, cehaletten ve hastalıklardan kurtarılabilmesi için gerekiyordu ve zorunluydu. Yoksul, cahil ve en temel sağlık hizmetlerinden ve sosyal güvenciden yoksun kitleler, etnik kimliğe ve/veya cemaat-tarikat-mezhep ilişkilerine sığınyordu.

Bu ise Atatürk'ün "Türkiye Cumhuriyeti'ni kuran Türkiye halkına Türk milleti denir" biçiminde tanımladığı Türk ulusunun oluşmasının önündeki en önemli engeldi.(3)

Daha Ulusal Kurtuluş Savaşı sırasında anti-emperyalist ve ulusalcı cephenin oluşturulmasında etnik köken ve cemaat-tarikat ilişkileri çok önemli sorunlar yarattı. Kurtuluş Savaşı, yalnızca emperyalist güçlere ve onların amaçlarına karşı değil, aynı zamanda ülke içindeki güçlere karşı da verildi. Ülke içindeki bazı unsurların millici güçlere karşı harekete geçirilmesinde ise etnik kimlik ve cemaat-tarikat ilişkileri kullanılıyordu.

Ulusal Kurtuluş Savaşı sırasında

Mustafa Kemal Atatürk, Bursa Merinos Fabrikası'nda incelemelerde bulunuyor. (2 Şubat 1923)

İngiltere ile imzaladığı Baltalimanı Anlaşması sonrasında hızlanan bu süreçle birlikte, borçlanmaya başladı. Borçlanmanın hemen arkasından, Avrupa devletleri Osmanlı ülkesinde yaşayan azınlıkların koruyucusu rolüne soyundu ve farklı etnik unsurlardan (mozaik biçiminde) oluşan Osmanlı Devleti bir süreç içinde yarı-sömürgeleştirildi ve çöktürüldü. Çöküş sürecinin başlangıcı, Osmanlı sanayisinin çöküşü, Osmanlı ekonomisinin zayıflamasıdır.

Osmanlı ekonomisi güçlüyken ve bağımsızken, kendi içinde bir bütünlük oluşturunuyordu ve farklı etnik kökenlerden ve inançlardan insanlar, ekonomik çıkarlarıyla birbirine

Mustafa Kemal Atatürk, Başbakan Celal Bayar, Bayındırlık Bakanı Ali Çetinkaya, İçişleri Bakanı Şükrü Kaya ve Sabiha Gökçen Tunceli Pertek'te Singeç Köprüsü'nü hizmete açıyor. (17 Kasım 1937)

ve sonrasında, Türkiye'ye zarar vermek isteyen emperyalist güçler, her etnik kökenden ve inançtan insanı yanlarına çekmeye çalıştılar; bu amaçla para dahil çeşitli araçlar kullandılar. Her etnik kökenden ve inançtan insanlar arasında da emperyalistlerin işbirlikçileri ve hainler çıktı.

Ancak, emperyalistler, tüm kesimlere yönelik satın alma ve hain üretime çabalarına ek olarak, mevcut toplumsal yapı içinde zaten var olan bazı farklılıkların üzerine giderek, bu çelişkileri derinleştirmeye ve hatta düşmanlığa dönüştürerek, kendilerine doğal ve hazır müttefikler yaratmaya da çalıştılar. Osmanlı Devleti, bir "milletler topluluğu" idi. Dünyadaki gelişmelere bağlı olarak, etnik farklılıklar etnik çatışmaya dönüşebiliyordu. Osmanlı Devleti'ni parçalamak isteyen emperyalist güçler, 19. yüzyılda Osmanlı'nın parçası olan Rumların, Bulgarların ve Ermenilerin bu farklılıklarını kullanmıştı. Ulusal Kurtuluş Savaşı'nı yöneten kadrolar, açık işgale karşı tüm

halkı harekete geçirmeye çalışıyor- du. Emperyalistler ise, bilinçli bir politika olarak, Ulusal Kurtuluş Savaşı sırasında Müslüman halklar arasındaki etnik farklılıkları ve Hali- fe'nin dini etkisini kullanarak millici güçleri parçalamaya ve zayıflatmaya çalıştılar.

"Türkiye Cumhuriyeti'ni kuran Türkiye halkı" zor bir süreçle Türk milletine dönüşmeye başladı.

"Türkiye halkı"nın Türk milletine dönüşümü

Ulusal Kurtuluş Savaşı'nın önder kadroları arasında her etnik köken- den yurtsever vardı. Bu tutum, 23 Nisan 1920 günü açılan Meclis'in ve Meclis milletvekillerinin kökenleri- ne de yansımıştı. Ayrıca, 20 Ocak 1921 günü kabul edilen Teşkilat-ı Esasiye Kanunu, yerel yönetimlere son derece geniş yetkiler tanıyordu. 1921 Anayasası'nın 11. maddesine göre, merkezî idare yalnızca iç ve dış politika, din işleri, adli işler, askerlik, uluslararası ekonomik ilişki-

ler ve diğer bazı sınırlı alanlarla uğ- raşacaktı. Vakıflar, medreseler, eği- tim, sağlık, ekonomi, tarım, yol ya- pım ve sosyal yardım işleri, yerel yönetimlere devrediliyordu. Bu Ana- yasa, Ankara Hükümeti'nin düzenli ordu güçlerinin 6-10 Ocak 1921 günleri Yunan ordusunun geri çekil- mesini sağlamasının ardından (Bi- rinci İnönü Savaşı) kabul edilmişti.

Ancak 1921 yılında yaşanan bazı gelişmeler, millici güçlerin daha son- raki yıllardaki politikalarını belirledi.

Hangi etnik kökenden gelirse gelsin halkın büyük bölümü işgale karşı millici önderlerin arkasında mücadeleye girerken, her etnik grup içinde azınlık olan bazı kesimler, emperyalistlerle işbirliği yaptı.

Ulusal Kurtuluş Savaşı sırasında, Çerkezlerin büyük bölümü millici güçlerin yanındaydı. Ancak, Çerkez Ethem 27 Aralık 1920 günü ayaklan- dı ve Yunanlılarla bağlantıya geçti. Yunan ordusu, Çerkez Ethem'in "kendilerine haber gönderip anlaşma yolları aramasının hemen etesinde 6

Okak'ta saldırıya başlamışlardı.”(4) Millici güçlerin yeni kurulmakta olan ordusu, bir yanıyla etnik kimlikli bir başkaldırıyla, diğer taraftan bu ayaklanmayla bağlantılı olarak saldırıya geçen Yunan ordusuyla savaşmak zorunda kaldı.

Anadolu'daki Kürt aşiretlerinin büyük bölümü işgalci güçlere karşı millici güçler içinde yerini aldı. Ancak İngilizler bu ittifakı bozmak için yoğun çaba harcadılar. Çok güzel Kürtçe bilen ve bölgede uzun süre çalışma yürüten İngiliz Binbaşısı Noel(5), bu çabalarından başarsız kaldı. Ancak, Yunanlıların ikinci saldırısı öncesinde Anadolu'da önemli bir ayaklanma daha gerçekleşti.

Yunanlılar, 1921 yılı Şubat ayında yeni bir saldırı hazırlığına başladılar. İngiliz yetkililer, Yunan ordusunun yeni saldırı programını 10 Mart 1921 tarihinde onayladı. 6 Mart 1921 günü ise Koçhisar, Zara, Suşehri, Kemah ve Divriği yöresindeki Kürt kökenli Koçgiri Aşireti millici güçlere karşı ayaklandı. Amaç, Sevr Antlaşması'nda vaat edilen Kürt Devleti'nin Diyarbakır, Van, Bitlis, Elazığ ve Dersim'i de içine alacak bir biçimde kurulmasıydı. Millici güçler, bir taraftan Koçgiri Aşireti'nin ayaklanmasıyla, diğer taraftan 23 Mart 1921 günü başlatılan Yunan saldırısıyla aynı anda uğraşmak zorunda kaldı. Yunanlılar 1 Nisan günü geri çekilmeye başladı. Koçgiri ayaklanması ancak 17 Haziran'da bastırılabilirdi.(6)

Çerkez Ethem ve Koçgiri olayları basit kıskırtmalar değildi. Emperyalistler, Anadolu'da anti-emperyalist millici hareketi bölmek için etnik kimlik kartını sistenli bir biçimde oynuyorlardı. Emperyalistler bu dönemde bazı Kürt aşiretleriyle ve bazı Çerkez kabileleriyle yakın ilişki kurmaya çalıştı. Kürt aşiretlerinin ve Çerkez kabilelerinin büyük bölümü Ulusal Kurtuluş Savaşı içinde yer almakla birlikte, etnik kimliği öne çıkaran kesimler de oldu. Bu kesimler, kendi kitlelerinin büyük bölümünün desteğini alamadıklarından, Ulusal Kurtuluş Savaşı'na karşı emperyalistlerle işbirliği yaptı, emperyalistler tarafından kullanılmayı kabullendi.

Kürtler arasında en etkili örgüt-

lenme, 1918 yılında kurulan Kürdistan Teali Cemiyeti idi. Kürdistan Teali Cemiyeti, İngilizlerle tam bir işbirliği içinde Ulusal Kurtuluş Savaşı'na karşı tavrı aldı ve Sevr Antlaşması'nın uygulanmasını savundu.(7) Bu örgütün başkanı Seyyit Abdülkâdir Efendi, Şeyh Sait Ayaklanması ile ilişkili nedeniye Şark İstiklal Mahkemesi tarafından idama mahkûm edildi ve karar 27 Mayıs 1925 tarihinde uygulandı. Koçgiri ayaklanmasında Kürdistan Teali Cemiyeti'nin tahrik ve yönlendirmesi vardı.

Emperyalist güçlerin etnik kökene dayalı bölücülük çalışmaları Çerkezler arasında 1921 yılında önemli bir diğer gelişmeye yol açtı. İzmir'ten Eskişehir'e, Yalova'dan Aydın'a kadar uzanan bölgelerde yaşayan 17 ayrı Çerkez kabilesini temsil eden önderler, 24 Ekim 1921 günü emperyalist devletlere bir başvuruda bulundu. “Çerkez Milletinin Büyük Devletlere, İnsanlık ve Medeniyet Âlemine Genel Bildirgesi” başlığını taşıyan başvuruda emperyalist güçlere ve onların maşası Yunanistan'a biat ediliyordu.(8)

Anadolu'daki Kürt aşiretlerinin ve Çerkez kabilelerinin büyük bölümü anti-emperyalist Ulusal Kurtuluş Savaşı'na tüm gücüyle katıldı. Ancak, millici güçlere karşı etnik ilişkiler temelinde ayaklananların önemli bir bölümü Kürt aşiretleri veya Çerkez boylarıydı.

Ulusal Kurtuluş Savaşı sırasında inanca inanışın büyük bölümü millici saflardaydı. Ancak, Padi-

şah'ın emperyalist güçlerle işbirliği yapması nedeniyle, Halife'nin etkisindeki bazı unsurlar millici güçlere karşı ayaklandı. Bazı ayaklanmalarda etnik unsur ve Halife'nin gerici etkisi birlikte rol oynadı.

İstanbul Hükümeti'nin Anadolu'daki Ulusal Kurtuluş Savaşı'na karşı yayımladığı fetva, 11 Nisan 1336 (1920) gün ve 3824 sayılı Takvimi Vakayi'de (Resmi Gazete) yayımlandı. Fetvada, Anadolu'daki hareketin önderlerinin ve yandaşlarının öldürülmesi savunuluyor; tüm Müslümanların asilerle savaşması isteniyor; bu savaştan kaçanların ahrette çok acı çekeceği ileri sürülüyor; bu savaşta ölenlerin şerit sayılacağı belirtiliyordu.(9) Emperyalist güçlerin Ulusal Kurtuluş Savaşı'nda ümmet kimliğini kullanmaya çalışmaları, bu kimliğin daha sonraki yıllarda geri plana itilmesi çalışmalarının önemini artırdı ve bu çabalara daha da haklılık kazandırdı.

1921 Anayasası'ndan vazgeçilmesi

Emperyalist güçlerin Ulusal Kurtuluş Savaşı sırasında etnik kimliği ve cemaat-tarikat-ümmet kimliğini öne çıkarıcı çalışmaları, 1921 Anayasası'nda eğitim ve sağlık gibi kamu hizmetlerinin yerine getirilmesi görevini yerli yönetimlere devreden maddenin değiştirilmesine neden oldu. 1924 Anayasası, “Türkiye Cumhuriyeti'ni kuran Türkiye halkı”nı Türk milletine dönüştürebilmek amacıyla, özellikle eğitim ve sağlık gibi alanlar merkezi devletin yönetimi ve denetimi altına aldı. Böylece, daha Ulusal Kurtuluş Savaşı sırasında emperyalist güçlerin tahriklerine uyan bazı kesimlerin yerel düzeyde etki sağlayarak daha da güçlenmeleri engellenmek istendi.

Cumhuriyet kurulduktan sonraki dönemde de, yoksulluk, cehalet ve sağlıksız yaşam koşulları, insanların etnik kimlik ve/veya inanç temelinde, merkezi idareye karşı silahlı ayaklanma çağırısı yapanların arkasından gitmesine de neden oluyordu.

1923-1938 döneminde yaşanan ayaklanmaların bastırılabilmesi önemli kaynakların harcanmasına neden olmanın ötesinde, ulusal bütünlüğün oluşturulmasını engelleyici izler de bıraktı.

1930'lu yıllarda "Yerli Mali Al" kampanyaları yoğunlaşmıştı.

Şeyh Sait Ayaklanması sonrasında, etnik ve dini kimliğin ulus kimliğinin önüne geçmesini engellemek amacıyla çeşitli öneriler geliştirildi. Bu önerilerin ortak noktası, devlet eliyle veya desteğiyle geçim sağlanması, eğitim ve sağlık hizmetleri olanaklarının geliştirilmesiydi.

Yoksul halka eğitim ve sağlık hizmeti özel sektör eliyle götürülemezdi. Bu hizmet boşluğunu ancak devletin kendisi devletçilikle doldurabilirdi ve bu boşluğu doldurduğu ölçüde Türk ulusunun oluşmasına katkıda bulunabilirdi. Halkın yoksulluktan kurtarılması ve yaşam düzeyinin yükseltilmesi de devletin gerçekleştirebileceği bir görevdi. Farklı etnik kökenlerden ve inançlardan insanları "Türk milleti" olarak bütünleştirebilmek, güçlü ortak ekonomik çıkarları ve bütünlüğü, devletçe sağlanacak sağlık hizmetlerini ve devletçe sağlanacak eğitimle cehaletin ve çağdaşı unsurların (aşiret reisleri, ağalar, beyler, şeyhler, seyitler, dedeler, vb.) etkisinin aşılmamasını gerektiriyordu.

1923 yılında ve sonrasında, ekonomik gücün ve siyasal bağımsızlığın yolu, millileştirmelerden ve devletçilikten geçiyordu.

Ayrıca, ulusun oluşturulması için de halkın bütünleştirilmesi ve devlet-halk ilişkisinin güçlendirilmesi zorunluydu. Bu da ancak devletçilikle gerçekleştirilebilecekti.

Vakıfların devletleştirilmesi

Cumhuriyet yönetiminin bu doğrultudaki ilk önemli girişi, cemaat-tarikat-mezhep ilişkilerinin ekonomik temelini oluşturan vakıfların, tekke ve zaviyelere ait gayrimenkullerin devletleştirilmesi oldu.

Osmanlı İmparatorluğu döneminde, çeşitli nedenlerle, arazinin önemli bir bölümü vakıfların elindeydi. Bu konuda farklı tahminler bulunmaktadır.

Vakıflar Genel Müdürlüğü'ne göre, Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerinde arazinin dörtte biri vakıflara aitti. 19. yüzyılın sonlarında Mehmet Sait Paşa'nın hazırladığı bir rapora göre ise ülke arazisinin yarısından fazlası vakıfların mülkiyetindeydi.(10) Diğer taraftan, "Engel-

Mustafa Kemal Atatürk ve Başbakan Celal Bayar, Müdür Emin Zincirkıran'dan Ergani Maden İşletmesi hakkında bilgi alıyor.

hardt, Türkiye'deki gayrimenkullerin ve emlakın dörtte üçünün ondokuzuncu asırda vakıf sıfatıyla camilere ait bulunduğunu iddia etmektedir."(11)

Tekkeler ve zaviyeler de bazı arazilerin ve önemli miktarda gayrimenkulün sahibiydi. Tekke ve zaviyeler, hem vakıflar, hem de normal mülkiyet ilişkisi içinde çok önemli bir ekonomik güce sahipti. Uluslaşma sürecinin önündeki en önemli iki engelden biri olan cemaat-tarikat-mezhep kimliğinin zayıflatılabilmesi için tekke ve zaviyelerin ekonomik gücüne el konması gerekiyordu.

Türkiye Büyük Millet Meclisi, 3 Mart 1924 günü üç önemli kanunu kabul etti. 431 sayılı Kanunla (Hilafetin İlgasına ve Hanedanı Osmanî'nin Türkiye Cumhuriyeti Memaliki Haricine Çıkarılmasına Dair Kanun), halifelik kaldırıldı ve Osmanlı Hanedanı mensupları ülke dışına çıkarıldı. 430 sayılı Kanunla (Tevhidi Tedrisat Kanunu) öğretimin birleştirilmesi sağlandı; din adamlarının denetimindeki eğitime son verildi. 429 sayılı Kanunla, Şeriye ve Evkaf Ba-

kanlığı kaldırıldı ve Vakıflar Genel Müdürlüğü kuruldu.

Daha sonraki yıllarda, her yıl çıkarılan bütçe kanunlarına konan maddeler, Medeni Kanun hükümleri, 677 sayılı Tekke ve Zaviyelerle Türbelerin Seddine ve Türbedarlıklar ile Bir Takım Unvanların Men ve İlgasına Dair Kanun, Tapulama Kanunu ve Orman Kanunu gibi düzenlemelerle Türkiye Cumhuriyeti Devleti vakıfları denetimi ve yönetimi altına aldı. 1926 yılından önce kurulan vakıflara ilişkin düzenleme son derece önemliydi. 5.6.1935 gün ve 2762 sayılı Vakıflar Kanunu eski vakıfları devletin parçası haline getirdi: "Eski vakıflara uygulanan Vakıflar Kanunu, bu kanun eski vakıfları tasnif etmiştir. Vakıflar adeta devletleştirilmiştir."(12)

Tarikat ekonomisine darbe

3 Mart 1924 günü kabul edilen kanunlar, uluslaşmanın önündeki en önemli engellerden olan cemaat-tarikat-mezhep kimliğine siyasal alanda, ekonomik alanda ve eğitim alanında büyük bir darbe indirdi. Bu

kesimlerin ekonomik gücü devletleştirildi ve denetim altına alındı. Bu kesimlerin elindeki eğitim olanakları devletleştirildi.

13 Şubat-31 Mayıs 1925 tarihleri arasında gerçekleştirilen Şeyh Sait ayaklanması, etnik kimliğin ve cemaat-tarikat kimliğinin uluslaşma sürecine başkaldırısıydı. Bu ayaklanma sırasında bazı tekkele de kullanılmıştı. Doğu İstiklal Mahkemesi, 28 Haziran 1925 günü aldığı kararla, yargı bölgesi içindeki bütün tekkele ve zaviyeleri kapattı. (13) Bakanlar Kurulu da 2 Eylül 1925 tarihinde yayımladığı karamameyle, tekke, zaviye ve türbelerin kapatılmasına karar verdi. Ancak bu karamameye bazı tepkiler ortaya çıkınca, yasa ile düzenleme gündeme getirildi ve 30.11.1925 gün ve 677 sayılı Tekke ve Zaviyelerle Türbelerin Seddine ve Türbedarlıklar ile Bir Takım Ünvanların Men ve İlgasına Dair Kanun (Resmî Gazete ve Yürürlük: 13.12.1925) kabul edildi. Bu Kanun

sonrasında tekkelerin ve zaviyelerin arazi ve emlaklarına el kondu ve bunlar evkaf müdürlüklerine bağlandı. Böylece, hem cemaat-tarikat-mezhep kimliğinin güçlenmesine ekonomik temel sağlayan yapılara büyük bir darbe indirildi, hem de devletin olanakları artırıldı. Ayrıca, çeşitli kanunlar ve Bakanlar Kurulu kararlarıyla el konulan vakıf arazilerinin bir bölümü, halkın sorunlarını çözebilmek ve halkın desteğini alabilmek amacıyla halka dağıtıldı. Böylece, farklı etnik kökenlerden ve inançlardan gelen insanlardan çağdaş bir ulus yaratılabilmesi için gerekli olan ekonomik çıkar bütünlüğünün oluşturulmasına da katkıda bulunuldu.

Eskişehir ilindeki 36 köyü kapsayan Mahmud Sani Vakfı'na ait 1.270.000 dönüm arazi, 2613 sayılı Tapu Tahrir ve Kadastro Kanununa dayanılarak, 34 bin parsel ayrıldı ve yerli halkın iskânına verildi. Ayrıca, 23 bin parselde 900.000 dönüm arazi de topraksız köylülere dağıtıldı. Mahmud Sani Vakfı'nın diğer topraklarının bir bölümü de Türkiye'ye gelen göçmenlere verildi. Mahmudiye Harası da vakıf arazisinden yapılan taşsile kuruldu. Ayrıca, göçmenlere,

Osmanlı Devleti'ne bir daha çıkmayı düşünmeksizin yerleşen Düyun-u Umumiye, İstanbul'da kendine bir de bina yaptırmıştı. Cumhuriyet ile birlikte bu bina İstanbul Erkek Lisesi olarak kullanılmaya başlandı.

mübadillere ve yangın felaketlerinden zarar görenlere arazi verildi.

Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin vakıflara el koyması, çağdaş bir ulusun oluşmasının önündeki cemaat-tarikat-mezhep ilişkilerinin zayıflatılmasına, halkla devlet arasındaki ilişkilerin güçlendirilmesine ve devletin ekonomik gücünün artırılmasına önemli katkılarda bulundu.

Özelleştirme devletin tasfiyesidir

Bağımsızlık Savaşı'nı örgütleyip yöneten ve Cumhuriyet'i kuran kadrolar, bu nedenlerle, devletçi oldular. Türkiye Cumhuriyeti Devleti, ekonomide, eğitimde, sağlıkta devletçilikle kuruldu. Devletçilik, Türkiye Cumhuriyeti'nin ve ulusal bütünlüğün temel direklerinden biri olma görevini başarıyla yerine getirdi.

Son dönemde Türkiye'ye saldıran emperyalist güçler de öncelikle bu temel direği hedef aldı ve özelleştirmeleri dayattı. Emperyalist güçler, devletçiliğin çökertilmesiyle devletin çökertileceğini çok iyi kavramışlardı. Bu nedenlerle, özelleştirmeye karşı çıkışta, özelleştirmenin istihdam, kamu kaynaklarının yağması ve sosyal devletin tasfiyesi konularındaki olumsuzluklarının yanı sıra ve onlardan çok daha önemli olarak, devletimize ve ulusumuza yönelik saldırının asıl silahı olduğunun vurgulanmasında her açıdan büyük yarar vardır.

DİPNOTLAR

- 1) Turan, Şerafettin, *Türk Devrim Tarihi*, 3. Kitap, 2. Bölüm, Yeni Türkiye'nin Oluşumu (1923-1938), Bilgi Yay., Ankara, 1996, s.13, 16, 34, 225.
- 2) Maddenin ilk biçimi şöyleydi: "Tür-

kiye Devletinin, dini İslam'dır; resmi dili Türkçedir; makarnı Ankara şehridir." Bu madde, 1928 yılında şu biçimde değiştirildi: "Türkiye Devletinin resmi dili Türkçedir; makarnı Ankara şehridir."

3) Osmanlı döneminde "millet" kavramı dini toplulukları ifade ediyordu. Örneğin, Mustafa Kemal Paşa'nın 1923 yılındaki evlenme ihbariyesinde, "Milleti: İslam" ifadeleri yer almaktadır. Turan, *Ş. Türk Devrim Tarihi*, 3. Kitap, Birinci Bölüm, s.337.

4) Turan, Şerafettin, *Türk Devrim Tarihi*, 2. Kitap, Ulusal Direnişten Türkiye Cumhuriyeti'ne, Bilgi Yay., Ankara, 1998, s.240.

5) Atatürk'ün *Nutuk*'unda Binbaşı Nowell olarak verdiği Binbaşı Noel için bkz. Öke, M. Kemal, *İngiliz Ajanı Binbaşı E.W.C.Noel'in Kürdistan Misyonu* (1919), Boğaziçi Yay., İstanbul, 1989.

6) Turan, Şerafettin, *Türk Devrim Tarihi*, 2. Kitap, Ulusal Direnişten Türkiye Cumhuriyeti'ne, Bilgi Yay., Ankara, 1998, s.184-185, 247-248.

7) Bkz. Tunaya, T.Z., *Türkiye'de Siyasal Partiler*, Cilt II, Mütareke Dönemi, Hürriyet Vakfı Yay., İstanbul, 1986, s.186-229.

8) Ertuna, Hamdi, *Türk İstiklal Harbi*, V. Cilt, İstiklal Harbinde Ayaklanmalar (1919-1921), Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı Resmi Yayınları Seri No.1, Ankara, 1974, s.318-322.

9) Ertuna, Hamdi, a.g.k., s.323-4.

10) Vakıflar Genel Müdürlüğü, Cumhuriyetin 50. Yılında Vakıflar, Ankara, 1973, s.244.

11) Derin, H., a.g.k., s.60.

12) Altaş, Hüseyin, "Türkiye'de 1926-1967 Dönemi Arası Vakıf Sistemi," Vakıflar Genel Müdürlüğü, Cumhuriyetin 80. Yılında Uluslararası Vakıf Sempozyumu Kitabı, Ankara, 2004, s.89.

13) Turan, Şerafettin, *Türk Devrim Tarihi*, 3. Kitap Birinci Bölüm, s.178.

Harikalar yarattın sen Kemal Kardeş! Bengal'in asi şairi: Kazi Nazrul İslam

Mustafa Kemal Paşa'nın mazlum milletlerde yarattığı umut, Tunus'un Kairoun şehrinde, hutbenin sonunda M. Kemal Paşa için edilen duayı dinledikten sonra, M. Kemal Paşa'nın resmini odasının duvarında asılı bulunan halıya iğneleyen Bouhdiba Efendi'de ve "Hurra Hey! Hurra Ho!" diyen Nazrul'un Kemal Paşa şiirinde canlanmıştı. Öyle ki, aynı tarihlerde birbirlerinden habersiz olan Bouhdiba Efendi ile Nazrul İslam aynı ateşi yakıyor ve aynı sevdayı yaratıyor: Emperyalizme karşı mücadele ve bağımsızlık sevdası. Bu ateş, bu sevdâ o kadar yakıcı ki, Kemal Paşa şiirinin de yer aldığı Agni Vina (Alev Üfleyen Flütler) adlı eserinin yayınlanmasından sonra Nazrul, sömürgeci İngilizler tarafından hapse atılıyor.

Esin Özbey

(Avukat)

13 Eylül 1921. Mustafa Kemal Paşa komutasındaki ordularımızın zaferi ile biten Sakarya Savaşı haberleri Kalküta'ya ulaşıyor. Ekim 1921'de, Bengal'in merkezi olan Kalküta'da yayınlanan *Muslim Bharat* (Müslüman Hindistan) dergisinde yayınlanan şiirin adı "Kemal Paşa"dır. "Ey kahırlı ananın yiğit oğlu Kemal Kardeş" diye başlayan dizelerin şairi, "Bengal'in mütevazı bir köyünde bir imam olan Gazi Fakir Ahmed'in oğlu olarak doğan ve babasının ölümü üzerine 11 yaşından itibaren köy camiiinde müezzinlik yaparak ailesinin geçimini sağlayan 22 yaşında, Türkiye'yi ve Türkleri hiç görmemiş olan Kazi Nazrul İslam"dır. Kazi, aynı zamanda bir 'Lalun'(halk ozanı) dur."

Kazi Nazrul İslam'la tanışıklığımız ilk kez olmayabilir ama bu asi şiirin Kanial Paşa adlı şiirine ilk kez, 1995-1998 yılları arasında Bangladeş'te görev yapmış Emekli Büyükelçi Kemal Özcan Davaz tarafından yazılan *Atatürk, Bangladeş, Kazi Nazrul İslam* adlı kitapta rastlıyoruz. Ancak şiirin bir bölümünün Türkçeye ilk çevirisi 1955 yılında, o tarihte üniversite öğrencisi olan Türkkaya Atav tarafından yapılmış ve Pakistan Büyükelçiliği tarafından çıkarılan *Pakistan Postası* adlı dergide yayınlanmış.

Kemal Paşa drama türünde 258 mısralık epik bir eser. Şiir, savaştan yorgun yaralıları ve şehitlerini omuzlarında taşıyarak, ama gururlu, muzaffer ve dimdik, sevinçle, şevkle, zafer şarkıları, Kemal Paşa'ya övgüler söyleyerek cepheden dönen gazilerin tepelerden, vadilerden, köylerden geçerek Kemal Paşa'nın bulunduğu karargaha ulaşmasını ve

O'nun önünde yaptıkları zafer geçidini anlatır. 1921 yılında yayınlandıktan kısa bir süre sonra halk arasında benimsenip destanlaşan şiir bir ulusun işgalciye, sömürgeci güçlere karşı topyekûn mücadele çağrısı, başkaldırı ve kahramanlık destanı olması ve drama tarzında yazılması nedeniyle Bengal edebiyatında çığır açan bir eserdir.

Mustafa Kemal Paşa'nın mazlum milletlerde yarattığı umut, Tunus'un Kairoun şehrinde, hutbenin sonunda M. Kemal Paşa için edilen duayı dinledikten sonra, arkadaşının sözünü ettiği *Illustration* dergisindeki M. Kemal Paşa'nın resmini kesip odanın duvarında asılı bulunan halıya iğneleyen ve ona sevgiyle bakan Bouhdiba Efendi'de(1) ve "Hurra Hey! Hurra Ho!" diyen Nazrul'un Kemal Paşa şiirinde canlanmıştı. Öyle ki, aynı tarihlerde birbirlerinden habersiz olan Bouhdiba Efendi ile Nazrul İslam aynı ateşi yakıyor ve aynı sevdayı yaratıyor: Emperyalizme karşı mücadele ve bağımsızlık sevdası. Bu ateş, bu sevdâ o kadar yakıcı ki, Kemal Paşa şiirinin de yer aldığı *Agni Vina* (Alev Üfleyen Flütler) adlı eserinin yayınlanmasından sonra Nazrul, sömürgeci İngilizler tarafından hapse atılıyor.

Kazi Nazrul İslam'ın Kemal Paşa adlı şiirine, Emekli Büyükelçi Kemal Özcan Davaz'ın yazdığı "Atatürk, Bangladeş, Kazi Nazrul İslam" adlı kitapta rastlıyoruz.

Kazi Nazrul İslam (1899-1976)

Bengalli bir anti-emperyalist

Nazrul, 24 Mayıs 1899'da Batı Bengal'de Burdwan'ın Churulia köyünde doğdu. Babası, mezar bakıcısı ve cami imamı idi. 1908'de babasının ölümünün ardından, babasının işini devralan Nazrul ayrıca cami müezzini olarak çalıştı ve ailesini destekledi. Köy mektebinden düşük bir sınavla geçti. Bu ilk yıllarda aldığı İslami eğitim vasıtasıyla, İslamın esaslarını öğrendi. Müzik, dans ve şiirle karışık halk tiyatrosu ile ilgilenen Nazrul, baba işini bıraktıktan sonra leto grubuna katıldı. Bu Nazrul'un sanatçı ve şair olarak yaşamının başlangıcı oldu. Bu grupla hareket etti ve ayrıca şiirler, şarkılar ve küçük bildiriler yazdı. Leto grubuyla ilişkisi boyunca Hint puranasları(2) hakkında öğrenmeye başladı.

1910'da Nazrul okula geri döndü. Bir süre Raniganj Searsole Raj okuluna devam etti. Sonra şair Kamudranjan Malik'in okul müdürü olduğu Mathrun Yüksek İngiliz Okulu'na döndü. Ne yazık ki, Nazrul ekonomik nedenlerle tekrar okulu bırakmak zorunda kaldı. Sonra bir Hristiyan evinde aşçı olarak, ardından Asansol'da bir çay tezgâhında çalıştı. Böylece hayatın acı, sert tecrübeleriyle genç Nazrul, çabuk kavrayan, hayatın acı gerçeklerini tecrübe etmiş anlamında Dukhu Mia takma adını aldı.

Çay tezgâhında çalışırken Asansol polis müfettişi Rafizullah'ın çabası sonucunda 1914'te, Trishal'da Darirampur Okulu'nun 7. sınıfına

başladı. Bir yıl sonra köyüne döndü ve 1915'te Raniganj Searsole Raj Okulu'nun 8. sınıfına kabul edildi. Burada, 10. sınıfa kadar okudu. Bununla birlikte, ona nitelik kazandıracak giriş sınavına girmede.

1917'nin sonlarına doğru orduya katıldı. Kendisini şekillendiren bu yıllar boyunca, Searsole'daki dört öğretmeninden etkilendi: Satishchandra Kanjilal'dan klasik müzik, Nibaranchandra Ghatak'tan devrimci fikirler, Hafiz Nurunnabi'den Pers edebiyatı ve Nagendranath Bannerjee'den edebiyat alanımda.

Dakka Üniversitesinde Kemalistler Grubu

1921'de kurulan Dakka Üniversitesi'nde 1926'dan itibaren kendilerine "Kemalistler" denilen ve edebiyat profesörü Gazi Abdul Wadud etrafında toplanmış genç aydınlar oluşturduğu grup, kurulacak bağımsız devletin felsefi ve fikri yapısında olduğu gibi, uygulamada da demokratik öğelerin yerleşmesini esas alan görüş ve düşünceleri daha o tarihten itibaren savunmaktadır.

Wadud, 1920'lerde Bengal toplumunu oluşturan değişik cemaat bireyleri için "hepimiz ev yakın çevremizle mümkün olduğu kadar derin bir şekilde bütünleşmeli, ortak değerlerimizi yaşamalı, ama bu cemaat içi, aile içi yaşamımızı ulusun bütünü için yararlı ve yaratıcı bir laboratuvar haline dönüştürecek yolları bulmalı ve bunu mutlaka başarmalıyız" diyor. Kemalistler Atatürk'ün devrimlerini Shikha (Alev) adlı bir dergiyle halk kitlelerine ulaştırmaya ve benimsetmeye çalışıyorlar. Wa-

Nazrul, Karaçi'de görevlendirilen 49. Bengal alayına katıldı. 1917'nin sonundan 1920'nin Nisan'ına kadar yaşamını orduya sürdürdü. Bu süre boyunca, erlikten havildarlığa, tabur levazım subaylığına yükseldi. Orduya kaldığı süre boyunca, Pencap alayından Farsça öğrendi. Müziksever askerlerle yabancı enstrümanlar ve yerel müzik eşliğinde müzik çalıştı. Aynı zamanda hem düzyazı hem de şiir üzerindeki edebi faaliyetlerini sürdürdü. Nazrul'un yazdığı hikayeler ve şiirler Karaçi kantonunda çıkan çeşitli dergilerde yayımlandı. Yazdığı ilk nesir 'Baunduler Atmakahini' Mayıs 1919'da Saogat'da, Mutki adlı ilk şiiri Ternunuz 1919'da Bangiya Mussalman Sahitya Patrika'da yayımlandı.

Karaçi'de kaldığı süre boyunca Nazrul, Kalküta'da yayınlanan çeşitli dergilere abone oldu. *Prahasi, Bharatbarsa, Bharati, Manasi, Maravani, Sahujpatra, Saogat* ve *Bangiya Mussalman Sahitya Patrika*. Aynı süre içinde hem Rabindranath ve Sharat Chandra Chattopadhyay'ın hem de İranlı şair Hafiz'ın ki-

dud, 1926'da "Mustafa Kemal Üzerine Birkaç Söz" başlıklı makalesinde Atatürk'ün İslam Dünyasının kendisini cleştiren tutumunu nasıl cevaplandığı tartışıyor ve Hint Müslümanları için Halifeyi baş tacı yapmanın dünyanın gözünde gültük duruma düşmek olduğunu söylüyor. Wadud, aynı makalesinde "Gerçek o dur ki, Müslüman milletler arasında bugün yalnız Türkiye dogmatik uykusundan uyanabilmiş ve bir şururlanma, kendine güvenme aşamasına gelmiştir. (...) Türkler yeni değerler yaratmak peşindedir".

Grup olarak kuruldukları 1926'dan Atatürk'ün ölümüne kadar yaklaşık 12 yıl boyunca faal olarak çalışan Kemalistler genel kurul toplantılarının ilkinde Kazi Nazrul İslam'ı ancak misafiri olarak çağırışılar şeref Kemalistler 3. yıllık toplantılarından sonra çalışmalarını gizlice yürütmek zorunda kalmışlardır.

taplarını okudu. Aslında, Nazrul'un yazın faaliyetleri gerçekten Karachi Kantonunda başladı. Birinci Dünya Savaşı sonunda, Nazrul Bengal'e geri döndü ve Kolkata'da edebiyat gazeteciliğinde kariyer yapmaya başladı. Kaldığı ilk yer Bangiya Mussalman'ın 32 Kolej Caddesi'ndeydi. Orada Muzaffer Ahmed(3) ile kaldı.

Halk, Muslim Bharat, Bangiya Mussalman Sahitya Patrika ve Upsilon adlı romanı, Shat-il Arab, Badal Prater Sharab, Agamani, Khaya-parer Tarani, Korbani, Moharram ve Fateha-i Doazdaham ile Bangla'nın bu yeni yeteneğini fark etmeye başlamıştı.

Nazrul sürekli gittiği Gajendar Adda ve Bharatiya Adda adlı edebiyat ve konuşma kulüplerinde çağdaş Bengal sanatının, edebiyatının, müziğinin ve tiyatrosunun Atulprasad Sen, Dinendranath Thakur, Satyendranath Dutta, Charuchandra Bannerjee, Ustad Karamatullah Khan, Premankur Atarhi, Shishir Kumar Bhaduri, Hemendrakumar Roy, Sharatchandra Chattopadhyay, Nirmalendu Lahiri ve Dhurjatiprasad Mukhopadhyay gibi en üst düzeydeki kişilerle yakın temasta bulundu.

Gazeteci olarak Nazrul'un yaşamı, 12 Temmuz 1920'de akşam gazetesi *Nabajug*'un yayınlanmasıyla başladı. Siyasi durum istikrarsızdı. İşbirliği yapınama ve hilafet hareketi değişiyordu. Nazrul'un ateşli makalesi Muhajirin Hatyara Janya Dayi

Türk Devriminin Etkisi

Kemal Özcan Davaz, Bangladeş'in "biz Türkler için ama asıl Atatürk'e olan sevgi ve bağlılıkları açısından Türkiye için bir "ilk"ler ülkesi olduğunu" söylerken haklısı değil. Nazrul İslam'ın, Kemal Paşa şiiirinden bir buçuk iki yıl önce yazdığı ve 1920 Mart'ında Kalküta'da "*Saugar*"- Şevkat dergisinde yayınlanan iki makalesinden biri "Turki Mahildar Gomta Khola"-Türk Kadının Peçesi Yüzü başlığını taşıyor.

Makale, İstanbul ve İzmir işgalinin ardından düzenlenen Sultan Ahmet meydanı mitinginde Halide Edip'in yaptığı konuşmayla ilgili haberlerin Kalküta'ya ulaşması üzerine Müslüman kadınların peçe takmak yerine Halide Edip örneğinde olduğu gibi, yüzlerini ve gözlerini açarak, uluslarının hürriyet ve bağımsızlık mücadelesine katılmalarını anlatmaktadır.

Bu ilkler arasında, Atatürk'ün ölüm haberinin Dakka'ya ulaşmasından 54 gün sonra bugün 1200 öğrencisi ile halen faal olan "Atatürk Model High School" adlı lisenin açılışı vardır.

Osmanlı İmparatorluğu'nun kökünü, İstiklal Savaşı'nı, Cumhuriyet'in kuruluşunu, milli mücadele ve devrimin önderlerini konu alan, 1926'da dönemin ünlü edebiyatçı ve aydınlarından biri İbrahim Khan tarafından yazılmış beş perdelik "Kemal Paşa" adlı tiyatro eserinin varlığını da bu kitaptan öğeniyoruz.

Ke? (Mütecilerin Öldürülmelerinden Kim Sorumlu?) gazetesini teminat güvencesini, ceza olarak kaybetmesine yol açtı. Polis onu izliyordu.

Gazetecilik faaliyetlerini yerine getirmekle beraber, ulusal ve uluslararası gelişmeler ve sosyo-politik yönleri hakkında yazıyordu. Nazrul, Muzaffar Ahmed ile çeşitli politik toplantılara katılıyordu. Katıldığı toplantılarda aynı zamanda şarkılarını yorumluyordu.

Hindistan'da birçok Müslüman, Maulana Muhammed Ali ve Maulana Şevkat Ali'nin önderliğinde Türkiye'nin feodal rejimini koruyan hilafet hareketine katıldı. Nazrul, ne

Mahatma Gandhi'nin işbirliği yapınama felsefesine, ne de hilafet hareketine inanıyordu. Nazrul, Mustafa Kemal Atatürk'ün saltanatı yıkan yeni Türk hareketini destekliyor ve Hindistan'ın ancak silahlı bir devrim ile özgürleşeceğine inanıyordu. Buna rağmen, birleşik bir anti-emperyalist mücadele uğruna bu hareketlere katıldı

Nazrul, Aralık 1921'de Kalküta'ya döndükten sonra, en ünlü iki devrimci yazısını yazdı. Bidhori (Asi) ve Bhangar Gan. Bu iki eser Bengal şiiirinin gidişini bütünüyle değiştirdi ve büyük etki yarattı. 1921'in sonlarına doğru Nazrul diğer meşhur şiiirini yazdı: KEMAL PAŞA. Bu şiiir, Nazrul'un çağdaş enternasyonal tarih fikrini ve Hindistan hilafet hareketinin sahteliğini kanıtladı. Nazrul, feodal saltanatı yıkan ve Türkiye'yi laik ve modern bir cumhuriyete dönüştüren Mustafa Kemal Paşa'nın liderliğinden ve özellikle Kemal Paşa'nın hem Türk toplumundan feodalizmi kaldırmış ve hem de

Kazi Nazrul İslam

Bengal'in milli şiiiri. Her türlü baskıya karşı en sert direnişi gösterdiği için "asi şair" diye çağrıldı. Şiiirleri, yerleşmiş kurum ve inançlara karşı çıkan ritim ve temalarla dolu ve Rabindranath Tagore'un şiiirlerinden belirgin biçimde farklıdır. Nazrul, Tagore'a saygı duymasına rağmen onun etki alanı dışında yazdı ve sonraki 30 yıl modern Bangla şiiirinin yolunu açtı. Nazrul; edebiyat, gazetecilik ve siyasi faaliyetleri boyunca yabancı düzene, emperyalizme, sömürgeci-

liğe, köktencilığe ve sömürüye karşı mücadele etti. İngiliz Sömürgeci hükümeti, buna cevap olarak onun kitaplarını ve gazetesini yasakladı, sürgüllerin arkasına kapattı. Bir siyasi mahkumun yeminli yazılı ifadesi olan Rajbandir Jabanbandi'yi yazarken ve 40 gün süren açlık grevi boyunca Nazrul saldırılarını protesto etti. Rabindratath, kitaplarından birini onu desteklemek için ithaf etti.

Kemal Paşa

(Askerler koro halinde)
Ey kahırlı ananın yiğit oğlu
Kemal Kardeş!
Kararlıydı, kararlı ve kızgın
Düşman siperlerinde bir telaş bir boz-
gun

Canını kurtarmak beyhude oyun
Harikalar yarattın sen Kemal, harikalar
Harikalar yarattın sen Kemal Kardeş,
harikalar

Hurra hey! Hurra ho!
İşgalcinin, müstevlinin bir daha geri
dönmemek üzere yok edildiğini anlatır
Nazrul "yolladın topunu düşmanın Ha-
des karanlığına" derken.

Kemal! Sen çok yaşa!
Sen Kemal, yaşa kardeş!
Değer övülmeye keskin kılıcın
Bir, ama pir vurup
Yolladın topunu düşmanın
Hades karanlığına

Nazrul zaferi "hey hey" nidalarıyla
dururmakta ve önderliğini rolünü, ka-
rarlılığı ve iradeyi şöyle anlatmaktadır;

Başardın kardeş, başardın
Düşmanın bitti işi
Başardın Kemal.
Başardın Kemal kardeş
Hey! Hey!

Müstevliye saldırmak
Ateş ister, top ister,
Müstevliye saldırmak
Bir Kemal ister ancak,
Harikalar yarattın sen Kemal, harikalar
Harikalar yarattın sen Kemal Kardeş,
harikalar

Nazrul, emperyalistlerin hissesine dü-
şenin, Türk dansı olduğunu anlatırken
gururlu ve sevinçlidir. Tanrının bile ga-
filin yanında olmayacağını ve yenilgiyi
kabul etmeleri gerektiğini söyler.

Hür halkı esir eden, vatani zincirleyen
Halemi de boşverip
Meydanlarda at oynatan bir millet
Sonunda oynayacaktı
Avucunuzun içinde Türk dansını da
elbet

Hurra hey! Hurra ho!
Sol sağ sol, sol sağ sol.
Sonunda kaybettiler
Tanrı da boşladı
Bu çilgin gafilleri
İleri! Ey yiğitler, ileri hep ileri!
Hura ho! Hurra ho!

Nazrul, yaralı binbaşının koluna giren
A. Muhtar Mollaoglu gibidir. Onlarca
yaralı subayı gören ve kurşun yemiş gi-
yeli olan karşılayıcılardan biridir.(1)

Vah benim kardeşlerim!
Kim bu gaddar, bu kasap?

Kimdir bu gençleri hançerleyen?

Ah benim kardeşlerim!

Nazrul, Sakarya zaferini kendi zaferi
gibi kabul eder. Anadolu'nun kurtuluşu
Bengal'in de, Hindistan'ın da kurtulu-
şudur. Hürriyeti, cennete yeğler ve yü-
rüyüş çağrısı yapar.

Budur tek isteğimiz, başka bir şey hiç
değil

Hür yaşamaktır amaç, başka hiçbir
şey değil

Başardık kardeşler biz, işte tamam ba-
şardık

Düşman bozgun kaçıyor, kal'amız öz-
gür artık

Neden esef edelim, giden gitmiştir bir
kez

Artık kurtuldu vatan

Vatan bizimdir artık

Cennet de istemeyiz, çünkü bu toprak
hürdür

Yürliyin arkadaşlar, haydi marş, marş
ileri

Dalgaların üstünde sanki bir deniz eri
Ey kahırlı ananın yiğit oğlu

Kemal Kardeş

Kararlıydı, kararlı ve kızgın

Düşman siperlerinde bir telaş, bir boz-
gun

Canını kurtarmak beyhude oyun
Harikalar yarattın sen Kemal, harikalar

Harikalar yarattın sen Kemal Kardeş,
harikalar

Sol Sağ Sol, Sol Sağ Sol

"Takım bir köyden geçer. Kadınlar
perdelerin arkasından gözyaşları ve
coşku içinde bakarlardı askerlere. Yeni,
yetim gelinler çiçekler atar muzafer
gazilere."

Dinleyin! Bakın şu gelinlere

Seslenirler tahta kerevetlerinden

O nerde, haber var mı?

Nerededir O, nicedir?

Hey! Siz deli bacılar, Kemaldir O, O
Kemal

Kahırlı ananın oğlu o bir korkusuz
Kemal

O sizin kardeşiniz! Evet, Kemal'dir
Kemal

Başka kim olabilir

Evet, o, işte Kemal

Kanımız kaynar bizim, deli olduk he-
pimiz

Ateşten bir top olduk, beri durun bir
kere

Bu gece bize bayram,

Yakın mımları yakın

Her evde her meydana

Zafer ateşi yakın

Nazrul, vatan uğruna şehit olanların
acısını bağrına gömmüş, onları uğurlu-

yor ve hepsinin yüzünü vatan toprağına
benziliyor. Hiçbir şehit farklı değil.

Doğrudur kardeşlerim...

Bağrıma gömülü şehitlere bakınca

Bir çarpır yltüğümüz

Ve bir gizli hain el boğar bizi derin-
den,

Unutur kendimizi, kanayan yaramızı
Boşanır gözyaşını,

Burulur yüreğimizi,

Karabasanlar gelir

Tanıyamam yltünü

atan toprağı olmuş

Benim can kardeşlerim

Deyin! Eiden ne gelir

Nazrul, Fahri Rifka Atay'ın "Sakarya"
başlıklı yazısındaki Türk'ü anlatmakta-
dır.(2)

Doğru dedin kardeşim.

Ver elini öpeyim

Gerçektir söyledğin,

Ölerek kazandılar

Bu gözyaşları neden?

Zem Zem'dir verdikleri

Zehir dolu testiden

Neden ölmüş olsunlar?

Bu gözyaşları neden?

Nedir bu sizlanmalar?

İyi yaptılar onlar

Verdiler canlarını

Vatan kurtarmak için.

Onlar gerçek şehittir

Kan kırmızı bezenmiş

Kurban etmiş kendini

Birer gerçek kahraman

Onlar şehitlerimizdir.

Kemal Paşa da askerlerin arasına ka-
lur. kol kola, omuz omuza halay çeker,
hora tepeler.

Hurra hey!

Hurra! Hoo! Hoo!

Yaşa Kemal sen çok yaşa

Çok yaşa sen Komutan

Savaş geride kaldı

Bizler özgürlük artık

Alınız da açıktır

Kazandık zafer bizim

Selam olsun herkese

Hurra ho! Hurra ho!

Hey durun biraz artık

Hele dursun şu halay

Dinlensin yaralılar

Hele soluk alsınlar

Kardeşler hemen gelin

Koşun hemen buraya

Selam! Selam olsun herkese

Bakin, kulak verin

Başkumandan Kemal'in sesine

Durun! Dikkat! Aferin!

Bir ki, Kıt'a dur!

Selam dur!

kadınları peçelerden kurtarmasından çok etkilendi. Kemal Paşa şiiri 1922'de *Bidhori*, *Agamani*, *Shat-Il Arab* ile birlikte *Agni-Vina* adlı toplu şiirler kitabında yayımlandı ve Kemal Paşa şiiri Bengal edebiyatında büyük bir heyecan yarattı.

Nazrul'un tüm hayatı özellikle Müslümanlar arasında köktencilğe, hurafelere ve töresel sosyal davranışlara karşı mücadeleyle geçti. 1917 Rus Sosyalist Devrimi de Nazrul'u birçok bakımdan etkiledi. Bu etki, *Lungal* ve *Ganavani*'de yayınlanan ve bangla dilinde komünist anlamına gelen "Shammobadi" ve "Sarbahara" şiirlerinde meyvesini verdi. Nazrul, Jago Anashana Bandi Utha Re Yata (Uyan ve Yüksel Açlığın Tüm Mahkumları) başlığı ile Komünist Enternasyonal'i çevirdi.

12 Ağustos 1922'de Nazrul İşbirliği Yapınama ve Hilafet Hareketinin başarısızlığından sonra askerî devrim fikrinin yeniden uyanışında bir rol oynayan *Dhumketu*'yu yayınladı. *Dhumketu* bir anlamda devrimcilerin sözcüsü oldu. Bu yayından sonra, Rabindranath şöyle seslendi Nazrul'a: Sevgili Kazi Nazrul İslam, gel kuyruklu yıldız gel/ Köprünün ateşi karanlıklar içinde parlıyor/ Acı, senin zafer bayrağını bu kalenin en üstüne çekiyor.

Nazrul'un gizlenen politik şiiri Anandamayir Agamane 26 Eylül 1922'de *Dhumketu*'da çıktı ve bunun üzerine yayını yasaklandı. 23

Kasım 1922'de Nazrul'un yayınlanmış kitabı *Yugavani* de yasaklandı. Aynı gün şair Comilla'da tutuklandı ve Kalküta'ya götürüldü. Nazrul gözaltında sorgu yargıcına bir mahkumun yazılı yeminli ifadesi olan 'Rajbandir Jabanbandi'yi kefalet olarak verdi. Nazrul bir yıl sert hapse mahkum edildi.

Nazrul Alipore Merkez Hapishanesi'ndeyken, Rabindranath, Basanta adlı müzikal oyununu Nazrul'a ithaf etti. 14 Nisan 1932'te Hughli Cezaevine nakledilen Nazrul aynı gün siyasî mahkûmlara yönelik kötü uygulamaları protesto için açlık grevine başladı. Nazrul 40 gün sonra grevi bıraktı. Hughli Cezaevi'ndeyken Nazrul meşhur şarkısını yazdı: Zincirler Bizi Bağlayamaz (Ei shikal-para chhal moder e shikal-para chhal). Behrampur Cezaevi'nde ünlü diğer şarkısını yazdı: Toplumsal Üçkağıtçılar Toplumu Adına Kumar Oynuyorlar (Jater name bajjati sab jat-jaliyat khelchhe juya).

Nazrul İslam, 1942 yılında baş gösteren hastalığa kadar geçen 25 yıl içinde 3500'den fazla şiir, 3 bine yakın şarkı, oyunlar, hikayeler, romanlar, makaleler, denemeler yazıp besteler ve seslendirir. Kalküta'da 1962 yılında Hindistan'ın en büyük edebiyat ödülü olan Padmabhusan ile onurlandırılır.

DİPNOTLAR

1) T. Özakman, *Şu Çılgın Türkler*, 5. ba-

yaralı bir binbaşıya, "bu acıların birçok sorumlusu var" dedi. "...bunların başında İngilizler geliyor. Ülkeleri, içindeki insanları hiç düşünmeden biftek gibi kesip parçalıyor, tepki gelince de şaşırıyorlar." Karşılayıcılar bu kadar çok yaralıyalar, hele bu kadar çok yaralı subayı ilk kez görüyorlardı. Onlar da kurşun yemişi gibi oldular. En çok sarıslan da Sağlık Bakanı Dr. Refik Saydam'dı. Cephe de, cephe gerisinde de, binlerce yaralıya yetişecek kadar ağır dindirci yoktu. (...) Ankara Numune Hastanesi'nin temeli olan büyük barka ve çadırlarda Milli Savunma Bakanı Refet Paşa ile Sağlık Bakanı Refik Saydam karşılaşıyor ve Refet Bey, "Kutlanın, çok düzenli ve tertemiz bir hastane oluyor. (...) Ama savaş böyle devam ederse yaralı

"Nazrul'un tüm hayatı özellikle Müslümanlar arasında köktencilğe, hurafelere vetöresel sosyal davranışlara karşı mücadeleyle geçti."

sım, sf: 385 vd.

2) Purana: İçinde efsaneler, tarihi olaylar, anekdotlar olan didaktik bir yazın türü.

3) Muzaffar Ahmed (1889-1973). Hindistan'da komünist ve devrimci hareketin öncülerinden. Hindistan Komünist Partisi kurucularından.

KAYNAKÇA

1) Kemal Özcan Davaz, "Atatürk, Bangladeş, Kazi Nazrul İslam", Atatürk Araştırma Merkezi Ankara 2000.

2) Turgut Özakman, "Şu Çılgın Türkler", 5. basım, Mayıs 2005.

3) http://banglapedia.se-arch.com.bd/HT/l_0109.htm

sayısı 10 bini bulur. Hazırlıklı olmanız "der. Dr. Refik Saydam'ın kulakları uğuldu. Onbin yaralıyı nasıl barındırırdı, buna imkân yoktu. Refet Paşa'nın hesabı da eksikti. Yaralı sayısı 20 bine yaklaşacaktı. T. Özakman, *Şu Çılgın Türkler*, s.397.

2) "Anadolu'nun silahlı Türk köylülerinden yarattığı ordu, dört günden beri Sakarya boyunda düşman ile boğuşuyor... İman ile ıstırap, iki seneden beri Anadolu'da yeni bir Türk yağurdu. Bu Türk, harp ederken, bir ordu içinde bir madde değildi ve bilmediği şeyler için vuruturları eski askere benemiyor. Bu halk harbidir. Bu muharebenin büyüklüğünü hissetmeyenlerde yalnız yurtseverlik değil, insanı vücuda getiren vasıflardan hiçbir yoktur."

Heyecan ve şevk hiçbir zaman durulmaz. Askerler Kemal Paşa'nın önünden yürüyerek geçit törenine başlarlar. Nakarat bölümü söylenmektedir. Ta ki bölük masmavi ufukta kaybolana kadar.

Ey kahırlı ananın yiğit oğlu
Kemal Kardeş

Karlıydı, kararlı ve kızgın

Düşman siperlerinde bir telaş, bir bozgun

Canını kurtarmak beyhude oyun

Harikalar yarattın sen Kemal, harikalar
Harikalar yarattın sen Kemal Kardeş, harikalar

Sol sağ sol, sol sağ sol,

Sol sağ sol, sol sağ sol.

DİPNOTLAR

1) A. Muhtar Mollaoglu koluna girdiği

Otizm ve otistik çocukların tedavisinde izlenecek yollar

Otizmli bir çocuğa yaklaşımın farklı yolları olabilir. Bir yöntem bir çocuk için işlerken başka bir çocukta işe yaramayabilir. Otizm tedavisinde çocukların bireysel özelliklerine uygun yöntem veya yöntemler kullanılmalıdır.

Dr. Yeşim Fazlıoğlu

(Trakya Üniversitesi Zihin ve Hareket Özürlü Çocuklar İçin Eğitim Araştırma ve Uygulama Merkezi)

Otizm, yaşam boyu süren sosyalleşme, dil, iletişim gibi birçok etkinlik ve ilgi alanını etkileyen bir bozukluk olarak tanımlanabilir. Leo Kanner'in 1940'lı yıllarda onbir çocuk üzerinde yaptığı incelemeler sonucunda otizm ilk kez bir sendrom olarak tanımlanmıştır. Kanner'e göre otizmin üç karakteristik özelliği vardır; 1- Otistik yalnızlık, 2- Rutinlerdeki değişikliklere direnme, 3- Farklı yetenekler şeklindedir. Kanner'in otizmde vurguladığı "otistik yalnızlık"da psikolojik bir yalnızlıktan söz edilmektedir. "Otistik yalnızlık" bugün de otizmin saptanmasında önemli bir yer tutmaktadır. Geçen zaman içinde otizmli çocukların tedavileri için farklı yaklaşımlar geliştirilmiştir. Bu yaklaşımları dört ana grupta toplamak mümkündür. Bunlar; biyolojik (ilaç tedavisi, diyet tedavisi ve vitamin tedavisi), psikodinamik, duyuşal ve davranışsal yaklaşımlardır. Otizm için her tedavi vakada görülen eksiklikleri düzeltmeye yöneliktir.

Duyuşal yaklaşımlar arasında oral motor terapi, işitsel entegrasyon, duyuşal entegrasyon yer almaktadır. Oral motor tedavinin, otizmli çocukların tedavisinde önemli bir yeri vardır. Otizmli çocuklarda yoğun olarak oral motor problemler (diş gıcırdatma, parmak emme, yenilmeyecek nesneleri yeme veya ısırma, bazı yiyecekleri taltmayı reddetme, yiyecekleri ağızda tutma, ellerini veya parmaklarını ısırma gibi) görülmektedir. En basit düzeyde oral motor terapi; çeşitli motor etkinlikler yolu ile çocuğun ağız farkındalığını artırmayı ve kas zayıflıklarını gidermeyi içerir. Otizmli çocukların yaşadıkları güçlüklerin bir kısmı da motor planlama ile ilişkilidir. Motor planlama, hem kaba motor hareketlerin, hem de ince motor hareketlerin planlanmasını içerir. Çocuğun ağız farkındalığı gelişmedikçe motor planlaması da iyi gelişmez. Otizmli çocukların çoğu, kelimeleri oral motor planlama yolu ile taklit etme yeteneğinden yoksundur (apraxia veya dispraxia).

Otistik çocukların tedavisinde kullanılacak yöntemler

Otizmli bireylerin bazı seslere karşı aşırı duyarlılıkları vardır. Bu duyarlılıkların azaltılması için kullanılan yöntemlerden biri işitsel entegrasyon yöntemidir.

İşitsel entegrasyon eğitimi birçok otizmli yetişkinin ve çocuğun gelişmesine yardımcı olmuştur. Bir duyu-motor terapi çeşidi olan işitsel entegrasyon, fizikçi Guy Berard tarafından geliştirilmiştir. Berard 1960 yılında bu eğitimin otizmli bireylerin davranışlarının düzenlenmesinde etkili olduğunu saptamıştır. İşitsel entegrasyon teorisi, çocuklarda görülen saldırganlığın nedeninin diğer kişilerle etkileşime girememe, yönergeleri anlayamama ve sese aşırı duyarlılıktan (hipersensivite) kaynaklandığını vurgular. Ayrıca bu hipersensivitenin tedavi edilmesiyle diğer problemlerin ortadan kalkacağını ileri sürer.

Duyuşal yaklaşımlarda bir başka yöntem duyuşal entegrasyon teorisi-dur. Duyuşal entegrasyon teorisi, diğer bütün yaklaşımları içine alan ve bütün duyuların uyarılarla koordine-li bir şekilde çalıştırılmasını amaçlayan bir teori biçimindedir. Bu kavram A. Jean Ayres tarafından yürütülen bir çalışmadan kaynaklanmıştır. Duyuşal entegrasyon teorisi yalnız otizmli bireylerin tedavisinde değil, aralarında hiperaktivite, cerebral palsy şizofreni gibi bozuklukları olan her yaştan insanın ve erken doğan bebeklerin tedavisinde de başarıyla kullanılmaktadır. Duyuşal entegrasyon işlevi bozukluğu, üstün yetenekli çocuklarda bile görülmüştür. Duyuşal entegrasyon işlevi bozukluğunun başka belirtileri şunlardır;

- Dokunmaya, hareket, görüntülere ve seslere aşırı duyarlılık,
- Dokunmaya, hareket, görüntülere ve seslere karşı aşırı tepkisizlik,

- Dikkat eksikliği,
- Sosyal ve duygusal sorunlar,
- Olağan dışı yüksek veya olağan dışı hareketlilik düzeyi,
- Fiziksel sakarlık veya aşırı dikatsizlik,
- Dürtüsellik, öz denetimden yoksunluk,
- Bir durumdan başka bir duruma geçişte güçlük,
- Kendini gevşetmeye veya yatıştırınmaya yeteneksizlik,
- Konuşmada veya motor becerilerde gecikmeler
- Akademik başanda gecikmeler.

Bir çocuğun öğrenme gücü büyük ölçüde onun uyarılma düzeyine bağlıdır. Çocuğun kendini öğrenmeye hazır hissetmesine yardım etmek için bu alanlardan hangilerinin ele alınması gerektiği, otizmlı bir çocuğu yakından gözlemleyerek keşfedilebilir. Bazı çocukların uyarılması daha çok hareket etmeyi gerektirebilir. Bazıları ise, müzik dinleme veya daha başka yatıştırıcı etkinlikler yoluyla uyarılırlar. Hangisinin işe yarayacağı, çalışılacak otizmlı çocuğu gözlemleyerek meydana çıkarılabilir. Çünkü, otizmlı çocuklardan hiçbirini duyuşal bozuklukları bakımından aynı değildir.

Duyuşal bozuklukları gidermek için, içinde birçok yastık, mini-tramplen, bir kaset çalar, büyük terapi topları, kalın battaniyeler bulunan bir tedavi alanı kolayca meydana getirilebilir. Ayrıca, duyulara hitap eden oyuncaklarla dolu bir kutu da bulundurulabilir (örneğin; boya olarak kullanılmak üzere traş kremi, yüzü, elleri, kolları, bacakları, ayakları ovuşturmak için losyon, elleri kuvvetlendirmek için sıkma oyuncaklar, tüyler, güzel kokulu mumlar veya sabunlar, dokunmak için değişik dokuda kumaş ve kırı parçaları). Dokunsal keşkenenliği yenmesine yardım etmek için duyuların çocuk üzerinde yatıştırıcı veya etkinleştirici etkisinden yararlanabiliriz. Bunun için, çocuğun hoşlanmadığı ve rahatsızlık duyduğu duyumlara alıştırmaları için yavaş ve dikkatli dokunma çalışmaları yapılması gerekir. Bu dokunma çalışmaları için, 'oyun' bir araç olarak kullanılabilir.

Trakya Üniversitesi Zihin ve Hareket Özürlü Çocuklar için Araştırma ve Uygulama Merkezi

Bir çocuğa yaklaşımın farklı yolları olabilir. Bir yöntem bir çocuk için işlerken başka bir çocukta işe yaramayabilir. Otizm tedavisinde çocukların bireysel özelliklerine uygun yöntem veya yöntemler kullanılmaldır. Çocuklar için verilen eğitimde kullanılan teknikler ve yaklaşımlar kadar, eğitimin sürdürüldüğü ortamında çok önemi vardır. Otizmlı çocuklar kalabalık ortamlara sıkıştırılmamalı, bireysel olarak çocuğa yaklaşılmalı ve bazı programlarda akranları ile beraber olmasına da fırsat verilmelidir. Eğitim ortamlarında kullanılan materyaller üç boyutlu ve çocuğun ilgisini çekecek tarzda olmalıdır. Çocuklar bireysel özel eğitim programlarının yanı sıra, yürütülebilecekleri düzeyde kaynaştırma programlarına, hareket eğitimi, yüzme ve duyuşal entegrasyon gibi çeşitli programlara da devam etmelidirler. Otizmlı çocukların eğitimlerinde kullanılan çeşitli yaklaşımlar vardır. Bunlardan bazıları davranışçı yaklaşım ekolünün içinde yer almaktadırlar. Bunlar; Lovaas yöntemi, PECS yöntemi ve TEACCH yöntemi.

Devletin otistik çocukları destekleme projesi

Ülkemizde de otizmlı çocukların ve ailelerinin eğitimlerine yönelik çeşitli çalışmalar yapılmaktadır. Özel eğitim genel müdürlüğü tarafından yürütülen OÇEM (Otistik Çocuklar Eğitim projeleri), Tohum Vakfı'nın ve ODER'in yapmış olduğu çalışmalar ve çeşitli üniversitelerde bazı hocalarımızın yapmış olduğu çalışmalara bağlı olarak geçen on yıllara nazaran otistik çocukların tanı ve

tedavilerine yönelik çalışmalarda çok büyük gelişmeler olmuştur.

Trakya Üniversitesi Zihin ve Hareket Özürlü Çocuklar için Araştırma ve Uygulama Merkezinde de otizmlı çocuk ve ailelerine yönelik çalışmalar sürdürülmektedir. Merkeze devam eden otizmlı çocuklar, duyuşal entegrasyon terapisi, konuşma terapisi, PECS, Temel Hareket Eğitimi ve yüzme gibi programlara devam etmektedir. T.Ü. Zihin ve Hareket Özürlü Çocuklar için Araştırma Uygulama Merkezi Milli Eğitim Bakanlığı ile işbirliği içinde çalışmaktadır. Bu doğrultuda Milli Eğitime bağlı altı özel sınıftan üç tanesinde otizmlı çocuklar eğitim görmektedirler. Tıp Fakültesi Çocuk Hastalıkları Anabilim Dalı ile yapılan ortak çalışmalar sayesinde otizmlı çocukların erken teşhisi mümkün olabilmekte, iletişim problemi saptanan 0-3 yaş arası çocuklar izlenmekte böylelikle erken müdahale programlarına alınabilmektedirler. Ülkemizde erken dönem, okul öncesi dönem, ilkököl dönemine yönelik çalışmalar yapılsa da mesleki eğitim ve yetişkin otistiklere yönelik çalışmalar yoktur. Devletin bu konuda yapılan çalışmaları başlatması ve bu alanla ilgili projeleri desteklemesi çok önemlidir. Engelli çocuğa sahip olan ailelerin en büyük kaygılarından biri de bu çocuk bizzden sonra ne olacak sorusuna cevap bulamamalarıdır. Bu nedenle otizmlı ve diğer engelli bireyler için yetişkinlik dönemlerini geçirecekleri yaşam evlerinin oluşturulması engelli çocuğa sahip olan ailelerin geleceğe biraz da olsa güvenle bakmalarını sağlayacaktır.

Coğrafik ve demografik farklılıkların biyoetikte yansımaları Asya-Pasifik bölgesinde biyoetik konular ve kaygılar

Asyalı bilim adamları biyoetik üzerinde pek çok tartışma yapmışlarsa da bu tartışmalar henüz sona ermemiştir. Tartışmalar genelde Batı kültürü ile Oryantal kültürün ayrımları üzerinde yoğunlaşmıştır. Bu kapsamda Asya'nın genel karakteristiğini ortaya koyabilmek için barındırdığı farklı kültürler ve geleneklerden enstantaneler alıp bunları birarada incelemek gerekmektedir. Bir tanıma göre, "Asya topluluklarının ortak özelliği, Avrupadaki dualistik bireyselliğe karşın bütünsel bir ahenge sahip olmalarıdır."

L.D. de Castro vd.(1)

Çeviri: Kemal Ersun Gölbaş

(Y. Müh., Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Öğrencisi)

Doç. Dr. Nesrin Çobanoğlu

(Gazi Üniversitesi Tıp Fakültesi Tıp Etiği ve Tıp Tarihi Anabilim Dalı)

Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora programının "Biyoetik ve Biyopolitikalar" dersi kapsamında; "Biyoetik açısından coğrafi ve demografik farklılıkların biyopolitikalarda belirleyici etkisi ne olabilir?" sorusundan yola çıkarak yaptığımız araştırma sırasında özellikle Asya kıtasının zengin veriler içerdiğini gördük.

Bu bağlamda L.D. Castro ve arkadaşlarının "Asya-Pasifik bölgesinde biyoetik: Konular ve Kaygılar" makalesinde bu bölgedeki ülkelerin biyoetik ilkeler doğrultusunda uygulamaya yansıyan biyopolitikalarının kapsamlı ve karşılaştırmalı olarak iyi değerlendirilmiş bir çalışma olduğunu düşünüyoruz. Konunun genel akışı içinde, özetleyerek aktarıyoruz.

Biyoetiğin temelleri

Yaşam bilimlerinin ve buna bağlı teknolojilerin hem etiksel ve yasal hem de sosyal ve kültürel açıdan inceleyen biyoetik dalı, bugün insani değerlere gereken saygının gösterilmesinde ve insan hakları ile temel özgürlüklerin korunmasında önemli bir rol oynamaktadır.

Biyoetik, tarih boyunca Hipokrat yemini gibi bazı önemli olaylar sonucunda tanımlanan prensipleri temel alarak gelişmiştir. 1948'de yayınlanan "Evrensel İnsan Hakları Bildirgesi"nde ise biyoetiğin temelleri tartışmasız olarak ortaya konmuştur. 1947'de yayınlanan Nuremberg Kanunnamesi, 1964'de Dünya Medikal Topluluğu (WMA) tarafından yayınlanan Helsinki Bildirgesi ve 1992'de Uluslararası Medikal Bilimler Organizasyonları Konseyi (CIOMS) tarafından yayınlanıp 2002'de yenilenen İnsan Denemelerini Konu alan Biyomedikal Araştırmalar için Uluslararası Etik Kuralları gibi belgelerle, biyomedikal araştırmalarda yer alan insanların korunması için gereken kuralları ortaya konularak insan denemelerini içeren klinik testlerin prensipleri tanımlanmıştır.

Günümüzde biyoteknoloji hızla ilerlemektedir. Fakat bu

ilerleme sıradan insanlara etkisini aynı hızda gösterememektedir. Örneğin salgın hastalıklar, bebek ölümleri ve AIDS Asya insanların sağlığı üzerine başlıca kaygısı olmakla beraber Asya'da biyoetiğin gelişiminde büyük rol oynamışlardır. İnsan haklarına ve yaşam kalitesine etkileri de çok geniş kapsamlı olduğundan bu sayede pek çok konu tartışılır hale gelmiştir.

Tartışmalardan çoğu medikal biyoteknolojide yer alan yenilikçi gelişmelerden kaynaklanmaktadır. Örneğin, hücre aktarımı ile klonlama ve embriyonik kök hücre araştırmaları hali hazırda üreme ve yaşamın başlangıcı ile ilgili var olan paradigmaları yeniden tartışmaya getirmiştir.

Genetiği değiştirilmiş organizmalar, dünyada çeşitli kesimler tarafından tepkiyle karşılanıyor.

	Kişisel Sağlık Harcaması (\$)	Sağlık Harcamaları % GSMH	Ort. Yaşam Süresi Erkek / Kadın	Doktor 100000 kişi	Hemşire 100000 kişi
Japonya	1759	7.1	77.6/84.3	193.2	744.9
Afganistan	89	3.2	45.3/47.2	11.0	18.0
Hindistan	84	5.2	59.6/61.2	48.0	45.0
Sri Lanka	77	3.0	65.8/73.4	36.5	102.7

Tablo 1: Örnek gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelere ait sağlık harcamaları ve diğer parametreler Dünya Sağlık Örgütü Raporu (1999)

Sağlık hizmetlerinde zenginle yoksul arasındaki ayrım

Globalizasyonla beraber sağlık hizmetleri alanındaki zengin ve yoksul arasındaki fark daha da büyümüştür. Pek çok fakir Asya ülkesinde sağlık hizmetlerine ve ilaçlara erişmek çok zordur. Biyoetik sağlık kaynaklarının doğru dağılımına ve insanların en basit insan hakkı olan yaşam hakkına sahip olmalarını sağlamaya odaklanmalıdır. Araştırmacılar ve hükümetler, gelişen bilim ve teknolojinin yardımıyla tüm halkın sağlık hizmetlerine ve ilaçlara eşit erişimini sağlamak zorunda olduklarını anlamalıdır.

Zengin yoksul ülkeler arasındaki sağlık hizmetlerindeki farkın en önemli göstergesi ortalama yaşam süresinin gösterdiği farklılıklardır. Gelişmiş ülkelerde bu değer 75-80 yaş arasındayken, yoksul ülkelerde ortalama yaşam süresi sadece 40-50 yaş arasında bulunmaktadır. Gelişmekte olan ülkelere yaşayan insanlar gelişmiş ülkelerde yaşayan insanlara oranla çok daha yüksek oranda hastalıklarla ve ölüm oranlarıyla karşılaşmakta çıkmaktadırlar. Düşük GSMH'lı, özellikle GSMH'ı 1000\$'dan daha düşük seviyede bulunanlar, çok daha düşük bir ortalama yaşam süresine sahiptirler.

Gelişmekte olan ülkeler dünya nüfusunun yüzde 80'ini barındırmaktadırlar. Bu ülkelerde sağlık hizmetleri ve bunlara bağlı araştırmalar aşağıdaki sebeplerden dolayı kısıtlıdır.

- Kısıtlı maddi kaynaklar.
- Yetersiz insan kaynakları.
- Altyapı eksikliğinden kaynaklı dağıtım sorunları.

Ülkelerin sağlık büyeteleri-

ne ayırdıkları oran da dünya çapında çok farklılıklar göstermektedir. Bir uç örnek olarak Amerika dünya nüfusunun sadece yüzde 5'ini barındırmasına rağmen dünya sağlık harcamalarının yüzde 50'sini tek başına yapmaktadır. Gelişmekte olan ülkeler diğer ülkelere göre GSMH'larının çok daha azını sağlık harcamalarına ayıramamaktadır.

Yoksulluk sağlık seviyesini düşürdükçe, sağlıksızlık da yoksulluğa yol açmaktadır. Yoksulluk ekonomik üretimi azaltırken, yetersiz beslenmeyi, hastalıkları, işsizliği, düşük ücret seviyelerini, düşük yaşam standartlarını, düşük eğitim seviyesini ve çocuk oranını artırmaktadır. Aynı zamanda yoksulluk çevreye olan duyarlılığın

da artmasına ve çevrenin ciddi zararlar görmesine yol açmaktadır.

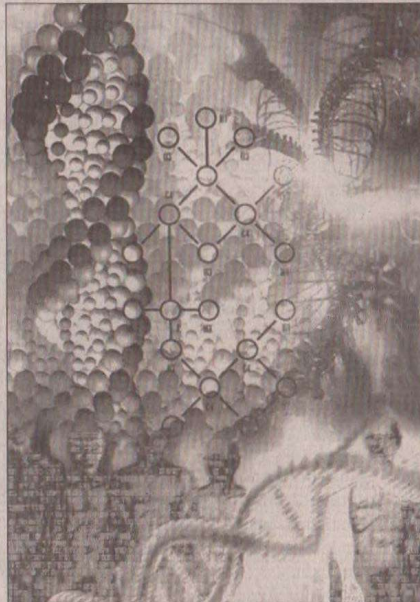
Fikri Mülkiyet Hakları

Yoksul Asya ülkeleri için ölümcül salgın hastalıklar da ciddi bir tehdittir. Bu gibi acil tehditler karşısında ilaç patentlerinin gözardı edilmesi ve bu sayede gerekli ilaçların ucuz bir şekilde yerel olarak üretilmeleri düşüncesi ortaya konmuştur. Biyoetik düşünce bu güç durumu ele alarak insanı bir ihtiyaca cevap bulabilmelidir.

İnsanların AIDS, tüberküloz ve benzer hastalıklardan ölmelerinin nedenleri olarak, tedavi edici temel ilaçların ya patent korumasından dolayı çok pahalı olması ya da finansal olarak verimli görülmedikleri için bölge pazarında bulunamamaları gösterilmektedir (Orbinski, as quoted in Medicines Plea, 1999).

1994'te imzalanan Fikri Mülkiyet Haklarının Ticaretle İlgili Konularının ele alındığı TRIPS anlaşmasında ilaçların geçici lisanslanmasına izin veren bir madde içermektedir. Bu madde, gelişmekte olan ülkelerin, zorunlu hallerde ilaçları yerel olarak üretmelerine izin vermektedir. Ancak gelişmekte olan ülkeler tarafından bu hakkın kullanılması, gelişmiş ülkeler tarafından önlenmeye çalışılsa da, konunun ticari bir durum olarak alınmaktan çok, hayatı önem taşıyan bir etik problem olarak görülerek bu konuda bir uzlaşma sağlanmalıdır.

Asya'da bulunan birçok gelişmekte olan ülke genetik çeşitlilik açısından zengin bir kaynak oluşturmaktadır. Benzer bir yaklaşımda bulunulur-

Biyoteknolojide yaşanan yenilikçi gelişmeler, kimileri tarafından umut, kimileri tarafından tehlike olarak algılanıyor.

sa, gelişmiş ülkeler de bu ülkelerdeki zengin genetik kaynaklardan yararlanırken yüksek ücretler ödemek zorunda kalabileceklerdir (WHO, 2002).

Kürtaj ve doğum kontrolü

Çoğu Asya ülkesinde kürtaj ve doğum kontrolünü konu alan tartışmalarda, insan embriyosunun önemi, cinsler arasındaki eşitlik ve bireylerin kendi vücutları üzerinde hakka sahip olmaları konuları ön plana çıkmaktadır. Bu alanda ülkeden ülkeye değişen farklı yaklaşımlar bulunsa da, ulusal sınırları aşan daha geniş biyoetiksel yansımalar ortak ilgi konusu olmaktadır.

Çoğu Asya ülkesinde kürtajın yasadışı olduğu ancak hamileliğin anne sağlığına bir tehdit oluşturduğu durumlarda izin verilebileceği bildirilmektedir (*The United Nations Population Division's Abortion Policies: A Global Review* (2002)). Bu uygulamanın görüldüğü ülkelere örnek olarak Afganistan, Sri-Lanka, İran, Lübnan, Umman, Nepal, Suriye, Birleşik Arap Emirlikleri, Yemen ve Endonezya verilebilir. Afgan kanunlarına göre annenin hayatını kurtarmak adına kürtaja izin verilebilmektedir. Sri-Lanka'da kürtaj için annenin onayı gerekmektedir. Lübnan yasaları, annenin onayı ile birlikte kürtajı gerçekleştirecek doktorun yanı sıra iki ayrı doktorun daha onayını zorunlu tutmaktadır. Nepal, 2002 yılına kadar dünya üzerinde kürtajın hiç bir şekilde yasal kabul edilmediği yüzde 4'lük ülke diliminde bulunmaktaydı. 2002 yılında yapılan bir kanunsal düzenlemeye, anne hayatını tehdit eden durumlarda kürtajın yasal sayılabileceğini kabul etmiştir. Suriye'de annenin ve babanın yazılı onayının yanı sıra kürtajın gerekliliğine dair onay veren iki doktorun da yazılı bildirisi istenmektedir.

Bazı ülkelerde anne hayatının tehdit altında olmadığı durumlarda da kürtaja izin veren uygulamalar bulunmaktadırlar.

- Irak'ta, kürtaj sadece anne hayatının kurtarılması gereken durumlarda değil, bebekte teşhis edilen bir sakatlık bulunması durumunda da yasal olabilmektedir. Bu durumda

"Globalizasyonla beraber zengin ve yoksul arasındaki fark daha da büyümüştür. Amerika dünya nüfusunun sadece yüzde 5'ini barındırmasına rağmen dünya sağlık harcamalarının yüzde 50'sini tek başına yapmaktadır."

babanın onayı ile birlikte iki doktorun da onayı gerekmektedir.

- Ürdün, Malezya, Pakistan ve İsrail'de ise hamilelik eğer bir tecavüz veya enest ilişki sonrasında oluşmuşsa annenin fiziksel veya ruhsal sağlığını korumak veya sakat doğum durumlarında yasal olarak kürtaj yapılabilmektedir.

- Japonya'da tecavüz ve enest ilişki sonucunda oluşan hamileliklerde veya sosyal ve ekonomik nedenlerden dolayı kürtaja izin verilebilmektedir. (Patrick Goodenough, 2002)

Bebekte cinsiyet tercihi

Asya gibi dünyanın en kalabalık iki ülkesini barındıran bir bölgede bebeklerin cinsiyetinde ayırım yapılması ve bu yönde tercihlerin oluşması büyük önem taşımaktadır. Az gelişmiş ülkeler, sosyo-ekonomik

Gelişmekte olan ülkelerde yaşayan insanları kobby olarak kullanmayı hedefleyen büyük ilaç firmaları, genellikle ABD'de test için onay alınmamış ilaçlar üzerine deneyler yapmaktadır.

"Trajik olan bu deneylerde kullanılan halkların bu ilaçlar testten geçirilip üretime alındıklarında kendilerinin asla erişemeyeceği fiyatlardan piyasaya sürüleceğidir."

kalkınmalarının önünde büyük bir engel teşkil eden nüfus artışını engellemeye yönelik çalışmalar yapmaktadırlar. Ancak, çocuk sayısının yasalarla kısıtlandırılması çoğunlukla tercihin erkek çocuk yönünde yapılması gibi bir sorunu da beraberinde getirmektedir.

Biyomedikal araştırmalar

Kaynak açısından fakir ülkelerde, hastalıklar ve insan sağlığına tehdit eden koşullar açısından biyomedikal araştırmalar üzerinde durulması gereken bir konu olmaktadır. Ancak zengin ülkeler ile araştırmayı yapan kurumların araştırmada kullanılan denekler üzerindeki sorumluluklarının dikkatli bir biçimde belirlenmesi gerekmektedir. Buna güncel bir örnek olarak Mart 2002'de Harvard Üniversitesi'ne mensup Amerika kalı bilim adamlarının yaptığı 15 adet genetik rahatsızlık üzerindeki araştırmanın, Çinli çiftçi deneklerin haklarının göz önünde bulundurulmadığı ve çığnendiği iddiasıyla durdurulması verilebilir (*PeopleDaily*, 5 Nisan 2002).

Uluslararası araştırmaların başlıca oyuncularını olarak gelişmekte olan ülkelerde yaşayan insanları kobby olarak kullanmayı hedefleyen büyük ilaç firmaları gösterilmektedir. Bu araştırmalarda genellikle Amerika Birleşik Devletleri'nde test edilmek için henüz onay alınmamış ilaçlar üzerine deneyler yapılmaktadır.

"Trajik olan bu deneylerde kullanılan halkların bu ilaçlar testten geçirilip üretime alındıklarında kendilerinin asla erişemeyeceği fiyatlardan piyasaya sürüleceğidir." (Le Carre, 2001).

Organ bağıışı ve transplantasyon

Transplantasyon teknolojisi organ yetersizliği çekmekte olan pek çok insan için bir umut kaynağıdır. Ölüm ve organ bağıışı bu teknolojik gelişme ışığında ve geleneklerde göz önüne alınarak tartışılmaktadır.

Son yıllarda organ nakli teknolojisi bir hayli ilerlemiş, doktorların başarılı nakil gerçekleştirme ihtimalleri çok yükselmiştir. Bunlarla beraber talep ve organ kaynaklarına olan ihtiyaç da artmıştır.

Yine gelişmeler sayesinde organ donörü olabilmeyi kısıtlayan pek çok engel aşılmış, bu sayede canlı ve akrabalık derecesi bile bulunmayan kişilerden organ alınabilir hale gelmiştir. Bu donör olacak kişilerde ciddi baskılar oluşmasına ve hatta yasadışı olarak organların elde edilmesine kadar ciddiyet kazanmıştır.

Beyin ölümü

Hayatını kaybetmiş kişilerden organ alınırken, organın niteliğini kaybetmemesi için hızla nakli çok önemlidir. Bu sebepten dolayı ölüm hali ve kriterleri de tartışmalı hale gelmiştir. Kalp ve solunum aktivitelerinin durması ölümün gerçekleştiğini anlatan kriterler olarak ele alınmaktadır. Bu kriter ışığında beyin ölümü gerçekleşmiş fakat yaşam destek üniteleriyle nefes alması ve dolaşım sistemi süren hastalardan organ alınması engellenmiş olmaktadır.

Çin, kalbin durması durumunu resmi ölüm anı olarak tanıyor. Fakat bu durum organ nakli için uygun olmadığından Çinli doktorlar beyin ölümünün tanınması için hükümete baskı yapıyorlar.

Güney Kore'de beyin ölümü yasasal olarak kabul edilmeden önce organ "değişimi" yöntemi geçerliydi. Organ ihtiyacı olan hastalardan organ bağıışlamak isteyen akrabalarının organları uyumsuz olduğu takdirde benzer durumdaki ailelerle organ

"değişimi" yoluna gidiyordu.(Co-hen & Wight, 1999).

Dini inançlar ve organ nakli

Organ naklinin mümkün olduğu ülkelerde insanların dini görüşlerine de önem verilmelidir. Müslümanlar, Hintliler ve Hristiyanlar için organ nakli bir yardımseverlik olarak görülmektedir.

Yahudi inancına göre kişi bir diğer kişinin hayatını kurtarabilecekse bunu yapmaya mecburdur. Halıamlarca gerçekleştirilen bir kongrede organ naklinin tüm Yahudiler için bir yükümlülük olduğu ortaya konmuştur. Fakat araştırma amaçlı organ bağıışı kapsam dışında tutulmuştur. Ayrıca Yahudi inancına göre canlı kişilerle, kişi çok yoksul bile, organ ticareti yapmak tamamen yasaktır. (Tharinen, 1996).

Reenkarnasyona inanan ülkelerde organ bağıışı, hiç bir büyük din bunu direk olarak yasaklamasa da, halk tarafından benimsenmemektedir. (Chockalingam, Mohan & Rajan, 2001).

Genetik modifiye organizmalar

Genetik olarak modifiye edilmiş organizmaları da kapsayan biyoteknoloji yanlıları, dünyanın birçok bölgesinde artan yoksulluk ve açlık sonrasında gıda üretiminin ciddi ölçüde hızlandırılmasına olan ihtiyacı işaret etmektedirler.

Araştırmalar çığır bir süratle ve çeşitli ürünlerin verimini arttırmak, böceklerin direncini kırmak, verimsiz topraklardan yararlanabilmek, besin değerlerini arttırmak, üretim maliyetini düşürmek ve zirai biyoteknolojinin diğer türlerinin çevreye olumsuz etkilerini önlemek üzere genetik olarak değiştirilmiş organizmaların kullanılması için yollar aramaktadır.

Öte yandan buna karşı olanlar,

biyolojik değişikliklerin tehdit ve tehlikelerine dikkat çekmektedirler. Denenmemiş bitki ve ürünlerinin kullanılmasının ortaya koyacağı tehlikelerden söz etmektedirler. Bazı eleştirmenler ise bunun doğanın bütünlüğüne karşı bir meydan okuma olduğunu ileri sürüyorlar. Genel olarak genetiği değiştirilmiş tahılların

Çoğu Asya ülkesinde kürtaj ve doğum kontrolünü konu alan tartışmalarda, insan embriyosunun önemli, cinsler arasındaki eşitlik ve bireylerin kendi vücutları üzerinde hakka sahip olmaları konuları ön plana çıkmaktadır.

dünya gıda üretiminin geleceği için gerekli olduğu görüşü hakimdir. Açlık çeken insanların doyurulmasında bunlar başrolü oynayacaklardır. Ancak bu görüş gelişmiş ülke kurumlarından gelmektedir. Bazı etkili Asya kurumları ise bu ürünlerin gerçek anlamda açlık ve kötü beslenmeyi önleyeceğinden şüphe duyduklarını ifade etmektedirler. Onlara göre bu aç insanlar, gıda azlığından değil gıdalara ulaşamadıkları için bu durumdadırlar.

Klonlama ve embriyonik kök hücreler

Çoğu insan için klonlama, insanın sınırlarını keşfetme yolunda biyoteknolojinin kullanımındaki en son aşama olarak görülmektedir. Bir kısım Asya ülkeleri bu alanda araştırmalarda öncü olmuşlardır. Yetişkin bir hücreden bir memelinin klonlandığı haberi inanına veya hayret duyguları içinde karşılanmıştır. Nobel ödüllü bilim adamları James

Watson ve Francis Crick bile bunun imkansız olacağını beyan etmişlerdir. Edinburg'ın dışında bulunan Roslin Enstitüsü'nden Ian Willmut ve ekibi koyun Dolly'nin doğumu ile bunun mümkün olduğunu gösterdiler (Thompson and Harrub, 2001). Arkasından başka bilim adamları da aynı metotla başka memelileri klonladılar. Bunların arasında Asya'dan Çin ve Kore Cumhuriyeti bilim adamları yer alıyordu. Birkaç yıl sonra Fransız Clonaid şirketi insan klonlamasını açıkladı. Bu oldukça şüphe ile karşılandı ama etik konularla ilgili fikir çatışmalarını da yeniden canlandırdı. İnsanın yeniden üretilmesi için koyun Dolly'deki gibi somatik kök hücre transferinin kullanılması hayatın kutsallığına ve ulu yaratıcıya karşı bir meydan okuma olarak algılandı. Olayın diğer bir yönü ise, klonlanacak insanın bunun sonuçlarını bilerek buna izin vermesi, ancak klonlama sonucu çıkacak yaratığın buna izin vermesinin mümkün olamamasıdır. Klonlamaya karşı diğer bir itiraz, riskler ve olası doğum hatalarıdır.

Dolly'nin doğumundan önce yapılan deneylerde görülen doğum anomalileri insanın yeniden yaratılmasında göze alınamayacak kadar dehşet vericiydi. Diğer itirazlar arasında, klonlanan insanın itibarını yitirme, anne ve babadan meydana gelen bir gizemli varlık yerine yeniden üretilmiş bir varlık olması, bir insanın kendinden çok genç bir klon ikizi olması, bir başka insanın kopyası olarak kımlık ve kişilik yitimi sorunları yer alıyordu.

Diğer yandan klonlama teknolojisi yardımı ile bilim adamları kanser gibi bir çok ölümcül hastalığa kalıcı çare bulabileceklerini söylemekte. Şuna şüphe yok ki bu ve buna benzer birçok devrimsel boyutta tıbbi faydaları keşfedilecektir. Bu noktada bilimsel araştırmacılar serbest bırakılmalı ancak bu çalışmalar kontrol altında tutulmalıdır. Bu sayede insan türünü tehdit eden sorunlara acil çareler bulunabilecektir. Nitekim Avusturya Bilim Akademisi klonlama araştırmaları ile ilgili olarak 'Bu tür araştırmaların yararına inanıyoruz ancak bunların yasal düzenlemeler altında olması koşuluyla' diyerek bu yaklaşımı dile getirmiştir (Kingsley, 2001).

Araştırmalar çeşitli ürünlerin verimini arttırmak, böceklerin direncini kırmak, verimsiz topraklardan yararlanabilmek, besin değerlerini arttırmak, besim maliyetini düşürmek üzere genetik olarak değiştirilmiş organizmaların kullanılması için yollar aramaktadır.

Kore Cumhuriyeti bilim adamları daha da liberal bir tutum içinde klonlamada başarılı olmak için adeta yarışa girmişlerdir ve beyanlarına göre bir embriyon kök hücresi elde etmişlerdir (Scienceexpress, 2004). Bu gelişme kaçınılmaz şekilde gerek bu ülkede gerekse dünyada bu konudaki anlaşmazlıkların ortadan kalkmasına yardımcı olacaktır. Şurası kesindir ki

Dolly'nin doğumundan önce yapılan deneylerde görülen doğum anomalileri insanın yeniden yaratılmasında göze alınamayacak kadar dehşet vericiydi.

insan klonlanması, sonunda belli düzenlemeler altında kabul edilecektir.

İnsan klonlama ve din

Dini kurumlarda insan klonlama ile ilgili olarak farklı görüşler ifade edilmektedir, hatta aynı kurumdaki uzmanlar arasında bile fikir ayrılığı olabilmektedir. Örneğin, Vatikan "Klonlama tüm etik ve insani düşüncelerden yoksun bir zalim mentalitedir" demektedir. Kahire Üniversitesi'nden İslami Şariat Kanunu Profesörü Rifat Fevzi Abdül Mutallip "Klonlama İslama göre Allahın yaratıcılığının deforme edilmesidir" demiştir. İsrail dini lideri Rabbi Israel Meir Lau: "Hayat kurtaran teknolojik gelişmeleri desteklememiz gerekir, ancak eğer bir tıbbi tedavi, ömrün kısaltılması, klonlama ve doğal olmayan şekilde hayatı biçimlendirme gibi sorumluluğu dışı alanlarda rol üstlenmeye kalkışırsa kısıtlama koymamız gerekir, zira hayat ve ölümlle ilgili inançımıza göre bunlar Allahın elindedir" (Thorny Ethical Issues, 2003).

Bazı insanlar klonlamaya doğal olmadığı gerekçesi ile karşı çıkarken, bazıları da klonun tıpkı aynı yumurtadan ikizleri gibi doğanın bir parçası olduğuna işaret etmektedirler. Sufi bu sebepten bile Budizmin klonlamayı yasakladığı iddia edilemez.

Dahası, Budizm etik olguyu bağımsız olarak görür, doğal olma olgusu, zira Budizm'e göre şu veya bu olgunun doğal olmadığını söylemek mümkün değildir. Doğal şeyler arasında doğanın verdikleri olduğu kadar insanın yarattıkları da vardır (Sompam, 2004).

Diğer taraftan, Malezyalı İslam adamları embriyonun 120 gün bitmeden yok edilmesi koşulu ile klonlamanın mahzurlu olmadığını söylemektedir. Bu zaman içinde kök hücrelerin elde edebileceğini ve ileride başka birisinin hayatının kurtarılmasında bu hücrenin kullanılabileceğini değerlendirmektedir. Ancak diğer bazı İslam adamları, bunun Kuran'da yeri olmadığı gerekçesi ile yanlış olacağını ileri sürmektedirler (Goodenough, 2003).

Embriyonik kök hücre araştırmaları

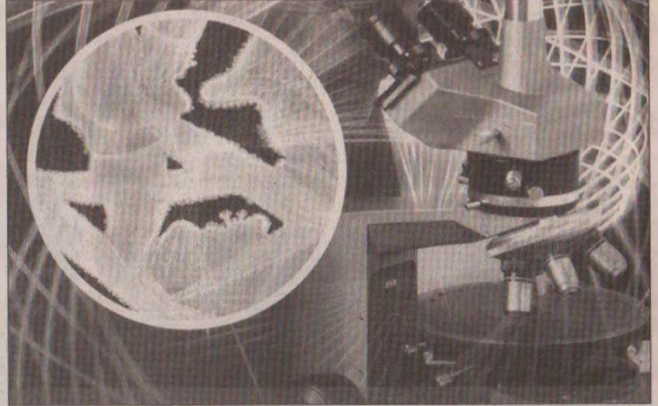
Çok sayıda Asya ülkesi biyoteknoloji ve biyomedikal araştırmalar için oldukça çok yatırım yapmıştır. Bu yatırımların bir kısmı ileride sürekli sorun yaratan hastalıkların tedavisinde devrim yaratması umulan embriyonik kök hücre araştırmalarına harcanmıştır.

Kök hücrelerinin önemi her bölgeyle uyumlu olmalarında yatmaktadır. Bilim adamları bu sayede vücudun herhangi bir bölgesindeki hastalıklı hücrelerin bunlarla değiştirilebileceğine inanmaktadırlar. Örneğin, bir kalp krizi sonucu deforme olan kalp hücresinin yerine bu kök hücreleri kullanılabilecektir. İleride organ bağışının yerini organ mühendisliği alacaktır.

Sonuç

Asyalı bilim adamları bioetik üzerinde pek çok tartışma yapmışlardır. Bu tartışmalar henüz sona ermemiştir. Tartışmalar genelde Batı kültürü ile Oryantal kültürün ayrımları üzerinde yoğunlaşmıştır. Bu kapsamda Asya'nın genel karakteristiğini ortaya koyabilmek için birbirinden farklı kültürler ve geleneklerden enstantaneler alıp bunları birarada incelemek gerekmektedir.

Bir tanıma göre, "Asya topluluklarının ortak özelliği, Avrupa'daki dualistik bireyselliğe karşı bütünsel

Çoğu insan için klonlama, insanın sınırlarını keşfetme yolunda biyoteknolojinin kullanımındaki en son aşama olarak görülmektedir.

bir ahenge sahip olmalarıdır." (Sakamoto, 1999)

Asyallların genel dünya görüşü aşağıdaki karakteristiklere dayalıdır:

- Bireysel haklar ve kaygılardan ziyade, toplu ve sosyal düzene çok daha değer veriliyor. Düzenin insanlara doğru sosyal roller atanarak elde edilebileceği düşünülüyor.

- Etik, sosyal adalet gibi, son derece doğal ve olması gereken olarak algılanıyor.

- Natüralizm son derece yaygın. Asya natüralizminde yapay insan aktiviteleri de az bir yere sahip olsa da doğal kabul edilir. Bundan dolayı "doğal" olanla, "yapay" olan karşıt konseptler değildirler.

- Asyalı düşünce Batılı düşüncenin aksine değişmezliğe ve ölümsüzlüğe inanmamakta ve bu değerler peşinde koşmamaktadır. (Sakamoto, 1999)

Asya ülkelerindeki bioetik üzerine bir karakterizasyon oluşturmaya çalışırken karşımıza çıkan bir diğer değer ise otonomi, yani kişinin özerkliği.

Batı uygarlıklarında otonomi tamamen bireyseldir. Hasta kendisi hakkında son kararı kendisi verir. Burada asıl olan kendi istekleri, tercihleri ve iyi bir yaşam için hedefleri önemlidir. Bu durum bireysel farklılıklar ve aileden, doctor ve kültürel gruplardan bağımsızlığı ön plana çıkartır.

Asya uygarlıklarında ise genelde

otonomi aile merkezlidir. Hastayla beraber ailesi de verilecek kararlar üzerinde söz sahibidir. Verilecek kararda hastanın menfaati yanı sıra bağlı olduğu kültürel grubun kavramları da gözönünde bulundurulmalıdır. Ailenin fertleri arasında mutlak bir bağlılık vardır. (Fan, 1998).

DİPNOTLAR

1) Çeviri: de Castro, L.D., Sy, P. A., Alvarez, A.A.A., Mendez, R. V., Rasco, J.K., "Bioethics in the Asia-Pacific Region: Issues and Concerns", University of the Philippines for the Regional Meeting on Ethics of Science and Technology, 5-7 November 2003, Bangkok.

ÇEVİRİ KAYNAKÇA

- 1) Medicines plea for poorest countries. BBC (24 Mart 1999) http://news.bbc.co.uk/1/eng/lish/health/newsid_534000/534892.stm
- 2) Department of Economic and Social Affairs. Global Review of Abortion Policies. The United Nations <http://www.un.org/esa/population/publications/abortion/profiles.htm> (6 Mayıs 2003).
- 3) The Bioethics of Drug Research. BBC. (5 Ekim 2000) http://www.bbc.co.uk/worldservice/sci_tech/highlights/001005_bioethics.shtml
- 4) <http://www.geocities.com/At-hens/Acropolis/9830/articulo6.htm>
- 5) <http://www2.unescobkk.org/euhios/abc5bk.htm>
- 6) <http://www.biol.tsukuba.ac.jp/~nacer/abc6.html>

“Bireysel çıkar” ve “insan doğası” Burjuva dünya görüşünün temel kavramlarının eleştirisi

Oysa, Adam Smith'in tanrısal-doğasal bir nitelik olarak kabul ettiği “insan bencilliği”, tarihsel süreç içinde, insan-insan, sermaye-emek, emperyalist uluslar ile, “az gelişmiş” (Ezilen) ülkeler arasındaki uzlaşmaz çelişkileri çözemediği gibi daha da geliştirmiş, Batılı emperyalist ülkeler lehine oluşan uçurumları derinleştirmiş, başka deyişle varıl ülkelerle, yoksul ülkeler arasındaki çelişkileri keskinleştirmiştir.

Yrd Doç. Dr. Gürsen Topses

(G.Ü. Gazi Eğitim Fakültesi PDR Ana Bilim Dalı Öğretim Üyesi)

19. yüzyılda Batı'daki egemen sınıf ideolojisinin temel kavramlarından biri olan “özgür girişim” (*laiser-faire*) kavramının başlatıcısı ve kapitalist toplumsal sistemin öncü kuramcısı Adam Smith, sistemin geçerlilik savlarını geliştirirken, felsefi-metafizik ve psikolojik bir kavram olan “insan doğası”ndan yola çıkar. Sözü edilen “insan doğası”nın tanımı “ekonomik insan”dır (*homo-economicus*). Savunulan felsefe ise, liberal felsefedir. Böylelikle Smith, kapitalist toplumsal-ekonomik düzenlerin değiştirilemezliğine ya da kutsallığına ilişkin temel bir sav geliştirmiş olur. Dolaşısıyla, insanın “doğasal niteliği” ile bu düzenin nitelik ve niceliğinin birbirleriyle tutarlı, doğasal bir bütünlük oluşturduğuna inanır.

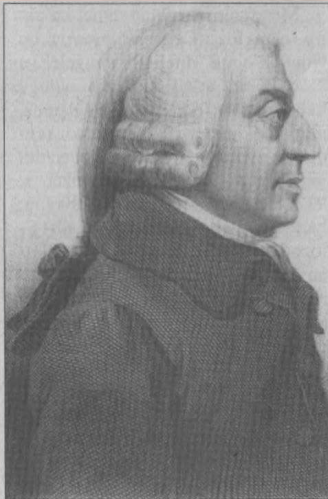
Aynı zamanda bir ahlak felsefecisi olan Smith'e göre, insan bencilliği (*egoisme*) bir doğasal nitelik, bir doğa yasasıdır. Bireyci çıkarlar, bencil güdülenmeler ya da istekler, ekonomik-sosyal gerçekliğin dinamizmini oluşturan bu temel güdü içinde saklıdır. İnsanın çıkar güdüsü “ekonomik organizma”yı oluşturan ve sürdüren temel bir belirleyicidir, bir motordur, itici bir güçtür. Çünkü bu toplumsal düzende, her birey kendi çıkarını gözetirken “görünmeyen bir el” tarafından kendi dileğinin dışında, toplumsal yarara da hizmet etmiş olur. Böyle-

likle her birey kendi çıkarını en yüksek düzeye çıkarmak isterken, toplumdaki bütün bireylerin mutluluğunu da en yüksek düzeye çıkarılmış olur. Bu oluşumun adı, “çıkarcı uyumu” kavramıdır. “Çıkarcı uyumu”, bireysel çıkarlar ile toplumsal çıkarların uyumlu bir birliktelik oluşturması anlamına gelir. Böylelikle, hem insanın, hem toplumun, hem de ekonomik sürecin hemen hemen her alanında “doğal yasalara” uyulduğunda, “çıkarcıların kovalaması” sürdükçe, toplumsal ve ekonomik olarak “en yüksek” (optimal) verim sağlan-

dığı gibi, ulusal servet de artar; böylece ekonomik dağılım dengeli olarak açılım gücü kazanır. Bütün bu doğal süreçler, ulusların zenginlik ve refah düzeylerinin de kamçılayıcısı olurlar. Kapitalist toplum yapısının temel güdüleyicisi, insanları çalışmaya iten belirleyici güdü. “bireysel çıkar güdüsü” ya da “benmerkezcilik” çıkar güdüsü” ve bunun bir adım ilerisi “bireysel olarak daha iyi ve güvenli yaşama güdüsü” olarak kabul edilir. (J. D. Bernal, 1976; Hançerlioğlu, 1977; Kazgan, 1980).

“Doğal uyum” kavramı savunucusu Adam Smith ve ardıllarına göre, “insan doğası” evrensel nitelikte ise, liberalizmin yasaları da evrensel olmalıdır. Güçlü olanın yaşaması, güçsüz ve dayanıksız olanın elenmesi, yani “çevrimsizlik”, biyolojik yasalara henzer şekilde, evrensel yasalar olarak kabul edilmelidir. Amerika'da 19. yüzyılın başlarında, kapitalist toplumsal düzeninin geçerliliğini kanıtlamaya çalışan, biyolojik varlık alanına indirgemeye çalışan ve uygulamaya alanı da bulan “Sosyal Darwinizm”, bu temel yaklaşıma dayanarak ortaya atılmıştır. (Sena; 1976; Kazgan, 1980)

Adam Smith'e göre, bir doğasal gerçeklik olarak algılanan bireysel çıkar güdüsü, toplumsal, özgeci çıkar duygularının da belirleyicisidir. Kişisel bencil çıkar güdüsü, toplumsal çı-

Adam Smith

karları da üretir. "Bencilik", "duygudaşlık" (sempati), başka deyişle, "benmerkezcilik" ile "özgecilik", dahası bireysel çıkarlarla, toplumsal çıkarlar, birbirleriyle çelişmeyen, kökenini ve kaynağını insanın bencil güdüsünden alan, birbirleriyle barışık psikolojik ve toplumsal olgular olarak kabul edilir. İnsanın bencil davranışlarını değiştirelemeyen, mutlaklaşmış nitelikler olarak kabul eden Adam Smith bu mantık yürütmeyle, değişmeyen bir kapitalist düzen yasası üretmiş olur. Bu yasadaki, "toplumsallık", "özgecilik" davranışı da çıkar. Çünkü insan kendisine nasıl davranırsa, başkalarına karşı da öyle davranır. Kendini severse, başkalarını da sever. "Sempati" adı altında kullandığı, duygudaşlık terimi -kimi yazarlar bunu "empati" kavramıyla karıştırmışlardır- benmerkezci davranışın türü olur. Üstelik Smith, doğal olan ve aslında psikolojik olan bu doğal güdüyü, Tanrının insanlara verdiği bir "lütf" olarak da değerlendirebilir. Yani "insan bencilliği" kavramına metafizik bir kılıf giydirir. İncil'in, bu konudaki buyruklarını kesin göstererek, savlarını dinsel temellerle de doğrulamaya çalışır. (J. Bernal, 1976; Kazgan, 1980)

Oysa, Adam Smith'in tanrısal-doğasal bir nitelik olarak kabul ettiği "insan bencilliği", tarihsel süreç içinde, insan-insan, sermaye-emek, emperyalist uluslar ile, "az gelişmiş" (Ezilen) ülkeler arasındaki uzlaşmaz çelişkileri çözemediği gibi daha da geliştirmiş, Batılı emperyalist ülkeler lehine oluşan uçurumları derinleştirmiş, başka deyişle varsıl ülkelerle, yoksul ülkeler arasındaki çelişkileri keskinleştirmiş, Batılı emperyalist sistem adına insanlığı, sonu ve geleceği olmayan bir serüven bataklığının içine doğru sürüklemiş, daha kötüsünü, bu bataklığa açılma ve yayılma hızını daha da artırmıştır.

"İnsan doğası" kavramı ve insan bilimlerindeki yansımaları

İnsan doğası kavramı, felsefi boyutuyla metafizik bir kavramdır. İnsan varlığına değişmeyen, mutlak nitelikler yüklemekle ünlüdür. Belirli hayvanlara, örneğin kedilere, köpeklerle, tilkilere vb yüklenen "nankör",

"sadık", "kurnaz" vb nitelemeler gibi bir tür "mutlaklık yakıştırması" kavramının bir benzeri o' lk da düşünülebilir. Metafizik olma niteliğinin yanında, kuşkusuz doğrudan biyolojik bir kavramdır.

Hemen tüm dinlerde adı geçen iyi-kötü savaşmaları, örneğin bir Doğu dini olan Brahman dininin Vişnu (iyi), Şiva (kötü) güçleri, hak-batıl kavramları, evrim yasalarını savunan Zerdüşti düşüncesindeki iyi (aydınlık) ve kötü (karanlık) kavramları, eski Türk filmlerimizdeki kötü adam-iyi adam nitelemeleri de mutlak nitelikler olarak algılanır. Bilimsel boyutuyla ise daha çok genetik ya da biyolojik kavram olan "insan doğası" kavramı, insanın psikolojik özelliklerini, dahası sosyolojik ve ekonomik alanları da içerecek biçimde genleştirilmiş, öncel (a priori) olarak kabul edilen, insana ilişkin tek bir özelliğin, tüm toplumsal ve ekonomik yaşamın belirleyicisi olduğuna ilişkin olan ve adına da "indirgeycilik" denen çeşitli bilim dışı kuramsal yaklaşımların da temeli oluşturmuştur.

Metafizik felsefenin temel kavramı olan töz (Cevher-subsans) bu "mutlak olma" niteliğini simgeler ve "Varlıkların arkasında, var olduğu kabul edilen, inanılan, değişmez, mutlak olduğu varsayılan, kendi kendisiyle ayrı kalan, özü yönünden değişikliğe uğramayan..." (Cevizci, s. 337) olarak tanımlanır. Töz kavramı, hemen hemen bütün Batılı idealist filozofların varlık, bilgi ve etik kuramlarında sıkça görülür. Doğa bilimlerinde, örneğin Newton fiziğindeki, zaman ve uzan (mekan) kavramları da mutlak kavramlar olarak algılanır. Aristo'nun düşme yasası olarak öne sürdüğü ağırlık/direnç formülündeki, "ağırlık" (F) mutlak bir kavram olarak kabul edilen metafizik bir kavramdır. Felsefe ve bilim tarihinde bu türden idealist-metafizik açıklamaların sayısı hayli kabarmıştır.

Felsefenin "insan felsefesi, insan doğasına ilişkin nitelemelerin bolca sergilendiği, insan varlığına ve insan doğasıyla ilgili çok çeşitli spekülasyon yaklaşımların tartışıldığı, geniş bir felsefi disiplin alanıdır. Örneğin, Antik Yunan felsefesinin ilk doğa filozofları ne denli materyalist filozoflar olarak nitelenseler de, evrenin başlatıcısı ya da kaynağı olarak kabul ettikleri Arkhe (ana madde-kendisinden başka nedeni olmayan mutlak varlık) kavramı yüzünden metafizik niteliği olan düşünürler olarak da kabul edilirler. Ancak arkhe'nin hava, ateş, su gibi aynı zamanda maddesel nitelikli oluşu, antik Yunan düşünürlerinin materyalist olduklarının da kanıtını oluşturur. Aynı durum, MÖ 336-264 yıllarının Stoa felsefesi için de söz konusudur. Çünkü Stoa felsefesi, taşıdığı panteist (kamutanrıci) özelliğiyle, "doğaya uygun" yaşama düşüncesini üretmiştir. Doğaya uygun yaşama ise, akılsal (logos) bir kavram olan Tanrıya uygun yaşama anlamına gelir. Stoa felsefesinde Tanrı tinsel değil, Herakleitos'un ateşi gibi özdeksel (maddesel) bir varlıktır, dahası akıllı bir varlıktır, yani Logos'tur. Böylelikle Stoa felsefesinde, Tanrı, akıl ve doğa; aynı örtüşük anlamları olan kavramlar olarak kabul edilir. Sofistler'in doğasal olan (physei), insansal olan (thesei) ikile-

mi insan-doğa çelişkinin bir çeşit anlatımıdır. İnsanın gerçekleştirdikleriyle, doğada var olanlar arasındaki bir çeşit çelişkinin anlatımıdır. Sofistler, doğada olanların yetkinliğine karşılık, insansal (thesei) düzene karşı eleştiriler geliştirirlerken, aslında içinde bulundukları toplumsal-ekonomik düzeni eleştirir kapsamına almışlardır. Doğasal ve insansal toplumsal düzen ikileme tartışması ise, düşünce tarihinde hep yaşanmış, doğanın üstünlüğünü savunan tezler; doğaya, dahası metafiziğe yenik düşen bir çeşit edilgen insanı; yeryüzünde uzlaşmaz çelişkilerin aşılabildiği, barışçıl, eşitlikçi ve adaletli toplumsal düzenin gerçekleşebileceğini savunan tezler ise, etkin, devrimci insanı simgelemişlerdir.

Hiç kuşkusuz Batı rönesansı ve aydınlanmacı felsefe, hemen tüm düşünce köklerini, Antik Yunan felsefesinden almıştır. "İnsan doğasına dönmek" düşüncesi, bu felsefenin temel sloganı olmuştur. Aydınlanmacı düşüncenin kabul ettiği bu sloganın temel düşünce çizgisinde ise; temel olarak doğal hukuk kavramı, insan hak ve özgürlüklerinin insan doğasında bulunduğu ve siyasal ya da pozitif hukuk'un temelinde insan hakları ve özgürlükleri olduğu vb savlar yatar. Rousseau'nun naturalizmi, kendi döneminde gelişme hızı kazanan kapitalist toplum düzenine karşı bir başkaldırı felsefe olma niteliğini taşır. Naturalizm, doğasal bozulmamışlığın yanında, sadeliğin, doğasal düzenin, kendiliğindenliğin (*spontan*) ve bireysel bağımsızlık duygusunun adı ya da simgesidir bir bakıma. İnsanın doğal gereksinimlerinden çıkış olarak doğal hukuk ve ulus-devlet kavramlarını üretir. Rousseau, adından söz etmese de, 18. yüzyıl koşulları içinde ve uygarlık adını verdiği, kapitalist toplumsal düzene karşı, baskısız, yetkesiz, salt doğal olan bir insan ve toplum düzenini savunur. Hobbes, devlet yönetimi kavramını, insanların "kendilerini koruma içgüdüsünden" ve buna bağlı "egoist" eğilimlerini denetim alma gereksiniminden kaynaklandırır. "İnsan insanın kurdudur" genellemesinden çıkararak devlet yönetimi-

nin mutlakiyetçi (*absolutist*) ya da monarşik olması gerektiğini savunur. Hugo Grotius ise, tam karşıt bir yaklaşımla pozitif hukuku, "doğal hukuk"tan ayırırken, savunduğu demokratik yönetim biçimini insan doğasının "iyi" olma niteliğinden türetir. Adam Smith, kişisel çıkarı anamalı liberal düzenin kamçılayıcısı olarak kabul ederken, Jeremy Bentham ve James Mill, hedonizmi, yani "hoşlanım düşkünlüğünü, toplumsal davranışı belirleyen temel güdüler olarak geliştirirler. Başka deyişle, koskocaman ekonomik-toplumsal varlık alanının kaynaklarını, bilim dışı bir mantıkla biyolojik ve psikolojik varlık alanlarından birine ya da birkaçına indirgemiş olurlar. (J. D. Bernal, 1976; Kağıtçıbaşı, 2002)

18. yüzyıl ve sonrası Aydınlanma düşüncesi, insanların doğuştan özgür ve eşit olduklarını, doğuştan onlara verilmiş temel haklarla dünyaya geldiklerini, başka deyişle "siyasal ve hukuksal özgürlük", "eşitlik", "adalet", "hak" kavramlarının bir doğa yasası olduğunu ideolojik savlarını başına koymuştur. Dahası, bu temel kavramları sloganlaştırarak ve feodalizmin "serf" adı verilen toprakla birlikte alınıp satılan köylülerini arkalarından sürükleyerek, feodalizmin çöküşünün ideolojik temellerini atmışlar ve anamalı bir yeni üretim biçiminin temel düşün stratejilerinin oluşmasında belirleyici rol oynamışlardır.

İnsan doğası kavramı, felsefi boyutuyla metafizik bir kavramdır. İnsan varlığına değişmeyen, mutlak nitelikler yüklemekle ünlüdür. Belirli hayvanlara, örneğin kedilere, köpeklerle, tilkilere vb yüklenen "nankör", "sadık", "kurnaz" vb nitelemeler gibi bir tür "mutlaklık yakıştırması" kavramının bir benzeri olarak da düşünülebilir.

1960'lı yıllarda Amerikalı Mc Gregor, endüstriyel psikoloji alanında X-Y kuramı adı altında bir kuram geliştirmiştir. Bu kuramda üretim sürecindeki çalışan insan, birbirleriyle çelişkili iki nitelik kategorisiyle tanımlanmıştır. Bu nitelikler ise, bütünüyle insan doğasına özgü niteliklerdir. Örneğin; X kuramında, insan edilgen ve durağan, dış denetimli, katı ve sert yetkeci yönetim yanlısı, sadece ekonomik güdülerle vb özellikleri olan bir varlık olarak betimlenirken, Y kuramında sosyo-psikolojik güdülerini ağır basan, iç denetimli olma niteliği yüksek, etkin ve dinamik vb nitelikleri olan bir varlık olarak tanımlanmıştır. Daha sonraki dönemlerde de geliştirilen Maslow ve Herzberg kuramlarında da, insanı tekil ve nesnel toplumsal gerçeklikten soyutlayarak ele alan yönetsel temel yanlılık hep sürdürülmüştür. (Sabancuoğlu, Tüz, 2001)

Psikoloji kuramlarında "insan doğası" kavramı

19. yüzyılda ve sonrasındaki süreç içinde gelişen psikoloji bilimi, gelişim süreci içinde özellikle bireysel insan gerçekliğini anlama ve açıklama yönünde, çok çeşitli psikoloji kuramı geliştirmiştir. Yapısalcılık (*strukturalizm*), Davranışçılık (*behaviorizm*), psikanalizm, gestalt, varoluşçuluk (*egzistansiyalizm*) kuramları, hümanistik psikoloji bunların en önemlilerinden sayılır. Genel olarak, bireyi ya da insanı, tarihsel, toplumsal-ekonomik gerçekliğin dışında sadece antropolojik bir gerçeklik olarak alıp incelemeye çalışırlar. Toplumsal, ekonomik gerçeklikten soyutlanmış insan varlığına ilişkin, kuramsal görüşler geliştirirler. Yapısalcı, varoluşçu ve davranışçı psikolojilerin dışında, hemen tüm psikoloji kuramlarında "insan doğası" kavramı, metafizik niteliğiyle ele alınmış ve "insani" incelemeye çalışan hemen tüm psikoloji kuramlarının başında yer almıştır.

Freud'un temsil ettiği psikanalizm ve yeni Freudcu akımlar, bu tür yaklaşımların ilk sıralarında yer alırlar. Freud'un psiko-analitik kuramında insan, doğası gereği öncelikle "kötü" olarak kabul edilir. İnsan do-

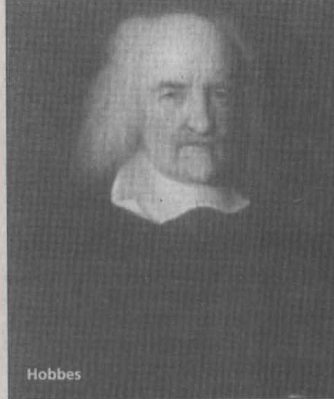
ğasının kötü olma niteliği, onun biyolojik içgüdülerinden kaynaklanır. Freud'a göre insanın biyolojik gerçekliğine ise İd adı verilir. Libidonal enerjinin taşıyıcısı olan İd, yaşam içgüdü (eros) ve ölüm içgüdü (thanatos) olarak iki organik içgüdüyle adlandırılır. Freud'a göre tüm bu içgüdüler, doğuştan ve tüm canlı organizmalarda var olduğu kabul edilen biyolojik-psikolojik güçlerdir. Eros'un türevi sevgi, ölüm içgüdüünün türevi ise yıkıcılık ya da saldırganlıktır. Böylelikle saldırganlık ya da yıkıcılık, insanın içgüdüsel doğası olarak algılanır. Yıkıcılık güdüünün bastırılması ise, tıpkı cinsel davranışlarda olduğu gibi patolojik davranışların nedenini oluşturur. Yıkıcılık kavramının içinde ise, saldırganlık, üstünlük, güç istenci gibi duygular yatar. İç ve dışa yönelik saldırganlıklar ise, mazoizm ve sadizm olarak adlandırılırlar. Tüm bu duygular ise, bireye özgü, öz koruyucu (savunucu) nitelikte olan duygulardır.

Freud'un, varsayarak doğuştan ve biyolojik gerçeklikten kaynaklandığı bu duygular -savaşa karşı olsa da- aynı zamanda yeryüzündeki savaşların da nedenidir. İnsanda doğuştan varolan ölüm içgüdüünün, dışarıya, başkalarına yönelik biçimini simgeler. Böylelikle Freud, savaşların nedenini, varsaydığı insanın biyolojik-psikolojik gerçekliğine indirgen, metafizik ve bilim dışı bir yaklaşımın özel yorumunu üretmiş olur.

Freüdyen psikolojiye tepki olarak ortaya çıkan ve Yeni Freudculuk adı verilen öteki psikanalitik kuramlarda da hemen aynı idealist-metafizik felsefi yaklaşımların izleri görülür. Jung, Erich Fromm, Karen Horney, Otto Rank, Sullivan, Karen Horney bunlardandır. Freud'un ardıllarından sayılan, ama ondan önemli ölçüde ayrı bir kuramsal metodoloji geliştiren Alfred Adler, insanı ve insan duygularını toplumsal gerçeklik bağlamında incelemeye çalışma yönünde diğer kuramcılardan ayırt edici bir nitelik taşır.

Kendini "hümanist marksist" olarak niteleyen Erich Fromm, Marx'ın gençlik yapıtlarından esin aldığı

"yabancılaşma" kavramını, önce insan-doğa ilişkisi olarak sunar. Ona göre doğadan kopma "bir çeşit bilinçdışı özgün bir günahıdır". Daha sonra, Freud ardılı kuramcılar gibi, insanın doğasında var olan insanın sevgi, bağımsızlık ve özerklik, üstün

olma ve kendini geliştirme gibi içsel gereksinmeleriyle, kimilerinin "uygarlık" adını verdikleri, burjuva kapitalist düzen-insan ilişkisini vurgular. Fromm'a göre, yaşamın amacı, insan doğasında aranmalıdır. İnsan doğası da, Amerikan hümanistik psikolojinin savlarında olduğu gibi "insan doğası değişmez ve yok olmaz" niteliktedir. Fromm'a göre de bu değişmeyen, tarih dışı insan doğasından kaynaklanan gereksinimler, kapitalist toplum yapısıyla çelişir. Bu düzen, kalıtsal olarak var olan insan gereksinimlerinin gerçekleşmesini engeller. Ona göre kurtuluş sosyalizmdir ve sosyalizm "insanın tanrıya dönmekten başka bir şey olmayan, kendi özüne dönüş" toplumdur. Bu çerçevede, sosyalizme götürülen tarihsel, ekonomik ve toplumsal gerçeklik çözümleme konusu yapılmadığı gibi, sosyalizm insanın kendi doğasına dönüşü olarak yorumlanır. Böylelikle, sosyalizm kavramı, doğrudan soyut, daha da metafizik, gerçeküstü ve düşsel bir düzlem içinde ele alınıp işlenir. Liberal, burjuva radikalizminin kapitalizmine yönelik eleştirel nitelikli tepkilerinden öteye geçmez. (Dobrenkov, 1979)

Erich Fromm'un ve öteki psikolojik kuramcılarının inceleme konusu yaptıkları insan, tıpkı varoluşçu psikolojilerde olduğu gibi antropolojik kaynaklı, soyut ve tarih dışı bir varlıktır. Toplumsal gerçekliğin üretim biçimleri ve ilişkilerine dayalı, somut, tarihsel, ekonomik, kültürel temellerden tümüyle yoksundur. Amerikan Hümanist psikolojinin kuramcılarında Maslow'un gereksinimler kuramı da, aynı tarih dışı, soyut nitelikler taşır. Bu kuramcılar, görülen yaşam deneylerinden elde ettikleri bulguları, kartondan ya da jelatinden yapılmış insan karikatürleri ya da Condillac'ın duyumlarla yamalanmış "heykel insan" betimlemesi gibi soyut, idealize edilmiş psikolojik insan betimlemeleri için kullanmışlardır. Bu tür yaklaşımlar, bu yazının kapsamına giremeyecek ölçüde çok sayıdadır.

Diyalektik yöntem açısından: Tarihsel, toplumsal, ekonomik temelleriyle insan kavramı yaklaşımı

"İnsan nedir?" sorusu felsefe disiplininin, "insan felsefesi"den kaynaklanan temel bir sorunsal alanını oluşturur. Tüm düşünce tarihi süresince bu soruya verilen yanıtlar son derece zengin ve çeşitli olmuştur. İnsanı, tek ya da birkaç değişkenle, hele "insan doğası" gibi metafizik kökenli bir yaklaşımla betimlemeye, tanımlamaya çalışan savların geçerliliği kuşkuludur. İnsanı, belirli değişkenlerle, sadece biyolojiyle, toplumla ya da sadece bireysel boyutlarla açıklamaya çalışan bilimlerin, özellikle insan bilimlerinin yetersizliği de gözler önündedir. Bu gerçek, felsefeye, bilimlerin ve özellikle de bilimlerin bir bütün olarak birlikte işlev görmesi gerekliliğinin de bir çeşit kanıtı oluşturmaktadır. Bu gerçek "Varlık alanında her şey birbirine bağlıdır ve karşılıklı etkileşim süreciyle, dinamik, gelişen bir yapı oluşturmaktadır" şeklinde ifade edilen diyalektik ilkenin bir gereğidir. Başka deyişle, insan, tarihsel, toplumsal ve ekonomik vb nesnel gerçeklerin nitelikleri ve nitelikleriyle ilişkilendirilip açıklanmadığı sürece, doğru ve gerçekçi sayılamaz.

Freud'a göre insan, biyo-psikiş-

toplumsal bir varlıktır. Bu tanımlama, yanlış değildir, kendi içinde doğru bile sayılabilir, ama eksiktir. Hele insanı, soyut insan tasarımını ya da insanın varlık alanını biyolojik, psikolojik, sosyolojik değişkenlerden oluşmuş "psikolojik bir aygıt" olarak düşünmek, bu türden yanlışlığı daha da genişletir. Freud, ayakları yerden kesik, bu soyut insan tasarımına "ruhsal aygıt" adını verir. Böylece Freud, oluşturduğu bu "ruhsal aygıt" bir takım değişkenleri yamalamış, eklemiş ve böylece tarihsel, ekonomik, toplumsal temellerden yoksun, id-ego-süper ego'dan oluşan soyut bir insan figürü yaratmış ve onu psikolojik inceleme konusu yapmıştır. Bu türden insan tasarımı, özellikle iç-güdüsel boyutlarıyla, uygarlık adı verilen toplumsal gerçeğe yabancıdır, onunla uzlaşmaz olarak ilişkilidir. Benzeri yaklaşım Eric Fromm düşüncesi için de geçerlidir. Fromm'a göre, yabancılaşma, belirli tarihsel ve toplumsal dönemlerde ortaya çıkmamış, insan onu ilk günah düşüncesi gibi doğuştan getirmiştir. Çünkü insanın doğasıyla içinde yaşadığı kapitalist toplum, doğasal olarak birbirleriyle ilişki çelişkilidir. Sosyalizm, insanı, tarihsal özüne döndürerek kurtaracaktır (Fromm, 1985). Aynı mantık yürütümüyle ama tam karşıt bir dünya görüşü yaklaşımıyla sosyalizmin de, insan doğasına aykırı olduğuna ilişkin söylemleri çevremizde çok sık görüp işittinizdir.

Psikoloji biliminin kuramcıları, belki, bu bilimin metodolojisi gereği, insan gerçekliğini tarihsel, toplumsal gerçeklikten soyutlayıp, kimi zaman abartılı genellemelerle insanı tanımlamaya çalışırken, felsefi anlamda idealizmin tuzağına düşmekten kurtulamamışlar, ancak içinde yaşadıkları toplumsal, ekonomik koşulların etkisini, kuramsal görüşlerine her vakit yansıtmaktan, kendilerini alamamışlardır. Bu olgu, onların, kendi kendilerine düştükleri düpedüz bir çelişkidir.

İnsana özgü olarak yakıştırılan "bencil", "özgeci", "iyi", "kötü", "sorumlu", "sorumsuz", "bağınalı", "bağımsız" "edilgen", "etken", "uyumlu", "uyumsuz" vb kişilik

İnsanın toplumsal bir varlık olduğuna ilişkin genellemeler, metafizik niteliğinden soyutlanıp, nesnel gerçekliğe uygun olduğu ölçüde doğrulanabilir ancak. İnsanın toplumsal birliktelik içinde yaşaması, çelişkilerini aştığı ölçüde, özgeciliği, işbirliğini ve dayanışma duygularını uyandırır ve geliştirir.

özellikleri, mutlak değişmez, doğasal nitelikler değil, belirli durum, ortam ve koşullarda, kimi kere nedensellik ilişkileriyle ortaya çıkan davranış biçimleridir. Güven-güvensizliğin, bağımlılığın ve bağımsızlığın, ben merkezci ya da özgeci, dış denetimli-iç denetimli davranışların nedeni, salt biyolojik, kalıtsal değişkenlerle değil, toplumsal-ekonomik değişkenler ya da benzeri çevresel koşulların ürünüdür. Dahası insan varlığı, ele avuca sığmayan temel gizil güçleri, üstün beyin gücü, o ölçüde gelişmiş merkezi sinir sisteminin özellikleri yüzünden, gelişim dinamiği en yüksek düzeyde olan varlıkların baş sıralarındadır. İnsanı bağımlı bir değişken olarak kabul ettiğimizde, her türlü varlık alanındaki bağımsız değişkenlerin etkileyici ve belirleyici niteliğinden koparmak olası değildir.

İnsan, insanlığın oluşumundan günümüze dek, sürekli olarak topluluk ve toplumlar içinde yaşamıştır yaşamaktadır. İnsanın toplumsal bir varlık olduğuna ilişkin genellemeler, metafizik niteliğinden soyutlanıp, nesnel gerçekliğe uygun olduğu ölçüde doğrulanabilir ancak. İnsanın toplumsal birliktelik içinde yaşaması, çelişkilerini aştığı ölçüde, özgeciliği, işbirliğini ve dayanışma duygularını uyandırır ve geliştirir. Sözgelimi, koşullar geçerli, uyarlı olduğu ölçüde, bencillik, sorumsuzluk duyguları azalır ya da biter. Üretim güçleriyle, üretim ilişkileri ilişkisi, uzlaşmaz niteliğini yitirdikçe, ben mer-

kezci davranış, özgeci davranışlara dönüşebilir, toplumun metalaşma düzeni geriledikçe, insanın yüksek değerleri, öne çıkabilir. Bireysel çıkarların, çalışma güdüsü olarak algılandığı, insan gereksinmelerinin salt "para" kazanma istemiyle özdeşleştirildiği, toplumsallaşmanın değil, güvensizlikle birlikte büyüyen bireyciliğin abartılı olarak öne çıktığı toplumlarda "kişisel çıkar" gereksinmesi en önde giden gereksinmeler düzeyine yerleşir. Emegin toplumsallaştığı ve yabancılaşmalardan, çelişkilerden kurtulduğu, dolayısıyla toplumsal güvenliğin bireysel ve toplumsal çıkarların birbiriyile bütünleştiği, insan emeginin ve yüksek değerlerinin daha çok öne çıktığı toplumlarda, insanın çalışmaya olan güdülemesi ve yaratıcılığı, salt ekonomik amaçlı güvenceden çok, insana üretme ve üretিকে kendini yenileme duygusu veren, vazgeçilemeyen temel bir gereksinim durumuna gelebilir. Alt düzey gereksinmeler karşılandıkça, üst düzey gereksinmeler gelişir. Bu yüzden aslında anamalcı düzenini değiştirilen ve zenginliği amaçlayan, bu türden insan doğası olarak kabul ettikleri "bireysel bencil çıkar" güdüsünü baş taç eden sahte bilim görünümlü, burjuva kökenli yaklaşımların geçerlilikle ilgili hiç mi hiç şanslarının olmaması gerekir.

KAYNAKÇA

- 1) Cemil Sena, *Filozoflar Ansiklopedisi*, 4. Cilt Renzi Kitabevi, İstanbul, 1976.
- 2) V.I. Dobrenkov, *Erich Fromm ve Yeni Freudçuluğun Eleştirisi*, Sorun Yayınları, çev: O. Tängöre, L. Küey, İstanbul, 1979.
- 3) Erich Fromm, *İnsandaki Yıktıcılığın Kökenleri*, çev. Şükrü Albagut, Payel yayınları, 1985.
- 4) Gülsen Kazgan, *İktisadi Düşünce*, Renzi Kitabevi, İstanbul, 1980.
- 5) J. D. Bernal, *Materiyalist Bilimler Tarihi*, çev: Enver Marlı, Sosyal Yayınlar, İstanbul, 1976.
- 6) Karl Marx, *El Yazmaları*, Çev: Kenan Somer, Sol Yayınları, Ankara, 1993.
- 7) M. Rosenthal ve P. Yudin, *Materiyalist Felsefe Sözlüğü*, Çev: Aziz Çalışlar, Sosyal Yayınlar, İstanbul, 1972.

Beynimizi yeniden inşa etmek

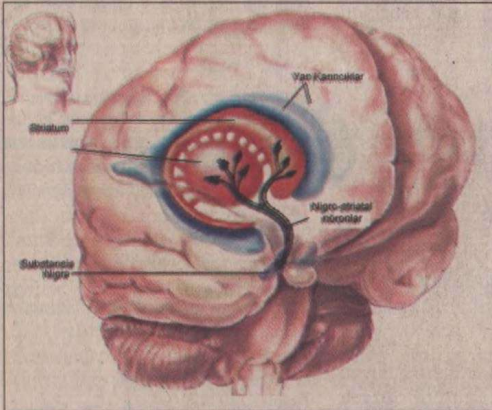
Bugün için, insan cenin naklinin ancak ağır ve ileri Parkinson hastalığında araştırma amaçlı olarak araştırma merkezlerinde yapılması önerilmektedir. Sinir sistemi hücreleri, sadece sinir hücrelerini değil bedendeki tüm hücreleri oluşturabilme yeteneklerini genetik olarak taşırlar. Embriyonal kök hücreler tam olarak dopamin üretme kapasitesine sahiptirler. Gelecekte embriyon ya da erişkin kök hücreleri kullanarak Parkinson hastalarının kendi bedenlerini kendilerinin yenilemesini sağlayabilirler.

Uz. Dr. Sultan Tarlacı

(Nöroloji Uzmanı)

Parkinson hastalığında hücre nakli

Erişkin beyindeki sinir hücreleri (nöronlar) kendini yenileme yeteneğinin ortaya konulması yozlaştırıcı hastalıklardan olan amiyotrofik lateral sklerozun (ünlü astrofizikçi Stephen Hawking'in hastalığı), Parkinson hastalığı, omurilik zedelenmeleri, multipl skleroz, inmeler, travma tedavisinde yeni umutlar ve atılımlara neden olmuştur. Yapılan istatistiklere göre; Parkinson hastalığı ve Alzheimer hastalığı gibi yozlaştırıcı hastalıklar, 2040 yılında gelişmiş ülkelerde kanserin önüne geçerek yaşlılar arasında en önemli ölüm nedeni olacaktır. Dolayısıyla bu hastalıklara karşı tedavi başarısı elde etmek, insanın yaşam süresini uzatma açısından büyük bir adım olarak görülmektedir.

Parkinson hastalığında Substantia Nigra (SN) olarak adlandırılan bölgede nöronların azalmasıyla, bir nöroletici olan dopamin yeterince salgılanamaz. Striatum olarak adlandırılan bölgeye SN'dan uzanan nöron uzantıları görevini yapamaz ve hastalık belirtileri ortaya çıkar. Kök hücre aktarımı SN'a yapılır ve bu yolla eksik olan dopamin üretimi arttırmaya çalışılır.

Kök hücre araştırmalarının Parkinson hastalığında tedavi edici olarak kullanılması, merkezi sinir sisteminin yeniden inşa etmek için en iyi ve en çok çalışılan örnektir. Hem hücre aktarımı hem de büyütücü faktörlerin kullanımı yaygın araştırma altındadır. Her iki yaklaşım da umut vericidir. Bu özellikle cenin beyin dokusunun nakli konusunda söylenebilir. Parkinson hastalığı, genellikle 50 yaşından sonra ortaya çıkan hareket bozukluğudur. Ellerde kontrol edilemeyen titreme, hareketlerde yavaşlama, zorlu ve küçük adımlarla yürüme, istemli hareketleri zorlu başlatma ile karakterizedir. Bu sorunlar beynin

derinliğindeki özel bir grup hücrenin ölmesi nedeniyle ortaya çıkar. Bu yapı Substantia nigra (SN) olarak adlandırılır. SN'da bulunan bu nöronların uzantıları striatum olarak adlandırılan kavudat ve putamen çekirdeklerine (nöron gruplarından oluşan yerel alanlar alan) ulaşır. Bu hücreler kimyasal bir sinir ileti-

si olan ve sinir hücreleri arasında uyarıların birinden diğerine geçmesini sağlayan dopamin üretirler. Dopaminin temel işlevi bu bölgede, sinirler aracılığıyla vücut hareketlerini kontrol etmektir. Bu hücreler öldüklerinden (ya da belli sayının altında azaldıklarında) daha az dopamin üretirler, bunun sonucunda da yukarıda bahsedilen hareket zorlukları ortaya çıkar. Bugün için bu hücrelerin neden öldükleri kesin olarak bilinmemektedir. Parkinson hastalığının tedavisinde, eksik olan dopaminin dışardan ilaç olarak doğrudan kullanılabilir. Çünkü, farmakolojik özellikleri nedeniyle kan-beyin engelini geçerek ilgili alanlara ulaşmaz. Bu nedenle öncülü olan L-DOPA kullanılır. L-DOPA beyine geçerek bir enzimle dopamine dönüşür. Hemen hemen tüm hastalarda, özellikle hastalığın erken dönemlerinde L-DOPA şikayetleri düzeltilir. Ancak, hastalığın süresinin uzaması ve bu süreçte nöronların kaybının devam etmesiyle etkisi azalmaya başlar ve sonra kaybolur.

Parkinson hastalığında hücre naklinden amaç laboratuvar ortamındaki dopamin salgılayan hücrelerin beyinde eksik olan yerine yerleştirilmesidir. Tam olarak olgunlaşmış ve gelişmiş dopamin salgılayan nöronlar, kadavralardan alındıktan sonra nakil yapıldığında yaşamazlar. Yine, tam işlevsel bir düzelme yaşayan ve dopamin salgılayan nöronlardan ziyade, aktarılan nöral dokunun hedef nöronlara (striatum) ve hücre çevreleri ile uygun bağlantıları sağlaması-na bağlıdır.

Parkinson'un tedavisiyle ilgili girişimler

Parkinson hastalığında doku aktarımı konusunda ilk girişim 1979'da başlamıştır. 1979'da iki grup araştırmacı, sıçanlarda oluşturdukları Parkinson hastalığı tedavisi için ceninden aldıkları dopamin salgılayan nöronların aktarımıyla düzelme olduğunu gösterdiler. 1980'lerde Anders Bjorklund (1) ve ekibi bu çalışmayı maymun modellerinde denedi. Bu çalışmada önemli bir sonuç olarak, işlevsel düzelmenin esasen konakçıya nakledilen sinir hücrelerinin diğer bölgelerle bağlantı kurmasına bağlı olduğu ortaya konuldu (nigro-striatal bağlantılar).

Bu dönemde önce hastaların kendisinde bulunan (otolog nakil) ve dopamin salgılayan böbrek üstü bezi merkezinden (adrenal medulla) yararlanıldı. Alınan böbrek üstü bezi kromaffin hücreleri özel bir ameliyat tekniği ile Parkinson hastalarının ilgili beyin kısmına yerleştirildi. Başlangıçta, çalışmayı ilk yapanlarca hastalarda çok belirgin bir düzelme olduğu ileri sürülürken daha sonra yapılan aynı çalışmalarla iyi düzelme sonuçlarına ulaşılamadı. Bir yıl sonra yararlı etkisinin kaybolduğu gözlemlendi. Bunun yanında cerrahi girişim olarak da zordu. Aynı anda iki cerrahi ekip tarafından yapılması gerekiyordu. Bir ekip batını açıp böb-

En solda sağlıklı bir kişiden elde edilen pozitron emisyon tomografisi (PET) görüntüsü. Ceninden alınan hücrelerin nakli öncesi ve sonrası (12 ay sonra) Parkinson hastalığı olan bir hastadan elde edilen PET görüntüleri. Sağdaki iki görüntüde ise nakli yapılmadan, cerrahi girişim uygulanan hastaya alt cerrahi öncesi ve sonrası görüntüleri. Radyoaktif madde ile işaretlenmiş 18F-Fluorodopa (kırmızı) tutulumunun, Parkinson hastalarında ceninden alınan kök hücrelerin nakledilen sonra neredeyse normale yaklaştığı görülmekte. Yalnız başına cerrahi uygulanan hastada ise cerrahi sonrasında 18F-Fluorodopa tutulumunda belirgin azalma görülmekte (N Eng J Med 2001;344 (10) s. 710'den izin ile).

rek üstü bezini çıkarıyor (adrenalektomi), bezden merkezi kısmın ayrılmasını sağlıyordu. Diğer ekip ise kafaya yapılan bir cerrahi girişimle (kraniotomi) genellikle beyinde, sağ yandaki kaudat çekirdeğe bu dokuyu yerleştiriyordu. Bu iki ameliyat nedeniyle, ameliyat uzun sürüyordu ve düzelme de çok uzun zaman gerektiriyordu. Hastalarda, ölüm oranları bu zorluklardan dolayı yüksekti. Zaman içerisinde yeni yöntemler geliştirildi. Stereotaksik (kafatasını tam açmadan, nakledilecek bölgenin üç boyutlu koordinatlarını tespit edip, küçük deliklerden görüntülü bilgilereyar yöntemi ile girişim yapma) cerrahi girişimler uygulanmaya başlandı. Aktarılan dokuya beraber periferik (çevresel) sinir dokularının aktarımı, büyütücü faktörlerin kullanımı, cenin böbrek üstü bezi merkezinin kullanımıyla nakledilen hücrelerin yaşam süresi kısmen uzatıldı. Ancak, yine de bu girişimin ölüm oranının yüksek olmasından dolayı uygulanması önerilmemektedir (2).

Buna alternatif bir diğer hücre nakli yöntemi ise, ceninin beyin dokusunda gelişen dopamin salgılayan nöronları alıp hastaya (konakçıya) nakil etmektir. Ceninin üst beyin sapı (mezensefalon) ön kısmı dokusunun Parkinson hastalarına nakledilmesi birçok nedene dayanarak düşünülmüş ve daha sonra hastalara uygulanmıştır. Bunlardan ilki, Parkinson hastalığında nispeten seçici ve yerel olarak üst beyin sapının bir parçası olan SN'da dopamin salgılayan sinir hücrelerinde kayıplar olur. İkincisi, öncül veya nöroileticilerin

hedeflerini uyaran (agonist) ilaçların kullanımıyla hastalarda düzelme ortaya çıkar. Üçüncüsü, deneysel olarak Parkinson hastalığı modeli oluşturulan hayvanlara dopamin içeren nöronların nakledilmesi hastalık belirtilerini ortadan kaldırır ya da azaltır. Dördüncüsü, hayvan modellerinde nakledilen hücreler konakçının striatumundaki hücrelerle bağlantı kurarlar. Bütün bu verilerin sonucunda, araştırmacılar Parkinson hastalarına insan cenini üst beyin sapı hücrelerini aktarmak için yöntemler geliştirdiler. Birçok çalışma yapılmış olmasına rağmen, hemen hepsinde az sayıda hasta gruplarıyla çalışılmıştır. Bu çalışmalarla birlikte, böbrek üstü bezi merkezi nakillerinde rastlanmayan ama daha çok tartışma ve araştırma gerektiren sorunlar ortaya çıktı. Dokuların nasıl elde edileceği, nasıl saklanacağı, hangi tekniklerle nakledileceği, bağışıklık sistemini baskılayıcı ilaç kullanılıp kullanılmayacağı ve belki de en önemlisi etik-ahlaki sorunlar (3). Etik sorunlar klinik insan çalışmaları sınırlayan en önemli tartışma alanıdır.

Hücre aktarımlarında, çeşitli tıbbi nedenlerle düşük yaptırılmış ceninlerden elde edilen beyin dokuları kullanılmıştır. Vericilerin yaşı genellikle doğum sonrası 5 - 17 haftalıktır. 10 haftadan daha yaşlı dokular daha çok farklılaşmış ve sinir uzantılarını diğer hücrelere daha belirgin gönderirler. Tüm hastalardan iyi sonuçlar alınmamasıyla birlikte gelecek için umut verici sonuçlar elde edilmiştir. Pozitron emisyon tomografisi (PET) kullanılarak, aktarılan cenin

Önlü Astrofizikçi Stephen Hawking'in, bugün tedavisi olmayan amiotrofik lateral skleroz hastalığı mevcut.

sinir hücrelerinin işlevini yapıp yapmadığı anlaşılmaya çalışıldı. Bunun için hücre aktarımı öncesi ve sonrası görüntüler elde edilerek karşılaştırıldı. Radyoaktif madde ile işaretlenmiş 18F-Fluorodopa tutulumunun, Parkinson hastalarında ceninden alınan kök hücre nakledildikten sonra neredeyse normale yaklaştığı görüldü. Yalnız başına cerrahi uygulanan hastada ise cerrahi sonrasında 18F-Fluorodopa tutulumunda belirgin azalma olduğu tespit edildi.

İlaç tedavisi alan gruplarla, hücre aktarımı yapılmadan uygulanan cerrahi girişim arasında hastaların iyileşmeleri belirgin farklılık göstermezken, hücre nakli yapılan hastalarda klinik olarak daha belirgin düzelme tespit edilmiştir. Parkinsonizm olarak adlandırılan ancak Parkinson hastalığına göre farklı nedenlerle ortaya çıkan hastalıklara ise nakil sonrası ilk yılda dopamin üreten nöronların belirgin büyümesi ve gelişmesine rağmen klinik düzelme tespit edilememiştir. Düzeltmenin ortaya çıkamaması genellikle hastaların daha yaşlı olmasıyla ilişkilendirilmiştir. Embriyonal hücre aktarımı bu nedenle 60 yaş ve altındaki Parkinson hastalarında önerilmektedir.

Hücre nakli sonrası değişik nedenlerle ölen hastaların beyinleri incelenmiş, aktarılan kök hücrelerin diğer hücrelere uzantılar gönderdikleri ve işlevlerini en azından önceki duruma göre belirgin şekilde arttırdıkları tespit edilmiştir. Bu çalışmalar plasebo kontrollü yapılmadığından ortada yine de bir soru vardır. 1989'da ileri Parkinson hastalığı bulunan iki hastaya üç ceninden alınan (7 - 9 haftalık ceninler) cenin üst beyin sapı hücre süspansiyonları aktarıldı. Ancak, belirgin bir düzelme elde edilemedi. Daha sonraları yapılan çalışmalarda da düzeltmenin birçok faktöre bağlı olduğu, birçok çalışmada ortaya konuldu. Çalışmalarda kullanılan metotlar ve hasta seçimleri, hastalık ağırlıklı ve farklı olduğundan uygun şekilde karşılaştırmalar yapmak da zor olmaktadır. Bugün için, insan cenin naklinin ancak ağır ve ileri Parkinson hastalığına araştırma amaçlı olarak araştırılma merkezlerinde yapılması önerilmektedir.

Son 15 yıldır, yozlaşmaya bağlı bir hastalık olan Huntington hastalığı da kök hücre nakli ile düzeltilebilir bir hastalık olarak görülmektedir. Parkinson hastalığının tersine, aşırı-istemsiz hareketler ve konuşma-yutma bozukluğu ile karakterizedir. Beraberinde bilişsel işlevlerde yıkım da eşlik eder.

¹ Sinir sistemi hücreleri, sadece sinir hücrelerini değil bedendeki tüm hücreleri oluşturabilme yeteneklerini genetik olarak taşırlar. Embriyonal kök hücreler tam olarak dopamin üretme kapasitesine sahiptirler. Gelecekte embriyon ya da erişkin kök hücreleri kullanarak Parkinson hastalarının kendi bedenlerini kendilerinin yenilemesini sağlayabilirler.(4)

Huntington hastalığında kök hücre

Son 15 yıldır, yozlaşmaya bağlı bir hastalık olan Huntington hastalığı (HH) da kök hücre nakli ile düzeltilebilir bir hastalık olarak görülmektedir. HH genetik bir bozukluktur ve striatum olarak adlandırılan beyin bölgesinde bulunan hücrelerin yozlaşmasıyla karakterizedir. Öldürücü bir hastalıktır. Bu hastalıktan ABD'de 30 bin kişi etkilenmiştir ve 150 bin kişi de hastalığın ortaya çıkması riski altındadır. Parkinson hastalığının tersine, aşırı-istemsiz hareketler ve konuşma-yutma bozukluğu ile karakterizedir. Beraberinde bilişsel işlevlerde yıkım da eşlik eder. 1993 yılında hastalıkla ilişkili gen tespit edildi. Trinükleotid tekrar olarak adlandırılan sitozin, adenin, guanin (CAG) bazları normalde olan 11-30 tekrardan daha fazla tekrarlar (36-125 arası) "huntingtin" proteini oluşturarak hastalığı ortaya çıkarır. CAG'da tekrar sayısı arttıkça hastalık o kadar erken ve yıkıcı olarak ortaya çıkar. HH'da kullanılan hücre aktarımı mantığı Parkinson hastalığından farklıdır. Kemirgenlerde ve

insan dışı primatlarda türler arası (xenograft) ve tür içi (allograft) cenin striatumu hücreleri aktarıldığında yaşadıkları, diğer hücrelerle bağlantı oluşturdıkları, hareketset ve bilişsel işlevleri düzelttikleri gösterilmiştir.

Normal striatum bölgesi nöronları gibi, aktarılan hücreler yerleşimsel olarak beyin kabuğundan gelen nöron uzantılarıyla bağlantıya geçtiği ve uygun striatum bölgelerine de uzantılar gönderdiği gösterilmiştir. Birçok çalışma ile nöral halkanın yeniden oluşumunun fizyolojik olarak aktif olabileceği ve HH'da oluşan yozlaşma ile hareket sisteminde ortaya çıkan istemsiz hareketleri normale yaklaştırabileceği gösterilmiştir. Ceninden doku aktarımı yapılan ve 18 ay yaşadıkları sonra ölen hastada nakledilen dokuların ne durumda olduğunu anlamak için incelenmiş ve aktarılan olgunlaşmamış cenin dokuların yaşadığı, tam ve olgun hücrelere farklılaştıkları görülmüştür. Yine bu hücreler yapısal anlamda normal striatuma görülen birçok farklı hücre tipine farklılaşmışlardır. Yapılan özel boyalarla da farklı nöronlarla uygun bağlantıya geçtikleri de ortaya konmuştur. Bu hastalıktaki önemli bir gözlem de bağışıklık durumu hakkındadır. Nakledilen cenin dokusunun, hastanın 18 aylık yaşam süresince sadece ilk altı ay bağışıklık sistemini baskılayıcı ilaç kullanmasına rağmen, bağışıklık sisteminin ret edildiğine dair kanıtlar tespit etmediler. Aktarılan hücrelerde, hastanın yozlaşan hücrelerinde görülen ve hastalığın bir ölçüde göstergesi olan hücre içi cisimciklere rastlanmadı. Yani, aktarılan hücrelerde bir yozlaşma söz konusu değildi. Bu sonuçlar, Huntington hastalığının tedavisinde cenin dokusunun nakledilmesini destekler niteliktedir. Tedavi edilemez gözüyle bakılan bu hastalar için bir umut ışığı yakılmaktadır.

Omurilik hasarında kök hücre

MÖ 1500 yılında Mısır'da kaleme alınmış olan *Edwin Smith Cerrahi Papirüsü* nde şöyle yazar: "Eğer hoyun travması almış bir kişiyi muayene ederseniz ... ve her iki kol ve ayağında hissin kaybolduğunu, bunları hareket ettiremediğini ve onun

Edwin Smith Cerahî Papirüsü. Kirmızı bölgeler parçada geçen alıntıları göstermektedir.

idrarını tutamadığını tespit ederseniz ... bu bir boyun omurgasının yer değiştirmesinin neden olduğu omurilik kesilmesinden dolayıdır. Bu tedavi edilemeyen bir durumdur. "(5) Aradan 3500 yıl geçtikten sonra omurilik yaralanmaları tedavisinde ne durumdayız?

Omurilik yaralanmaları genellikle kazalara bağlı ortaya çıkmaktadır. Kazaların başlıca nedeni trafik kazalarıdır. ABD'de yapılan bir çalışmaya göre, omurilik zedelenmelerinin yaklaşık yüzde 40'ı trafik kazalarına bağlı olarak ortaya çıkarken, yüzde 25'i şiddetle, yüzde 5-10'u ise spor kazalarına bağlı olarak meydana gelmektedir. Gelişmiş ülkelerle hesaba katıldığında her yıl omuriliği hasar gören 32 bin hasta ortaya çıkmaktadır. Bu her 16 dakikada yeni bir hasta ortaya çıkması demektir. Avrupa'da spor yaralanmaları şiddetle bağlı yaralanmalara göre daha yüksektir. Bunlara ek olarak multipl skleroz (yaygın adıyla MS) gibi, sinir liflerinin bütünlüğü bozulmadan hücre uzantılarının etrafındaki myelin (bir elektrik kablo telinin etrafında bulunan ve yalıtkanlığını sağlayan plastik kaplama gibi, sinir hücrelerinin uzantılarının etrafını saran yağdan oluşan kılıf) ya da myelini oluşturan hücrelerin (oligodendrositler) bağışıklık sisteminde ortadan kaldırılması sonucu da omurilik zedelenmesi ortaya çıkar. Omurilik hasarlarının seviyesine ve göre hastalar ya el ve kollarının her ikisini ya da sadece alt uzuvlarını kullanamazlar. Yine duysal liflerin etkilenmesine bağlı hislerde kayıp ortaya çıkabilmektedir. Felçlerin ağırlığı ise hasarın tam ya da kısmi olmasına göre değişmektedir.

Omurilik hasarının ve buna bağlı felçlerin tam olarak düzeltilmesi olasılıkla gelecekte mümkün olacaktır. Hasarla omurilikteki birçok hücre tipi yok olur. Esas sorun, sinir hücrelerinin temel uzantısı olan yapıların (aksonlar) kesilmesinden kaynaklanır. Birçok omurilik yaralanmasında omurilik tam olarak kesilmez ve en azından bir kısmı sağlam kalır. Sağlam kalanlar da çevredeki hücrelerin yeterli yardımını alamadan işlevlerini tam olarak yerine getiremezler. Özellikle, myelin yapan ve düzelmeye yardımcı olan hücrelere (oligodendrositler) yardımcı olmak ve myelin yapımını sağlamak için araştırmacılar yeni yöntemler geliştirme çabasıdadır. Kök hücrelerin kemirgenlerde, myelin yeniden yapımını sağladığı gösterilmiştir. Özellikle fare embriyosundan elde edilen oligodendrositlerin deneysel hasar oluşturmış omurilik bölgesine enjekte edilmesiyle myelin yapımını arttırdıkları gösterilmiştir. Buna ek olarak da farelerin hareket işlevlerinde de kısmen bir artış gözlemlenmiştir. Kültüre edilmiş ve çevresel (periferik) sinir sisteminde elde edilmiş Schwann hücrelerinin (oligodendrositlerle aynı görevi yapan ama merkezi sinir sisteminde değil de periferik sinir sisteminde bulunan hücre tipi) omuriliğe aktarıldığında sinir hücresi uzantılarında (akson) belirgin büyüme oluşturmamışları halde, aksonların çevresinde bulunan myelin yapımını arttırmışlardır.

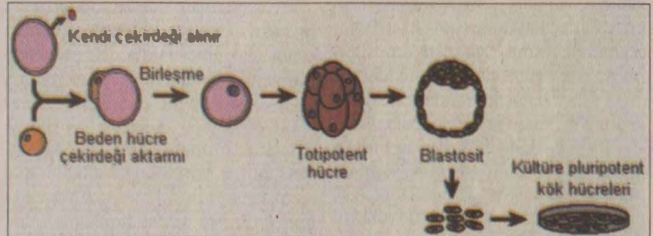
Son yıllarda yapılan çalışmalarda, koku alma duyumuzun omurilik ha-

sarında yararlı işlevi olabileceği gösterilmiştir. Koku duyusunu alan koku şişkinliği (olfactory bulb) burnumuzun tavan kısmında bulunur ve hücreleri yaşam boyu kendini yenileme yeteneği vardır. Koku siniri bunun uzantısıdır. Koku sinir hücrelerinin çevresini saran hücreler özelleşmiş glia hücreleridir. Bu hücreler Schwann hücrelerinden daha fazla büyüme yetenekleri vardır. Bu hücrelerin tam omurilik hasarı olan farelere nakledilmesinden sonra sinir hücrelerinde akson uzamasını sağladıkları, konakçı destek hücreleriyle bağlantı oluşturdıkları ve hareket kısmen imkan verdiği görülmüştür.

Ancak, bu konudaki çalışmalar henüz emekleme aşamasındadır ve pratik insan uygulamalarına geçilmesi için zaman gerekmektedir. Bugün için papiriste yazan ne yazık ki hâlâ geçerlidir...

Bir sorun: Bağışıklık sistemi

İnsanlarda bağışıklık sisteminin embriyon kök hücreleri (EKH) reddetmesi konusu bugün için açık değildir. Bu konu yeni çalışmaları beklemektedir. Merkezi sinir sistemi diğer dokulara göre kapalı bir ortam gibi gözükse de bağışık yanıtı diğer dokular kadar güçlüdür. Genellikle, hücreye bağlı bağışıklık yanıtı Sınıf I MHC (Major Histocompatibility Complex) ile ortaya çıkar ve hücreler kendinden olanla kendinden olmayanı bu şekilde ayırabilirler. EKH'lerinin bağışıklık sisteminde reddedilmesi gelecekte genetik mühendisliğiyle engellenebilir. Kök hücrelerdeki genetik bilgi yerine alınım genetik bilgisinin yerleştirilmesiyle "yabancı" olması ve bağışık

Konakçı bedenindeki bağışıklık sisteminde aktarılan kök hücreleri korumak için, kök hücreler oluşturulmadan önce kişinin kendi bedeninden alınan bedensel hücre (somatik, yumurta ve sperm hücresi dışında bir hücre) çekirdeği ve genetik yapı yumurtanın çekirdeği ile değiştirilir (SCNT tekniği, Somatic Cell Nuclear Transfer).

yanıtı engellenebilir. Örneğin, dokunun aktarılabildiği hastanın deri hücrelerinden birinden genetik bilgi alınarak, yumurtanın çekirdeği içine enjekte edilir (tedavi edici klonlama). Bu şekilde yumurta "döllendir" blastosit aşamasına kadar canlı dışında kültürde çoğaltılır. EKH'ler iç hücre tabakasından alınır, tam veya kısmen farklılaşırlar, ancak genetik ve bağışık açıdan dokunun alıcısına kesinlikle uyum gösterirler. Böylece aktarılabilecek kök hücrelerin reddedilmesinin önüne geçilebilir.

Hayvanlardan alınan kök hücrelerin insanlara aktarılması beraberinde hayvan hastalıklarının da aktarımına neden olabilir.

Parkinson hastalığında aktarılan hücrelerin reddedilmesini engellemek için bağışıklık sistemini baskılayan ilaçların kullanılıp kullanılmayacağı konusu bugün için belirsizdir. Hayvanlarda cenin alogreftleri, herhangi bir baskılayıcı ilaç kullanılmadan uzun süre yaşarlar. Ancak bu durumun insanlarda da geçerli olup olmadığı kesin değildir. Kemirgenlerde, tek örnekler şeklinde olan alogreftlerin reddedildiği gösterilmiştir. İnsanlarda yapılan nakiller sonrası ampirik olarak siklosporin kullanılmaktadır. Ancak, cenin dokusu nakli yapılmış ve bağışıklık sistemini baskılayan ilaç kullanılmaması hastaların ölümlünden sonra yapılan otopsielerinde, nakledilen dokunun reddedildiğine dair bağışık yanıtlara rastlanmamıştır. Yine, önceden bağışıklık sistemini baskılayan ilaç alan hastalarda, ilaç kesimi sonrası yapılan fonksiyonel beyin görüntüleme çalışmalarıyla da, nakledilen dokuların reddedilmeden yaşamaya devam ettiği gösterilmiştir. Bu nedenle, nakil sonrası uzun süreli bağışıklık siste-

mini baskılayıcı ilaç kullanımı önerilmemektedir.(6)

Kök hücre kullanımı güvenilirliği

Nakledilen insan kök hücreleri biyolojik yapıdadırlar ve konakçının yapısıyla etkileşime girerler. Bu nedenle vericideki hastalıkların konakçıya aktarımına neden olabilirler. Embriyo, cenin veya erişkin kökenli insan kök hücrelerinin aktarımında verici kaynakları olası hastalıklara karşı eldeki tüm testlerle taranmaktadır. Vericide olası enfeksiyonlar,

hastalıklar ve ailesindeki genetik hastalıklar sorgulanmaktadır. Verici HIV-I; HIV-II; HTLV-I; hepatit A, B ve C; sitomegalovirüs, toksoplazmozis ve herpes simpleks virüsleri yönüyle taranır. Ek olarak, cenin dokusu aerobik ve anaerobik bakteriler, mantarlar, her-

pess simpleks ve sitomegalovirüs için kültüre edilir. Örnekle olarak, ailesinde veya vericide kalp hastalığı olması, kalp kasi dokusu oluşturmak için kök hücre alınması önünde bir engeldir. Veya genetik analizde alfa-sinüklein geninde mutasyon olması, vericinin kök hücrelerinin Parkinson hastalığında kullanılmayacağını gösterir. Çünkü nadir görülen ve erken ortaya çıkan Parkinson hastalığında bu gende mutasyon tespit edilmiştir. Dolayısıyla, aktarılabilecek nöral kök hücrelerin bu mutasyonu göstermesi aktarımın boş bir çaba olmasıyla sonuçlanabilir.

Kök hücreler elde edildikten sonra nakil için uygun kültür ortamlarında, büyüme faktörleri ve diğer kimyasal maddelere gerek duyarlar. Dolayısıyla kültür ortamlarında enfeksiyon ajanları yönüyle sıkı kontrol altında tutulmalıdır. İneklerden elde edilen serumların kullanımının nasıl güvenilir hale getirileceği önemlidir. Bu hayvanlardan deli dana hastalığı (bovine spongiform encephalopathy, BSE) bulaşabilmektedir ve İngiltere'de bir dönem salgın

oluşturmuştur. Dolayısıyla, bu bulaşmanın önüne geçmek için BSE olmayan ülkelere elde edilen serumlar kullanılmaktadır. BSE ile bulaşmış etlerin yenmesi Creutzfeldt-Jakob hastalığının yeni bir türüne (nvCJD) neden olmaktadır. Bu hastalık temelde beyin dokusunu etkiler ve sonuç değişmez olarak öldürücüdür. Dolayısıyla sinir sistemine kök hücre aktarımı yapılacak kişilere, aktarılabilecek hücreler bu yönden sıkı sıkıya araştırılmalıdır. Ancak, bugün için bu hastalığı tam anlamıyla ortaya koyan tarama testi geliştirilmemiştir. Yine hayvanlardan alınan kök hücrelerin insanlara aktarılması beraberinde hayvan hastalıklarının da aktarımına neden olabilir.

Kök hücrelerin sinir sistemi hastalıklarında kullanımı, bugün tedavi edilemez kabul edilen birçok hastalığın tedavisinde yeni ufuklara ve bakış açılarına neden olacaktır. Işığışimdiden görüyoruz. Aydınlanmaya çok yakın bir gelecekte...

DİPNOTLAR

- 1) Bjorklund, A. ve Lindvall, O. Self-repair in the brain. *Nature*. 2000; 405, 892-895.
- 2) Evaluation of surgery for Parkinson's disease. A Report of the Therapeutics and Technology Assessment Subcommittee of the American Academy of Neurology. *Mark Hallett ve ark. Neurology* 1999; 53:1910
- 3) Evaluation of surgery for Parkinson's disease. A Report of the Therapeutics and Technology Assessment Subcommittee of the American Academy of Neurology. *Mark Hallett ve ark. Neurology* 1999; 53:1910
- 4) Dunnett, SB., Bjorklund, A. ve Lindvall, O. (2001). Cell therapy in Parkinson's disease - stop or go? *Naf. Rev. Neurosci.* 2, 365-369.
- 5) *Edwin Smith Surgical Papyrus, Case 31. Thebes, c. 1550 BC. Taken from Breasted, J. H. (ed.) The Edwin Smith Surgical Papyrus © The University of Chicago Press, 1930.*
- 6) Jeffrey H. Kordower ve ark. Neuro-pathological Evidence of Graft Survival and Striatal Reinnervation after the Transplantation of Fetal Mesencephalic Tissue in a Patient with Parkinson's Disease. April 27, 1995, Number 17. *Volume* 332: 1118-1124.

MEDYA ELİNİZİN ALTINDA

- ✓ Online Bağlantı
- ✓ Yazılı Basın Takibi
- ✓ Görsel Basın Takibi
- ✓ Elektronik Basın Takibi (Portal ve Haber Siteleri)
- ✓ Medya Ölçümleme ve Değerlendirmesi
- ✓ Arşiv
- ✓ Deşifre (sesi yazıya aktarma)

MTM MEDYA TAKİP YAYINCILIK VE
İLETİŞİM MERKEZİ

Tel: 0212 442 20 82 www.medyatakıp.com

ODTÜ Öğretim Elemanları Derneği'nin kamuoyu duyurusu Ders kitaplarında evrim kuramından bahsedilmiyor

Biz bilim insanları, öğretmenler ve veliler olarak uzunca bir süredir Türkiye'de eğitimin içeriğinin bilim-sellikten uzaklaşmasını kaygıyla izliyoruz. Bu uzaklaşmanın en açık görüldüğü konuların başında biyoloji eğitimi ve evrim kuramı (teorisi) gelmektedir. Oysa evrim kuramı yüzyılı aşkın zamandır dünyada biyoloji başta olmak üzere tüm doğa bilimlerinde temel bir kuram olarak kabul edilmekte, sadece evrim kuramına akademik eğitim ve araştırma yapan ilâhî bilimlerin dünyadaki sayısında sürekli bir artış gözlenmektedir.

Evrim kuramının geçerliğinin toplumsal alanda tartışıldığı çok az ülke bulunmaktadır. Bu ülkelerin başında ABD, sonra da Türkiye gelmektedir. Evrim kuramı, yeryüzündeki biyolojik çeşitliliğin bilimsel açıklamasıdır. Tartışma, biyolojik çeşitliliğin bilimsel açıklaması ile dinsel kökenli, bilime ve bilimsel düşünceye karşı bir açıklamasını, bir dogmayı savunanlar arasında yaşanmaktadır. Türkiye'de evrim kuramı tartışmaları, 1970'lerin sonlarında dinin siyasetteki rolünün giderek artmasıyla yoğunlaşmaya başlamıştır. Çünkü bilimin ışığıyla aydınlanmış bir Türkiye, dini siyasete alet eden gerici zihniyetin son anlamına gelmektedir.

ABD'de tüm çabalarına karşın, yargı önünde defalarca görüşlerinin bilime değil dine ait olduğu, fen derslerinde evrime bir seçenek olarak öğretilmesinin anayasanın laiklik ilkesine aykırı olduğu gerekçesi ile yenilgiye uğrayan Hristiyan köktendincileri, Türkiye'de 1985 yılından bu yana görüşlerini Milli Eğitim Bakanlığı ile işbirliği içinde okullarımıza evrime bir seçenek olarak sokmayı başarmışlardır. İlköğretim programında olmamasına karşın 1990'lardan bu yana bu görüş, ilköğretim fen bilgisi kitaplarında da yerini almıştır. Yine 1990 yılında evrim kuramı, ortaöğretim son sınıfların son konusu haline getirilerek, fiilen işlenmesinin önüne geçilmiştir. 2004 yılında Ankara'nın Mamak ilçesinde evrim kuramını "vaktinden önce" anlatan bir öğretmen

"öğrencilerin beyninde tahribata yol açtığı" gerekçesi ile soruşturmaya tabi tutulmuş ve son olarak, 2005-2006 öğretim yılı için hazırlanan ilköğretim sekizinci sınıf fen bilgisi ders kitabından evrimi kuranın ilişkin en önemli paragraflar çıkarılmıştır.

Sonuç olarak bugün evrim kuramının ilköğretim ve orta öğretimde fiilen işlenebildiği yegane sınıf olan sekizinci sınıf fen ve teknoloji dersinin Türkiye genelinde kullanılacak tek kitabından kuramın temel ilkelerinin hiçbirinden söz edilmemektedir. Dahası, İslam'ın evrim kuramı ile geliştiği belirtilmekte ve yaratılış görüşüne yer verilmektedir: "Ancak bu bilginler (Farabi, İbni Sina, İbni Miskeveyh ve İbni Haldun), türdeki değişimlerin sınırlı olduğunu, bir türün başka bir türe dönüşemeyeceğini ve ayrı ayrı yaratıldıklarını ileri sürmüşlerdir". Bu ifade ile yüzyıllar öncesinde yaşamış İslam düşünürlerinin görüşleri çağdaş bilimin kuramlarına eşdeğerde bir seçenek olarak sunulmakla kalmayıp, aynı zamanda bu düşünürlerin görüşleri çarpılarak bilimsel sahtecilik yapılmaktadır. Arasına girmeyi hedeflediğimiz ülkelerin hiçbirinde biyoloji eğitimi böyle çağdaş anlayışla veril-

memektedir.

Fen Bilgisi ders kitabında yapılan son değişiklikler, konunun 8. sınıf öğrencilerinin anlama kapasitesini aştığı gerekçesi ile yapılmıştır. Eğitimcilerin işi, bilimsel bir kurama karşı bazı İslam düşünürlerine atıfta bulunarak destek aramak ya da kuramın yanlış anlaşılmasını sağlayacak değişiklikler yapmak değil, diğer çağdaş ülkelerde olduğu gibi, onu öğrencilerin anlayabileceği şekilde sunmanın yollarını aramaktır. Türkiye'de bilim insanları ve öğretmenlerin bilimsel gelişmeleri izleme, bilimsel araştırma yapma ve bilimsel bilgi ve düşünceyi yeni kuşaklara aktarma yükümlülükleri hiç bir kurum, parti ya da kişi tarafından engellenmemelidir. Çağdaş bilimi ve teknolojiyi en geniş biçimde öğrenerek bu bilgilerden yararlanmak, gençlerimizin ve halkımızın en başta gelen haklarından biridir.

Biz Türkiye'nin aydınlık geleceği için çalışan bilim insanları, öğretmenler ve veliler olarak, çizilen bu tablonun en kısa zamanda tersine çevrilmesi gerektiğini düşünüyor ve üstümüze düşen görevleri yerine getireceğimizi açıklıyoruz.

Çin Resimli Milliyetler dergisi Bilim ve Ütopya'ya ziyaret etti

Çin Halk Cumhuriyeti'nde yayınlanan *Resimli Milliyetler* dergisinden bir heyet, Türkiye gezisi kapsamında *Bilim ve Ütopya*'ya da ziyaret etti. Ziyaret sırasında yapılan görüşmede, geçtiğimiz günlerde 50. yıldönümünü kutlayan *Resimli Milliyetler* dergisi ile *Bilim ve Ütopya* arasında karşılıklı bilgi akışını düzenleyecek bir işbirliği protokolünün imzalanmasına karar verildi. Heyet

başkanı Alim Sabit, Çin Halk Cumhuriyeti'nde 56 millet ve 5 özerk bölgenin bulunduğunu vurguladı ve resim ağırlıklı olan dergilerinin 5 ayrı dilde yayınlandığını belirtti. İki dergi arasında işbirliği protokolünün yanı sıra Türkiye'nin ve Çin Halk Cumhuriyeti'nin çeşitli illerinde fotoğraf sergileri, sempozyum ve diğer tanıtıcı etkinlikler düzenlenmesinin planlanması na karar verildi.

Karız, geriz, keriz üzerine

Bilim ve Ütopya (düşükü) dergisi kutlanacak değer. Çok yararlı bilgileri gün ışığına çıkarıyor. Pek sevindiri. Sizin de duyduğunuz sanıyorum. Atatürk'ün yüzbaşı iken yazmış olduğu bir şiiri var; "Beşike Hadisesi" hani, "gafil" diye başlayan ve yalan Batı tarihi yerine doğru tarihi vurgulayan. Siz, Bilim ve Ütopya ile bu işlevi de yerine getiriyorsunuz. Son sayınızdaki, "karız" konusunda benim de söyleyecekerim var. Anam Uşaklı ve biz kanalizasyon yerine geriz deriz yani alt su yolları. Bu argoda keriz olmuş. Uşak hemen tümüyle Yörük-Türkmendir. Söz gelimi, başka bir yerde görmediğim bir su aracı daha vardı, yamaçlarda ve tepelerdeki yağmuru yakalayıp saklayan. Buna Uşaklılar avgan derdi. Avgan, Aybey tepesinde bulunurdu bele-diye yıktı. Yani, Türk özgeninden bir altın yok edildi.

Gençler bilmiyorlar. Ve tüm buluşların hep batıdan geldiğini sanıyorlar. Dergide karız için Fars buluşu vurgusu var. Buna katılmak güç. Çünkü Anadolu Türkçesi ile Asya Türkçesi arasında en önemli ayrık; buradaki G sesi orada K olarak söyleniyor. (göz-köz, gel-kel, git-kit) Geriz benzeri pek çok ad var. Geniz: ağır burun boşluğunun arkasındaki yul, kanal, geçit (onarmak, cansızlar için; otamak, canlılar için). Burada da geniz canlılar için geçit, geriz de cansızlar için bir su geçidi olamaz mı? Atatürk'ün Mu uyarlığına ilişkin Mayatepek'i Meksika'ya görevli gönder-

mesi ve sonuçları! Uygurların çağın ötesinde pek çok buluşu gerçekleştiren bir uygarlık olduğu bugün daha sık duyumaktayız. Ben geriz örneğini artırmak istiyorum. Deniz, beniz, temiz, dikiz, çeyiz, yeliz, semiz vb. Buradan bakınca böyle bir yorum yapmak olası. Dilerseniz bir de Uygur'dan bakalım; Uygur Türkçesinde çalışmak yerine çoğunlukla işlemek kullanılıyor. İşlinek: işlemek, çalışmak (ddk Uygur sözlüğünden). İşlem çan: çalışkan. İşsiz: işsiz. İşlemçi: işçi. İştin kalmak: işe gidememek. İşlepçikiriş: üretim. İşka aşurmak: becermek.

Yine Uygur'da kazanmak eylemi tıpkı bizdeki gibi kullanılıyor (avroy kazanmak, gelibe kazanmak). Yine Türkçeden Latinceye geçen sözcükleri sıralıyorum (sıralamak istiyorum); cangul = orman, böğbü = baby, bark = park, manyak (şamanın giydiği giysi, bu giysi ile birlikte elindeki davul ile şaman (baksı) delice davranışlarla döner. Kam, şamanın diğer adı Eksantrik kaçık davranışlar sergiler) = Camshaft (kam mili gibi), dip = deep, pala = pal (palandöken, pervane kanatı)

Atatürk'ün bulduğu ton sözcüğü ve daha yüzlerce hatı 3 hafta önce El Salvador'da bir yanardağ püskürmüştü dağın adı "İlama tepce". Biliyorsunuz Türkçede I sesi önde olmaz ilimom, ilahana, ilama gibi, Amerikalı Kızılderililer ki dillerinde yüzlerce Türkçe sözlük var. Bu dağ adı Türkçe olabilir diye düşünüyorum. "Lama Tepesi".

Ferit Baltacı ANKARA

Karız ve diğer su yapılarının envanteri çıkartılmalı

Bilim ve Ütopya dergisinde yayımlanan "Uygurlık Köprüsü Karız" başlıklı yazının Anadolu su yapıları ile ilgili araştırmalara ışık tutmasını temenni eder; emeği geçenlere de teşekkür ederim. Ne yazık ki, Türkiye'de yerel su yapılarını tanıtan makaleler dışında, tarihi su yapılarına ilişkin bir envanter pek hazırlanmamıştır. Belgesel nitelikteki tek inceleme de, İstanbul Teknik Üniversitesi (İTÜ) emekli ve rahmetli öğretim üyesi Prof. Dr. Kazım Çeçen'e aittir. 1980 öncesi Muş Ovası'nda etüd çalışmalarımız sırasında, DSİ misafirhanesinde kendisiyle tanışmak ve görüşmek fırsatımız olmuştu. Anadolu su yapılarıyla ilgili bir belgesel hazırlıyorlardı. TRT'den Yüksel Hanım diye bir yapımcı da kendisine eşlik ediyordu. Bugün, yazınızda belirtilen Van DSİ bölgesi Urartu su yapıları (karızları) bilgileri de sanıyorum, o kaynaktan alınmıştır.

Karza biz Türkler kerhez ya da kerhiz, Avrupalılar da "Karez" diyorlar. Kerhezler arazi topografyası ve toprak yapısı (zemin) üzerine inşa edilen su yapılarıdır. Beklenen su miktarına göre yüzeyde ve derinde inşa edilebilirler. Özellikle bu sistemi, Hollandalıların Afrika'da sulama suyu temininde kullandıkları dikkatimi çekmişti. Tropikal, kurak ve yarı kurak bölgelerde dağlık arazideki eriyen kar sularının isalesi (iktimi) için oldukça uygundur. Üstelik toprak ve su yüzeyinden buharlaşmanın önlenmesi bakımından sıcak iklim koşullarında alternatif bir proje olabilir. Sadece kar erimeleri ile toprak infiltr-

rasyon (sızma) hızı ve kapasitesi yeterliydi. Buradan hareket ederek, bir karız yapısının hidrolik hesapları, su debisi, şaft sistemi, pompas olanakları, toprak galerili karızlar, taşlı ve kargir korumalı karızların tipleri, özellikle çökme, göçme ve kaymalarla karşı önlemler, siltasyon ve sedimentasyon (tortu) durumları, eğimleri (taban) bakım ve onarım bacaları aralık ve yerleri hakkında bir küçük ön inceleme yapmışım. Bu konudaki çalışmalarda Hollanda Ziraat Üniversitesi Sulama ve Drenaj Enstitüsü (Arazi Islahı ve Drenaj) yayınlarından yararlanmışım. DSİ aylık bültenine göndermişim ancak DSİ'nin böyleli küçük su yapılarıyla uğraşmayacağı gerekçeyle yayımlanmamıştı. Sonra, yırtıp atılmış. Ancak Kayseri DSİ Bölge Müdürlüğü'nde çalıştığım yıllarda çok büyük bir tesadüf oldu. Pınarbaşı bara'ji sulamastı projesi kapsamındaki arazi tasnif ve drenaj etütleri yaparken Erciyes Dağı'ndan beslenen, elle kazılarak inşa edilen bir kerhize rastladık. O sırada birlikte çalıştığımız meslektaşım İlhan Oğuzman da tanıktır. Güzergahi, Zincirde yolunun doğusundaki sert arazilerden geçiyordu. Çiftçiler altında karız olan ve su akan bir araziye ekip biçiyorlardı. Karız Kayseri Ovası'nda kayboluyordu. Büyük bir ihtimalle, Kayseri civarındaki Talas, Endürlük ve Hisarık yerleşimlerinin içme ve sulama suyunu temin ediyordu. Daha sonra Erciyes-Tekir planlaması sırasında da arazide elle kazılmış su kanallarına rastladık. Mostralarını gördük ve raporumuzu da verdik. Bu yapılar, Selçuklu ya da Roma dönemine ait olabilir. Ama pek ilgilenen olmadı. 2000 yılı başında emekli oldum ve unuttuk. Siz hatırlattınız. Bu vesileyle selam ve saygılarını sunarım.

Fahrettin Kabukçu İZMİR

Bu ayın bilimsel etkinlikleri

Mekanlar/Zamanlar/ İnsanlar: Cinsiyet, cinsellik ve mimarlık tarihi

1-2 Aralık 2005

ODTÜ Mimarlık Bölümü Mimarlık Tarihi Lisansüstü Programı, her iki senede bir, belirli temalar üzerinde yoğunlaşan doktora araştırmaları sempozyumu düzenlemektedir. Bu sene düzenlenen sempozyum "Cinsiyet ve Cinsellik" temalarına odaklanacaktır. Artık yetkin bir birliğe sahip olan ve birbirinden farklılıkları gösteren çeşitli feminist, post-feminist bakış açılarının ve kadın çalışmalarının ya da göreceli olarak daha yeni olan queer kuramı ve masculinity çalışmalarının çerçevelerini kullanarak mimarlık tarihinin içerdiği tüm zaman ve mekanları irdeleyen araştırmaların bu toplantıda sunulması beklenmekte, böylece bu çalışmaların mimarlık tarihi alanında ürettiği yeni bilginin bir araya getirilmesi ve tartışılması hedeflenmektedir.

Yer: ODTÜ Mimarlık Fakültesi
Mimarlık Bölümü,
Tel.: (0 312) 210 62 30
Daha fazla bilgi için:
www.archweb.metu.edu.tr

Türkiye'de internet konferansı

9-11 Aralık 2005

Konferans, Türkiye'de internet ile ilgili grupları bir araya getirerek interneti tüm boyutlarıyla tanıtmak, geliştirmek, tartışmak, internet teknolojileri aracılığı ile toplumsal verimliliği artırmak ve toplumun dikkatini olabildiğince bu yöne çekmek amaçlarıyla, 1995'ten beri yapılmaktadır. Konferansın bu sene öne çıkan konuları internet yayıncılığı, serbestleşme, e-imza ve tarımsal bilişim.

Yer: Bahçeşehir Üni.
Beşiktaş kampüsü, İstanbul.
Her türlü iletişim için:
bilgi@inet-tr.org.tr
Ayrıntılı bilgi için:
http://inet-tr.org.tr

Antik Çağ'da İtalya'da yaşamış Doğu kökenli bir halk: Etrüskler

12 Aralık 2005

Türkiye'de Etrüskler konusunda üniversitede ders veren tek hoca olan İstanbul Üniversitesi Klasik Arkeoloji Anabilim Dalı'ndan Prof. Dr. Elif Tül Tulunay, Yıldız Teknik Üniversitesi Oditoryumu'nda saat 16.00'da bir konferans verecek.

Çukurova Eski Çağ tarihi araştırmaları

13 Aralık 2005

Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü'nün 2005-2006 konferanslar dizisi kapsamında İstanbul Üniversitesi Eskiçağ Tarihi Anabilim Dalı'ndan Prof. Dr. Mustafa Hamdi Savaş'ın vereceği "Çukurova Eski Çağ tarihi araştırmalarına yeni katkılar" konulu konferans saat 18.00'de gerçekleştirilecek.

Yer: Osmanlı Bankası Müzesi,
Voyvoda Cad. No: 35/37
Karaköy - İstanbul

Klasik filoloji seminerleri

İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Latin Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı'nda 2003 yılından beri düzenlenmekte olan Klasik Filoloji Seminerleri kapsamında, Aralık ayında 2 konferans yer alıyor. 6 Aralık 2005 Salı günü Yrd. Doç. Dr. Sema Bulutsuz, "Karşıt Kadın Modelleri: Medeia ve Alkestis" konulu bir konferans verecek. 20 Aralık 2005 Salı günü ise Prof. Dr. Elif Tül Tulunay, "Onioplotoskopia - Scapulamantia ve Pelops" başlıklı bir sunum yapacak. Konferanslar saat 16.30'da gerçekleştirilecek.

Yer: İstanbul Üniversitesi Edebiyat
Fakültesi Latin Dili ve Edebiyat
Anabilim Dalı, 345 nolu oda.

Bilgi işleyen makine olarak beyin-3

23-24 Aralık 2005

Bu toplantı ülkemizde bilgi işleyen makine olarak beyin ile ilgili konularda çalışan araştırmacıların bir araya gelmesini ve yaptıkları bilimsel veya uygulamalı çalışmalar hakkında bilgi alış verişinde bulunmasını sağlamak amacı ile 1995 ve 1997'de düzenlenen toplantıların devamı olacaktır. Antropoloji, Biyoloji, Dilbilim, Felsefe, Fizik, Güzel Sanatlar, Hukuk, Kimya, Matematik, Mühendislik, Psikoloji, Sosyoloji, Tıp gibi farklı disiplinlerin Beyin ve Sinir Sistemi konusundaki yaklaşımlarının günlük dile ele alınacağı toplantıda bellek, dil, duygu, yaratıcılık, karar verme, karmaşık sistemler gibi konulara ağırlık verilecektir. Toplantı herkese açık ve ücretsiz olarak yapılacaktır.

Ayrıntılı bilgi için:
http://www.beyin.org.tr/
Yer: Boğaziçi Üniversitesi
Albert Long Hall Salonu

İzmir Bürosu Söyleşileri

**"Üniter Devletin
Garantisi:
Bismil Köylüsü"**

Konuşmacı
Ümit Zileli
(Cumhuriyet Gazetesi yazarı)

9 Aralık 2005 Cuma
Saat: 18.00

**"Çıkmaz ve Çözüm:
Şemdinli ve Bismil?"**

Konuşmacı
M. Bedri Gültekin
(İşçi Partisi Genel Başkan Yardımcısı)

23 Aralık 2005 Cuma
Saat: 18.00

Yer: Konak Belediyesi Kültür Merkezi
Kıbrıs Şehitleri Cad. No: 12 Kat 7
Alsancak / İzmir
Tel: 0232 422 52 36
Bilgi için: 0232 445 68 70
Mefnun Bulunmaz 0 532 250 67 14

Büyük arkeolog Prof. Dr. Tahsin Özgüç vefat etti

Ankara Üniversitesi eski rektörü ve Dil Tarih - Coğrafya Fakültesi eski dekanı Prof. Dr. Tahsin Özgüç tedavi edilmekte olduğu İbn-i Sina Hastanesi'nde hayatını kaybetti.

Özgüç'ün cenazesi, 30 Ekim Pazar günü saat 10'da Dil Tarih Coğrafya Fakültesi'nde yapılan törenden sonra Kocatepe Camii'nde kılınan öğle namazının ardından Karşıyaka Mezarlığı'na defnedildi.

1916 yılında Kırcaali'de doğan Özgüç 1940 yılında Dil Tarih Coğrafya Fakültesi'nden mezun oldu. Aynı fakültede 1942

yılında doktor, 1945 yılında asistan, 1946 yılında doçent, 1954 yılında ise profesör unvanını aldı. 1968-1969 yılları arasında Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi dekanı, 1969-1980 yılları arasında Ankara Üniversitesi rektörü olarak görev yaptı. 1981 yılında emekliye ayrıldıktan sonra 1981-1986 yılları arasında Yüksek Öğretim Kurulu başkan vekili görevini yerine getirdi. Prof. Dr. Tahsin Özgüç yetiştirdiği öğrencileri, çeşitli merkezlerde yaptığı bilimsel kazılar ve yayımladığı 100'ü aşkın bilimsel makale ve kitap ile ülkemiz arkeolojisine önemli katkılarda bulundu. 1962-1964 yılları arasında The Institute for Advanced Study, Princeton, 1964 yılında Universität des Saarlandes ve 1975-1976 yılları arasında Universität München'de konuk profesörlük yaptı. Anadolu tarihini aydınlatan ve yaklaşık 50 yıldır başkanlığını yaptığı Kültepe / Kaniş kazısından başka Karahöyük Elbistan, Horoztepe (Tokat), Altın-tepe (Erzincan), Maşathöyük, Kazankaya ve Kululu kazılarını yönetti. Yabancı bilim kurumları ve meslektaşlarıyla sürdürdüğü işbirliği nedeni ile 1978 yılında Federal Almanya Cumhuri-

yeti Büyük Haç Nişanı, 1990 yılında Doğan Güneş Altın-Gümüş Nişanı, 1991 yılında Belçika Tacı Ulusal Nişanı ve 1992 yılında Türk Tanıtma Vakfı Ödülü ile onurlandırıldı.

Tahsin Özgüç (1916-2005)

Türk Tarih Kurumu, Alman Arkeoloji Enstitüsü, British Academy, Amerikan Arkeoloji Enstitüsü, Bayyera Bilimler Akademisi, Londra Eski Eserler Kurumu ve Türkiye Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü'ne üye olan Prof. Dr. Tahsin Özgüç'e 2001 tarihinde Berlin'de Frei Universität'de düzenlenen bir törenle 'Şeref Doktoru' unvanı verildi ve

'Önasya Arkeolojisi'nin Nestoru' ilan edildi. Prof. Dr. Tahsin Özgüç'e daha önce de Arkeoloji bilimine yaptığı katkılardan dolayı Münih (Almanya) ve Gent (Belçika) üniversiteleri tarafından 'Şeref Doktoru' unvanı verilmişti.

Bugüne kadar yayınladığı en önemli kitaplar arasında Kültepe Kaniş I, Assur Ticaret Kolonilerinin Merkezinde Yapılan Yeni Keşifler (1959), Altın-tepe II, Depo Binası ve Fildişi Eserler (1969), Maşathöyük II, Boğazköy'ün Kuzeydoğusunda Bir Hitit Merkezi (1982), Kültepe-Kaniş II, Eski Yakındoğu'nun Ticaret Merkezinde Yeni Araştırmalar (1986) ve İnandık-tepe, Eski Hitit Çağında Önemli Bir Kült Merkezi (1988) sayılabilir.

Kelenderis kazılarının Kilikya arkeolojisine katkıları konferansı yapıldı

Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü tarafından her yıl düzenlenekte olan konferans serisinin ilki 22 Kasım günü Prof. Dr. Levent Zoroğlu

lu tarafından "Kelenderis Kazılarının Kilikya Arkeolojisine Katkılarını" konusunda verildi. İstanbul'da Osmanlı Bankası Müzesi konferans salonunda düzenlenen toplantıya çok sayıda dinleyici katıldı.

Konferanstan önce bir konuşma yapan enstitü başkanı Prof. Dr. Ali Dinçol, 2006 Mayıs ayına kadar aynı mekanda her ay bir konferans düzenleyeceklerini belirterek enstitü faaliyetlerine ilişkin şu bilgiyi verdi: "Vasorum Antiquorum Mecmuası'nın Türkiye sayılarının hazırlanma ve basılma hakları, başlıca uluslararası bilimsel projeleri denetleyen Uluslararası Akademiler Birliği tarafından Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü'ne verilmiştir. CVA'nın Türkiye'deki komitesinde yer alan akademisyenler şunlardır: Prof. Dr. Levent Zoroğlu, Prof. Dr. Haluk Abbasoğlu, Prof. Dr. Güven Bakır, Prof. Dr. Coşkun Özgünel, Yrd. Prof. Dr. Ya-

Prof. Dr. Levent Zoroğlu

şar Ersoy. İlk sayı hazırlık aşamasında ve 2006'da basılacak. Enstitüyü temsilen Nümitzmatik Komisyonu Başkanı Oğuz Tekin'in katıldığı Eylül 2005'te İsvç Upsala'da yapılan toplantıda, Sylloge Nummorum Graecorum'un Türkiye sayılarının organizasyon ve basım haklarının Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü'yle beraber ortak imzalanmasına karar verilmiştir. Bir Türk müzesinin nümitzmatik koleksiyonunu konu alan ilk sayı hazırlık aşamasındadır. Türkiye Trakya'da ve Kilikya bölgesinde yer alan Roma yol ve yerleşim bölgeleri projesi olan Tabula Imperii Romani serisi basılmak üzere geliştirildi ve Uluslararası Akademiler Birliği'ne

teslim edilecek. Bu proje, enstitünün Epigrafik Komisyonu Başkanı Prof. Dr. Mustafa H. Sayar başkanlığında yürütülmektedir. Bunlar dışında enstitümüzün Uluslararası Akademiler Birliği üyeliğine kabul edildiğini de belirtmeliyiz. Mayıs 2005'te Ankara'daki 79. Uluslararası Akademiler Birliği yıllık toplantısında, yazışmaları süregelen üyelik için başvurmamız olumlu olarak değerlendirildi ve Enstitü'nün resmi (evrak) işlerinin tamamlaması için ileri adım atılmış oldu. Başvurumuz Uluslararası Akademiler Birliği'nin Şubat 2006'daki toplantısında değerlendirilecektir."

Daha sonra Kelenderis kazılarını anlatan Levent Zoroğlu, kazılara başlamasına 1983 yılında Adana Arkeoloji Müzesi'nde sergilenen ve sadece "Gilindire buluntuları" başlığıyla tanıtılan bir grup keramik ve metal eserin dikkatini çekmesinin yol açtığını söyledi. Bunun üzerine yaptığı yüzey araştırmalarından sonra 1987 yılında Dağlık Kilikya'nın önemli bir liman şehri olan ve İçel'in Gülnar İlçesi Aydıncık Kasabası'nda bulunan Kelenderis'te kazılara başladıklarını belirten Zoroğlu, önce nekropol alanında çalıştıklarını, doğu, batı ve kuzey nekropollerinde ortaya değişik tipte mezarlar çıkarttıklarını ve bu mezarlardan MÖ 6. yüzyıl sonlarına uzanan buluntular elde ettiklerini belirtti. Gilindire Mağarası'ndaki buluntuların ise Geç Neolitik ve Kalkolitik'e uzandığını, yerleşimin yarımada'nın bulunduğu kesminin MÖ 2. bine buluntular verdiğini. Aşağı Şehir buluntularının ise en erken MÖ 8. yüzyıla uzandığını anlattı. Yılanlı Ada ile Gilindire Mağarası arasında kalan alanda ise sualtı araştırmaları yaptıklarını ve antik taş çapa vb buluntular elde ettiklerini belirtti.

Arkeolog Prof. Dr. Somay Onurkan'ı kaybettik

Uzun yıllar İstanbul Üniversitesi, Arkeoloji Bölümü, Klasik Arkeoloji Anabilim Dalı'nda öğretim üyeliği yapan emekli Prof. Dr. Somay Onurkan, 15 Kasım günü vefat etti. Pek çok öğrenci yetiştiren So-

may Onurkan'ın cenazesi, 16 Kasım günü İstanbul'da Şişli Camii'nden kaldırılarak Feriköy Mezarlığı'nda toprağa verildi.

Jeoarkeoloji ve arkeojeofizik sempozyumu İstanbul'da yapıldı

23-25 Kasım 2005 tarihleri arasında Yıldız Teknik Üniversitesi Oditoryumu'nda düzenlenen Jeoarkeoloji ve Arkeojeofizik Sempozyumu'na çok sayıda arkeolog ve jeolog katıldı.

Düzenleme kurulu başkanlığını Doğan Perinçek'in (Yıldız Teknik Üniversitesi) yaptığı sempozyumda, Candan Kozanlı (Çanakkale Arkeoloji Müzesi), Ayda Ustaömer (Yıldız Teknik Üniversitesi), İsmet Cengiz (Jeoloji Mühendisleri Odası - MTA), Uğur Gönülalan (Jeofizik Mühendisleri Odası - TPAO), Erkan Gökaşan (Yıldız Teknik Üniversitesi), İsmail Ergüder (MTA), Nurdan Sayın (İstanbul Üniversitesi), Özge Karlıoğlu (İstanbul Üniversitesi), Reyhan Körpe (Çanakkale 18 Mart Üniversitesi), Tolga Görüm (Yıldız Teknik Üniversitesi) de kurula görev aldılar.

Toplantının ilk günkü 1. oturumu, Ağustos ayında kaybettiğimiz büyük arkeolog Manfred Osman Korfmann için yapıldı. Bu oturumda Korfmann'ı tanıyan dostu bilim insanları birer konuşma yaptılar. Gazeteci Haluk Şahin (Osman Bey'in mirası), Hititoloğ Prof. Dr. Ali Dinçol (Troia kazıları ve Hititoloji), Arkeolog Dr. Ekin Kozal (Osman Bey'in özgeçmişi), Prof. Dr. Mehmet Özdoğan (Osman Bey'in Türk arkeolojisine katkısı), Prof. Dr. Turan Efe (Manfred Osman Korfmann'la Demircihöyük'lü yıllar ve sonrası), Doç. Dr. Aslı Özdoğan (Çanakkale ve Tübingen Üniversiteleri arasındaki ortak çalışmalar ve Osman Bey), Arkeolog Janek Bertram (Osman Bey'in Çanakkale Bölgesindeki çalışmaları) ve Arkeolog Rüstem Aslan (Troia Vakfı ve Osman Bey) başlıklı bildirileri sundular. Sempozyumda jeoarkeoloji ve

Sempozyum düzenleme kurulu başkanı Prof. Dr. Doğan Perinçek.

arkeojeofizik konusunda toplam 42 bildiri sunuldu.

III. Likya sempozyumu yapıldı

Suna-Inan Kırac Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Enstitüsü'nün (AKMED) 7-10 Kasım tarihleri arasında düzenlediği III. Uluslararası Likya Sempozyumu Divan Antalya Talya Oteli Kongre Salonu'nda gerçekleştirildi. 100'ü aşkın bilim insanının, Viyana toplantısından tam 15 yıl sonra Antalya'da "İşte Likya!" sloganı altında biraraya geldiği toplantıda, Likya'nın tarihençesinden başlayıp, Ortaçağ'ın sonuna kadar uzanan süreçteki tarihi coğrafyası, tarihi, arkeolojisi, epigrafisi, numizmatik ve sanat tarihini içeren 80 önemli bildiri sunuldu.

Yerli ve yabancı 100'ü aşkın bilim adamının katıldığı, 80 bildirinin sunulduğu III. Uluslararası Likya Sempozyumu'nda, dört gün boyunca gerçekleştirilen tartışmaların ve özgün sergilerin yanı sıra, Likya uygarlığı ile ilgili tarihi belge niteliğindeki yayımlar da arkeoloji ve bilim dünyasına kazandırıldı.

Geçmiş zamanların "ışık ülkesi"

olarak bilinen, Göcek'ten Antalya'ya uzanan yarımadada yerleşik, henüz dilleri gözlemlenememiş olmasına karşın, özgün kültür mirası ile arkeologların en çok ilgisini çeken uygarlıklardan birisi olan Anadolu kökenli Likya uygarlığı, özgürlüğü, kahraman ve kadını öne çıkaran anaerkl yapılarıyla biliniliyor.

İlki 1977 yılında Fransız Arkeoloji Enstitüsü tarafından İstanbul'da, ikincisi 1990 yılında Avusturya Bilimler Akademisi tarafından Viyana'da düzenlenen Uluslararası Likya Sempozyumu'nun, 15 yıl aradan sonra, üçüncü toplantısının Antalya'da düzenlenmiş olması Türkiye arkeolojisi için büyük kazanç. Yaşın hazırlık çalışmaları hemen başlatılan sempozyumda sunulan bildirilerin, pek yakında okuyucularla buluşacağı belirtiliyor.

Korumada 50 yıl sempozyumu

Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Mimarlık Fakültesi tarafından 17-18 Kasım 2005 tarihinde gerçekleştirilen sempozyumda; Türkiye'de tarihi yapıların korunması kavramının, eğitimden başlayıp karar aşaması ve uygulamasına kadar yaşanan sürecin yeni bir yüzyılın başlangıcında uzmanlar tarafından değerlendirilmesi ve somut öneriler alınması gibi konular ele alındı. Türkiye'de tarihi köprülerin onarımı, Küçük Ayasofya Camii'ndeki çalışmalar, İzmir Seferihisar ve Bursa'da yürütülen koruma çalışmaları, Diyarbakır Surları ve İzmir Agora örnekleri gibi pek çok koruma programının ele alındığı sempozyumda, Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Mevzuatındaki sorun düzenlemeler ve Avrupa Birliği'ne giriş sürecinde Türkiye'de Güzel Sanatlar fakültelerinde koruma eğitiminin sorunları değerlendirildi.

Çin bin yıllık gemiyi denizden çıkaracak

Çinli arkeologlar, ülkenin güneyinde yer alan Yangjiang kenti açıklarında bin yıl önce batmış olan

bir geminin tamamını gün yüzüne çıkarmayı deneyecek.

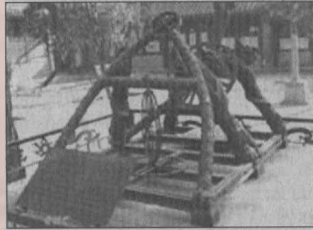
Çin'in, arkeoloji tarihinde bir ilke imza atmasını sağlayacak olan bu projenin yaklaşık bir yıl sürmesi bekleniyor.

Proje, ülkeye yaklaşık 16 milyon 715 bin YTL'ye mal olacak. Uzmanlar, projelerinin başarılı olması durumunda tarihi gemide bulunan İpek Yolu devrine ait yaklaşık 60-80 bin paha biçilemez antikaya da ulaşacak.

Su yüzüne çıkartılan eserlerin daha sonra, yapımına önümüzdeki aralık ayında başlanması beklenen Guangdong Okyanus İpek Yolu Müzesi'nde sergilenmesi planlanıyor.

Dünyanın en eski gözlemevi

Çinli arkeologlar, Çin'in Shanxi (Şanşi) eyaletinde tarihi 4 bin 100 yıl öncesine dayanan dünyanın en eski gözlemevini keşfetti.

Bulunan gözlemevinin, Güney Amerika'daki Maya uygarlığına ait gözlemevinden en az 2 bin yıl daha eski olduğu belirtiliyor.

Sadece gözlemevi değil Çin Toplum Bilimleri Akademisi Arkeoloji Enstitüsü'nden He Nu, keşfettikleri bu gözlemevinin insanlığın ilkel toplum dönemine denk geldiğini ve bunun sadece gözlemevi olarak değil tanrılara kurban adamak için de kullanıldığını söyledi.

Shanxi'nin Linfen kentindeki Taosi harabelerinde keşfedilen gözlemevinin, dış çeperi 60, içi ise yarın daire biçiminde ve 40 metre çapında. Arkeologlar, yapı içerisindeki 13 taş sütunun en az 4 metre uzunluğunda olduğunu tahmin ediyorlar. Sütunların, birbirlerine göre yerleştirilen

aralıkları sayesinde güneş ışıklarının farklı mevsimlerdeki durumu görülebiliyor. Zaman sistemi sürprizi Arkeologları en çok şaşırtan durum ise, mevsimleri belirleyen bu gözlemevindeki zaman sisteminin günümüzde Çin kırsalında geniş bir biçimde halen kullanılan Çin geleneksel takviminden sadece 1 ya da 2 gün sapıyor olması. Bazı gökbilimcilerin, insanların bu gözlemevinden ayı ve yıldızları gözlemlemiş olabileceklerini de iddia ettikleri bu harabelerin Çin'in 5 efsanevi yönetim devrinde (İÖ 2600-1600) yapılmış olabileceği sanılıyor.

Müze-İstasyonlar geliyor

Marmaray Projesi Kurul'da genel hatlarıyla kabul gördü.

Marmaray Boğaz Tüp Geçişi Projesi kapsamında yapılan arkeolojik kazılarda bulunan yüzlerce yıllık tarihi eserlerin bir bölümü, Atina metrosunda olduğu gibi Yenikapı ve Üsküdar'daki "müze-istasyon"larda sergilenecek.

İstanbul Arkeoloji Müzesi Müdürü İsmail Karamut, Marmaray Projesi çerçevesinde gerçekleştirilen arkeolojik kazılar hakkında yaptığı açıklamada, "Bu arkeolojik kazılarda, İstanbul'un tarihini aydınlatabilecek yeni ve önemli bilgilere ulaştık" dedi.

Marmaray Yenikapı istasyon alanının antik kaynaklarda Bizans dönemine ait "Theodosius Limanı" olarak bilindiğini ifade eden Karamut, limanın MS 379-395 yılları arasında Bizans İmparatoru I. Theodosius tarafından yaptırıldığını, daha sonra doldurulduğunu, Geç Osmanlı döneminde ise bostan olarak kullanıldığını söyledi.

Buradaki kazıların ilk bölümünde Geç Osmanlı dönemine ait tarihi eserlere rastladıklarını anlatan Karamut, kazı alanında 18-19. yüzyıllara ait 2 ayrı yapıya ait temel ve duvar kalıntıları, taş döşeli bir yol ve keramiklere rastlandığını belirtti. Karamut, bölgede ayrıca iyi amforalarla dolu 11. yüzyıla ait olduğu sanılan bir tekne batığı bulunduğunu kaydederek, burada başka tekne batıklarını rastlandığını, birinin de yelkenli olduğunu dile getirdi.

İsmail Karamut, Tekas Üniversitesi'nden Prof. Dr. Cemal Pulak ve İstanbul Üniversitesi uzmanlarının yaptıkları çalışmalarla alana bir konservasyon havuzu inşa edildiğini, batık teknenin çizimi yapıldıktan sonra konservasyon işlemleri gerçekleştirilerek koruma altına alınacağını söyledi.

Yenikapı'daki çalışmaların ikinci bölümünde de Roma dönemine ait bir duvar kalıntısı, Bizans dönemine ait kandiller ve kemerli bir galeri bulunduğunu ifade eden İstanbul Arkeoloji Müzesi Müdürü Karamut, Yenikapı alanında üstten alta doğru Cumhuriyet döneminden başlamak üzere Geç Osmanlı (18-19. yy), Osmanlı (15-17. yy), Bizans (8-13. yy) dönemlerine ait tarihin gün ışığına çıkarıldığını ve çalışmaların devam ettiğini vurguladı.

Yapılan kazılarda toplam 495 adet envanter edilecek sikke, seramik parçası, amfora, tahta tarak, kap parçaları bulundu. Yapılan arkeolojik kazılarda bulunan tarihi mimari kalıntıların bir bölümü, istasyon içinde entegre edilerek korunacak. Bir bölümü de istasyon içinde yapılacak müzede sergilenecektir.

Sinop'ta yeraltı şehri bulundu

Sinop'un Boyabat İlçesi'nde yapılan kazı çalışmaları sırasında çeşitli tünel ve dehlizlerden oluşan bir yeraltı şehri ortaya çıkarıldı. Sinop Kültür ve Turizm İl Müdürü Hikmet Tosun'un verdiği bilgilere göre; 'Kalenin altında bulunan derenin ağzındaki tünelin giriş bacasından kaleye

su taşımak için kullanılan 96 metre uzunluğunda bir yol var. Bu yolun sağ ve sol tarafında başka dehlizler olduğu anlaşıldı. Kazılarda labirent gibi yollar bulundu. Burası Karadeniz Bölgesi'nin tek yeraltı şehri olması açısından önem taşımaktadır.

İsrail'de tarihin an eski kilisesi ortaya çıkarıldı

İsraili arkeologlar, iyi ile kötü arasındaki Armageddon savaşının yapılacağı varsayılan Kidron Vadisi'nde, kutsal toprakların en eskisi olduğu sanılan bir kiliseye ait kalıntıları bulmuş olabileceklerini açıkladılar. İsrail Eski Eser İdaresi, İncil'de sözü edilen Armageddon savaşının yapıldığı yer yakınlarında bir cezaevi zemininde buldukları kalıntıların yaşının, MS 3. ya da 4. yüzyıla kadar uzandığını tahmin ettiklerini, kalıntılarda Hazreti İsa ve balık gibi tasvirler bulunduğunu belirtti. Baş Arkeolog Yotam Tepper, Galile bölgesindeki Megiddo Cezaevi'nde kazı çalışmalarının 18 aydır devam ettiğini, önemli bulgularına son iki hafta içinde elde edildiğini söyledi. Tepper, arkeolojik keşfin dördüncü yüzyıla kadar yasak olan Hristiyanlığın bu yasaklı dönemine ışık tutabileceğini belirterek, kazı bölgesinde arkeolojik bulgulardan daha ziyade tarihi bulgular ele geçirdiklerini ifade etti. Antrpolog ve İdare'nin eski müdürü Joe Zais ise, kalıntıların dünyanın en eski kilisesine ait olduğunu sanmadığını, Hristiyanlığın Bizans İmparatorluğu dönemine kadar yasak olduğunu, bu yüzyıldan önce de kilise yapılmadığını kaydetti.

Kaunos arkeolojik park olacak

Muğla'nın Ortaca ilçesine bağlı Dalyan beldesinde bulunan Kaunos antik kentinde yapılan kazı çalışmalarının başkanlığını yapan Prof. Dr. Cengiz Işık, Kaunos'u Türkiye'nin ilk arkeolojik parkı haline getireceklerini söyledi. Kazıların

uzun yıllar süreceğini belirten Işık, "Liman Agorası'nı, Çeşme binasını, Teras Tapınağı'nın güney duvarını, Murena Anıtları'nı restore ettik. Kaunos antik kentini arkeolojik park haline getirme projemiz var. Bu, Türkiye'de bir ilk olacak. Onun hazırlıklarını yapıyoruz."

Panionion Antik Kentinde yeni bir tapınak bulundu

Kuşadası'na bağlı Davutlar'da MÖ 6. yüzyıla ait tapınak bulundu.

Kuşadası'na bağlı Davutlar'daki arkeolojik kazılar sırasında İonlar'da MÖ 6. yüzyıla ait bir tapınak bulundu. Kazı çalışmaları Ağaçlı Köyü Dilek Dağı, Çatalar Tepesi'ndeki Panionion Antik Kenti'nde yapıldı. Mimarisi ve ait olduğu dönem itibarıyla büyük önem taşıyan tapınağın, define avcıları tarafından iş makineleriyle yapılan kazı sırasında tahrip edildiği anlaşıldı. Buradan yedi adet mızrak ucu, zırh parçaları, çanak, sürahi parçaları, tunç iğneler, altın parçaları çıkarıldı.

13 bin yıllık heykel Urfa Müzesi'nde Sergilenmeye Başlandı

Şanlıurfa'da altyapı çalışması sırasında 13 bin 500 yıl öncesine ait erkek heykeli bulundu. Şu an Şanlıurfa Müzesi'nde yer alan heykelin Şanlıurfa Belediyesi Fen İşleri ekipleri tarafından 13 bin yıl önce Balıklıgöl yakınlarında yaptıkları çalışmada dört parça halinde kireç taşından bulunan bir heykelden alınan örnekler Almanya'daki bir laboratuvara gönderildi.

Karbon 14 metoduyla yapılan analizlerde Balıklıgöl çevresinin 13 bin yıl önce iskan edildiği ve heykelin de o zamandan kaldığı belirlendi.

Şanlıurfa Müzesi'nin deposunda bekletilen ve yoğun talep üzerine kısa bir süre önce sergilenmesine karar verilen heykel, büyük ilgi görüyor.

Mu kıtası ve Türk Tarih Tezi

Türk Tarih Tezi'nin ve Güneş Dil Teorisi'nin bilimselliklerini ya da doğruluklarını tartışmak bugün için manasızdır. Ama tarih içerisinde oynadıkları rol ve anlam Kemalist Devrim'in ideolojik hattını anlamak açısından çok önemlidir.

Türk Tarih Tezi'ni ve Güneş Dil Teorisi'ni basit bir milliyetçi hezeyan olarak değil, Kemalist Devrim'in yıktığı düzenle ve Avrupamerkezci tarih teorileriyle hesaplaşma çabaları olarak değerlendirmek gerekiyor.

Haluk Hepkon

Çok değil, bir on sene evveline kadar insanlar kendileriyle kayıp kıtalar ya da uzaydan gelen yaratıklar hakkında konuşanlar için üzüldü, akıl sağlığının ne büyük bir nimet olduğunu düşünürlerdi. Şimdilerde işlerin bayağı değiştiği anlaşıyor. Postmodernizm ile birlikte akla ve insanlığın bilgi birikimine saldırmak moda haline gelmiştir. Bu saldırıların sonucunda aptallardan Atlantis'e ya da bilmem kaçınıcı gezegen Marduk'a inanması eşyanın tabiatına uygundur.

Bundan bir süre önce James Churchward'ın *Kayıp Kıta Mu* isimli kitabı "Atatürk'ün okuduğu kitap" adı altında piyasaya sürülmüştü. Churchward'ın kitaplarının Atatürk ile ilişkilendirilip yayımlanması meselenin vahametini arttırmaktadır. Böylelikle hem söz konusu akıl dışılığa toplum nezdinde bir meşruluk kazandırılmaya, hem de Cumhuriyet Devrimi'nin önderi akıllara zarar şeylere inanan biri gibi gösterilmeye çalışılmaktadır.

Sinan Meydan'ın Truva Yayıncılarından çıkan *Atatürk ve Kayıp Kıta Mu* başlıklı kitabını da bu çerçevede içerisinde değerlendirmek gerekiyor. Meydan kitabında özetle Tahsin Mayatepek'in raporlarından ve Churchward'ın eserlerinin tercüme edilmesinden hareketle Atatürk'ün Türklerin Mu kıtasından geldiğine inandığını ileri sürmektedir. Meydan'ın bir başka derdi de araştırma yapması için Atatürk tarafından Meksika'ya gönderilen Mayatepek'in 14. ra-

porunun, kendi ifadesiyle, materyalistler tarafından suistimal edilmesi-dir.

Henüz yolun başındaki bir araştırmacının böyle iddialı tezlerle ortaya çıkması, üstelik bunu yaparken sağı solu uluorta suçlaması ilk bakışta tuhaf gelebilir. Gelmemelidir. Meydan'ın konu hakkındaki hassasiyeti son derece normaldir. Çünkü ona göre Türklerin anavatanı gerçekten de kayıp Mu kıtası, dünyanın en eski dili de Mu dili, yani Türkçe'dir. Meydan, kitabında konu hakkında nesnel bir araştırma yapmaktan ziyade öznel fikirlerini, Atatürk'ü de işin içine katarak, açıklamaktadır. İlk bakışta anlamsız gelebilecek hırçınlığının nedeni budur.

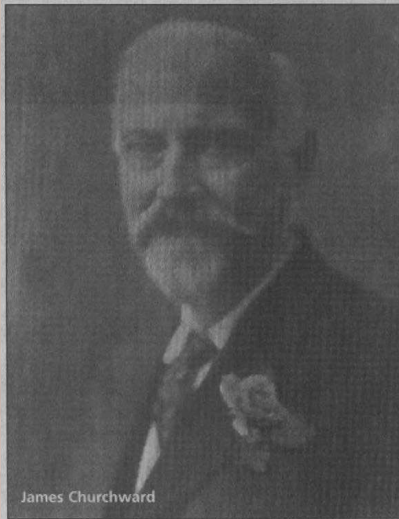
Atatürk'ün Churchward'ın kitaplarıyla ve Mayatepek'in raporlarıyla

bir dönem ilgilendiği doğrudur. Bu ilginin nedeni Churchward'ın saçma sapan uygarlık tezi değil, söz konusu dönemde oluşturulmaya çalışılan Türk Tarih Tezi ve ona bağlı olarak şekillenen Güneş Dil Teorisi idi. Churchward'ın kitaplarının çevirilerine Atatürk'ün kendi el yazısıyla koyduğu işaretler de bunu göstermektedir. Onun asıl ilgisini çeken dünyanın farklı köşelerinde konuşulan diller ile Türkçe arasındaki olası benzerliklerdir.(1)

Türk Tarih Tezi'nin ve Güneş Dil Teorisi'nin bilimselliklerini ya da doğruluklarını tartışmak bugün için manasızdır. Ama tarih içerisinde oynadıkları rol ve anlam Kemalist Devrim'in ideolojik hattını anlamak açısından çok önemlidir. Türk Tarih Tezi'ni ve Güneş Dil Teorisi'ni basit bir milliyetçi hezeyan olarak değil, Kemalist Devrim'in yıktığı düzenle ve Avrupamerkezci tarih teorileriyle hesaplaşma çabaları olarak değerlendirmek gerekiyor. Böylelikle hem ümmetten millete geçilmek hem de Batı karşısında kendisini ezik hissedene mazlum bir millete özgüven aşılanmak istenmişti. Teorinin kendisine odaklanan Meydan'ın ne meseleyi ne de onun tarihteki yerini anlamadığı görülmüyor.

14. Rapor ve Turan Dursun

Tahsin Mayatepek'in 14. Raporu, İslam dini ile güneş kültü arasındaki benzerlikler üzerinde durmaktadır. Söz konusu rapor filmlere konu olabilecek bir maceranın ardından bulunmuş ve

James Churchward

Kayıp Kıta Mu'nun iddia edilen yerini gösteren harita.

Turan Dursun tarafından Saçak dergisinde yayımlanmıştı. Dursun o dönemde diğer 13 raporun ortada olmamasını da eleştirmişti. Meydan, Dursun'u acelecilikle itham etmeyi ihmal etmeden, 15 sene sonra diğer raporların bulunduğu müjdesini veriyor. Hal ve tavrına bakan söz konusu raporları Meydan'ın bulduğunu zannedebilir. Oysa Meydan'ın yaptığı yaklaşık iki sene önce yayımlanmış raporları kendi yorumunu da katarak tekrar yayınlamaktan ibarettir.

Mayatepek'in raporu değerli araştırmacı Turan Dursun'un çalışmalarında gerçekten de kilit konudur. Dursun, Mayatepek'in raporunda genişçe tarif ettiği Meksika'daki güneşe tapma kültürü ile İslamî ayin ve semboller arasında doğrudan bir ilişki olduğu kanaatindeydi. Ona göre söz konusu güneşe tapma kültürü Kur'an'da da bahsedilen Sabiilik'tir. Dursun daha sonra bu fikirlerini Sabiiliğin yalnızca İslam'ın değil, aynı zamanda Yahudiliğin, Hristiyanlığın ve hatta Budizmin temeli olduğunu söylemeye kadar vardırırmıştı.

Dursun'un bu vahim hatasının nedeni Mayatepek ile de paylaştığı yanlış ideolojik zemindi. Dursun, Kemalist tarihçiliğin milliyetçilikten kaynaklanan hatalarına geniş bilgi birikimiyle bir kılıf hazırlamaktan

öteye gidememişti. Dursun'a göre İslam dini toplumsal mücadelelerin sonucunda ortaya çıkmış ve döneminde ilerlemenin önünü açmış sosyal bir olgu değil, bütün hataların ve geri kalmışlıkların tek nedenidir. O, İslam'ı toplumsal pratiğin dışında ve toplumsal rolünü hesaba katmadan tahlil etmeye çalışıyordu. Bu yüzden bütün dikkatini eski dinsel geleneklerden İslam'a geçen ibadet ve inanç biçimlerinin üzerinde yoğunlaştırmıştı. Bu bakış açısı yüzünden Dursun din gibi çok yönlü bir toplumsal olgunun daha önceki başka dinsel inanışlardan intihallerle açıklanamayacağını görememişti.

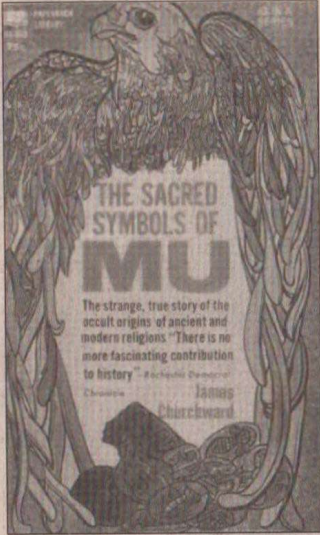
Dursun'un bu vahim hatasının nedeni Mayatepek ile de paylaştığı yanlış ideolojik zemindi.

Dursun'a göre İslam dini toplumsal mücadelelerin sonucunda ortaya çıkmış ve döneminde ilerlemenin önünü açmış sosyal bir olgu değil, bütün hataların ve geri kalmışlıkların tek nedenidir.

Turan Dursun'un yanlışı

Dursun'un, İbrahim Peygamber'in tarihsel kişiliğinin İslam geleneği ve Kur'an'da oynadığı rolü önemsemeden onun hanifliği ya da Sabiiliği üzerinde durnması söz konusu hataya iyi bir örnektir. İslam'ın ortaya çıkışı sırasında İbrahim Peygamber'e gösterilen ilgi tamamen politik kaygıların sonucunda ortaya çıkmıştı. Onun hanifliğinin geçmişte yaşamış Sabiilikle ya da farklı dinsel geleneklerle çok fazla bir ilgisi bulunmuyordu. Kaldı ki, Harran'da yaşayan ve gök cisimlerine tapan topluluğun, zımnî statüsüne kavuşmaları için, Sabii olarak adlandırılmaları çok daha ileri bir tarihte gerçekleşmiştir. Kur'an'da geçen "İbrahim'in dini" ilk zamanlar Kureyşli putperestlere karşı olmayı ifade ediyor ve bütün tektanrıcı dinleri kapsayan bir ittifak isteğini dile getiriyordu. O, yerel rivayetlerinde yardımıyla, bölge kabileleri için tektanrıcılığı meşrulaştıran bir simge haline geliyordu.

Dursun Araplar ve Türkler için İslam dininin ileriye doğru bir sıçrama olduğunu anlamıyordu. Bu yüzden ona göre İslam Sabiiliğin basit bir taklidinden daha fazla bir şey değildi. Dursun, İslamcılarının bütün dinleri "tahrif edilmiş İslam" saymalarını hatırlatırcasına, işi bütün din-

James Churchward'ın Kayıp Kita Mu isimli kitabı.

leri "Sabıllığın tahrif edilmiş biçimleri" diye tarif etmeye kadar vardırmıştı.(2) Bu metafizik düşünme biçimi Dursun'u, tıpkı Sinan Meydan gibi, "kayıp kita Mu" türü akıl dışı inançlara sürüklemişti.(3)

Dursun'un Mayatepek'in raporuna atfettiği önem de abartılıydı. Dursun İbrahim Peygamber hakkında yaptığı yanlış burada da tekrarlıyor ve söz konusu raporun hazırlandığı sırada hakim olan ideolojik iklimi hesaba katmıyordu. Oysa bu dönemde Kemalist kadrolar bütün güçleriyle Türk Tarih Tezi'ne ve Güneş Dil Teorisi'ne dayanaklar aramaktaydılar. Buna göre dünyanın ilk uygarlığını kuran ve ilk dilini konuşan Türkler bir anayurttan dünyanın diğer bölgelerine dağılmışlar ve buralardaki uygarlıkların temellerini oluşturmuşlardı. Yayılma ve etkileme yalnızca uygarlıklarla da sınırlı değildi. Bu dönem zarfında Türkçe de diğer dilleri etkilemiş ve onların şekillenmesinde belirleyici olmuştu.

Birbirine bağlı bu iki tezi kitleler açısından daha yenilir yutulur hale getirmenin yolu birtakım kanıtlar bulmaktan geçiyordu. İlk akla gelen arkeolojik kanıtlardır. Ama olmayan bir şeyi bulmak imkânsız olduğuna

için bu yola fazla rağbet edilmedi. Oysa eski dillere yönelik dilbilim çalışmaları keyfi yorumlara son derece müsaitlerdi.(4) Doğal olarak araştırmalar bu alanda yoğunlaştı.

Bu çalışmaların boyutunu daha iyi anlayabilmek için aktarmak gerekıyor:

"Bir gün Büyükelçi Grey'den, Amerikan yerlileri üzerinde Türk uygarlığının etkilerini gösteren bir kitap bulunup bulunmadığı sorulmuştu. Gazi'nin, Kent kelimesinin Türkçe olduğuna karar vermesi ve bundan Türklerin İngiltere'ye de geçmiş olduğu sonucunu çıkarması, bir İngiliz diplomatını oldukça şaşırtmıştı".(5)

Mayatepek'in büyük bir gayretle yapmaya çalıştığı tam da budur. Kitap bulunamayınca adam gönderil-yor. Gönderilen Enver Paşa'nın damadı olması anlamlıdır. Güney Amerika hem gözden uzaktır hem de Mayatepek'in söz konusu akrabalıktan dolayı Ankara'nın ileri sürdüğü görüşlere karşı bir veriyle geri dönmesi pek mümkün görünmüyor. Dillerinde Türkçe'den izler aradığı Meksika yerlilerinin dans ettikleri müzikte "hüseyini ve hicazkar kürdi" nâmeler bulan Mayatepek belki de bu yüzden olguları abartmaktan, yeri geldiğinde Churchward gibi şarlatanları kaynak göstermekten çekinmiyordu.

Dursun, Mayatepek'in biraz sürgün kokan gezisi sırasında turistik gösteri yapan Meksika yerlilerini görerek yazdığı raporun din tarihçilerinden ziyade siyaset tarihçilerini ilgilendirdiğini görememişti.

Materyalistlerin "süstitimi"

Kayıp kita Mu hakkında geçmişte ve günümüzde bu kadar tartışma çıkmasının nedeni jeolojeye duyulan ilgi değildi. Burada asıl tartışma uy-

garlığın ortaya çıkışı ve tarihin nasıl ilerlediği konularında cereyan etmektedir. Uygarlığın temelini ister kayıp bir kıtada, ister uzaıdan gelen yaratıklarda arasın, bütün bu akıl dışı fikirlerin gelip dayandıkları nokta tarihte ilerleme diye bir şeyin olmadığı görüşüdür. Churchward bu konuda iyi bir örnektir. Ona göre evrim yoktur; toplumlar gelişmezler. Ne sınıflar ne de bunlar arasında mücadele vardır. Tektanlı dinler toplumların gelişmesiyle birlikte değil, çok daha önce üstün bir uygarlık sayesinde ortaya çıkmıştır. Fakat insanın, Tanrı'nın büyüklüğü ve kutsallığı karşısında acizliği tıpkı Mu'da olduğu gibi Tanrı'yı sembollerle ifade etmesine neden olmuştur. Sonra insanlık yozlaştıkça bu semboller evrimleşerek çok tanrılı dinlerin ortaya çıkmasına neden olmuşlardır. Çoktanrıçılıktan sonra ortaya çıkan tektanrılı dinler ise geçmişteki asıl dinin kötü birer kopyası olmanın öteye geçememektedirler.

Görüldüğü gibi buraya kadar Churchward, Mayatepek, Dursun ve Meydan üç aşağı beş yukarı aynı şeyleri söylemektedirler. Kuşkusuz Churchward'ın kitaplarında İslam

Bilim ve Ütopya

Ocak 2004 Sayı 15 Aralık 2005 Sayı 16 Ocak 2006 Sayı 17

Çöplükten Çıkarılan Tarih: MAYATEPEK'İN RAPORLARI ve ATATÜRK'ÜN BİLİNMEYEN KİTABI

**Mayatepek'in
ilk kez yayımlanan
7 raporu**

• Güneş Dil Teorisi'ni doğru değerlendirmek - Türk Dilinin kökünü
• Peki ama nerede bu Atlantis? - Fransız Devrimi'nin dil politikaları
• Çocuklar üzerinde oynanan tehlikeli bir oyun...

Bilim ve Ütopya'nın Ocak 2004'te yayımlanan ve Mayatepek'in Raporlarını konu alan sayısı.

ile ilgili bir şey olmadığını, dolayısıyla yazdıklarının Mayatepek'in kendi fikirleri olduğunu söylerken Meydan haklıdır. Ama İslam dininin oluşmasında diğer dinlerin ve kültlerin rolü hatırlandığında Mayatepek ve Dursun'un doğruya, tesadüfen de olsa, Churchward'dan ve Meydan'dan daha yakın olduğu anlaşılacaktır.

O halde Meydan'ın "suistimal" dediği şey nedir?

Meydan'a göre Churchward'ın "ufuk açıcı tespitlerinden" ziyade Tahsin Mayatepek'in pozitivist fikirlerini yansıtan 14. rapor Atatürk tarafından beğenilmemiştir. Ona göre Mayatepek ile TDK Genel Sekreteri İ. Necmi Dilmen arasındaki mektuplar bunun göstergesidir. Oysa mektuplarda anlaşmazlık olarak yorumlanacak bir şey bulunmamaktadır. Meydan kitabında konu ile ilgili kişisel kanaati dışında bir kanıt göstermemektedir.

Aslında yazdıklarını okudukça söz konusu fikirlerin esas olarak Meydan'ın hoşuna gitmediği anlaşılabilir. Meydan her ne kadar Ata-

Churchward Meydan'ın gayet doğru bir biçimde tespit ettiği gibi, metafizikle ilgili ve materyalizme düşmandır ama bunun nedeni Meydan'ın zannettiği gibi onun ehli din olması değil mason olmasıdır. Churchward Mu'nun saf dinini yayan Naakallerin ilk masonlar olduklarını açıkça savunmaktadır.

türk'ün İslam tarihine yaklaşımının "genel kabullere aykırı ve sorgulayıcı" olduğunu kabul etse de pek içine sindiremediği bu tutumu "ama ölçülüydü" gibi ne anlama geldiği anlaşılmayan ifadelerle yumuşatmaya çalışmaktadır. Kitapta yer alan "Tahsin Bey'in İslam'ın doğuşu tezi... Cumhuriyet ideolojisine uygundu. Fakat içerik bakımından Cumhuriyet ideolojisine aykırıydı"(6) türü kendisiyle çelişen ifadeler bu "yumuşatma" girişiminin sonucudur. Meydan'ın Kemalist Devrim'in din konusundaki tutumunu "pozitivist Tahsin Bey" üzerinden eleştirmeyi kendisi açısından daha akıllıca bulduğu anlaşıyor.

Peki Meydan "ölçülü olmak"tan ne anlamaktadır? Yazara göre, Churchward eserlerinde yalnızca kayıp kıta Mu'nun değil aynı zamanda Tanrı'nın da varlığını kanıtlamaya çalışmaktadır. Atatürk bu kitaplarda yalnızca Türklerin kökenini değil aynı zamanda Tanrı'yı da aramıştır. Tam bu noktada Kur'an-ı Kerim'e gönderme yapan Meydan'a göre tanrı her kavime aynı mesajı ileten bir peygamber göndermiştir. Mayatepek'in ve Dursun'un güneş kültürünün ya da Sabi-

iliğin kalıntısı olarak değerlendirdiklerini Meydan bir hak peygamberden günümüze kalanlar zannetmektedir. Bütün kitap boyunca okuyucuyu rahat bırakmayan "suistimal" iddiasının sebebi hikmeti budur.

Oysa Meydan, tıpkı Mayatepek ve Dursun gibi, büyük bir yanılgı içerisinde. Evet, Churchward Meydan'ın gayet doğru bir biçimde tespit ettiği gibi, metafizikle ilgili ve materyalizme düşmandır ama bunun nedeni Meydan'ın zannettiği gibi onun ehli din olması değil mason olmasıdır. Churchward, Mu'nun saf dinini yayan Naakallerin ilk masonlar olduklarını açıkça savunmaktadır.(7) Yani Dursun'un bütün dinlerin anası Sabiiliğin kalıntıları Meydan'ın ise yozlaşmamış kadim tektarıncılık zannettiği şey masonluk propagandasından ibarettir. Tarihin gördüğü en büyük şarlatanlardan Churchward'ın evrim teorisine ve materyalizme karşı olmasından övgüyle bahseden Meydan materyalistlerin "suistimallerinden" şikâyet ederken pozitivistimden de geri bir konuma düşmektedir.

DİPNOTLAR

- 1) Kemal Şenoğlu, Mayatepek Raporları ve Atatürk'ün Bilinmeyen Kitabı, *Bilim ve Ütopya*, sayı 115, Ocak 2004, s.3-6.
- 2) Turan Dursun, *Kutsal Kitapların Kaynakları*, Kaynak Yayınları, İstanbul, Kasım 1995, c.1, s.87 vd.
- 3) Turan Dursun, *Tabu Can Çekişiyor*, *Din Bu 2*, Kaynak Yayınları, 6. baskı, Temmuz 1991, s.48-52.
- 4) Etienne Copeaux, *Türk Tarih Tezinden Türk-İslam Sentezine*, *Tarih Ders Kitapları* (1931-1993), Etienne Copeaux, 2. Baskı, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, çeviren Ali Berktaş, 1998, s.49.
- 5) Lord Kinross, *Atatürk, Bir Milletten Yeniden Doğuşu*, çeviren Necdet Sander, Altın Kitaplar, İstanbul, Kasım 1990, 11. basım, s.540.
- 6) Sinan Meydan, *Atatürk ve Kayıp Kıta Mu*, Truva Yayınları, Eylül 2005, s.175.
- 7) M. Kaan Polatlar, *Mu Kitası ve Türk Tarihi*, *Bilim ve Ütopya*, sayı 118, Nisan 2004, s.49-51.

	MU	MAYA	EYİPTIAN
A	Ⲁ. Ⲁ. Ⲁ.	Ⲁ. Ⲁ. Ⲁ.	Ⲁ. Ⲁ. Ⲁ.
B	Ⲁ. Ⲁ.	Ⲁ. Ⲁ.	Ⲁ. Ⲁ. Ⲁ.
C	Ⲁ. Ⲁ. Ⲁ.	Ⲁ. Ⲁ. Ⲁ.	Ⲁ. Ⲁ. Ⲁ.
GH	Ⲁ. Ⲁ. Ⲁ.	Ⲁ. Ⲁ. Ⲁ.	Ⲁ. Ⲁ. Ⲁ.
DZ	Ⲁ. Ⲁ.	Ⲁ. Ⲁ.	Ⲁ. Ⲁ.
E	Ⲁ. Ⲁ.	Ⲁ. Ⲁ.	Ⲁ. Ⲁ.
H	Ⲁ. Ⲁ. Ⲁ.	Ⲁ. Ⲁ. Ⲁ.	Ⲁ. Ⲁ. Ⲁ.
I	Ⲁ. Ⲁ.	Ⲁ. Ⲁ.	Ⲁ. Ⲁ.
K	Ⲁ. Ⲁ.	Ⲁ. Ⲁ.	Ⲁ. Ⲁ. Ⲁ.
KH	Ⲁ. Ⲁ.	Ⲁ. Ⲁ.	Ⲁ. Ⲁ. Ⲁ.
KU	Ⲁ. Ⲁ.	Ⲁ. Ⲁ.	Ⲁ. Ⲁ. Ⲁ.
L	Ⲁ. Ⲁ.	Ⲁ. Ⲁ.	Ⲁ. Ⲁ. Ⲁ.
M	Ⲁ. Ⲁ. Ⲁ.	Ⲁ. Ⲁ. Ⲁ.	Ⲁ. Ⲁ. Ⲁ.
N	Ⲁ. Ⲁ. Ⲁ.	Ⲁ. Ⲁ. Ⲁ.	Ⲁ. Ⲁ. Ⲁ.
O	Ⲁ. Ⲁ.	Ⲁ. Ⲁ.	Ⲁ. Ⲁ.
P	Ⲁ. Ⲁ.	Ⲁ. Ⲁ.	Ⲁ. Ⲁ.
PP	Ⲁ. Ⲁ.	Ⲁ. Ⲁ.	Ⲁ. Ⲁ.
SH	Ⲁ. Ⲁ.	Ⲁ. Ⲁ.	Ⲁ. Ⲁ.
T	Ⲁ. Ⲁ. Ⲁ.	Ⲁ. Ⲁ. Ⲁ.	Ⲁ. Ⲁ. Ⲁ.
TH	Ⲁ. Ⲁ.	Ⲁ. Ⲁ.	Ⲁ. Ⲁ.
TZ	Ⲁ. Ⲁ.	Ⲁ. Ⲁ.	Ⲁ. Ⲁ.
U	Ⲁ. Ⲁ. Ⲁ.	Ⲁ. Ⲁ. Ⲁ.	Ⲁ. Ⲁ. Ⲁ.
X	Ⲁ. Ⲁ.	Ⲁ. Ⲁ.	Ⲁ. Ⲁ.
Y	Ⲁ. Ⲁ.	Ⲁ. Ⲁ.	Ⲁ. Ⲁ.
Z	Ⲁ. Ⲁ.	Ⲁ. Ⲁ.	Ⲁ. Ⲁ.

Mu yazısı olduğu iddia edilen alfabenin Maya ve Mısırlı alfabesiyle karşılaştırıldığı tablo.

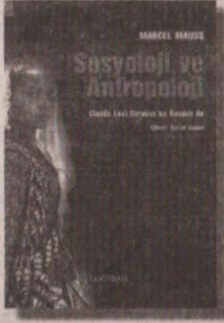
Sosyoloji ve Antropoloji Marcel Mauss

Marcel Mauss'un insan diline büyük katkı sağlayan klasik çalışması, ilk defa ve kapsamlı biçimde Türkçe'de, *Sosyoloji ve Antropoloji*, insanla ilgilenen herkesin her zaman başvurabileceği önemli bir kaynak. Mauss, mitoloji, dil bilimi, etnografi, psikoloji, din, hukuk ve ekonomi alanlarındaki bilgi birikimiyle yazısız toplumların dünyasında yolculuğa çıkıyor. Büyünün, dinin bu ikisi arasındaki ilişkilerin ve bunun toplumların organizasyonunda oynadığı rolün analizi ne yer verilen bu kitapta ilkel toplumlar denilen toplumlar ile uygar toplumlar arasındaki derin tarihsel bağlantılar ortaya konuluyor. Özel anlamda bireylerin, genç anlamda toplulukların doğayla ve birbirleriyle olan ilişkileri, mücadeleleri, toplumsallaşma araç ve yöntemleri ve bunun nasıl bir uygarlık süreci haline dönüştüğü anlatılıyor. İnsanın kendini, doğayı, ölümü, tanrıyı ve içinde yaşadığı topluluğu açıklama, yorumlama, anlamlandırma ve diğer taraftan hayatta kalma çabası olarak tanımlayabileceğimiz uygarlık süreci bu kitapta, büyü, din, tabu ve *mana* türünden olguların bir sentezi olarak karşımıza çıkıyor.

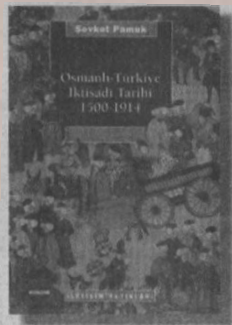
Çev: Özcan Doğan,
DoğuBatı Yayınları, 2005, 606 s.

Osmanlı-Türkiye İktisadî Tarihi 1500-1914 Şevket Pamuk

Osmanlı İmparatorluğu'nun iktisadî tarihi genellikle mani tarih şeklinde ele alınmıştır. Bu yaklaşımda devlet ve devlet hazinesinin işleyişi gelir ve gider-

yerleştirerek imparatorluğun iktisadî tarihini öne çıkartıyor. Sıradan insanların varoluş koşullarını, direnişlerini, devletle başatme pratiklerini izliyor. Osmanlı toplumsal düzenini, toprak rejimini, belirli bir toplumsal kültürün iktisadî yapıları nasıl algılayıp, kendi gündelik hayatı içinde nasıl konumlandığını inceliyor. Kendi içindeki kırılmalara rağmen uzun dönemli bir iktisadî sürekliliğin altını çiziyor. Yönetici sınıfların iktisadî düzeni algılayışları kadar, esnafın, tüccarların ve köylülerin kendi hayatlarına doğrudan etki eden kararlar karşısında nasıl davrandıklarını ve toplumsal huzursuzluk dönemlerinde bu algılayış farklarının sonuçlarını tartışıyor. Geniş bir coğrafyaya yayılan imparatorluğun 400 yıllık bir zaman dilimi içerisinde hareketli toplumsal hayatını acı bir dille anlatıyor. Öğrenciler ve akademisyenler kadar Osmanlı İmparatorluğu'nun tarihine meraklı okuyucular için de vazgeçilmez bir başvuru kaynağı.

lerin muhasebesi asıl meseleler olarak incelenir. İktisat, elinde idarî, siyasî, hukukî donanımları olan yöneticiler tarafından kullanılabilen ve sırrına erilemeyen bir araç olarak görülür.

Şevket Pamuk kitabında, bu tablonun aslı unsurları olan insanları taraf oldukları iktisadî ilişkiler içine

Türk Kurtuluş Savaşı ve Siyasal Rejim Sorunu Ömür Sezgin

Çağdaşlaşma sürecinde örnek aldığımız Batı'da ortaya çıkan modern devlet belirli bir toplumsal gelişmenin sonucudur. Oysa geleneksel Osmanlı toplumsal yapısında bu tür bir gelişme pek sözkonusu olmamıştır. Böyle bir durumda Anadolu'da yeni bir devlet biçiminin ortaya çıkışı ve Cumhuriyet'in kuruluşu, Kurtuluş Savaşı sırasındaki iç politikaya özel bir önem kazanmaktadır. Çünkü

Kurtuluş Savaşı, yabancı işgaline karşı silahlı bir direniş hareketi olmanın yanında aynı zamanda rejim sorununun her an gündemde olduğu siyasal bir süreçtir. İktisadî bakımdan geri, dinsel ideolojinin egemen ve halkın büyük çoğunluğunun geleneksel hilafet ve saltanat düzenine bağlı olduğu bir toplumda hangi koşullar

altında yeni bir devlet biçiminin (Cumhuriyet'in) kurulabilmesi mümkün olmuştur?

Ömür Sezgin yayımlandığı ilk günden bu yana temel başvuru kaynağı niteliğini koruyabilen Türk Kurtuluş Savaşı ve Siyasal Rejim Sorunu'nda bu sorunun yanıtını Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin açılışından Cumhuriyet yönetiminin kuruluşuna kadar geçen süre içinde arıyor.

İlme Kitabevi, 2. basım,
2005, 156 s.

Kayıp Felsefe Genleri Mevlüt Durmuş

Kolesteroldeki Kaos kitabında kalp krizi ve koroner arter hastalıklarında yağ asitleri ve kolesterolün

İletişim
Yay., 2005,
242 s.

matematiksel olarak masum olabileceğini iddia edildiğinde (2003) fındık ve ceviz gibi yağlı bitkiler bu tip insanlara yasaklanıyordu. Mevlüt Durmuş ikinci kitabı olan *Kayıp Felsefe Genleri*'nde insan ve hayvan kopyalama, genetiği değiştirilmiş organizmalar, transgenetik bitkiler, organ nakli gibi yapılan birçok çalışmalarda, dünya yaşam alanları ve biyolojik dengelerinin göz önüne alınmadığı, sadece kısa vadeli kazanç düşüncesinin, bilimin bazı alanlarını köleleştirdiği ve ele geçirdiğini iddia ediyor. Tıpkı nükleer enerjide olduğu gibi, DNA ve genlerin de kullanımının amaç dışı yollara kayabileceğini ima eden *Kayıp Felsefe Genleri* bilimin sorgulanmadan uzaklaşmasına göndermeler yapıyor. Bilimde determinist yaklaşımın her zaman geçerli olmayabi-

Platin Yay., 2005, 208 s.

Siyah Öfke

(Ortaçağ İslam Dünyasında Zenci Kölelerin İsyanı (869-883))

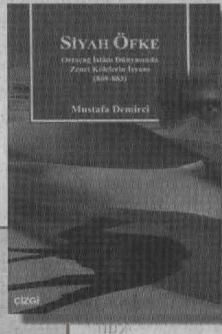
Mustafa Demirci

Ortalama tarih bilgisine sahip pek çok insan, Roma İmparatorluğu'na karşı Spartaküs'ün önderliğinde

leceğini özellikle genetik çalışmalarda ortaya çıkan indirgemeciliğin, canlılık kavramını tek başına açıklamaktan uzak olduğu değişik şekillerde vurgulanıyor ve çevresel etkilerin DNA ve genler üzerindeki etkilerine geniş yer veriliyor.

MÖ 74-71 yıllarında başkaldıran Romalı kölelerin isyanlarından haberdardır. Ama pek çok tarihçi, Aşağı Mezopotamya'nın bataklıkları içinde çalıştırılan zenci kölelerin MS 869-883 yılları arasında Abbasilerle karşı isyanının ismini bile duymamıştır. Basralı büyük toprak sahipleri tarafından bataklığın ortasındaki güherçile ocaklarında, şeker kamışı ve pirinç tarlalarında çalıştırılmak için Doğu Afrika'dan getirilen zenci köleler 5 000-10 000 kişilik gruplar halinde çok ağır şartlar altında çalıştırılıyorlardı. Hz. Ali'nin soyundan olduğu iddia edilen Ali b. Muhammed adında bir ki-

şi bu kölelere özgürlük ve efendilerinin topraklarını vatan ederek onların 869 yılında Basra yakınlarındaki bataklık bölgede isyan etmelerini sağlamıştır. İsyan katılan toplam köle sayısı 3 000 civarındaydı. İs-

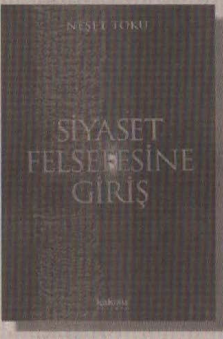

Siyaset Felsefesine Giriş

Neşet Toku

Antikçağ'dan bugüne, toplumsal hayatta ilgili problemlere bir çözüm arayışı olarak ortaya çıkan siyaset felsefesi, insanın iyi hayat, iyi toplum ve iyi siyaset idealinin peşinden koşmasını ve bu idealden vazgeçmemesini isteyen, doğal ve rasyonel bir araştırma dalı. Türkiye'de üzerine pek kafa yorulmayan bir konu! Bir taraftan hukuk devleti istenilecek, diğer taraftan da siyaset felsefesiyle ilgilenilmeyecek... Bunun izahı epeyce güçtür.

Bu çalışmada Platon, Aristoteles, Farabi, İbni Haldun, İmam Marvedî, Karl Marx gibi düşünürlerin siyaset felsefeleri ele alınıyor ve sağlıklı siyasetin hangi zeminlerde kurulabileceği tartışılıyor. Birçok felsefe tarihi yazara ısrarla felsefe, "Varlık Nedir?, Bilgi Nedir?" gibi metafiziki epistemolojik sorularla başlar diyor. Halbuki bu tür sorular, hiçbir zaman insanı birinci dereceden ilgilendiren sorular olmamıştır. Neşet Toku'nun bu kitabı düşünebilen her insan için birinci dereceden sorular hep; "İyi hayat nedir?", "İyi hayat nasıl elde edilir?", "İyi bir hayat için, iyi toplum ve iyi bir devlet ne şekilde kurulabilir?" biçimindeki sorulara cevap aramaya çalışıyor. Alışıl gelinmiş dışında sadece batı siyaset felsefesinin değil, karşılaştırmalı olarak islam siyaset felsefesini de konu edinen bu kitap önemli bir boşluğu dolduruyor.

Kaknüs Yay., Felsefe Serisi, 2005, 368 s.

yancılar, büyük bir zenginlik içinde yaşayan Basra, Übüle, Siraf, Ehfaz ve Abbadan gibi şehirleri tahrip edip binlerce kişiyi kılıçtan geçirdiler. Fırat ve Dicle'den açılan balta girmemiş ormanların ve sazlıklarla kaplı bataklığın ortasına kurdukları "Muhtara" adlı başkentlerinden gönderdikleri ordularla Abbasi ordularını pek çok defa bozguna uğrattılar. Zorlu bir mücadeleden sonra isyanın merkezi "Muhtara" ele geçirilerek komutanlar esir edilmiş ve zenci lideri Ali b. Muhammed öldürülmüştü. İsyanın bilançosu çok ağırdı. Ölen insan sayısını bazı tarihçiler 500 bin ile 2.5 milyon olarak tahmin etmektedirler. İsyanın malî ve askerî ağırlığı Abbasileri parçalamış, güneydeki ticaret ve tarım zengini şehirler bir daha eski şarını kazanamamıştır. Bu şiddet ortamı Karmatiler'i ve İsmaililer'i tetiklemiştir.

Çizgi Kitabevi, 2005, 299 s.

Türkiye Bilimler Akademisi'nin övgüye değer bir yayın çalışması: Yaşam Öyküleri

Türkiye Bilimler Akademisi (TÜBA), Akademi Konseyinin aldığı bir kararı uygulayarak, şeref üyelerinin yaşam öykülerini yayımlıyor. Bu diziden bugüne kadar üç kitap yayımlanmış: İlki, Ağustos 1999'da yayımlanan Bir Arkeologun Anıları, Türkiye Cumhuriyeti kültür tarihinden birkaç yaprak, Ekrem Akurgal, 302 sayfa. İkincisi Kasım 2004'te yayımlanan İlk Türk Hititoloğun Yaşam Öyküsü, Sedat Alp, 167 sayfa. Üçüncüsü ise Ağustos 2005'te yayımlanan Bilime Adanmış Bir Ömür, Muzaffer Aksoy, 167 sayfa.

Kitapların üçü de akıcı bir üslupla yazılmış, hem kaynak kitap niteliği taşıyorlar hem de zevkle okunuyorlar. Teknik olarak estetik kurallarına uyulmuş, kullanılan kâğıt ve kapaklar kaliteli, çok sayıda olan özenle seçilmiş fotoğraflar net... Yaşam öykülerinin üçü de, heyecanla, önurularak okunacak, zaman zaman içinizi burkan gözlerinizi buğulandıran anılardan oluşuyor. Ayrıca kitaplar da her üç bilim adamının; akademik etkinlikleri, aldıkları ödüller, kitap ve makalelerinin tam bir dizini yer alıyor.

Akademi Başkanı Prof. Dr. Engin Berber Akademi olarak, Cumhuriyet Türkiye'sinin bilimsel gelişmesine katkılan olmuş bilim insanlarını topluma tanıtmayı amaçladıklarını söylüyor: "Türkiye Bilimler Akademisi, ülkemizin hiç de kolay olmayan koşullarında ortaya koydukları nitelikli, bilim dün-

yasında kabul ve takdir gören eserleriyle ülkemizin uluslararası toplulukta saygınlık kazanmasında rol oynayan, yaşam biçimleriyle çevrelerine ve öğrencilerine örnek olan bu insanları toplumumuzun daha iyi tanınması gerektiğini düşünmektedir. Onların yaşamlarını, bilime yönelme nedenlerini, kendileri için belirledikleri hedefleri, bu hedeflere ulaşmada gösterdikleri çabaları, başarıları, karşılaştıkları güçlükleri

anlatan, irdeleyen kitapların, bu bilim insanlarımızın daha gerçek kimliklerini ortaya koyacağına inanmaktayız."

Ekrem Akurgal (doğumu: 1911), Sedat Alp (doğumu: 1913), Muzaffer Aksoy (doğumu: 1915) genç Cumhuriyet'in, Cumhuriyet değerleriyle yetiştirdiği, gerektiğinde fedakârlıktan kaçınmayıp eğitim için onu yurtdışına yollayan ülkesine, kendine güvenen, azimli, çalışkan, akıllı gençlerdir. Onlar, 'idealler kuşağı' olarak adlandırılan diğer pek çok insanımız gibi, ideallerinin gerçekleşmesi için ömür boyu yılmadan çaba harcadılar. Bilime katkıları olan, dünya çapında tanınan, takdir edilen bilim insanları olarak hedeflerine ulaştılar. Bize esin kaynağı oldular. Onlara sahip olduğumuz

işin ülkemiz adına gurur duyuyoruz.

Ekrem Akurgal kitabı, kendisinin

yazdığı anılardan oluşuyor. Tüm dünyaya kendini kabul ettirmiş bir arkeolog olan Ord. Prof. Dr. Ekrem Akurgal, olanakları elvercen, hemen her uzmanın çalışmaları ve çabalarının hesabını vermesinin, gelecek kuşaklar için büyük yararlar sağlayabileceğini vurguluyor. Kitabının arkeologlara, Eski Çağ tarihçilerine ve dilbilimcilerine olduğu kadar, Türk aydınlarına yönelik bir çalışma olduğunu belirtiyor. Kitabının 'son-söz'ünde şunları söylüyor: "Burada bir bakıma Türkiye Cumhuriyeti'nin 75 yıllık kültür tarihi ele alınmıştır. Türkiye'nin ancak Atatürk çizgisinde gidildiği takdirde parlak bir geleceğe sahip olabileceği ortaya konulmuştur. Türk gençlerine, mutlu olmak istiyorlarsa çalıştıkları alanlarda ön sırada yer almayı hedef edinmelerini, ayrıca müzik, güzel sanatlar, tarih, arkeoloji gibi konulardan birini hobi olarak seçmelerini içtenlikle öneririm."

Sedat Alp kitabı, Can Dündar ve Fatma Sevinç tarafından yazıma hazırlanmış. Yazarlar kitabı oluştururken Hoca'nın üç yıldır yazı ve kitaplarını yazarken birlikte çalıştığı Fatma Sevinç'e not ettirdiği anıları ve teknik bilgileri es almışlar. Fatma Sevinç, felç geçirmiş ve 90 yaşını aşmış olmasına karşın Sedat Alp'in çalışmalarını sürdürdüğünü, kendisine de Hititlerle ilgili merak ettiği konuların araştırması için yol gösterdiğini açıklıyor. Ord. Prof. Dr. Sedat Alp genç bir Hititologken, Hitit hiyeroglif yazılarında doğru okunuşları bularak geliştirdiği tezlerle, o yılların ünlü Hititologlarından biri olan Albrecht Goetze'nin yanlışlarını kanıtlamış, böylece dünya çapında etkili olmuş, Hititoloji dünyasının önde gelen bir üyesi haline gelmiş.

Muzaffer Aksoy kitabı, Nursel Duruel, Prof. Dr. Çiğdem Altay, Prof. Dr. Orhan Ulutin tarafından hazırlanmış. Muzaffer Aksoy, Mersin Devlet Hastanesi'nde hekimlik yaparken, gözlemlerine dayanarak kan hastalıkları

larına, özellikle Talassemi özgün yorumlar getirmiş, vardığı sonuçları en saygın bilim dergilerinde yayınlamış, saptadığı yeni bir anormal hemoglobine "Hb-İstanbul" adını vermiş, benzenin işçilerde kan bozukluklarına, kan kanserine yol açtığına ilişkin kanıtları belirleyip, açıklamış, böylece özellikle ABD'de iş sağlığı mevzuatında yeni düzenlemeler yapılma-

sına yol açmış. Muzaffer Aksoy, 31 Ocak 1990'da silahlı bir saldırı ile öldürülen aydın, yurtsever, hukukçumuz Muammer Aksoy'un iki yaş büyük ağabeyidir.

Her üç bilim adamının kullandıkları güzel Türkçe ile Türkçenin bilim dili olarak kullanılmasına da önemli katkılar olmuş. Dileğimiz, Türkiye Bilimler Akademisi'nin, gençlere

esin kaynağı olan bu yararlı ve aynı zamanda ömürlerini ülkemize, bilime adanmış insanlarına teşekkür ve saygı sunuşu niteliği de taşıyan yayın etkinliğini sürdürmesi ve tanıtacağı bilim insanlarını Akademi'nin şeref üyeleri ile sınırlı tutmamasıdır.

*Feyziye Özberk
Bilim ve Ütopya dergisi
Ankara temsilcisi*

Arkeoloji Dünyasından

Erkan İldız

Arkeoloji ve Sanat dergisi

Sayı 120-Temmuz/Aralık 2005

Arkeoloji konusunda en uzun zamandır yayımlanmakta olan derginin hacmi her sayıda biraz daha artıyor: Bu sayı 150 sayfayı geçmiş. Dergide 15 bilimsel makale ve 4 haber yazısı yer alıyor. Konu başlıklarından bazıları şöyle: "Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde Yeni Keşifler: Sinek Çayı Kayaaltı Sığınığı Resimleri", "Van / Kalecik Urartu Gözlem Alanı ve Nekropolü", "Tralleis'te Bulunan Bir Kremasyon Kabı", "Bir Özel Koleksiyonda Yer Alan Antik Tıp Aletleri", "Karagündüz ve Altuntepe Kazı Malzeme-

neksel Ahşap Süsleme İçin Bir Örnek: Refik Komut Serenderinde Mimari Süsleme"

*Arkeoloji ve Sanat Yayınları,
2005, 152 + XII sayfa.*

Adalya

Suna - İnan Kıraç Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Enstitüsü (AKMED) tarafından yılda bir kez yayımlanan dergide özellikle Antalya ve çevresi olmak üzere Anadolu Akdenizi'ne ilişkin tarihi, arkeolojik, etnografik yazılara yer veriliyor. Bu yılki sayısında 18 makale yayımlanmış. Sekizi Türkçe, onu yabancı dilde.

*AKMED Yayını, No VIII,
2005, 398 sayfa.*

meleri Işığında Van Gölü Havzası Boncukları", "Yazidere (Seyitgazi) Zeus Kutsal Alanı ve Seyitgazi Müzesindeki Adaklar", "Anadolu'da Apsidal Temelli Roma Dönemi Nymphaeumları", "İmparator Augustus ve Res Gestae", "Albastronların Form Gelişimi", "Adli Arkeoloji: Olay Yerine Arkeolojik Yaklaşım", "Laodikeia Kazı Deposundan Çalınan Eserler", "Tralleisli Seikilos'un Ünlü Bestesi", "Orta Asya'da Kerpiçten Bir Yapı: Katta Camii", "15. Yüzyıl İstanbul'undan Üç Mezar Taşı", "Trabzon'un Vakıfkebir İlçesi'nde Gele-

Hellen ve Roma Dünyasında Kurşun Kullanımı

Turgut H. Zeyrek

Doğada saf halde çok ender görülen kurşun, Hellen ve Roma dünyasında gümüş elde edilebilen madenin ayrışması işleminden geriye kalan uçur bir yan ürün olarak kullanıma alınmıştır. Onun bu özelliği ve kolay şekil ve-

rilebilir niteliği, aynı defalarca yeniden kullanılabilir olması, Hellen ve Roma dünyasında ideal bir hammadde olarak tercih edilmesinde etkili olmuştur. Yazar kitabında kurşun kullanımının tarihçesini anlattığı gibi, günlük hayatta kullanımına ilişkin de detaylı bilgiler vermektedir.

*Ege Yayınları, İstanbul 2005,
93 sayfa.*

Sumerler'den İslam'a Kutsal Kitaplar ve Dinler

Arif Tekin

Arif Tekin incelemesinde, Sumer tabletlerinden ve birçok kaynaktan yararlanarak kutsal kitapların tarihteki izini sürüyor. Kainatın, insanın yaratılış efsanesini; cennet, cehennem inancını; eğitim, adalet, demokrasi gibi yaşama ilişkin birçok kavramı, kutsal kitaplardan ve öncesinden

araştıracak yazıyor. Hac'daki saç tıraşı ile başörtüsü geleneğinin Sumer'deki kökeni, kutsal kitaplardaki önemli cezaların kökeni gibi ilginç ayrıntıları da yer veriyor yazar.

*Berfin Yayınları,
2005, 266 sayfa.*

Matematik? 07

Geometrinin sırrı 4

Manfred Kaestner

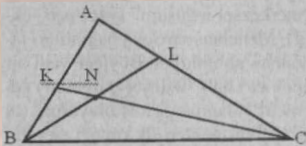
Bu, bu alt başlıkla yazdığımız dördüncü yazımız, sonucusu da değil. Neden? Geometri (üretimin bilgisi değil; geometri konum bilgisi ama konumu açıklamada analitik geometrinin çok gerisinde kalıyor (Akışkanlar mekanikinden nükleer fiziğe hep analitik geometri kullanmak zorundayız). Öyleyse neden geometriyi bırakamıyoruz? Nedenlerimiz şöyle:

1) Geometri de soyut bir matematik dalı ama şekiller yardımıyla bir tür somutlaşıyor, izlememiz kolaylaşıyor.

2) Çok hızlı karmaşıklaştığından, sistemli sunulursa doğal zekâmızı algılamamız kolaylaşıyor, mutlu oluyoruz.

3) Tarih boyunca geometri, dehanın yani bazılarının çoğunluktan doğuştan (Allah vergisi) farklılığını göstergesi olarak kullanılmış. Bu amaçla sistem dışı, anlaşılmasa bir biçimde yapılandırılmış. Bunu açığa çıkarmak toplumcu bir görev.

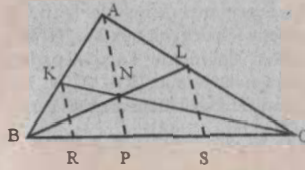
Şimdi bir önceki yazımızın (Bilim ve Ütopya, Temmuz 2005) sonundaki geometri üzere beş sorumuzu da unutmadan, kendimizin uydurduğu bir bağıntı ile geometrinin sırrını çözmeye bir adım daha atalım. Bağıntımız şöyle: Bir üçgen [ABC] ve bu üçgen düzleminde herhangi bir nokta [N] alıp bu noktayı iki köşeye [B&C'ye] birleştirir ve bu doğruların karşı kenarlarla kesim noktalarını [K&L'yi] belirlersek ilk verilen noktanın [N'nin] kesim noktalarına uzaklıklarını çarpımının birleştirildiği köşelere uzaklıkların çarpımına oranı, üçüncü köşenin aynı uzaklıklar çarpımına oranına eşittir.,

Matematik diliyle,

$$\frac{NK \cdot NL}{NB \cdot NC} = \frac{AK \cdot AL}{AB \cdot AC}$$

Amaçımız *Bilim ve Ütopya* okurlarına bilgiçlik taslamak değil. Yalnızca (onlarla birlikte) geometri örneği yardımıyla "Matematik ne?" sorusuna yanıt aramak. Öyleyse hemen bağıntımızı basitçe kanıtlayalım.

A, N, K, L noktalarını AN doğrultusunda BC üzerine taşırsak (yani izdüşürsek) yalnızca "Paralel izdüşüm uzaklık oranlarını değiştirmez" demek olan) Thales bağıntısı yardımıyla

$$\frac{NK \cdot NL}{NB \cdot NC} = \frac{NK}{NC} \cdot \frac{NL}{NB} = \frac{PR}{PC} \cdot \frac{PS}{PB}$$

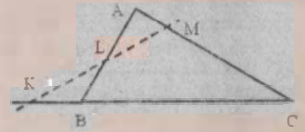
$$\frac{AK \cdot AL}{AB \cdot AC} = \frac{AK}{AB} \cdot \frac{AL}{AC} = \frac{PR}{PB} \cdot \frac{PS}{PC}$$

Bireyciler, kendi emeklerini farklı bir katsayı ile çarpmak isteyenler, bunu haklı göstermek için gökte yardım arayanlar, "İşte deha bunu düşünmek" diye bizi de kendi saflarına katmaya razı olabilirler. Ama biz bunu düşünmedik ki!

Bakın öykü şöyle:

1) Menelaus teoremini orta öğretimin beri biliyoruz. (Türkiye'de de ÖSS sorularında bile kullanılıyor.) Bir ABC üçgeninin kenarlarını kesen KLM keseni için cebirsel eşliği söz konusu. "Bunun ispatı bir köşeden kesene paralel çizerek oranları karşı kenara taşıyarak" diye de öğrenmiştik. Burada ALB de KMC üçgeninin bir keseni.

$$\frac{KB}{KC} \cdot \frac{MC}{MA} \cdot \frac{LA}{LB} = 1$$

(Bunu görmek de hîlner olmasa gerek) Şimdi bu iki Menelaus bağıntısını yazarak, çarpıp ve sadeleştirirsek

$$\left(\frac{KB}{KC} \cdot \frac{MC}{MA} \cdot \frac{LA}{LB} \right) \cdot \left(\frac{BC}{BK} \cdot \frac{LK}{LM} \cdot \frac{AM}{AC} \right) = 1$$

$$\left(\frac{LA}{LB} \cdot \frac{LK}{LM} \right) \cdot \left(\frac{CM}{CA} \cdot \frac{CB}{CK} \right) = 1$$

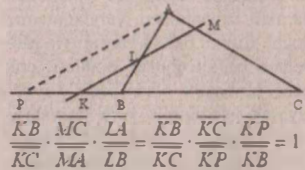
$$\triangleright \frac{CM \cdot CB}{CA \cdot CK} = \frac{LM \cdot LB}{LA \cdot LK}$$

(Tabii yön değiştirmelerin çift olduğuna dikkat ettik. Son eşitlikte yönü kaldırdık. Böylece CAK üçgeninde L noktası için bağıntımızı bulduk.)

Uydurduğumuz bağıntının (Menelaus yardımıyla) ikinci bir ispatını vermiş olduk, artık yeter demedik ve yanıtladığımızdan fazla soruyla karşı karşıya olduğumuzu gördük.

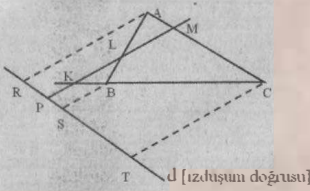
Soru 1

Menelaus'un ispatında bir köşeyi kesene paralel karşı kenara izdüşürüyoruz. Burada kesene paralel, karşı kenara, izdüşüm söz konusu. Acaba bunların hepsi zorunlu mu? Sorumuzun yanıtı bize daha genel bir ispat veriyor.

Kesene paralellik gerekli ama izdüşümü herhangi bir doğru üzerine yapabiliriz. (Bu KLM alınrsa izdüşüm doğrultusu bir kenar),

$$\frac{KB}{KC} \cdot \frac{MC}{MA} \cdot \frac{LA}{LB} = \frac{PS}{PT} \cdot \frac{PT}{PR} \cdot \frac{PR}{PS} = 1$$

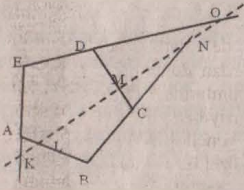

Soru 2

Burada üçgen ile başlamamız zorunlu mu? Herhangi bir çokgen alamaz mıyız? Bu soruya yanıtımız olumlu oluyor ve böylece genel bir Menelaus bağıntısı bulmuş oluyoruz:

Herhangi bir çokgeni bir doğru ile kestiğimizde, bu kesenin çokgenin kenarlarını cebirsel bölüm oranları çarpımı bire eşittir. [Şekilde beşgen]

$$\frac{\overline{LA}}{\overline{LB}} \cdot \frac{\overline{NB}}{\overline{NC}} \cdot \frac{\overline{MC}}{\overline{MD}} \cdot \frac{\overline{OD}}{\overline{OE}} \cdot \frac{\overline{KE}}{\overline{KA}} = 1$$

İspat aynı. Kesene paralel izdüşümle (ister herhangi bir doğruya, ister bir kenara) bu genellemeye nasıl ulaştık? İzdüşüm doğrusunu serbest alarak.

Soru 3

Menelaus bağıntısını ispatlarken paralel izdüşümden yaralanmamız doğal. Çünkü bunun yardımıyla Menelaus bağıntısındaki oranları, çok genel bir bağıntı olan Thales'e uygulayarak istediğimiz yere taşıyabiliyoruz. İzdüşüm doğrusunu serbest alabileceğimizi gördük. Ama kesene paralellığe gerekli dedik. Neden? [Bilginin üç ana sorusundan biri.]

Menelaus'ta altı nokta var.[Üçgenin üç köşesi ve kesenin üç kesim noktası. n-gen alırsak 2n nokta] kesene paralel alınarak bunu dörde düşürtüyoruz. [n-gende n+1'e] Böylece izdüşümde yönlü uzaklıklar ikiye ikiye aynı oluyor.

Soru 4

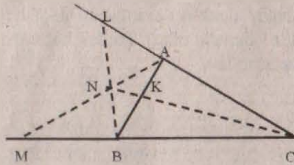
Menelaus bağıntısının karşısı da var. [Söz konusu oranlar çarpımı 1 ise üçgenin kenarları üzerinde alınan üç nokta aynı doğru üzerinde.] Bu herhangi bir çokgen için de geçerli mi?

Hayır. İki kesim noktasını sabit düşünürsek n-2 kesim noktası kalıyor. Bu n-2 değişkenli bir bağıntı demek ve sonsuz çözüm verir.

Soru 5

Bizim bir de Seva bağıntımız var. [Bir üçgenimizin köşelerini {A,B,C}, düzlemi içindeki bir noktaya {N} birleştiren doğruların karşı kenarları kesim noktalarının {K,L,M} bu kenarları cebirsel bölüm oranları çarpımı eksi bire eşittir.]

$$\frac{\overline{KA}}{\overline{KB}} \cdot \frac{\overline{MB}}{\overline{MC}} \cdot \frac{\overline{LC}}{\overline{LA}} = -1$$

Seva bağıntısının ispatını (okulda öğrendiğimiz gibi) bu doğrulardan birinin (örneğin NC'nin) üçgenden bölüdüğü iki üçgende kesen oluşturan diğer ikisi (ACK üçgeninde NL ve BCK üçgeninde NA) için Menelaus'u yazarak yapıyorduk. Acaba bu ispatı doğrudan izdüşüm kullanarak veya başka şekilde yapabilir miyiz? (Biz başarılı olmadık. Nedenini irdelemeye de vakit ayıramadık. Bunu da özellikle yazmak istedik. Acaba büyük matematikçiler ne denli sonuçsuz çalışmaları yapmışlar? Genel ve çok önemli bilgilere nasıl ulaşmışlar? Mustafa Uslu bize bunu ne denli aktarabilecek? Bunu bizden iyi yapabilecekler neden katkıda bulunmazlar? Büyük matematikçilerin yanıtları, yanılgıları, boş çabaları, toplumsal açıdan ürettikleri, buldukları kadar önemli değil mi?)

Soru 6

Acaba üç noktanın doğrusallığının veya üç doğrunun noktasallığının

nin (aynı noktadan geçmesinin) en basit koşulu ne? Bu soruları analitik geometride (cebirleştirilmiş geometride) yanıtlamak kolay. Ama geometri dışına çıkmak istemeysek,

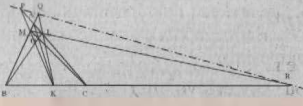
- "Doğrusallığı görmek için iki noktanın belirlediği doğruyu çizeriz, üçüncüden geçiyor mu bakarız. Noktasallığı görmek için iki doğrunun belirlediği nokta üçüncü üzerinde mi diye sorarız." diyebiliriz. Ama bu Hilbert ve tüm aksiyomcuları mutlu eder mi?

- Doğrusallık koşulu olarak üç A, B, C noktası arasında $u(A, B) + u(B, C) = u(A, C)$ benzeri bir bağıntı öne sürebiliriz. Ama bu taktirde (şekli izleyerek) Menelaus bağıntısının $[u(A, B) + u(A, C) > u(B, C), u(A, L) + u(L, B) = u(A, B), u(A, M) + u(M, C) = u(A, C), u(K, B) + u(B, C) = u(K, C), u(K, L) + u(L, M) = u(K, M)]$. Menelaus bağıntısı vardır diye türetebilmeyiz. Bunu "Matematik?" üzere son yazımıza veya aksiyomculara bırakalım. Noktasallık da benzer biçimde.

- Doğrusallık için Menelaus bağıntısı, noktasallık için Seva bağıntısını temel alırız. Yani "A, B, C noktalarının doğrusal olması için gerekli ve yeter koşul bu noktalardan geçen herhangi üç doğrunun oluştura- cağı üçgen ve bu üç nokta için Menelaus bağıntısının varlığıdır" deriz. (Noktasallık için benzer biçimde.) Ama bu taktirde tüm üç [veya daha fazla] nokta doğrularının ispatını Menelaus (veya ona temel oluşturan Thales) bağıntısı yardımıyla (noktasallığı da Seva veya ona temel oluşturanlar yardımıyla) yapabiliyoruz.

- Elimizde doğrusal ve noktasallığı genelde ele alan bir kitapçık var. (Argunov ve Skornyakov'un Konum Teoremleri, 1964'te Türkçeye çevrilmiş.) Burada doğrusal ve / veya noktasallıktan yeni doğrusal ve noktasallıkla türetiliyor. Bu türetmeyi yaparken kullanılan araç "merkezsiz izdüşüm" (yani perspektif), Menelaus ve Seva bağıntıları tamamen unutuluyor. Böylece yeni bir geometri dalı "İzdüşel (projektif) geometri" alanına girmiş oluyoruz. Bu kitapçıkta verilen ilk örneği ele alalım:

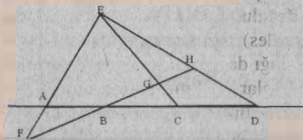
Bir üçgenin [ABC] içinde alınan bir noktayı [O] köşelere birleştiren doğruların karşı kenarları kesim noktalarının oluşturduğu üçgen [KLM] ile ilk üçgenin karşılıklı kenarlarının kesim noktaları [P, Q, R] doğrusaldır.

İzdüşel geometri ayrı bir matematik dalı. Buradaki ispat ayrı bir ön bilgi gerektiriyor. Ama biz P, Q, R'nin doğrusallığını, (ABC, O) için Seva bağıntısının uygun biçimde yazarak ABC üçgeni ve KL, LM, MK kesenleri için üç defa Menelaus'u yazıp çarparak da ispatlıyoruz. Bu, doğrusallık ve noktasallık için Menelaus ve Seva bağıntılarının temel alınabileceği savına bir örnek oluşturuyor.

Soru 7

Doğrusallık üzere "A, B, C ve A, B, D doğrusalsa B, C, D de doğrusaldır" diye apaçık gibi görünen bir bağıntımız var. Bunu da Menelaus ile ispatlayabilir miyiz? Şekildeki gibi kenarları A, B, C ve A, B, D noktalarından geçen bir kenarla ortak, ikinci kenarları aynı doğru üzerinde iki EFG ve EFH üçgeni için Menelaus bağıntısını yazar, çarpıp ve sadeleştirirsek,

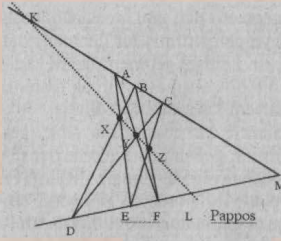

$$\left(\frac{AF}{FB} \cdot \frac{CE}{EB} \cdot \frac{BG}{GC}\right) \cdot \left(\frac{AE}{ED} \cdot \frac{BF}{FD} \cdot \frac{DH}{HC}\right) = \frac{BG}{GC} \cdot \frac{DH}{HC} \cdot \frac{CE}{EB} = 1$$

diye EGH üçgeni için B, C, D'nin doğrusallık bağıntısını buluruz.

Soru 8

Mustafa Uslu'nun Bilim ve Ütopya Ocak 2005'te verdiği Pappos doğrusu da bir örnek. Bunu da İzdüşel Geometri'ye başvurmadan Menelaus yardımıyla ispatlayabilir miyiz?

$$\begin{aligned} (1) \triangle AEM \text{ de } DXB & \quad \frac{XE}{EA} \cdot \frac{BA}{AM} \cdot \frac{DM}{BX} = 1 \Rightarrow \frac{XE}{EA} \cdot \frac{BA}{AM} \cdot \frac{DM}{BX} \\ (2) \triangle BDM \text{ de } EXA & \quad \frac{XD}{DB} \cdot \frac{AB}{BM} \cdot \frac{EM}{AX} = 1 \Rightarrow \frac{XD}{DB} \cdot \frac{AB}{BM} \cdot \frac{EM}{AX} \\ (3) \triangle CDM \text{ de } FYA & \quad \frac{YD}{DC} \cdot \frac{AC}{CM} \cdot \frac{FM}{FY} = 1 \Rightarrow \frac{YD}{DC} \cdot \frac{AC}{CM} \cdot \frac{FM}{FY} \\ (4) \triangle AEM \text{ de } DYC & \quad \frac{YD}{DC} \cdot \frac{CA}{AM} \cdot \frac{DM}{CY} = 1 \Rightarrow \frac{YD}{DC} \cdot \frac{CA}{AM} \cdot \frac{DM}{CY} \\ (5) \triangle CEM \text{ de } FZB & \quad \frac{ZF}{FB} \cdot \frac{CB}{BM} \cdot \frac{EM}{ZC} = 1 \Rightarrow \frac{ZF}{FB} \cdot \frac{CB}{BM} \cdot \frac{EM}{ZC} \\ (6) \triangle BEM \text{ de } EZC & \quad \frac{ZC}{CB} \cdot \frac{BM}{ME} \cdot \frac{EZ}{ZF} = 1 \Rightarrow \frac{ZC}{CB} \cdot \frac{BM}{ME} \cdot \frac{EZ}{ZF} \end{aligned}$$

Böylece altı defa Menelaus kullanarak Pappos doğrusu üzerindeki noktalarımızın [X, Y, Z] verilen doğrular arasındaki doğru parçalarını bölüm oranlarını verilen doğrular üzerine aktarmış olduk. Şimdi d(X, Y)'nin (X ve Y noktalarının belirlediği doğrunun) d(A, B, C)'yi kesim noktasını K₁ diye simgeler ve BCD üçgeni ve XYK₁ keseni için Menelaus'u yazarsak,

$$\triangle BCD \cdot XYK_1: \frac{K_1B}{K_1C} \cdot \frac{YC}{YD} \cdot \frac{XD}{XB} = 1$$

$$\Rightarrow \frac{K_1B}{K_1C} \cdot \frac{YC}{YD} = \left(\frac{AB}{AM} \cdot \frac{EM}{ED}\right) \cdot \left(\frac{AM}{AC} \cdot \frac{FD}{FM}\right)$$

buluruz. Verilen doğrularımızın kesim noktasını [m] başlangıç alıp doğru üzerindeki herhangi iki X, Y noktası için $\overline{AX} = \overline{AN} - \overline{MX} = r - x$ yazarsak (sadeleştirmeden sonra)

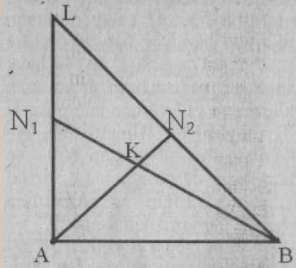
$$\begin{aligned} b - k_1 &= (b - a)(c - e)(d - f) \\ c - k_1 &= (d - e)(c - a)(f - f) \Rightarrow \dots \Rightarrow \\ k_1 &= \frac{abdf - abef - acde + acef + bode - bcdf}{-ude + adf + bde - bef - cdf + cef} \end{aligned}$$

Buna paralel ACE üçgeni, XZK₂ için Menelaus'u yazar, (1) ve (5) yardımıyla X ve Z'nin bölüm oranlarından kurtulur ve k₂'yi hesaplarsak k₁=k₂ buluruz. Demek ki k₁ ve k₂ noktaları aynı K noktasıymış.

K, X, Y ve K, X, Z'nin doğrusallığından X, Y, Z'nin doğrusallığı çıkar. (Soru 7'nin sonucu)

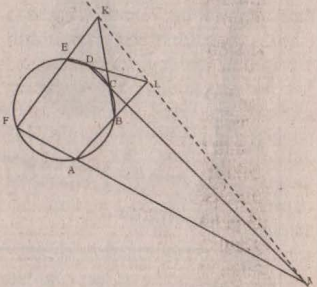
Başlangıcı "Geometri üzere beş [genel (isterseniz felsefi)] sorumuzu da unutmadan ... geometrinin sırtını çözmeye bir adım daha atalım" diye yaptık.

Düzlemde sabit iki [A, B], değişken iki [N₁, N₂] nokta alır, değişkenleri sabitlere birleştirip kesiştirsek kesim noktalarının değişkenlere uzaklıkları çarpımının sabitlere uzaklıkları çarpımına oranı birbirine eşittir.

diye de anlatabileceğimiz ilk bağıntımızdan doğrusallık ve noktasallık kavramlarına, oradan da izdüşel geometriye atladık. Yukarıdaki bağıntı (bu genelleştirilmiş biçimiyle dahi) çok özel bir bağıntı. Geometri içinde dahi önemli değil. Doğrusallık, noktasallık ise oldukça genel kavramlar. Argunov-Skornyakov'un kitabında daha ayrıntılı anlatıldığı gibi, geometricilerin çok zamanını almış. Bu kitapçıkta Pappos, Pascal, Brianchon, Desargues ve bunların özel halleri doğrusallık, noktasallık bağıntıları ele alınmış. Bir örnek vermiş olmak için en genel haliyle Pascal bağıntısını ele alalım.

Bir konik içine çizilen (biz çember aldık) kirişler altgeninin (ABC-

DEF'nin) karşılıklı kenarlarının kesim noktaları [K, L, M] doğrusaldır.

Bir kitapta (yalnız cetvel kullanılarak yapılan çizimler-A.S. Smogorzhevski) herhangi bir konikte çembere geçiş merkezsel izdüşüm yardımıyla, çember için ispat ise Brianchon bağıntısı) ama Argunov'daki Pappos-Pascal sonucu "Bir altgenin kenarları birer aralayarak verilen iki noktadan geçerlerse karşılıklı köşelerini birleştiren üç doğru aynı noktada kesişir" biçimiyle değil, "Bir teğetler altgeninin karşılıklı köşelerini birleştiren üç doğru aynı noktada kesişir" biçimiyle) kullanılarak ve "kutup" kavramı yardımıyla yapılıyor. Bir dipnotta ise Pascal'ın bu bağıntıyı 16 yaşında, Brianchon bağıntısının ispatından yaklaşık yüz elli yıl öne bulup ispatladığı söyleniyor. (Umarız Mustafa Uslu Pascal'ın bu ispatını bulur ve anlatır. Bize düşen görev ise, ileriki yazılarımızda, tüm bu bağıntılara Menelaus yardımıyla ulaşmak.)

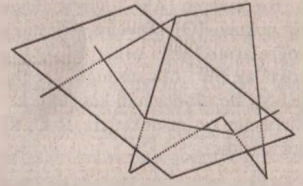
Son adım İzdüşel Geometri. Çağdaşlanınca "büyük geometrici" diye adlandırılan Anadolu'lu (Perge'li), eğitimini ve çalışmalarını çoğunlukla İskenderiye'de yapmış Apollonios'un sekiz ciltlik "Konikler" ile günümüze kadar yirmi iki yüzyıldan daha uzun bir zaman önce ilk doruğuna ulaşmış olan İzdüşel Geometri, ayrı

bir geometri dalı gibi incelenebilecek düzeye geliştirilmiş bir geometri dalı parçası. İzdüşel geometri üzere yapılan birçok çalışmayla birçok teorem, hatta yeni kavram elde edilmiş.

Sanırım bir adım daha attık; geometrinin gelişimine bir örnekler dizisi daha verdik. Umarız Bilim ve Ütopya okurlarında da beş genel sorumuzu yanıtlama isteği uyandırabildik. Hatta belki bazılarımız bazı sorularımıza yanıt buldu bile. Beklentimiz bunları bize veya dergimize göndermesi, böylece bu irdelemelere katılması. Biz ise gezintilerimize, sorular oluşturmaya devam edeceğiz.

Not: Menelaus'u herhangi bir n-gene genellerken, inanın, bunu ilk biz yaptık sanıyorduk. Yanılmışız; doğrusallık, noktasallık üzere ayrıntılı bir çalışma yapmadığımız için, elimizin altında olmasına karşın Papeier'leri Modern Geometri Problemleri'ne bakmadığımız için orada "kesenler" başlığı altında, hem düzlem içindeki bu genelleme, hatta hem de uzayda (köşeleri aynı düzlem üzerinde olma zorunluluğu da olmayan, "solak çokgen" diye adlandırılmış, bir çokgen için) daha genel bir Menelaus veriliyor.

Uzayda herhangi bir solak çokgenin (şekilde ABCDE beşgeninin) tüm kenarlarının herhangi bir düz-

lemle arakesit noktalarının çokgenin kenarlarını bölüm oranları çarpımı bire eşittir.

$$\frac{KA}{KB} \cdot \frac{LB}{LC} \cdot \frac{MC}{MD} \cdot \frac{ND}{NE} \cdot \frac{OE}{OA} = 1$$

İspatta bölüm oranlarını verilen düzleme paralel düzlemlerle herhangi bir doğru üzerine aktarıyoruz.

Ancak bir ABCD solak dörtgeni için geçerli olan karşı bağıntı yardımıyla da dört noktanın düzenselliği için Menelaus koşulunu elde ediyoruz. Eğer herhangi dört noktadan (A, B, C, D'den) geçen doğrularla elde ettiğimiz bir solak dörtgen [PQRS] ve bu noktalar arasında Menelaus bağıntısı varsa verilen noktalar düzenseldir. PQRS solak dörtgenini elde etmek için P ve Q'yu serbestçe aldıkdan sonra R'yi APD düzlemi ile QC'nin arakesiti olarak belirlemeliyiz. S bu düzlemde RD ile AP'nin arakesiti olacaktır.

manfred_kaestner@yahoo.com

Ermenistan'ın İlk Başbakanından İtiraflar

Kitapçılarda!..

Ovanes Kaçaznuni TAŞNAK PARTİSİ'NİN YAPACAĞI BİR ŞEY YOK (1923 Parti Konferansı'na Rapor)

"Ermeni Belgeleriyle Ermeni Soykırımı Yalanı" dizisine, Ermenistan hükümetinin ilk başbakanı ve Taşnakçı Partisi liderinin imzasını taşıyan bir resmi belgeyle başlıyoruz.

1923 yılı Nisan ayında Taşnakçı Partisi'nin Bükreş'te yapılan Yurtdışı Konferansı'na sunulmuş olan bu tarihi rapor, Ermenistan'da yasaklanmıştır. Kitabın çeşitli dillerden yayımlanmış başlıkları, Avrupa kütüphanelerinden toplanmıştır.

Raporu, okuyucumuza İstanbul Üniversitesi Araştırma Görevlisi Mehmet Perinçek'in özözüyle sunuyoruz. Kendisinin Moskova'daki Lenin Kütüphanesi'nde bulunduğu Rusça basımı, Türkolog Arif Acaloğlu her zamanki titiz çevirisiyle Türkçemize kazandırdı.

Soykırımı uğradıkları iddia edilen Ermenilerin başbakanı, olayı bir savaş olarak değerlendirmekte ve daha önemlisi, emperyalistlere alet olduklarını açık yüreklilikle ortaya koymaktadır.

Kaçaznuni'nin raporu, emperyalizmin büyük yalvarına son vermektedir.

Meşrutiyet Cad. Kırdaşlar Han No: 12
Kut: 3-4 Gatastıy-Beyoğlu/İSTANBUL

KAYNAK YAYINLARI

Tel: (0212) 252 21 56 - 252 21 99

Faks: (0212) 249 28 92

Bir insanın yapabileceği en iyi şey, olabildiğince geniş bir deneyimi, kapsamlı ve etkin bir bilinç'e çevirmektir! İşte Gazi Mustafa Kemal, bu bilinçle, devrimin, insanı aşağılayan, gelecek mutlu günlerin yaratılmasını engelleyen dayatımlara / kaderlere karşı yönelmiş bir eylem; dayatılan kaderin karanlığını delen bir tan ışığı olduğunu görmüş; karanlıkların rağmına, Anadolu halkında varolan derin umudu harlayarak, büyük usta Nazım Hikmet'in vurguladığı üzere: "Karanlığın kenarından / ağır ellerini toprağa basarak / doğrulmasını" sağlamış; 7 düveli yere çakarak yepyeni bir ulus-devlet yaratmıştır! İşte Büyük *Nutuk*, bu doğruluşun / Millî Mücadele'nin nesnel bir tutanağıdır! Bu 'tutanak' bağlamında söyleyeceklerim, sizler için, dalkavukluk'a uzanan bir övgü olarak görülebilir ama, benim için her tanımlama, gerçeğin ta kendisi: Gazi Mustafa Kemal'in Büyük *Nutuk*'u, kurgusuz, belgelere dayanan özgün 'format'ta bir romandır! Dante'nin *Cehennem*'inde, Milton'un *Kayıp Cennet*'inde görülmemiş dizelerin taçlandığı, güçlü bir tını taşıyan, bir büyük mensur-şiiir/epope'dir!

Bugüne kadar hangi roman, hangi şiir, böylesine sade, fakat aynı zamanda böylesine kapsayıcı, bıçak keskinliğinde bir 'giriş' ile başlamıştır: "1919 senesi Mayıs'ının 19 uncu günü Samsun'a çıktım. Vaziyet ve manzarai umumiye: Osmanlı Devletinin bulundduğu grup, Harb-i Umumiye mağlup olmuş. Osmanlı ordusu her tarafa zedelennmiş, zeraiatı ağır, bir mütarekename imzalanmış. Büyük Harbin uzan seneleri zarfında, millet yorgun ve fakir bir halde. Millet ve memleketi Harbi Umumiye sevkedenler, kendi hayatları endişesine düşerek, memleketten firar etmişler. Saltanat ve hilafeti mevkiini işgal eden Vahdettin, mütereddi. Şahsını ve yalnız tahtını temin edileceğini sandığı dent tedbirler araştırmakta. Damat Ferit Paşa'nın riyasetindeki kabine: âciz, haysiyetsiz, cebin, yalnız padişahın iradesine tâbi ve onunla beraber şahıslarını vîkâye edebilecek her hangi bir vaziyet-

te razı. Ordunun elinden esliha ve cepanesi alınmış ve alınmakta..."

15-20 Ekim 1927 günlerinde, bizzat kendisi tarafından, Büyük Millet Meclisi kürsüsünde okunan Büyük *Nutuk*'un bu dili, elbetteki, kendisinin de süregetirdiği döneme egemen olan Osmanlıca ağırlıklı! Ne var ki, bu dil, bu büyük yapıta yakışır bir dil! Olgulara uygun, tannan, güçlü bir dil!

Bir bakıma, *Nutuk*'un 'yapı'sını yansıtmak bakımından da gerekli!

Ne var ki, bu metni, değil bugün öğrenim çağındaki olan gençlerimizin, hatta *Nutuk*'la yaşıt

olanların bile anlamakta güçlük çektikleri; bu yüzden okuma oranını bir hayli düşük olduğu açıktır!

İlkin 1927'de Arap harfleriyle 2 cilt; daha sonra da belgelerle birlikte 3 cilt olarak, 8 kez basılan *Nutuk*, Türk Dil ve Tarih Kurumları tarafından sadeleştirilerek yayımlanmıştır. Daha sonra bir dizi yazar, bu sadeleşmeyi daha bir "güne çekerek" *Nutuk*'un yaygınlaşmasına katkı sağlamaya çalışmışlardır! Ne var ki, bu çalışmalar da *Nutuk*'un yaygınlaşmasına, maalesef, yetmemiştir! Fakat Türk halkının, Gazi Mustafa Kemal'in askeri dehasını, de laf adanlığını vurgulayan olguları, Kurtuluş savaşının, Sayın Perinçek'in deyişiyle, o yakıcı gerçeğin bu ulus-

devletin nasıl yaratıldığını bilmesi, yineliyorum, Büyük *Nutuk*'u okuması, bu büyük kaynağa eğilmesi gerekirdi!

İşte bu ay dikkatinize sunduğum kitap, bu gerekliliği olabildiğince karşılıyor: *Atatürk-Nutuk / Olaylar Ansiklopedisi*. Seyyettin Turhan ve Güney Haştemoğlu'nun titiz bir çalışması çerçevesinde kotarılmış, Belgeleriyle birlikte 315.000 sözcükten oluşan *Nutuk*'taki her olay, her kişi, tek tek saptanmış, sonra da abc sırasına göre düzenlenmiştir!

Ve böylece bu çalışma, özgün *Nutuk*'u, kolaylıkla el altında bulundurma olanağını sağlamıştır!

Artık Millî Mücadele'ye ilişkin bütün gerçekler, bu bağlamda oluşacak bütün soru'ların cevabı, elinizin altında! Örneğin, şimdilerde 'basın şehidi'(!) olarak iade-i itibar sağlanmaya çalışılan "Ali Kemal kim ki?" dediğiniz an, A harfine dokunuyorsunuz; Ali Kemal, bütün ihanet belgeleriyle karşınızda! İhanet olgusunu sürdürüp, doğrudan Gazi Mustafa Kemal'e karşı yapılan ihanetlerin en büyüğüne öğrenmek istediğinizde de, bunun: "5 yıl, aynı seçim bölgesinde oturmadığı için, meb'uslukta; giderek, vatandaşlıktan atma çabası olduğunu, M harfinde görüyorsunuz! Daha nice, böylesi kolaylıklar getiren bu övgüye değer Ansiklopedi, 'okur-yazar' tüm Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarının el altında bulundurmaları gereken bir yapıt!

Ne var ki, Gazi Mustafa Kemal'in, fikir ve eylem mirası, bu mirasın temel olguları *Nutuk*'la başlayıp, *Nutuk*'la bitmiyor! Bu olguları ayrıntılı bir biçimde öğrenmek için, *Nutuk* öncesi ile ve sonrasındaki olaylar, eylemler ve bağlamlarına ilişkin kaynaklara gerek!

Yeri gelmişken söylemek, bir mutlak görev: İşte bu kaynaklar da / Gazi Mustafa Kemal'in yazdığı, söylediği, imzaladığı bütün belgeler de, büyük bir titizlikle araştırılıp, derlenmiş; Kaynak Yayınları tarafından, *Atatürk'ün Bütün Eserleri* başlığı altında, şimdilik, 17 cilt halinde Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarının bilgisine sunulmuştur!

Bu köşemizde, eğlenceli zekâ oyunları, matematik ve fizik soruları bulacaksınız. Sorular, çıraklık, kalfalık ve ustalık başlıkları altında, zorluk derecelerine göre sıralanacaktır. Bu soruları doğru yanıtlayan üç okurumuza Kaynak Yayınları'nın yayınladığı Cemal Süreya'nın 99 Yüz adlı kitabını hediye ediyoruz. Yanıtlar en geç 19 Aralık 2005 tarihine kadar e-posta, faks veya posta ile dergi adresine ulaşmalıdır.

Çıraklık sorusu

Birbirine tıpatıp benzeyen 8 plağınız var. Fakat bunlardan bir teki diğerlerinden hafiftir. Bu hafif plağı iki tartışta nasıl bulabiliriz?

Kalfalık sorusu

Yürüyen merdivenleri bile koşarak çıkan, her zaman acelesi olan bir fizikçi dostum var. Bir gün bana, üniversitedeki yürüyen merdivenin en üst noktasına, saniyede bir basamaklık adımlar atarak 20 adımda çıktığını,

ni, ertesi gün ise saniyede iki basamaklık adımlar atarak 32 adımda çıktığını söylemişti. Acaba merdivenin kaç basamağı vardır?

Ustalık sorusu

Bir elektrik mühendisi 9 kutu 100 Ohm'luk ve 1 kutu 110 Ohm'luk dirençler ismarlıyor. Siparişini teslim aldığı anda bir de ne görsün?! Ne kutularda ne de dirençlerin üzerinde kaç Ohm'luk olduklarını gösteren bir bilgi yok! Bu durum karşısında, iyi bir mühendis olarak, paniğe kapılmaz ve bir çözüm yolu bulmak için düşünmeye başlar. Sonunda öyle bir yaklaşım geliştirir ki, bir tek direnç ölçmesi ile 110 Ohm'luk olan kutuyu bulur. Mühendis bu işi sizce nasıl başarmıştır?

Kasım ayı soruları ve cevapları

Çıraklık sorusu

Bir adamın oğlu dünyaya geliyor. Baba, her yıl oğlunun doğum gününde, oğlunun bankadaki hesabına 100 YTL. yatırıyor. Çocuk 60 yaşına geldiği vakit bankadaki parasının 1500 YTL. olduğunu görüyor. Bankanın hortumlanmadığını varsayarak (ülkemizde zor bir varsayımı!), bu hesabın hangi şartlarda doğru olabileceğini bulunuz.

Bu çıraklar için bile kolay bir soru! Şubat ayının dört yılda bir artık ay olduğunu, yani 29 gün çektiğini hatırlamak yeterli. Bu durumda, çocuk 60 yaşına geldiğinde $60 / 4 = 15$ doğum gününü görmüştür ve dolayısıyla hesabına $100 \times 15 = 1500$ YTL. yatmış olur. Böylece, çocuğun 29 Şubat'ta doğduğunu söyleyebiliriz.

Kalfalık sorusu

Kim kaybederse diğer iki arkadaşının önündeki parayı iki kat yapmasını şart koşarak, oyuna oturan üç kumarbaz, üç parti oyun oynuyor. Her oyuncu bir parti kaybediyor. Oyunun sonunda her biri önünde 8 YTL. kaldığını görüyor. Acaba oyuna başlarken kaç lira koymuşlardı?

Probleme tersten başlayalım: Üçüncü partiyi kaybedeni A, ikinci partiyi kaybedeni B ve birinci partiyi kaybedeni de C ile gösterelim. A, B ve C'ye önlerindeki para kadar verdiği göre, ikinci oyunun sonunda C'nin 4, B'nin 4 ve A'nın 16 lirası olduğu anlaşılır. İkinci partiyi B kaybettiğine göre, birinci oyunun sonunda C'nin 4, B'nin 14 ve A'nın 8 lirası olması gerekir. Birinci partiyi kaybeden C olacağına göre, oyunun başında C'nin 13, B'nin 7 ve A'nın 4 lirası olması gerekmektedir.

Çözümü bir tablo halinde de gösterebiliriz:

	C	B	A
Oyundan kalkarken:	8	8	8 (YTL)
	-4	-4	+8
Üçüncü parti başında:	4	4	16
	-2	+10	-8
İkinci parti başında:	2	14	8
	11	-7	-4
Oyuna başlarken:	13	7	4

Ustalık sorusu

Bir nehir gemisi Rhône Irmağı yoluyla Marsilya limanından Lyon kentine gitmektedir. Bu yolculuğun sonunda gemi, deniz seviyesinden 170 m. yükselmiş olmaktadır. Yolculuğu gerçekleştirmek için gerekli iş miktarını hesap etmek için; nehrin akıntısına karşı yapılan işe ilaveten geminin çıktığı yükseklik (170 m.) ile ağırlığının çarpımını da hesaba katar mısınız? Cevabınızı açıklayınız.

Nehir dik kenarının yüksekliği 170 m. olan bir eğik düzlem gibi ele alınarak, eğik düzlem üzerinde yukarı doğru çekilen bir cisim halinde olduğu gibi, geminin yükselmesi için iş yapılmasının gerektiği düşünülebilir. Bu şekilde düşünmek yanlıştır! Zira Arşimet Kanunu gereği suyun kaldırma kuvveti geminin ağırlığına eşit olduğundan, geminin yükselmesi için bir iş yapılması gerekmemektedir. Diğer bir deyişle, yapılan iş miktarı sıfırdır ve dolayısıyla hesaba katılmamalıdır. NOT: Sınava katılan tüm öğrenciler içinden doğru cevabı bulan tek öğrenci sonradan Fransız karayollarının meşhur bir mühendisi olmuş.

Satranç eğitimi üzerine akademik çalışmalar*

Satranç yaklaşık 50 yılı bulan bir süredir Rus okullarında ders olarak okutulan ve müfredatın önemli bir parçası olan bir branştır. Satrancın, çocukların problem çözme ve muhakeme yeteneklerine sağladığı katkı birçok ülkede yapılan araştırma ve deneylerle kanıtlanmıştır. Satrancın gerçek önemini ilk fark eden Ruslar olmuştur ve satrançı her yaş grubuna ders olarak okutmuş ve yetenekli oyuncularını geliştirebilmek amacıyla satranç okulları açmışlardır. Belli bir dönemden sonra Batı dünyası da satranca hak ettiği itibarı göstermiş, Avrupa'dan sonra ABD ve Kanada da en kapsamlı araştırmaları yaparak satranca eğitim sürecinde saygın bir yer ayırmışlardır. ABD Eğitim eski bakanı Terrel Bell, 1982 yılında yayımlanan kitabının 178 ve 179. sayfalarında "çocuğunuzun zekâsını geliştirmek için uygulayabileceğiniz en iyi ve zevkli yollardan bir tanesi ona satranç öğretmek ve oynamasını sağlamaktır" diyerek ABD'nin eğitime satranç konusuna gösterdiği hassasiyeti dile getirmiştir.

1973-1974 yıllarında, o zamanki adıyla Zaire'de (Kongo Demokratik Cumhuriyeti) Dr. Albert Frank tarafından gerçekleştirilen araştırmaya 16-18 yaş grubundan toplam 92 öğrenci katılmıştır. Çalışma sonunda satranç eğitimi alan deney grubu, idari yetenek, matematik ve sözlü beceride kontrol grubuna oranla daha başarılı oldu. Deney sonunda Frank, satrancın genel zekâ, yaratıcılık, muhakeme, hızlı ve doğru kavrama ve şekil-uzay bilgisi üzerinde olumlu etkileri olduğunu saptadı.

1974-1976 Belçika'da Assenede Belediye okulunda gerçekleştirilen çalışmalara 10 yaş grubundan toplam 40 çocuk katıldı. Deney ve kontrol grubu olarak ikiye ayrılan öğrencilere 5. ve 6. sınıfın sonlarında J. Piaget'nin kavrama gelişimi testleri uygulandı ve istatistikler satranç öğrencilerinin lehine çıktı.

1977-1979 yıllarında Hong Kong Çin Üniversitesi öğretim üyelerinden Dr. Yee Wang Fung tarafından üniversitenin sayısal bölümlerinde okuyan öğrenciler üzerinde yapılan deneylerde; satranç eğitimi alan öğrencilerin matematik ve fen testleri sonuçlarında ortalama yüzde 15'lik bir artış sağladıkları saptandı.

1979-1983 yılları arasında ABD'nin Pensilvanya eyaletinde gerçekleştirilen çalışmalarda; satranç eğitimi alan deney grubu, diğer kontrol grupların tümünü düşünsel gelişim programlarında geride bırakmıştır. Araştırmalarda Watson-Glaser ve Torrance test teknikleri kullanılmıştır. Araştırma sonuçlarının açıklanmasıyla beraber Pensilvanya eyaletinde pilot okullarda satranç dersi uygulaması başlamıştır ve eyalet eğitim kurulu bir satranç eğitim ve geliştirme programı hazırlamıştır.

1979-1983 yılları arasında, bu kez Dr. Robert Ferguson ESEA kod IV-C isimli ve federal olarak desteklenen "Eleştirel ve Yaratıcı Düşüncenin Satranç Yoluyla Geliştirilmesi" konulu projeyi hazırlamıştır. Bradford bölgesi okullarından seçilen 7., 8. ve 9. sınıf öğrencilerinin katıldığı deneyin bağımsız değişkenleri; satranca davranışsal yaklaşım, bilgisayar ve teknolojiye yaklaşım ve diğer satranç harici konulara yaklaşım idi. 32 hafta süren çalışmanın ilk bölümünde her gruba belirlenmiş ilgi alanına yönelik haftada bir kez etkinlik dersi verildi. Watson-Glaser eleştirel düşünce testi sonuçları yüzde 17.3 ortalama artış ile satranç grubunun birinci olduğunu ortaya koyuyordu. Satranç grubu, başta özgünlük olmak üzere diğer tüm yaratıcılık testlerinde de açık bir farkla birinci oldu. Sonuçların en dikkat çekici olanlarından bir tanesi; satranç grubundaki öğrencilerin akıcı konuşma yeteneklerinin ulusal normların çok üzerinde olmasıydı.

1979-1983 yılları arasında yapılan bir başka araştırma da Venezüella'da idi. "Düşünmeyi Öğrenmek Projesi" isimli çalışma, satrancın zekâ seviyesini artırıp artırmadığını belirlemeyi hedefliyordu. Araştırma tümü 2. sınıf öğrencisi 4266 kız ve erkek çocuğu katıldı. Hemen hemen her sosyo-ekonomik düzeyden ailelerin çocukları bu projeye yer aldı. Araştırmalar sonucunda, satrancın metodik bir şekilde öğretilmesiyle küçük yaş gruplarındaki tüm öğrencilerin IQ'sunu artırdığı belirlendi.

Sonuçlar ışığında, 1988-1989 eğitim-öğretim yılından itibaren Venezüella'daki okullarda satranç dersi verilmeye başlandı. Araştırma Uluslararası Satranç Federasyonu'nun (FIDE) raporları da yer almaktadır.

1980 yılında Dianne Horgan "Öğrenmeyi öğretme aracı olarak satranç" isimli çalışmasında 24 ilkokul ve 35 ortaokul-lise öğrencisini denek olarak kullanmıştır. Çalışmanın sonucunda Horgan, çocukların erken yaşlarda satrançı rahatlıkla öğrenebileceğini ve satranç öğrenmenin çocukların zihinsel gelişimine olumlu katkıları olacağını açıklamıştır.

1980-1987 yılları arasında New Jersey Eyalet Üniversitesi Eğitim Fakültesi bünyesinde William Levy tarafından yürütülen araştırmalarda, satrancın her yaş grubundaki öğrencilerin (üniversite öğrencileri dahil) özgüvenini arttırdığı ve insanların karar alma süreçlerine olumlu etkileri olduğu saptanmıştır.

1985-1987 yılları arasında Moldova Cumhuriyeti'nin başkenti Kişniyev'de N.F. Talisina tarafından gerçekleştirilen araştırmalarda, satrancın hafıza, hayal gücü, yaratıcı zekâ ve ekip çalışmasına yakınlık üzerinde olumlu etkileri olduğu saptanmıştır. Çalışmalar Moldova Cumhuriyeti Eğitim Bakanlığı tarafından desteklenmiş ve bakanlık ra-

porları arasına girmiştir.

1986 yılında Dr. Robert Ferguson tarafından yürütülen pilot çalışmada satrançın bireysel gelişime; planlı düşünme, analiz, problem ve uyum sağlama üzerinde olumlu etki yaparak katkıda bulunduğu saptanmıştır.

1987-1988 yılları arasında yine Dr. Robert Ferguson tarafından yürütülen bir pilot çalışmaya Pensilvanya'daki taşra okullarından 6. sınıf öğrencileri katılmışlardır. Satrancın muhakeme ve hafızayı geliştirme yönündeki etkilerinin incelendiği araştırmaya katılan çocukların hiçbirisi daha satranç öğrenmemiş ve oynamamıştı. Araştırmalar sonucunda; satrancın çocukların sözlü muhakeme ve hafızalarını geliştirdiği açıklandı.

21 Eylül 1987 ve 31 Mayıs 1988 tarihleri arasında M.J. Ryan okulunda yapılan bir çalışmaya yine hiç satranç bilmeyen 6. sınıf öğrencileri katılmışlar (9 erkek ve 5 kız) ve her gün satranç oynamışlardır, ayrıca haftada 2-3 kez satranç dersi almışlardır. Hafıza, kavrama ve mantıklı düşünme testlerinde ortalamaları 597.786'dan 727.786'ya yükselmiştir. Sözlü ve yazılı muhakeme ise ortalamaları 568.214'den 620.714'e yükselmiştir.

1989-1992 yılları arasında Kanada'nın New Brunswick Eyaletinde 437 tane 5. sınıf öğrencisinin katıldığı bir çalışma yapıldı. Ders yoğunluğuna göre 3 gruba ayrılan öğrencilerden, en yoğun satranç dersi alan grubun matematikte problem çözmede daha başarılı ortaya çıktı. Bu çalışmayla birlikte New Brunswick eyaletinde satranç okullarda ders olarak okutulmaya başlandı.

Bir başka çalışma sonunda satranç oynayan 2-7. sınıflar arasındaki çocukların mantık ve problem çözme testi sonuçlarının bir dönem içinde yüzde 62'den yüzde 81'e yükseldiği belirtilmiştir.

1990-1992 yılları arasında New York Şehri okullarını kapsayan bir araştırma yapıldı ve satrancın çocukların okuma performansı üzerinde olumlu etkisi olduğu belirlendi. Bu çalışma sonrasında New

York şehri okul satranç programı hazırlandı ve kentın tüm okullarında aynı müfredat doğrultusunda satranç dersine başlandı.

191-1992 okul döneminde Philip Rifner tarafından yönetilen "Satranç oynamak: Ortalama ve ortalama üstü zekâlı öğrencilerde problem çözme yeteneği üzerine çalışma" isimli araştırmada; satrancın daha önceden edinilmiş problem çözme yeteneğinin (genellikle matematik derslerinde) başka alanlara taşınmasında faydalı olduğu saptanmıştır.

1995-1996 okul döneminde ABD'nin Texas Eyaletinde yapılan araştırmaya 5 farklı okuldan toplam 112 öğrenci katıldı (her okuldan ikişer sınıf). Toplam 127 öğrencilik bir de kontrol grubu oluşturuldu. Kontrol grubu normal temel eğitimden geçerken, deney grubu haftada iki kez satranç dersi gördü. Deney grubu muhakeme ve testlerinde kontrol grubuna oranla yüzde 12 daha başarılıydı.

1994-1997 yılları arasında yine ABD'nin Texas eyaletinde gerçekleştirilen araştırmada, 3. ve 5. sınıflar arasında satranç kulübüne katılan öğrencilerin okuma ve matematik alanlarında, diğer öğrencilerden iki kat daha fazla gelişim gösterdiği saptanmıştır. Proje Texas Akademik Yetenekleri Değerlendirme Kurulu tarafından desteklenmiş ve çalışmalar sonunda Texas eyaletinde satranç ders olarak okutulmaya ve okullar arası satranç ligleri düzenlenmeye başlanmıştır. Yine bu proje sayesinde satranç Dallas Texas Üniversitesi'nde ders olarak okutulmaya başlanmıştır.

1997 yılında New York Şehri Bronx bölgesi 68 numaralı devlet okulu müdürü Cheryl Coles, bir satranç eğitim programı hazırlattı ve satranç eğitimi alan öğrencilerin bir yıl içinde okuma performansında yüzde 11.2, matematik notlarında ise yüzde 18.6 artış sağladığını belirtti.

* Bu yazı TSF Eğitim Kurulu tarafından hazırlanmıştır.

Dünya takım şampiyonası

FIDE tarafından organize edilen Dünya Takım Şampiyonası 31 Ekim-11 Kasım 2005 tarihleri arasında İsrail'in Beer-Sheva kentinde oynandı. Bu şampiyonada 4 kıta şampiyonu, Satranç olimpiyatlarında en yüksek dereceyi alan 3 takım, organizasyonu yapan Federasyon ve FIDE Başkanının birlikte davet edecekleri 2 takımdan oluşan toplam 9 ekip birbirleri ile döner turnuva şeklinde karşılaştı. Son turda final niteliği taşıyan karşılaşmada Rusya, Çin Erkek takımını 3,5-0,5 yenerek birinci olma başarısını gösterdi. Turnuvada sıralama şu şekilde oldu:

No	Takım	+	-	=	Puan
1	Rusya	8	0	0	22
2	Çin (Erkek)	6	2	0	21.5
3	Ermenistan	4	1	3	18.5
4	Ukrayna	4	3	1	17.5
5	A.B.D	3	3	2	16.5
6	İsrail	2	5	1	14.5
7	Gürcistan	2	5	1	13.5
8	Küba	1	4	3	13
9	Çin (Bayan)	0	7	1	7

Beyaz: Bareev, E (Rusya-2675)
Siyah: Zhang Zhong (Çin-2598)

Dünya Takım Şampiyonası
11 Kasım 2005-9. Tur, Beer Sheva-İsrail

E37: Nimzo-Hind Savunması

1. d4 Af6 2. c4 e6 3. Ac3 Fb4 4. Qc2 d5 5. a3 Fxc3+ 6. Vxc3 Ae4 7. Vc2 e5 8. dxc5 Ac6 9. cxd5 exd5 10. af5 11. b4 O-O 12. Fb2 Ke8 13. Vb3 Aa5 14. Vd1 Ac4 15. Vd4 Af6 16. e3 Ke4 17. Vc3 b6 18. Ad4 Fg6 19. Fxc4 dxc4 20. O-O Kxc5 21. bxc5 Vd5 22. Kfcl Kg4 23. f3 Kh4 24. g3 Kxd4 25. Vxd4 Vxf3 26. Kf1 Ve4 27. Kf4 Ve6 28. Ve5 Vc6 29. Kxc4 Kd8 30. Kd4 Ke8 31. Vd6 Vb5 32. Kb4 Ve2 33. Vf4 Ah5 34. Vf2 Va6 35. Vf3 Vc8 36. c6 a5 37. Kh4 Af6 38. Fxf6 gxf6 39. Kcl Vc7 40. Vxf6 Ke6 41. Vf4 Vc8 42. c7 Ke8 43. Vg4 Ke6 44. Vxe6 1-0.

El no 39:

Atak

→

Pik 7

♠ D104	G	B	K	D
♥ AD652			1♥	1♠
♦ AD5	3NT	Pas	Pas	Pas
♣ 108				

♠ K

♥ B

♦ G

♣ D

♠ R82
♥ 43
♦ RV4
♣ RDV96

1) Enver Köksoy: Kaç garanti lüveniz var?
1 Kör + 3 Karo + 1 tane Pik (ataktan sonra) = 5 löve.
4 tane daha almalıyım. Bu da trefli renginden olacak.

2) **Enver Köksoy:** Tehlike var mı? Nedir?
Piklerin nasıl dağıldığını biliyoruz. Pik 7'nin 2 parçasının büyüğü. Doğuda AV9xx 5 tane pik var. Ancak treflinin kimde olduğunu bilmiyoruz. Trefl As doğuda ise ilk eli almalyız (yerden küçük elden Rua). Ancak trefl As batıda ise ilk eli bağışlamalıyız ki batı trefl Ası ile alınca oynayacak piki kalsın.

3) Enver Köksoy: Kesin bir çözüm var. Yerden değişik bir hamleyle pik D oynamak.

a) Doğu ilk eli almazsa Rua pik mutlaka tehlikeli rengi bir daha durduracak.

b) Doğu ilk eli alırsa yerdeki 10'ludan dolayı bu rengi oynamayacak. Oyun yüzde 100. Trefl Asın kimde olduğu önemli değil.

Tümdağılım

♠ 73
♥ V108
♦ 10732
♣ A752

♠ D104
♥ AD652
♦ AD5
♣ 108

♠ AV965
♥ R97
♦ 986
♣ 43

♠ R82
♥ 43
♦ RV4
♣ RDV96

Dipnot: Bazen rakip konuşmalardan, rakiplerdeki dağılımlar ve puanlar hakkında bilgiler toplarız. Ona göre oyun veya deklarasyonumuz değişir. Bu örnekte kuzey 3 NT oynamaydı. 3NT yerine 2♠ demek ortığın yarım stopplerle bile NT demesine sebebiyet verecekti. Ancak kötü deklarasyonlar, iyi oyunlarla telafi edilebilir.

El no 40:

	♠ A63	G	B	K	D
	♥ 64	1♣	Pas	1♦	Pas
	♦ ADV8	1NT	Pas		
	♣ DI092	Pas	Pas	3NT	Pas
Atak					
→	K D B G				
Kör V	♠ R92				
Doğu R koyar	♥ AD3				
	♦ 10952				
	♣ RV85				

1) Enver Köksoy: Kaç garanti lövemiz var?
2 Pik + 1 Karo + 2 tane Kör (ataktan sonra) = 5 löve.
4 tane daha almalıyım. 2 renkten, trefl Ası çıkarmalı ve
karo empası yapmalıyız.

2) Enver Köksoy: Tehlike var mı? Nedir?

Önce hangi rengi oynamaya karar vermek lazım. Tehlikeli taraf batı olabilir (eğer körler 4-4 değilse batı da uzundur). Bu yüzden önce batının antresini yıkmalıyız. Trefli oynamalıyız. Çünkü karo empası geçmez ise karo Rua doğunun antresidir. Aynı zamanda kör rengini bağışlamalıyız ki körler 5-3 dağılmışsa doğunun dönecek körü kalmasin.

3) Enver Köksoy: Hemen mi körü boşluyoruz?

Hayır. Çünkü o zaman kör oynamaktan vazgeçip pik oynayabilir. Bütün planlar suya düşer. İlk körü almalı ve trefl Ası çıkartmalıyız.

4) Enver Köksoy: Sonra?

Sonra gelen körü şimdi başlamalıyız ki doğunun देनेcek körü kalmasin. Ve gönül rahatligıyla karo 10'luu oynayıp yerden küçük koymalıyız. Oyun doğunun 5'li körü olmadıgı sürece yüzde 100'dür.

Tümdağılım

♠ A64
 ♥ 64
 ♦ ADV8
 ♣ D1092

♠ 742
 ♥ V10975
 ♦ 643
 ♣ A4

♠ DV1085
 ♥ R82
 ♦ R7
 ♣ 763

♠ R9
 ♥ AD3
 ♦ 10952
 ♣ RV85

K
 Q
 J
 10
 9
 8
 7
 6
 5
 4
 3
 2
 A

Dipnot: Eger oyunu yapmak için iki renge başvuru-
muz varsa tehlikeli tarafı bulmalıyız. Önce tehlikeli tara-
fın antresini yıkmalıyız. Tehlikeli taraf rengi uzun olan
oyuncudur. Eger rengi bağışlamak gerekiyorsa bunun ne
zaman yapılacağı da çok önemlidir.

Kasım ayı ödüllü bulmacamızı doğru yanıtlayan okurlarımızdan *Kudret Tanrıgiden* (Ankara), *Bengi Bengi* (İzmir), *Hasım Sarısoy* (Antalya) bizden kitap kazandı. Aralık ayı bulmacasını doğru yanıtlayan okurlarımız arasından kurayla belirleyeceğimiz üç kişi Kaynak Yayınları'ndan çıkan Sadi Borak'ın *Atatürk'ün İstanbul'daki Çalışmaları* adlı kitabı kazanacak.

Soldan sağa

1) Oğuz Atay'ın *Bir Bilim Adamının Romanı* adlı betiğinde bir bilim adamı oluncaya kadar geçirdiği ilginç serüveni ve yaşantısını bütün boyutlarıyla yansıttığı, "... içten kalkınma mecburiyeti için de, ilme, teknığe ve dolayısıyla onun adamlarına ihtiyaç vardır; kendi kabiliyetlerini durmadan kaybeden milletlerin, seviye farkını kapatmaları hiçbir zaman beklenemez, dolayısıyla da dünya barışına hizmet edilmiş olamaz" sözleriyle düşüncelerini aktardığı, 1911-1967 yılları arasında yaşamış, Türkiye'de çağdaş deneysel mekanik öğretiminin yaygınlaşmasına öncülük eden mühendis ve mekanik bilimcimiz. - Yankı, akis.

2) Fransa'da 19. yüzyılda ortaya çıkan iki kişilik oyun. - "Yarın Yarın", "Asılacak Kadın", "Akılsız Olmayan Sular" betiklerinin günümüz yazarı.

3) Sözüni geçiren, egemen- Marangozlukta, düzeltilmiş bir ağaç parçasının kenarlarına istenilen aralıklarla kesilmiş çizgiler çizmekte kullanılan el aracı.

4) Mililitrenin kısa yazılışı. - Artvin ilinde milli park olan orman. - Halk dilinde, iki yüz dirhemlik ağırlık ölçüsü, yarım okka.

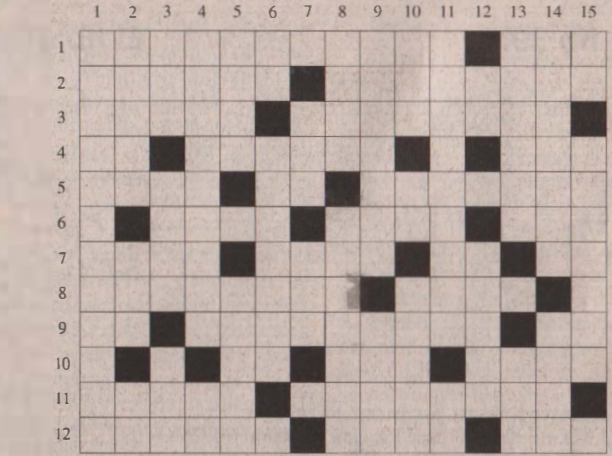
5) Eski dilde, yüceler. - "Kader kedere ... oldu / Ağladım gözümü yaş oldu" (Aşık Veysel). - Çayı, sıcak suyun içine atıktan sonra, renk ve koku vermesi için bir süre bekletme.

6) Okyanusların çok derin ve güneş ışığının erişemediği yerleri. - Argoda, görgüsü, kaba kimse. - "Atçalı ... Mehmet" (Orhan Asena'nın bir oyunu).

7) Çaba, harcanan emek. - Yapıt. - Litvanya'nın plaka imi. - Bir soru sözü.

8) "Bir Kasabadan ..." (Ceyhan Atuf Kansu'nun bir betiği). - "Yarın dudağından getirilmiş / Bir katre ... dir bu karanfil / Ruhum acısından bunu bildi" (Ahmet Haşım).

9) "Güzelliğin ... para etmez / Bu bendeki aşk olmasa" (Aşık Veysel). - Halk dilinde şeftali. - Duman lekesi.

10) Lityum'un simgesi. - "Çarşamba'yı ... aldı / Bir yar sevdim el aldı" (Türkü). - Özellikle Bursa'da yapılan, kılım ya da kapı perdesi olarak kullanılan işlemeli keçe.

11) Eskiden kullanılan yarım kilogramlık bir ağırlık ölçü birimi. - "... kendinden bilmek" (Başka bir etkenle kavuştuğu iyi durumu kendi çabasının ya da değerinin verimi saymak anlamında kullanılan deyim).

12) Ana konumdaki bir bütünün, özün, olayın ya da durumun kendisinin ayrı görülen, ancak yapısal olarak aynı özellikleri taşıyan parçası. - Dişi deve. - "... Kadın" (Yavuz Özkan'ın bir filmi).

Yukarıdan aşağıya

1) 1948 doğumlu. - "İssızlığın Ortasında", "Geç Kalmış Ölü", "Adını Unutan Adam" betiklerini ürettiği günümüz yazarı.

2) Bilgiçlik taslayan kimse. - Fizik, kimya, matematik ve yaşambilime verilen ortak ad. - Yeşim Ustaoglu'nun bir filmi.

3) Uyanık, gözü açık. - Asya'da bir ülke. - Beş on evli yerleşim yeri.

4) Genetikte, üç karakter bakımından farklı iki arı dölnün çaprazlanması verilen ad. - Radon'un simgesi.

5) Bir cismin herhangi bir yöne ya da belli bir yöne doğru fırlatma. - Aydın ilinde antik bir kent.

6) Demir'in simgesi. - Acı bir olayı unutturmaya, acısını hafifletmeye çalışma, avuntu.

7) Ekolojide, bir canlının varlığını

sürettebildiği yaşama ortamının en küçük birimi. - Üzerinde film çekilen stüdyo düzlüğü.

8) Halk dilinde, parlak. - Gazyağı.

9) Amonyak tuzu. - Otlak.

10) "Toprak ..." (Cengiz Aytmatov'un bir betiği). - Rütbesiz asker. - Yayvan ve dolgun yüz.

11) Alay yollu söylenen, güçsüz ve bedence dayanıksız kimselere verilen ad. - Anadolu halklarının en eski ana tanrısı.

12) İlk kez 1994 yılında saptanan roentgenium elementinin simgesi. - Tarihattan olankarın barındıkları, dinsel törenler yapıldığı yer, dergah.

13) Ekime elverişli toprak ya da ekilen yer, tarla. - Anadolu'da MÖ 2000-800 yılları arasında yaklaşık 1200 yıl yaşamış, güçlü bir imparatorluk kurmuş olan bir ulus.

14) "Zihni ..." (Radyo oyunları ve çevirileriyle de tanınan tiyatro oyuncusu ve yönetmeni). - Horoz, hindi ve benzeri hayvanların tepesindeki kırmızı renkli ve etli deri uzantısı.

15) "Cezmi ..." (Atletimiz). - Kalın ve ağır, bir yüzü uzun tüylü battaniye.

Kasım bulmacasının yanıtı

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
1	O	K	T	A	Y	S	I	N	A	N	O	Ö	L	
2	R	E	S	T	O	R	A	S	Y	O	N	O	D	A
3	H	A	A	O	N	D	T	A	K	R	I	R		
4	A	T	A	M	A	N	A	P	A	A	C	M		
5	N	O	V	A	A	P	P	A	A	S	A	L	A	
6	A	N	A	K	E	N	T	K	A	N	A	O	D	
7	S	E	S	S	A	S	I	O	M	A	T	A	A	
8	E	S	T	E	T	E	A	O	K	U	M	A		
9	N	E	A	O	S	P	E	R	R	O	N	T		
10	A	L	S	M	S	A	L	A	M	A	N	L	I	
11	A	R	A	P	K	I	R	L	A	R	A	L		
12	A	M	I	K	I	L	I	K	O	S	A	K	A	

TÜRKİYE'NİN EN BÜYÜK ATATÜRK ANITI AÇILDI

Atatürk Birleştiriyor!

Türkiye'nin birlik ve beraberliği için birleştirici güç

Atatürk'ün Bütün Eserleri'dir.

Bu anıtsal eser Atatürk'ün düşünce ve eylemlerinin toplamıdır.
Ülke bütünlüğümüzü ve Cumhuriyet'imizi savunma bilincindeki
kişi ve kuruluşlar,

Atatürk'ün Bütün Eserleri'ni,

Türkiye'nin bütün okullarına armağan ediyor.

Sız de bu seferberliğe katılın, Edime'den Van'a gençliğimizi,

Atatürk'ün Bütün Eserleri ile buluşturalım.

**Okullara dikeceğiniz en büyük anıt
Atatürk'ün Bütün Eserleri'dir.**

Adınız Atatürk'ün Bütün Eserleri ile yaşasın!

Atatürk'ün yazdığı, söylediği, imzaladığı bütün belgeleri
eracısız ve yorumsuz sunan, 17 ciltlik

Atatürk'ün Bütün Eserleri ciltlerine, armağan eden
kişi ve kuruluşun ismi tiori yazılarak bütün ilerimizdeki
Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı okullar, yüksek okullar ve
üniversitelere gönderilecektir.

**ATATÜRK
BİRLEŞTİRİYOR**

Kampanya Hattı: (0212) 292 77 77

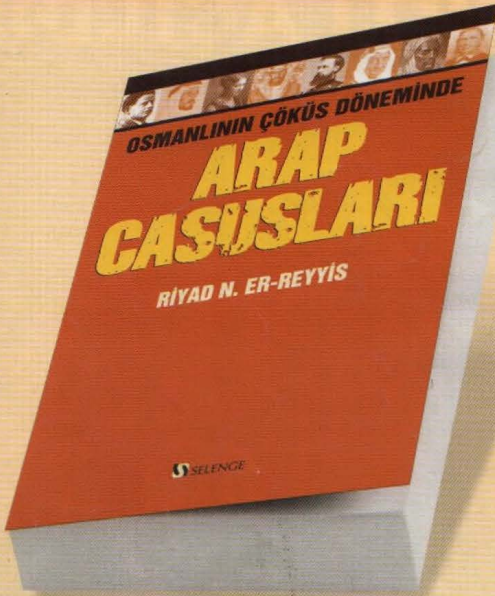
Cumhurbaşkanlığı'nın
Tavsiyesiyle

Türk Silahlı Kuvvetleri'nin
Güçlendirme Vakfı'nın
Katkılarıyla.

www.ataturkunbutuneserleri.com

Selenge'den Yeniler

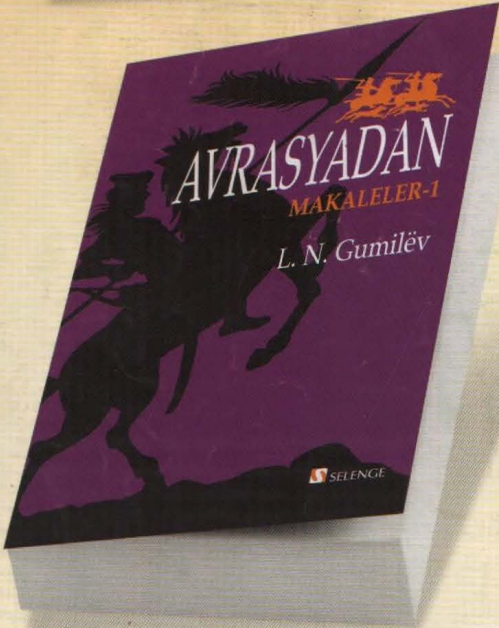
Aaron Aaronson adlı bir Yahudi, Cemal Paşa'nın huzurunda Osmanlı valisinin odasına girerek, taşkınlık yapar ve çizgiyi aşar. Cemal Paşa, Aaronson'a "Seni şimdi şurada astırsam ne diyeceksin?" der. "Hiç bir şey demem, paşam!" diye karşılık verir Aaronson. "Yalnız, benim yağlı bedenimin darağacından yere düşerken çıkardığı ses Amerika'da duyulur!" Cemal Paşa ağzını açıp bir şey diyemez.

Peki sonra ne olur? Cemal Paşa, Aaronson ailesinden okkalı bir intikam alır.

Araplar Osmanlı yönetiminden çıkarlar ve Müslüman bir efendi yerine Hristiyan bir efendi getirirler. Ama bu işten zerrece çıkarları olmaz.

Hep hoşumuza giden şeylerin yazılmasını istemek, "benim istediğim gibi yaz" demekle ancak kendimizi kandırmış oluruz.

Rus tarihçisi L. N. Gumilev'in dediği gibi, "bir milletin tarihini biraz da onun düşmanlarının yazdıklarına bakarak öğrenmek lazım!" Gerçekler, dostların yazdıklarında değil, düşmanların yazdıkları eserlerin satır aralarında.

Yazarı
Gumilev ise
başka söze ne
hacet?..

SELENCE

Ticarethane Sk. Teflik Kuşoğlu İşhanı No: 41/24
Tel: 0212 514 45 73 Fax: 511 0935 Cağaloğlu-İstanbul
www.selenge.com.tr e-mail: selenge@selenge.com.tr